

175073

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**YAKINDOĞU NEOLİTİĞİNDE ORTA ANADOLU
BÖLGESİ NEOLİTİK DÖNEM MİMARLIĞININ
YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Güneş DURU

Anabilim Dalı : SANAT TARİHİ

Programı : SANAT TARİHİ

HAZİRAN 2005

**YAKINDOĞU NEOLİTİĞİNDE ORTA ANADOLU BÖLGESİ NEOLİTİK
DÖNEM MİMARLIĞININ YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Güneş Duru

402011008

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 9 Mayıs 2005

Tezin Savunulduğu Tarih : 2 Haziran 2005

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Günkut Akın

Diğer Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Mihriban Özbaşaran (İ.Ü.)

Yrd. Doç. Dr. Zeynep Kuban (İ.T.Ü.)

HAZİRAN 2005

ÖNSÖZ

Bu yüksek lisans tezinde amaç Orta Anadolu Neolitik mimarlığının Yakındoğu Neolitiği bağlamında incelenmesi; Orta Anadolu'da görülen, bölgeye özgü mimari dokunun sosyo-kültürel belirleyicilerinin irdelenmesi ve Yakındoğu ile karşılaştırılmasıdır.

Aşıklı Höyük'te çalıştığım 1992-1999 yıllarında, uzmanlık alanımı seçmem ve geliştirmem konusunda bana vermiş olduğu destek ve değerli eleştirilerinden dolayı Sayın Prof. Dr. Ufuk Esin'e, kazı ekibinde bulunan Yük. Mim. Korkut Atlı, Dr. Erhan Bıçakçı, Dr. Hilke Buitenhuis, Dr. Savaş Harmankaya, Dr. Sevil Gülçur'a ve Naci Kayan'a teşekkür ederim.

Çatalhöyük malzemesi üzerinde çalışma imkanı sağlayan Prof. Dr. Ian Hodder'ın ilgi ve heyecanına, Çatalhöyük'te ve Cambridge'de bulunduğum sürede göstermiş olduğu yardımlardan ötürü Shahina Farid'e, iki sezon Londra'da kitaplık çalışması olanağı sağlayan *Çatalhöyük Scholarship Foundation*'a ve Londra'da bulunduğum süre zarfında Çatalhöyük kazılarına dair tecrübe ve bilgilerini benimle paylaşan Arlett ve James Mellart'a, Dr. Louis Martin, Dr. Roger Matthews, Dr. Katherine Wright, Dr. Andrew Garrad, Dr. Todd Whitelaw ve Dr. Eleni Asouti'ye düşündüklerimi sabırla dinledikleri ve *University College London, Institute of Archaeology*'de yaptığım kitaplık çalışmaları süresince bana vermiş oldukları tüm yardımlar için teşekkür ederim.

Farklı bakış açılarıyla tez konum olarak seçmiş olduğum sorunsala katkıda bulunan Dr. Didier Binder, Dr. Miquel Molist'e, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde yüksek lisans yapmam konusunda vermiş olduğu desteğin yanı sıra tezin danışmanlığını da üstlenen Prof. Dr. Günkut Akın'a, yardım ve desteklerinden ötürü Prof. Dr. Ayla Ödekan ve Yrd. Doç. Dr. Zeynep Kuban'a teşekkür ederim. Hem tez öncesinde hem de bu tezin yazım sürecinde bana inanan, bilimsel olarak beni destekleyen ve görüşleriyle teze katkıda bulunan Doç. Dr. Mihriban Özbaşaran ve Prof. Dr. Nur Balkan Atlı'ya teşekkür etmeyi borç bilirim.

Her zaman koşulsuz destekleriyle beni motive eden aileme, çalışmalarımın her aşamasında yanımda olan, inanan ve destek veren Pınar Elmasoğlu'na, tezin araştırma ve yazım süresince fikirleri ve yardımlarıyla bana destek olan arkadaşlarım Oğuz Erdur, Paolo Guardino, Nurcan Kayacan, Ayşe Özdemir, Turhan Ülgür, Nurcan Yalman'a teşekkür ederim.

Son olarak, bu tezi Hanfmann bursu ile destekleyen (ARIT) Türk Amerikan İlmi Araştırmalar Enstitüsü'ne ne kadar teşekkür etsem azdır.

Güneş Duru

Haziran 2005.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vi
TABLO LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
ÖZET	xii
SUMMARY	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1. Tezin Amacı ve Yöntemi	1
1.1.1 Amaç	1
1.1.2. Yöntem	4
1.2. Yerleşme Dokusu ve Yerleşme İçi Sosyal Organizasyon	6
1.3. Arkeolojide Mimari Öğelerin Değerlendirilmesi	9
1.4. Orta Anadolu’da Neolitik Araştırmaların Tarihçesi	11
2. BATI KAPADOKYA	16
2.1. İklim ve Bitki Örtüsü	18
2.2. Hammadde Kaynakları	19
2.3. Batı Kapadokya Geleneksel Mimarisi	23
3. AŞIKLI HÖYÜK	26
3.1. Stratigrafi ve Mimari	29
3.1.1. Yapı Malzemesi	30
3.1.2. Konutlar	33
3.1.2.1. Ocaklar	34
3.1.2.2. Sekiler	35
3.1.2.3. Tabanaltı gömütler	36
3.1.2.4. Silo ve Depo birimleri	36

3.1.2.5. Dam örtüsü	37
3.1.3. Açık Alanlar	39
3.1.4. Sokaklar ve Geçitler	40
3.1.5. Çöp Alanları	42
3.1.6. Konut Tipleri	44
3.1.7. Konut Alanları: Mimaride “devamlılık”	45
3.1.8. Kuzeydoğu Alanı Yapıları	56
3.1.9. Güneybatı Alanı: Kamusal Yapılar	57
3.2. Geçim Ekonomisi ve Maddesel Kültür Öğeleri	61
3.3. İnanç ve Sembolik yapı	63
3.4. Yerleşme İçi Doku	64
3.5. Yerleşmenin Genişlemesi ve Farklı Faaliyet Alanlarının Ortaya Çıkışı	65
4. MUSULAR	67
4.1. Stratigrafi ve Mimari	69
4.1.1. Yapı Malzemesi	70
4.1.2. Anakaya İşçiliği	71
4.1.3. Özel Yapılar	71
4.1.4. Atık Alanları	74
4.2. Aşıklı Höyük-Musular İlişkisi	75
5. KONYA ve KARAMAN OVASI	77
5.1. Pınarbaşı	78
5.2. Can Hasan III	79
5.3. Çatalhöyük	82
5.4. Suğla-Beyşehir Alt Bölgesi	104

5.4.1. Suberde	105
5.4.2. Erbaba	107
5.5. Orta Anadolu Neolitik Dönem Mimarlığının Genel Değerlendirmesi	111
6. DİĞER NEOLİTİK BÖLGELERLE KARŞILAŞTIRMA:	
YAKINDOĞU NEOLİTİK MİMARLIĞI	115
6.1 Yakındoğu'da Neolitik Araştırmaların Tarihçesi	115
6.2.Toros ve Zagros Bölgesi Neolitik Mimarlığı	117
6.3. Orta Fırat Bölgesi Neolitik Mimarlığı	138
6.4. Levant Bölgesi Neolitik Mimarlığı	161
6.4.1. İsrail ve Kıyı Bölgesi	163
6.4.2. Lübnan ve Ürdün Bölgesi	170
6.5. Kıbrıs Neolitik Mimarlığı	182
6.6. Yakındoğu Neolitik Mimarlığının Genel Değerlendirmesi	191
7. SONUÇ	194
KAYNAKLAR	201
ÖZGEÇMİŞ	226

KISALTMALAR

PPN: Pre Pottery Neolithic; anak çömlekle Neolitik Dönem.

PPNA: Pre Pottery Neolithic A; anak çömlekle Neolitik A Dönemi.

PPNB: Pre Pottery Neolithic B; anak çömlekle Neolitik B Dönemi.

TABLO LİSTESİ

Tablo1. Orta Anadolu Neolitik Dönem Kronoloji	13
Tablo 2. Aşıklı Höyük'te örülen kerpiç boyutları	31
Tablo3. 4GH açması konutlarının evrelere göre dağılımı	49
Tablo4. 4GH açması konutlarının özellikleri	52
Tablo5. 3JK açması konutlarında görülen yapı evreleri	53
Tablo 6. 4JK açması konutlarında görülen yapı evreleri	54
Tablo7. 5JK açması konutlarında görülen yapı evreleri	55
Tablo 8. Konya Karaman Bölgesinde bulunan Neolitik yerleşmelerin kalibre edilmiş (MÖ) karbon tarihleri	77
Tablo 9. Çatalhöyük'te tabakalara göre ortaya çıkarılan binalar (metrekare olarak)	86
Tablo 10. Tabloda Rajasthan'da bir evin geçirdiği evreler ve hane halkının evin inşa sürecini nasıl algıladıklarına ilişkin bilgiler verilmektedir	90
Tablo 11. Tabloda Rajasthan'da sezonluk olarak ev içlerinde ya da avlularında taban ve duvarların nasıl yenilediği bu yenilemenin hangi kültürel ya da mitolojik sebeplerle nasıl ilişkilendirildiği anlatılmaktadır	91
Tablo 12. Tabloda Rajasthan'da insan hayatında görülen önemli süreçlerin evlere nasıl yansıtıldığı belirtilmektedir	92
Tablo 13. Bina 1 ve Bina 5'in höyük kronolojisindeki yeri	98
Tablo14. Zagros ve Toros Bölgesi Neolitik dönem yerleşmeleri	119
Tablo 15. Levant Bölgesi Natuf ve Neolitik dönem yerleşmeleri	162
Tablo 16. Kıbrıs'ta bulunan yerleşmelerin tarihleri	184

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Bereketli Hilal (www.neareasthistory.com/agriculture.asp)	2
Şekil 2. Aşıklı Höyük. Rekonstrüksiyon denemesi (G. Duru)	4
Şekil 3. Orta Anadolu Bölgesi Neolitik Dönem yerleşmeleri (G. Duru)	12
Şekil 4. Orta Anadolu Obsidienin yayılımını (Balkan Atlı 2004: Figure 1'den faydalanılarak yapılmıştır)	14
Şekil 5. Kapadokya Bölgesi ve Batı Kapadokya Bölümü	16
Şekil 6. Orta Anadolu Obsidien Kaynakları (Balkan Atlı ve diğ. 1999; G. Duru)	20
Şekil 7. Nenezi Obsidien kaynağı (Balkan atlı ve diğ. 1999)	20
Şekil 8. Bölgede Bilinen Bakır Kaynakları (Harita, Esin, 1995 ve Esin, 1999b makalesinden faydalanılarak yapılmıştır)	22
Şekil 9a. Düz kaya zemin üzerine kurulu yerleşmeler	24
Şekil 9b. Vadi yamacına kurulu yerleşmeler	24
Şekil 9c. Volkan Konisi yerleşmeler (Ulusoy-Binan, 1994)	24
Şekil 10. Aşıklı Höyük Yerleşme Planı (Esin ve Harmankaya, 1999: 90, fig 3)	27
Şekil 11. Aşıklı Höyük, güney-kuzey bakış (Esin, 1993: 129: Fig 1)	28
Şekil 12. Aşıklı Höyük Konut ve Kamusal Alanlar (Esin, 1998a: 82)	29
Şekil 13. Aşıklı Höyük Konutları (Esin, 1998a: 84)	34
Şekil 14. Aşıklı Höyük'de görülen bazı Ocak tipleri (Özbaşaran, 1998: 564)	35
Şekil 15. Çayönü hücre planlı ev modeli (Bıçakçı, 1995: 120)	37
Şekil 16. Aşıklı Höyük; olası açık alanlar (Esin ve Harmankaya 1999, fig 3' üzerinden işaretlenmiştir)	40
Şekil 17. Aşıklı Höyük konutlar arasındaki sokak ve geçitler (Esin ve Harmankaya 1999, fig 3' üzerinden işaretlenmiştir)	41
Şekil 18. Aşıklı Höyük, GA çakıllı yolu (Esin, 1993: 129, fig 1 üzerinden işaretlenmiştir).	42
Şekil 19. Aşıklı Höyük çöplük alanları (Esin ve Harmankaya 1999, fig 3' üzerinden işaretlenmiştir).	43
Şekil 20. 4GH tabakalanmasını gösteren kuzey-güney kesiti (Esin ve Harmankaya, 1999: 93, fig 9)	49
Şekil 21. 4GH tabakalanmasını evre planları (Esin ve Harmankaya, 1999: 95, fig 11)	50
Şekil 22. 4GH tabakalanmasını evre planları (Esin ve Harmankaya 1999plate: 94, fig 10)	51

Şekil 23. Aşıklı Höyük, T kompleksi (G.Duru)	58
Şekil 24. Aşıklı Höyük, T ve HV kompleksi (G. Duru)	60
Şekil 25. Aşıklı Höyük, Gedikbaşı, Musular, Yellibelen, Ven 7	66
Şekil 26. Aşıklı Höyük ve Musular (Özbaşaran, 2005:159)	68
Şekil 27. Musular yerleşme planı (Duru ve Özbaşaran 2005: 19-fig. 2)	69
Şekil 28. Musular giriş yapısı (Musular kazısı arşivi)	73
Şekil 29a-29b. Musular kanal yapısı (Musular kazısı arşivi)	74
Şekil 30. Pınarbaşı A (http://www.liv.ac.uk/sace/research/projects/pinarbasi/areaa.htm)	79
Şekil 31. Can Hasan III yerleşme planı (French, 1972)	81
Şekil 32. Çatalhöyük günlük hayatını gösteren bir canlandırma (Çatalhöyük Guide Book)	83
Şekil 33a-33b. Çatalhöyük 6A ve 6B tabakaları yerleşme planı (Cutting, baskıda)	87
Şekil 34a-34b. Çatalhöyük 5 ve 2 tabakaları yerleşme planı (Cutting, baskıda)	88
Şekil 35. Rajasthan’da insan hayatında görülen önemli süreçlerin ev tabanlarında görülen değişikliklere olan etkileri (Boivin, 2000: 377)	93
Şekil 36. Çatalhöyük evi (Mellaart, 1967: 61)	95
Şekil 37. Çatalhöyük, Bina 5 ve Bina 1’in içinde görülen değişim evreleri (Cutting, baskıda)	100
Şekil 38. Çatalhöyük, Bina 5 ve Bina 1 (Hodder ve Cessford, 2004)	101
Şekil 39. Çatalhöyük’te tabakalara göre yerleşme dokusu (Cutting, baskıda)	103
Şekil 40. Konya Karaman ve Beyşehir-Suğla Neolitik yerleşmeleri	105
Şekil 41. Suberde (Bordaz, 1969)	107
Şekil 42. Er Baba yerleşme planı (van Zeist-Buitenhuis, 1983: şekil 2)	110
Şekil 43. Yakınoğlu’da Neolitik Dönem’deki farklı kültür bölgeleri	116
Şekil 44. Toros ve Zagros Bölgesi’nin önemli Neolitik yerleşmeleri	117
Şekil 45. Nemrik’te bulunan pise kerpiçler (Kozłowski ve Kempisty, 1990: 355)	120
Şekil 46. Nemrik, Kerpiç dikmeli yuvarlak planlı barınaklar (Kozłowski ve Kempisty, 1990: 356)	121
Şekil 47. Nemrik, Kerpiç Dikmeli dikdörtgene yakın barınaklar (Kozłowski ve Kempisty, 1990: 358).	121

Şekil 48. Qermez Dere’de bulunan bir yapının izometrik çizimi (Watkins, 1990: 339).	122
Şekil 49-50. Çayönü, Izgara Planlı Binaları (A. Özdoğan, 1999plates: 24; Schirmer, 1990)	124
Şekil 51. Çayönü, kanallı yapılar evresine at bir bina (Schirmer, 1990)	125
Şekil 52. Çayönü, kafataslı binanın yapım süreci (Schirmer, 1990)	127
Şekil 53. Çayönü, Hücre planlı yapılar (Schirmer, 1990; Bıçakçı, 2001)	128
Şekil 54. Nevalı Çori I. Yapı katı (Hauptmann 1999 plate: 39. Fig 1)	130
Şekil 55. Nevalı Çori II. Yapı katı (Hauptmann, 1999 plate: 39. Fig 2)	131
Şekil 56. Nevalı Çori II. Yapı katına ait canlandırma (Hauptmann, 1999 plate : 41, Fig 5)	132
Şekil 57-58. Nevalı Çori, Kült binası ve rekonstrüksiyon denemeleri (Hauptmann, 1999 plate: 42-43. Fig 7-9)	133
Şekil 59. Caferhöyük’te bulunan hücre planlı bir yapının rekontürüksiyon denemesi (Cauvin ve diğ. 1999 plate: 64, Fig 11/2)	135
Şekil 60. Ganj Dareh yerleşme planı (Smith, 1990)	136
Şekil 61. Ganj Dareh, plano-konveks kerpiç tuğlalı duvar görünüşü (Smith, 1990)	137
Şekil 62. Orta Fırat Bölgesi Neolitik Yerleşmeri (G. Duru)	138
Şekil 63. Mureybet, dikdörtgen planlı yapılar (Van Loon, 1968)	143
Şekil 64. Mureybet. Ortak kullanıma yönelik olduğu düşünülen binalar (Cauvin, 2000: 43, fig 15).	144
Şekil 65. Jerf el Ahmar, en eski yapı evresi (www.france.diplomatie.fr/culture/culture_scientifique/archeologie)	145
Şekil 66. Jerf el Ahmar, oval formlu iki odalı yapılar (www.france.diplomatie.fr/culture/culture_scientifique/archeologie)	146
Şekil 67. Jerf el Ahmar, içerisinde farklı buluntular bulunan yapı (www.france.diplomatie.fr/culture/culture_scientifique/archeologie)	146
Şekil 68. Jerf el Ahmar, dikdörtgen planlı yapılar (www.cnrs.fr/diffusion/ancien_site)	148
Şekil 69. Jerf el Ahmar yerleşme planı (Stordeur, 2000b: Fig 3)	148
Şekil 70. Jerf el Ahmar kamusal yapısı (www.france.diplomatie.fr/culture/culture_scientifique/archeologie)	149
Şekil 71. Jerf el Ahmar, Toplanma amaçlı yapıldığı düşünülen yapı (www.cnrs.fr/diffusion/ancien_site)	150

Şekil 72. Abu Hureyra, koridorlu yapılar (Moore ve diğ. 2000:233)	153
Şekil 73. Abu Hureyra, koridorlu yapılardan canlandırma (Moore ve diğ. 2000: 266)	153
Şekil 74. Akarçay Tepe, yerleşme planı (Akarçay Tepe kazı arşivi)	156
Şekil 75. Akarçay Tepe, ızgara planlı yapılar (Akarçay Tepe kazı arşivi)	157
Şekil 76. Akarçay Tepe, ızgara planlı yapılar (Akarçay Tepe kazı arşivi)	157
Şekil 77. Akarçay Tepe, dam seviyesine kadar taştan inşa edilmiş bina (Akarçay Tepe kazı arşivi)	158
Şekil 78. Akarçay Tepe’de çağdaş olarak inşa edilen farklı bina tipleri (Akarçay Tepe kazı arşivi):.....	159
Şekil 79. Akarçay Tepe, hücre planlı yapılar (Akarçay Tepe kazı arşivi)	160
Şekil 80. Levant Bölgesi Natuf ve Neolitik yerleşmeleri (G. Duru)	162
Şekil 81. Jericho, PPNA dönemine ait 8.5 metre yüksekliğindeki kule yapısı (Microsoft Encarta).	167
Şekil 82. Beidha’da bulunan Natuf barınaklarının deneysel olarak tekrar inşa edilmesi (www. neareast/beidha/natufian.asp).	172
Şekil 83. Beidha’da bulunan Natuf barınaklarının deneysel olarak tekrar inşa edilmesi (www. neareast/beidha/natufian.asp)	172
Şekil 84. Beidha, koridorlu ve avlulu yapı (Bryd ve Banning, 1988).	174
Şekil 85. Ain Ghazal, yuvarlak planlı kireç tabanlı yapılar (shrine?) (Rollefson ve Kafafi, 1994).	179
Şekil 86. Ain Ghazal, dikdörtgen planlı kireç tabanlı kült yapısı (Rolefson ve Kafafi, 1994)	179
Şekil 87. Kıbrıs Neolitik yerleşmeleri (G. Duru)	182
Şekil 88. Tenta yerleşmesi (Todd, 2001: 97)	187
Şekil 89. Tenta yerleşme planı (Todd, 2001: 96)	188
Şekil 90. Khirokitia yerleşme planı ve burada bulunan sınırlama duvarı (Le Brun, 2001: 110).	189
Şekil 91. Khirokitia yerleşmesi girişini gösteren rekonstrüksiyon çizimi (Le Brun, 2001: 114).	190

ÖZET

“Yakınoğu Neolitiğinde Orta Anadolu Bölgesi Neolitik Mimarlığının Yeri” başlığıyla ele alınan bu çalışmada, Orta Anadolu’da ortaya çıkan ilk yerleşik toplulukların tanımlanması, bölgenin konut mimarisi ve yerleşme dokusunun belirleyici olan sosyo-kültürel davranışların Yakınoğu bağlamında incelenmesi ve karşılaştırılması amaçlanmıştır.

1960 kazılarında Çatalhöyük’te ortaya çıkarılan bitişik düzendeki yerleşme dokusunun benzerleri Can Hasan III, Suberde gibi yerleşmelerde de saptanmıştır. Fiziki olarak her ne kadar Orta Anadolu sınırlarında bulunuyor da olsa, çevresel koşulları farklı bir başka Neolitik yerleşme olan Aşıklı Höyük’te 1989 yılında başlayan kazılar burada da benzer bir yerleşme dokusu olduğunu göstermiştir. Tüm bu bulgular sonucunda Orta Anadolu’nun kendine özgü bir kültürel yapısı olduğu kabul görmeye başlamıştır. Yakınoğu’da bina ve yapı malzemesinin birbirleriyle paralel gelişimi, avcı-toplayıcı yerleşmelerin tarımcı ve hayvancılıkla uğraşan köy yerleşmelerine dönüşüm süreci, Orta Anadolu’da daha farklı yaşanmıştır.

Neolitik dönem mimarisinin Orta Anadolu’dan daha ayrıntılı ve daha fazla örnekle bilindiği Yakınoğu’ya baktığımızda, mimari gelişimin her aşaması izlenebilir. PPNA ve PPNB evreleri olarak bilinen zaman diliminde yuvarlak planlı yapılardan dörtgen planlı yapılara geçiş süreci ve bu sürece paralel olarak gelişen farklı yapı malzemelerinin kullanımı, bölgede yaşayan farklı toplulukların birbirleriyle etkileşiminin bir sonucudur.

Kısaca yapı malzemesi ve konut biçimlerinin gelişimi Orta Anadolu ve Yakınoğu’da görülen Neolitik yerleşmelerde belirgin biçimde farklılıklar taşır. Yerleşmelerin sosyo-kültürel öğelerine ve bu öğelerin bir yansıması olarak ortaya çıkan mimari dokulara bakıldığında her iki bölgenin de kendine özgü gelişimi olduğu sonucuna varılabilir.

SUMMARY

In the thesis called “The place of the Neolithic Architecture of Central Anatolia in the Near Eastern Neolithic”, the aim is to define the first settled communities in the Central Anatolia, and to analyze and compare the socio-cultural behaviors shaping the area’s housing architecture and the settlement patterns.

The similar settlement patterns in the agglomerative layout, discovered in the Çatalhöyük excavations dating 1960, are observed in settlements like Can Hasan III, Suberde. Although physically situated within the borders of Central Anatolia, the excavations starting in 1989 in Aşıklı Höyük, another Neolithic settlement with different environmental conditions, similar settlement patterns are observed. In the light of these findings, it is accepted that the Central Anatolia preserves a cultural structure of its own. The parallel development of buildings and building materials, the transformation process of hunter-gatherer camp sites into village settlements dealing with agriculture and animal husbandry are experienced differently in Central Anatolia.

When we look at the Near Eastern region, where the Neolithic period’s architecture is known with more details and examples than the Central Anatolia, we can observe all the stages of architectural development. The transition process from round structures to rectangular structures in the time periods known as PPNA and PPNB, the use of different constructive materials developed in parallel with this process, is a result of the interaction between different communities living in the area.

Briefly, the development of construction materials and the building types carry significantly different characteristics as we compare the Neolithic settlements in the Central Anatolia with the Near East. As we look at the socio-cultural elements of the settlements and the architectural patterns resulting from the reflection of these elements, we can conclude that these two areas have their own independent characteristic.

1. GİRİŞ

1.1. Tezin Amacı ve Yöntemi

1.1.1 Amaç

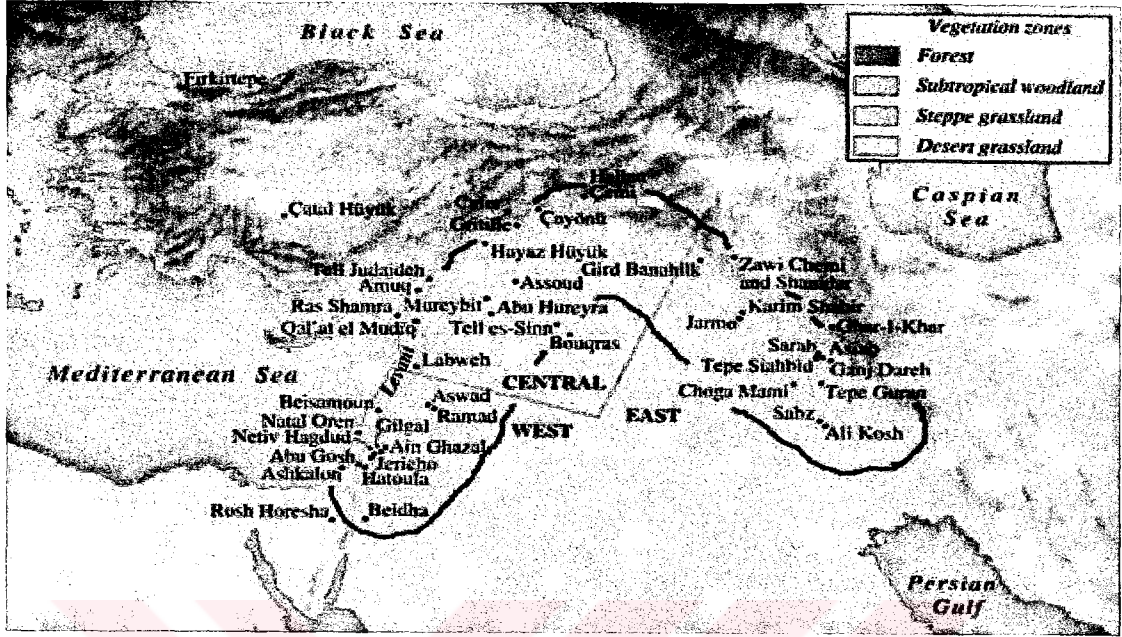
Barınma eylemi, insanın fiziksel ve kültürel evriminde oldukça önemli yer tutan, iklimsel ve çevresel koşullarda öncelikli olarak hayatta kalma mücadelesi veren insanın ihtiyaçları doğrultusunda geliştirdiği bir davranıştır. İnsanın başlangıçta içinde hayatını sürdürebileceği, sosyal algısının gelişimi ile paralel olarak kendini her defasında daha iyi ve güvende hissedecek türden bir mekanı kurgulama süreci oldukça uzun bir zaman dilimini kapsar. Deneme yanılmaların, sosyal algı ve tecrübelerin gelişimi barınakların biçimsel ve işlevsel özelliklerinde görülen değişim ile paralellik gösterir.

Tezde üzerinde durulacak olan zaman dilimi, en ilkel barınaklarda yaşayan insanın doğada sürdürdüğü gözlemlene ve deneyimlerinin bir sonucu olarak değişen iklimsel koşullarla yeni ve farklı türden yapılar tasarladığı, yapı malzemeleri ürettiği, bilgi ve becerilerini komşu coğrafyalara taşıdığı, mimari biçim ve tekniklerin belirli bir standartlaşmaya doğru ivme kazandığı zaman dilimini kapsar. Bu zaman dilimi aşağıda daha detaylı olarak tanımlayacağımız “Neolitik”tir. Bir başka deyişle, Önasya’da, “Bereketli Hilal ¹” ya da “Çekirdek Bölge” olarak bilinen bölgede, MÖ 12. bin yıldan başlayarak sayıları hızla artan küçük ya da orta ölçekli avcı-toplayıcı gruplardan yerleşik topluluklara uzanan süreçte, insanın kültürel evriminin önemli aşamalarının gerçekleştirilmiş olduğu bir dönemdir (Şekil 1).

Gordon Childe tarafından “Neolitik Devrim” olarak adlandırılan dönem, iklimsel koşullardaki iyileşmelerle birlikte yerleşik köylerin ortaya çıktığı, tahılların kültüre alındığı, hayvanların evcilleştirilmeye başlandığı zaman dilimidir. Bu dönem insanlık tarihi için oldukça önemli bir süreçtir (Childe, 1925). Bu dönemde söz konusu bölge genelinde hem yapı malzemesi olarak hem de yapı anlayışında belirgin bir değişim

¹ İlk kez J. Breasted tarafından bu isimle önerilen bölge, güneyde Sina yarımadasına, kuzeyde Güneydoğu Anadolu, doğuda Zagros dağlarını içine alan bir yaydır. Childe, İklimsel, ekolojik ve demografik koşulların elverişli olduğunu belirttiği Bereketli Hilal’i dünyada tarımın başladığı yer olarak gösterir.

gerçekleştiren insan, bir yandan da kalabalık nüfuslu bir ortamda birlikte yaşamının gerektirdiği değişimleri ve anlayışları keşfetmektedir. Tüm bu süreç mimari biçim ve

Şekil 1. "Bereketli Hilal" (www.neareasthistory.com/agriculture.asp).

büyükliklere doğrudan etki eder. Her geçen gün nüfusu artan Neolitik bir yerleşmenin sosyo-kültürel yapısı, ya da sosyo-kültürel yapısında değişimler yaşayan toplumların ve buna bağlı olarak gelişen ya da standartlaşan bina biçim ve büyüklikleri bu dönemde hızlı bir değişim içerisine girer. Bir süre sonra bu değişim karmaşık bir hal alır. İster değişim ister gelişim olarak adlandırılsın, bu süreç çözümlenmesi zor farklı değişkenlere göre farklı tepkiler veren bir denkleme dönüşür. Bu noktada artık insan oldukça karmaşık bir anlayışta yaşam sürmeye başlar.

Yukarıda değindiğimiz gibi, taş ve ahşabın ya da doğada bulunan farklı yardımcı elemanlarla (hayvan postları, iri hayvan kemikleri, dişleri vb.) inşa edilen yuvarlak ya da oval formulu kulübelerin yerini alan, en basit halinden tuğla formuna kadar gelişim gösteren kerpiçten örülme dikdörtgen planlı yapıların ortaya çıkışı bu zaman diliminde gerçekleşir. İnsan, bu süreçte artık sadece içinde barınacağı değil aynı zamanda içinde çeşitli toplu faaliyetleri gerçekleştireceği, tahıl depolayacağı ya da besicilik yapacağı yapılar da tasarlamaya ve inşa etmeye başlar.

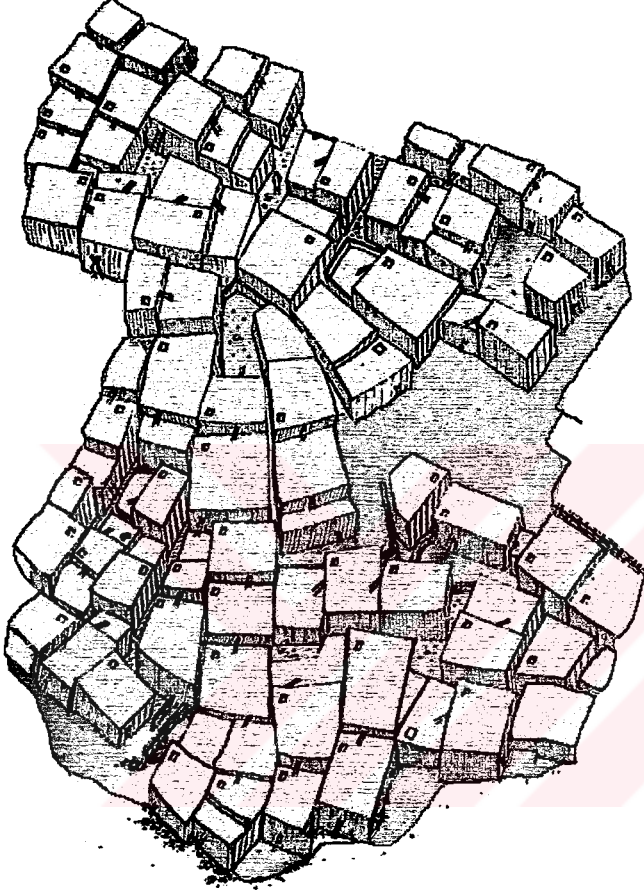
Bu hızlı gelişimin ilk olarak tanımlandığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu da içerisine alan bu geniş coğrafyanın aksine asıl tez konumuzun geçtiği coğrafya olan Orta Anadolu'da geçmişlerini ya da gelişim evrelerini detaylı olarak bilmediğimiz kalabalık nüfuslu, yerleşik, sınırlı sayıda Neolitik yerleşme bulunmaktadır. Bu yerleşmelerin ortaya çıkışı ya da gelişim süreci hakkında bildiklerimiz, Yakındoğu'da neredeyse adım adım takip ettiğimiz bilgi ölçeğinin aksine oldukça sınırlıdır.

Bilinen az sayıdaki Orta Anadolu yerleşmesinde görülen yapı biçim ve malzemeleri oldukça gelişkin olarak karşımıza çıkar. Bu kültürel gelişimin nerede, nasıl gerçekleştiği sorusu her ne kadar bu tezde sınırlı olarak tartışılacak olsa da geniş kapsamlı bir sorudur ve bu tezin asıl sorunsalı değildir.

Tez konusunun geçtiği ve detaylı olarak değinilecek olan Batı Kapadokya'da bulunan Aşıklı Höyük ve Musular, bu yerleşmelerden bin yıl daha sonra gelen ve Konya Ovası'nda bulunan Çatalhöyük, Anadolu konut mimarisinin başlangıç noktası olarak düşünülebilir. Özellikle oldukça geniş bir alanda kazılan Aşıklı Höyük'te standartlaşmış olarak kullanılan yapı malzemesi, yerleşme içi sosyal organizasyonunun yoğun bir nüfusla birlikte 500–800 yıla yakın bir süre değişmeden sürmesi, yerleşmede konut alanlarının kamusal alanlarından ayrı bir yerde konumlanması ve yerleşmenin terk edilme sürecine doğru etrafında gelişen farklı faaliyet alanları bize belirli, “katı” bir kimliği olan kendi kendine yetebilen organize bir “köy” yerleşmesinin Anadolu'daki bilinen en eski örneğini göstermektedir (Şekil 2).

Sokak ve geçitler tarafından ayrılan farklı ada grupları, konutların damı üzerinde süren yaşam, dam kotlarının birbiri üzerinden ulaşma olanak verecek biçimde planlanması, yapı malzemesi kullanımında gözlenen standartlaşma, yapı içi mimari öğeler, “konut” anlayışında görülen gelenekçilik ya da devamlılık gibi bir dizi durum, ortak ya da bağımsız geçim ekonomileri olan insanlar için oldukça önemlidir. Tüm bu başlıklar mimarlık tarihi ile doğrudan ilişkilidir.

Özetle bu tezde esas olarak tartışılacak konu, Orta Anadolu'ya özgü olarak tanımlayabileceğimiz mimari kimliğin nasıl bir sosyal davranışla biçimlendiği, ilk yerleşik köylerin mimari doku ve özellikleri biçimlendirmedeki farklı ekonomik ve sosyal öğelerin belirleyiciliği, Batı Kapadokya'da bulunan en eski Neolitik yerleşmeler ışığında tartışılacaktır.

Şekil 2. Aşıklı Höyük. Rekonstrüksiyon denemesi (G. Duru).

1.1.2. Yöntem

Tezde kullanılan bilginin tamamı arkeolojik kazı ve araştırmalar sonucu edinilmiş bilgidir. Ancak tez, arkeolojik kazılarda bulunan mimari öğelerin değerlendirilmesi ve yerleşmede mimari formlarla kendisini anlatan sosyal biçim ve çeşitliliğin tanımlanması olarak düşünülebilir. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem olarak tanımlanan zaman dilimi, mimarlık tarihinin en erken evrelerinden biri olması sebebiyle oldukça önemlidir.

Yukarıda da değinildiği gibi tüm mimari biçimler bir amaç doğrultusunda tasarlanır, inşa edilirler. Arkeolojik dolgularda, bina içlerinde ya da kalıntılarıyla birlikte bulunan gündelik eşyalar, aletler vb. öğeler bu yapıların anlaşılma ve tanımlanmasını kolaylaştırırlar. Bu sebeple tezin tüm bölümlerinde uygulanacak yöntem üç aşamalı olacaktır. İlk olarak ele alınan bölgenin özellikleri ve arkeolojik verileri tanımlanacak sonrasında yerleşmeler içerisinde süren sosyal yaşantıya değinilecektir. Son aşamada ise mimari öğeler detaylı olarak değerlendirilecektir.

Orta Anadolu coğrafi olarak oldukça geniş bir bölgedir. Aşağıda da değinileceği gibi tezde söz konusu bölge iki alt bölgede ele alınacaktır. Bunlardan tezin ana sorunsalını oluşturan Batı Kapadokya Bölgesi'nde bulunan Aşıklı Höyük ve Musular yerleşmeleri detaylı olarak incelenecektir. Bir diğer alt bölge olarak değineceğimiz Konya-Karaman ve Beyşehir'de bulunan diğer Neolitik yerleşmeler ışığında Orta Anadolu bölgesinde bulunan ve kimi benzer kimi farklı özellikler gösteren bu yerleşmelerin yerleşme dokuları üzerinde durulacaktır. Tezin 6. bölümünde ise yine Orta Anadolu'da birden çok yerleşmede görülen benzer mimari doku özellikleri, "Çekirdek Bölge" ya da "Bereketli Hilal" sınırlarında gelişen Neolitik kültürlerle karşılaştırılacaktır.

Çekirdek Bölge ya da Bereketli Hilal olarak bilinen geniş kültür bölgesi, Orta Fırat, Toros ve Zagros, Levant, Kıbrıs olmak üzere her biri kendi içerisinde homojen, dört farklı kültür bölgesinde değerlendirilecektir. Bazı bölgelerde az sayıda yerleşme araştırılmış (örneğin Zagros Dağları) olmasına karşın belirli bölgelerde araştırılan yerleşme sayısı (örneğin Güney Levant) oldukça fazladır. Bu sebeple tezde değinilecek yerleşmeler hem her bir bölgenin kültürel karakteristiğini hem de Natuf'tan PPNB sonuna kadar mimarlığın gelişimini en iyi ifade edecek yerleşmelerdir.

1.2. Yerleşme Dokusu ve Yerleşme İçi Sosyal Organizasyon

Mimarlık insanın doğaya biçim vermeye ya da doğada var olmaya çalıştığı ilk günden bugüne sürekli bir evrim içerisinde. Bu eylemin en birincil özelliği fonksiyonel olmasıdır. İnsan ihtiyacına göre bir maddi çevre yaratmaya çalışır (Kuban, 2002:11). Bu sebeplerden olsa gerek insanın mimari bir biçim ile ilgili sosyal hafızası var olduğu gün kadar eskidir.

Tezin konusunu oluşturan tarih dilimi (MÖ 12.000–6.000), var olmak için sık sık göç etmekten başka çareleri olmayan, ya da böyle olduğu yönünde bir düşünce biçimleri olan göçerlerle başlar. Dal ya da sazdan yaptıkları kulübelerde yaşayan bu insanlar avcı-toplayıcılardır. Bir süre sonra bu gruplar hareketliliklerini mevsimlik olarak sınırlayabilecekleri bir tür geçim ekonomisini keşfederler. 50–150 kişilik gruplardan oluşan bu insanlar yılın belirli mevsimlerinde yabani tahılların hasatını yaparken aynı zamanda alışık oldukları gibi avcı-toplayıcı bir yaşam biçimi sürmektedirler. Mevsimlik olarak hareket ettikleri bölgeler belirlidir. Yılın beş-altı ayı bir bölgede kalmakta, diğer zamanlarda ise başka bir yerde yaşamaktadırlar. İklimsel koşullar, hasatı yapılacak bitkilerin/tahılların yetiştiği çevre, tahılın türü, besleyiciliği, aromatik, Bender (1975) ya da sembolik, Cauvin (2000) özelliği, bu insanların hareket zamanlarını ve yerlerini belirler. Bu insanlar daha sağlam ve kalıcı, kısmen toprağa oyulmuş, duvar ve üst yapısı saz ve dallarla yapılmış özenli olarak inşa edilmiş kil tabanlı olan kulübelerde yaşamaktadırlar. Bu kulübelerin bazen içerisinde bazen de dışında ateş çukurları ya da ocaklar vardır.

İnsanın tarımı öğrenme süreci bu dönemde doğrudan gözlemleme ile başlamış olmalıdır. İnsan nasıl avcı-toplayıcı olmayı bir seferde öğrenmediyse tarım yapmayı da öğrenmesi kolay olmayacaktı. Zaman içerisinde hasat yapan, kısmen tahılları, bitkileri kültüre almayı öğrenen ya da öğrenmek üzere olan topluluklarla birlikte ilk yerleşik köyler ortaya çıkar. Av, yabani tahıl ve hububat toplayıcılığı hiçbir zaman terk edilmeyen “ekonomik” bir eylemdir. Bir süre sonra toplanan tahılların depolanması, uzun süreli saklanması için gereken ihtiyaçlar “ev” içlerinde bulunan kilden inşa edilmiş depolama birimlerinin ötesinde bir ihtiyacı doğurmaya başlamıştır. Bir dizi deneme yanılma sonrasında insan bir kaç mevsim tahıl depolamak için gerekli olan yapılar inşa etmeye başarır. Bu yeni yapısal biçimler

bazen yaşanan mekana bir eklenti olarak bazen de tamamıyla bağımsız olarak inşa edilen yapılardır. Her iki durum da belirli bir ihtiyacın biçimlendirdiği bir eylemdir ve bu eylem uzun süreli gözlem, tasarı, bilgi ve beceri gerektirir.

Tahılları kültüre alan insan bu kez uzun yıllardır farklı tekniklerle avladığı koyun, keçi ve domuz gibi bazı hayvanları uzun süren bir çaba sonucunda evcilleştirmeyi başarır. Hem evcilleştirme süresince hem de evcilleştirme sonrasında hayvan besiciliği yapan insan, bu süreci kendi biçimlendirildiği bir alanda/mekanda ya da bir yapı içerisinde gerçekleştirmiş olmalıdır.

İnsanın kültürel evrimi için oldukça önemli olan ve yaban hayatı evcilleştirmeye yönelik olan iki önemli eylem bir süre içerisinde insanın fiziksel çevresini biçimlendirirken dikkate alması zorunlu öğeler haline gelmiştir. Bazen yaşadığı evin bir parçası bazen bağımsız olarak ortaya çıkan bu yapılar özel-kamusal alanların ayrımı ve tanımlanmasında belirleyici olmuşlardır. Bir başka önemli etken de yerleşmenin bütününde ortaya çıkan dokudur. Yapı adalarının oluşumu, bu adaların sokaklarla ayrılması, yine özel ve kamusal alanlar, işlevselliğe ve çeşitli karmaşık sosyal sistemlere dayalı bir anlayışın sonucu olarak ortaya çıkar.

İnsanın daha kompleks bir anlayışla 2000-3000 nüfuslu bir yerleşmede bir arada yaşayabildiği düzeye erişiminde, geçim ya da besin ekonomilerinin belirleyiciliğinden başka bu toplulukları bir arada tutan, gelişmelerine ya da yok olmalarına sebep olan tanımlanması hiç de basit olmayan karmaşık ve soyut nedenler de mevcuttur. Biz bu soyut durumların varlığını sadece belirli sembolik öğeler yoluyla anlayabiliyoruz. Ölü gömme geleneklerinden, bazı özel yapılara kadar bir dizi kültürel öğe bize yukarıda ifade edilen insanın gelişim sürecinin, aslında sadece “ekonomik” yapı ile tanımlanamayacak kadar kompleks bir yapıya sahip olduklarını göstermiştir.

Önasya’da, son yıllarda hızla artan kazılarda (Nevalı Çori, Göbekli Tepe, J’erf el Ahmar, Tel el abr 3 gibi) ortaya çıkarılan özel binalar ve içlerinde bulunan sembolik öğeler, bu dönemde iyice belirginleşen bir “din”in ya da “sosyal yapı”nın yerleşmelerin konumlanmasında ve yerleşme içerisinde görülen farklı biçimlerin oluşmasındaki belirleyiciliğini açıkça göstermektedir. Bunlar bazen yerleşmede

görülen yaygın formların dışında, bütünden farklılık gösteren bina, açık alan ve benzeri mimari öğelerdir. Bu biçimler bizlere söz konusu toplumların sosyal yapısı ile ilgili tahminler yürütme şansını verir. Mimarideki fonksiyonel öğelere belirli inanışlara bağlı olarak eklenen sembolik ifade biçimleri ise, bu insanların sanılandan daha derin ve karmaşık bir sosyo-psikolojik yapıda yaşam sürdürmüş olduklarını göstermektedir. Öyleyse yapı içi ya da yapı dışı alanları birbirinden farklı ya da aynı kılan etmen insanın sosyo-psikolojik seçimleri ile de ilişkilidir. Bu seçim ve davranışları çözümlemek ise son derece zordur. Bu anlayışla inşa edilmiş binalar, konum, biçim ve büyüklük olarak diğer yapılardan ayrılır. Özenli olarak inşa edilen bu yapıların çoğu zaman tabanları diğer yapılardan farklıdır. Bazen kabartma ya da heykellerle, duvar resimleriyle bezeli olan bu yapılar kolaylıkla konutlardan ayrılırlar. Öyleyse bu insanların örgütlü olarak çalışmalarını gerektiren büyüklükte ya da değerinde yapıların ortaya çıkışıyla birlikte artık toplumsal rollerin de iyice belirginleşmiş olduğunu söylenebilir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz yuvarlak biçimli toprağa yarı gömük/kısmen toprak altına inşa edilmiş yapıların bulunduğu dönemde bile ortak kullanıma yönelik yapılar mevcuttur (bkz. 6. Bölüm). Bu yapılar giderek daha “anıtsal” bir anlayışa doğru gelişim gösterir. Bu süreç bize bu toplulukların düşünce ve inanışlarını bir bina üzerinde biçimlendirmenin ne denli önemli olduğunu, inanış ya da öğretilerin kalıcılığına verilen önemi göstermektedir. Bu toplumlar için bu binaların yapılma süreci bile oldukça önemli olmalıdır. Geçmişten kalan ya da zamanla beliren bu öğreti ya da inanışlar, biçimlendirilen bu binalar içerisinde soyut bir paylaşıma dönüşmektedir.

Tüm Epipaleolitik ya da Neolitik toplulukların ortak paylaşımlı bir yaşam sürdürdüklerini söylemek doğru olmaz. Hatta Neolitik dönemde pek az yerleşmede bu türden bir anlayış hakim olmalıdır (bkz. Sonuç bölümü). Öyleyse farklı sosyal yapılarda yukarıda söylenilenin aksi yönde ekonomik güce, “aile” ya da “kabile” gruplarına bağlı olarak bu binaların ortaya çıkışı ya da kullanım biçimleri değişebilir.

Tezde değinilecek dönem, insanın gerçekleştirmiş olduğu kültürel ve teknolojik evrimin en önemli dönemlerinden biridir. Bu zaman dilimi, insanın barınma ihtiyacının ötesine geçip yapı malzemesi üretmeye başladığı, farklı türden yapılar

planladığı dönemdir. Bu dönem, insanın ihtiyacına ve sahip olduğu alana göre bina tasarlamayı, kalabalık bir nüfusun bir arada yaşayabileceği planlı bir yerleşme oluşturmayı ya da kontrol etmeyi başardığı bir zaman dilimidir. Bu durumda bu dönemde artık sadece “kendi evinin mimarı” olan insanlar yoktur. Kuban’ın Çatalhöyük ve Hacılar dönemi için yaptığı yorumun aksine, Kuban (2002: 72) belki bu insanlar “toplum içerisinde özel bir statüye sahip olmuş kişiler” değillerdi, buna karşın “mimar” denilen uzmanlaşmış kişilerin bu dönemle birlikte ortaya çıkmış olması olasıdır.

1.3. Arkeolojide Mimari Öğelerin Değerlendirilmesi

Arkeolojik bir kazı alanında bulunan mimari öğelerin titizlikle belgelenmesi gerekir. Bu belgeleme detaylı rölöve çizimleri ve fotoğraflar yardımıyla olabileceği gibi çeşitli kimyasal analizler yardımıyla da olabilmektedir.

Arkeologların kazarak içini boşalttıkları dolgular genellikle yakınında bulunan mimari öğe ya da bina ile ilişkilendirilmektedir. Bina içinde ya da etrafında bulunan çanak, çakmaktaşı, metal obje, insan iskeleti gibi öğeler bu binaya ait olan bilginin bir parçasıdır. Mimari biçim ya da alan arkeolojik data ile desteklendiğinde o alanın kullanım amacı ve geçirmiş olduğu değişikliklerle ilgili fikir sahibi olabiliriz. Yerleşmenin büyüklüğü, yerleşmede görülen farklı biçimde ve/veya büyüklükte yapılar, bu yapıları birbiriyle ilişkilendiren ya da birbirinden ayıran sokak ya da geçitlerin varlığı, ortak kullanım alanları, günlük yaşam öğeleri; ocak, fırın, seki, taban, bize burada yaşamakta olan insanların sosyal iletişim, refah seviyesini ve yaşam biçimlerini ifade etmektedir. Kısaca arkeologlar mimari kalıntıları yapı malzemesi, biçim ve büyüklük, kullanım süresi, konumu ile ele alır ve içerisinde ya da çevresinde bulmuş oldukları maddi kültür ile de yorumlamaya çalışırlar.

Kazılarda bulunan birden çok mimari öğe ise bazen çözümlenmesi oldukça karmaşık durumlar içerir. İster birbirlerine benziyor olsunlar ister birbirinden farklı, her bir yapının içinde farklı bir arkeolojik geçmiş barınmıştır. Arkeolojide “stratigrafi” olarak tanımlanan terim bir binayı diğer binayla ya da bir toprak dolgusunu diğer bir toprak dolgusuyla ilişkilendirme eylemi, oldukça kolay olabileceği gibi çoğunlukla da çözümlenmesi çok zor olan bir “yap-boz” gibidir. Bu sebeple mimari kalıntılar

(eğer mevcutsa), arkeolojik tabakaların en belirleyici öğeleridir. Her biri titizlikle belgelendiği sürece bir anlam ifade ederler. Detaylı rölöve çizimleri, fotoğrafları, bu öğelerin bulunduğu kotlar, kazı sistemine bağlı olarak üç boyutlu konumlarının belirlenmesi oldukça önemlidir. Çünkü bulunan ya da ileride bulunacak tüm öğeler bu bilgi altlığı içine oturtulacak ve tanımlanmaya, yorumlanmaya çalışılacaktır.

Bunlardan başka bilinen geleneksel araştırma yöntemleri dışında etnoarkeoloji ve deneysel arkeoloji, halen yaşamakta olan benzer topluluklar üzerinde yapılan gözlem ve araştırmalar, yaşam biçimlerinin kurulmasında, yapıların, açık alanların işlevlerinin belirlenmesinde, bunların oluşumları sorunlarına farklı perspektiflerden bakabilme konusunda çoğunlukla oldukça iyi sonuçlar vermiştir. Örneğin Çatalhöyük'te inşa edilen bir Çatalhöyük evi bize mevsimler karşısında gösterdiği dayanıklılıktan başka içerisinde bulunan ocağın yandığı anda içeride bulunmanın ne denli tehlikeli ve güç olduğunu, odanın içerisindeki dumanın nasıl evin içerisine kısa sürede yayıldığını göstermiştir.

Arkeoloji için en büyük keşiflerden biri olan C14 yönteminin arkeolojide kullanılması ile artık arkeolojik yerleşmeler için doğru ve tutarlı tarihlemeler yapılabilmektedir. 1960'lardan bu yana arkeoloji farklı disiplinlerin yardımını alarak üzerinde çalıştığı konuyu daha derinlemesine anlamaya çalışmaktadır. Günümüzde arkeolojinin altında sayısı giderek artan alt disiplinler ortaya çıkmaktadır. En bilinenleri arasında arkeozooloji, arkeobotani olan bu alt bilimlerin her biri bizlere bulunan dolgu ya da mimari kalıntıların işlevi ile ilgili oldukça detaylı ipuçları verebilirler. Laboratuvar ortamında yapılan bazı analizler, kazılar sırasında bulunan bir odanın ya da avlunun nasıl kullanıldığını kimyasal olarak göstermektedir. Örneğin, Mikromorfoloji olarak tanımlanan yöntemde bina tabanından alınan 10x5x10 cm boyutunda bir kesit mikroskop altında tanımlanmaya çalışılır. Böylece bir evin “mevsimlik” ya da “dönemlik” stratigrafisini anlayabilir, bu mekanda ne yenmiş olabileceğini, insan mı hayvan mı barındığını söyleyecek verilere sahip olunabilir.

Bunların dışında arkeolojik bilginin bir bilgi havuzunda toplanması ve yorumlayıcı olarak ele alınabilmesi için bir dizi yeni yöntem ve araç mevcuttur. Arkeolojide mimari ya da alan üzerine bilgisayarlar yardımıyla çalışan programlar geliştirilmiştir.

Bu programlar yerleşmede bulunan her türlü öğeyi mimari buluntularla ilişkilendirmeye ve bu alanların kullanım amaç ve biçimlerini anlamaya yardımcı olur. Günümüzde bu programların yerini *GIS* (Coğrafi Bilgi Sistemleri) almaktadır. Bir çok arkeoloji bölümlerinde sadece doğru belgelemenin yorumlamadaki önemi sebebiyle *GIS* dersleri verilmektedir. Ancak pahalı bir teknoloji olan *GIS*, Türkiye’de henüz arkeoloji alanında yaygın olarak kullanılmamaktadır.

Burada değineceğimiz az sayıda yerleşmede, yukarıda sözü edilen yöntemlerin tamamı uygulanabilmiştir. Yerleşmelerin büyük bir bölümü henüz bu yöntemlerin bilinmediği dönemde araştırılmıştır. Bir bölümü ise halen bu türden araştırmaları destekleyecek bilgiye ya da ekonomik güce sahip değildir (Duru, 2004).

Bu yöntemlerle kazılan ya da kazılmakta olan az sayıdaki yerleşmede ortaya çıkan olumlu sonuçlar ve elde edilen bilginin daha detaylı olması, bir bütünü anlamamız yolunda bizlere oldukça kolaylık sağlamaktadır.

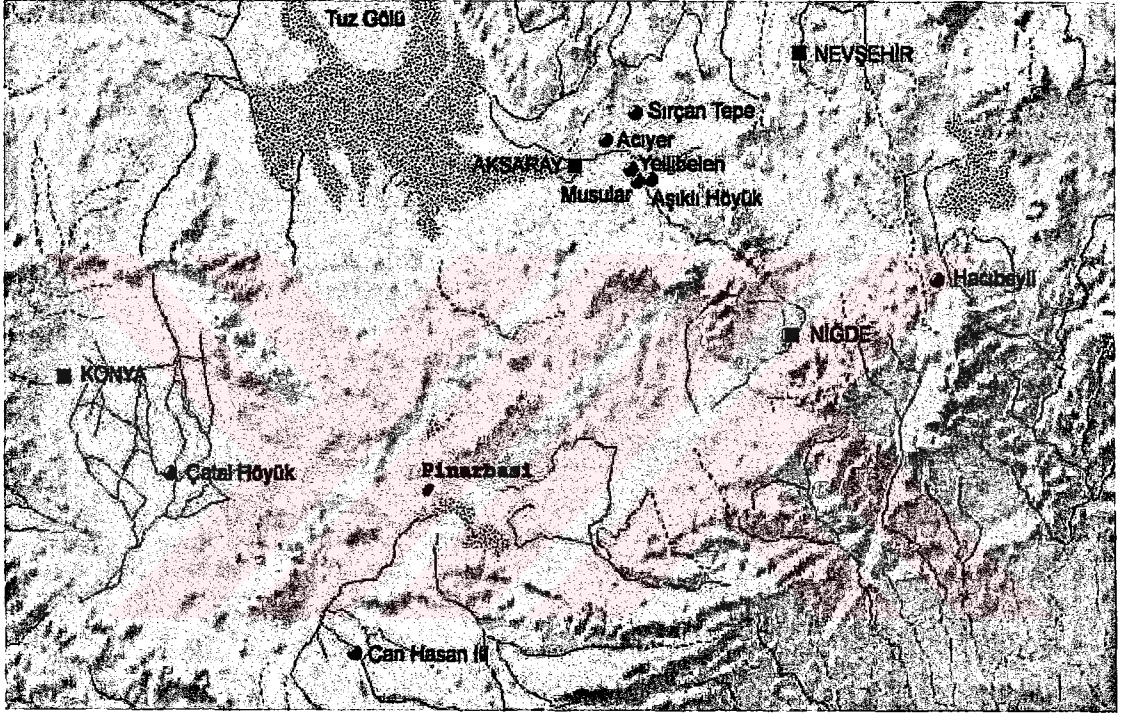
1.4. Orta Anadolu’da Neolitik Araştırmaların Tarihçesi

1960’larda “Çekirdek Bölge” olarak tanımlanan bölgede hızla artan çalışmalar, tarım yapmaya başlayan ilk yerleşik topluluklar üzerine odaklanmış ve bu süreci daha iyi anlamamızı sağlamıştır (bkz. bölüm 7). Aynı yıllarda J. Mellaart’ın Hacılar ve Çatalhöyük kazıları ise, Orta Anadolu’nun o güne dek bilinenlerin aksine daha erken arkeolojik verileri barındırdığını kanıtlamıştır (Mellaart, 1965; 1967; 1970).

Orta Anadolu’da bu gelişmeler yaşanmaktayken, Güneydoğu Anadolu/Toros Dağları’nın hemen güneyindeki Çayönü, A. Özdoğan (1999), ardından daha kuzeydeki Caferhöyük, Cauvin ve diğ. (1999) kazılarından elde edilen veriler, ilk yerleşik topluluklar üzerine çalışmaların yoğunlaştığı çekirdek bölgenin kuzey ucunda da Levant ile benzer kültürel öğelerin gelişkin biçimiyle mevcut olduğunu göstermiştir.

Orta Anadolu ise, I. Todd’un yaptığı yüzey araştırmaları, Konya-Beyşehir Bölgesi’nde Can Hasan, Suberde, Erbaba ve Hacılar kazıları ile Niğde Bölgesi’nde Köşk Höyük kazıları, Bordaz (1969), Bordaz ve Bordaz (1982), French (1972; 1998),

Mellaart (1967), Silistreli (1991), Todd (1980), Göller Bölgesi'nde R. Duru tarafından yapılan araştırma ve kazılar, Duru (1999), 1990'lı yılların başında U. Esin tarafından başlatılan Aşıklı Höyük kazıları ile farklı bir boyut kazanmıştır. Aşıklı Höyük kazıları sırasında bölgede aynı ekip tarafından farklı ancak birbirleriyle ilişkili dönemlere ait bölge arkeolojisinin bir bütün olarak ele alınmasına yönelik başka kazı ve araştırma çalışmaları da başlatılmıştır. Tüm bu çalışmalar sonrasında farklı bir Neolitik "Çekirdek Bölge"nin Orta Anadolu'da da yer aldığını düşündürecek arkeolojik verilere ulaşılmıştır (Şekil 3).

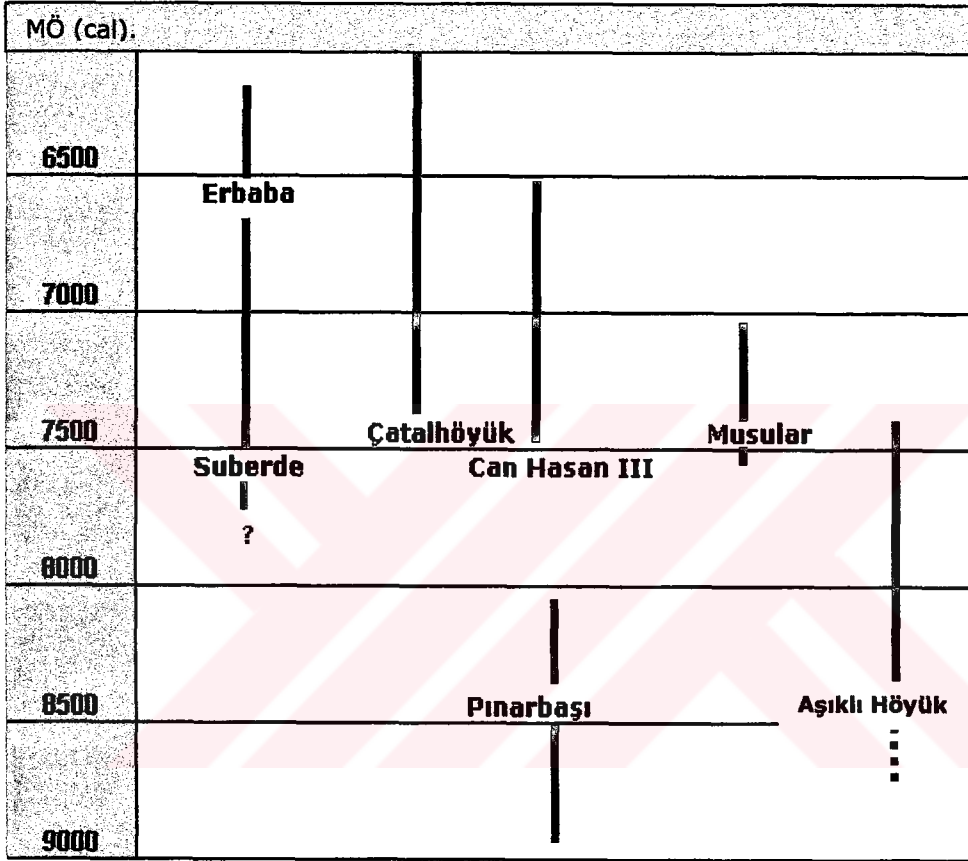

Şekil 3. Orta Anadolu Bölgesi Neolitik Dönem yerleşmeleri (G. Duru).

Aşıklı Höyüğün Çatalhöyük yerleşmesinin öncüsü olduğu, doğrudan kültürel bağlar taşıdığı fikri, Aşıklı Höyük kazıları sonrasında yerini daha farklı ve yeni sorulara bırakmıştır. Tüm bu soruların kökeninde ise bu kadar gelişkin iki kültürün bu süreci nasıl gerçekleştirdikleri, bölgenin geçmişinde her iki yerleşmenin de izlerini barındıran öğelerin var olup olmadığı yatar.

Bölgenin en erken tarihlerini veren Karaman yakınlarındaki Pınarbaşı yerleşmesi T. Watkins tarafından araştırılmış, yapılan bu araştırma sonunda Epipaleolitik buluntu grubuna rastlanmıştır (Watkins, 1996). Sınırlı bilgi sahibi olduğumuz yaklaşık MÖ 8600'lere tarihlenen Pınarbaşı'nın araştırılması günümüzde D. Baird tarafından

sürdürülmektedir. Levant’da Epipaleolitik dönemde görülen mikrolit geleneğinin hem Levant’da hem de ilişkili olduğu bölgelerde Neolitik dönemde görülmemesi buna karşılık Aşıklı Höyük’te tüm yerleşme evreleri boyunca devam etmesi oldukça ilginç bir durumdur. Aynı mikrolit endüstrisi Pınarbaşı’nın Aşıklı Höyük’den daha eski olan tabakalarında da bulunmuştur (Tablo 1).

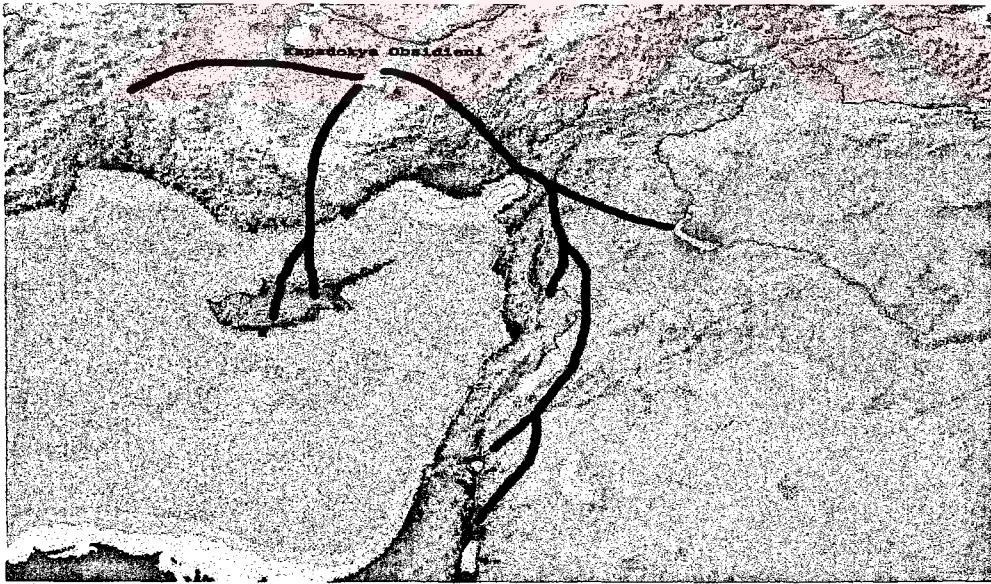
Tablo1. Orta Anadolu Neolitik Dönem Kronoloji (Erdoğan ve diğ. 2003a).

D. Baird’in Çatalhöyük çevresinde gerçekleştirmiş olduğu yüzey araştırmalarında bulduğu yerleşmelerden Baird (1996; 2002) Boncuk’ta, Aşıklı ile benzer mikrolit endüstrisinin varlığı dikkat çekicidir. Sancak Höyük ise Aşıklı’nın geç evreleriyle ve Musular ile benzer özellik gösteren yontmataş buluntu topluluğuna sahiptir. Bu yeni sonuçlar Orta Anadolu kronolojisinin değişime doğru yöneldiğinin göstergeleridir (Baird özel görüşme)².

² D. Baird, Temmuz 2003’de yüzey araştırmasına ait obsidiyen aletleri Çatalhöyük’te göstermiş, alet tipolojisi ve bölge kronolojisi üzerine bilgi vermiştir.

Orta Anadolu’da bulunan farklı hammadde kaynakları farklı dönemlerde farklı bilim insanlarınca araştırılmıştır (Renfrew ve diğ. 1966; Fornaseri ve diğ. 1975; M. C. Cauvin ve Balkan Atlı, 1996). Ancak 1990’larda N. Balkan-Atlı ve M. C. Cauvin tarafından yapılan yüzey araştırmalarında bulunan obsidiyen atölyeleri ile bölgenin hem kendi iç dinamiği hem de farklı bölgelerle olan ilişkisi yeni bir anlam kazanmıştır. Bu atölyelerden biri olan Kaletepe, 1996 yılından bu yana N. Balkan-Atlı ve D. Binder tarafından kazılmaktadır (Balkan Atlı ve Binder, 2001). Bölgenin tekno-kültürel gelişimini gözlemleme şansı veren Kaletepe hem Yakındoğu hem de ait olduğu sosyal coğrafya ile olan ilişkisi bakımından oldukça önemli bir anahtardır.

Orta Anadolu obsidiyeninin uzun yollar kat ettiği, Levant ve Doğu Akdeniz’de hatta Kıbrıs’ta yapılan bir dizi kazı ve analiz sonunda anlaşılmıştır (Cauvin, 1996; Guilaine ve Briois, 2001). Buna karşın “Kaletepe Çekirdeği”ne özgün “üretim zinciri” ne Çatalhöyük’te ne Aşıklı’da ne de bölgedeki bir başka yerleşmede bulunmuştur. Bu kadar yoğun kullanılan bir atölyenin niçin ait olduğu bölge için üretim yapmadığı, örneğin Aşıklı’nın niçin bu ağın dışında kaldığı önemli bir sorudur (Şekil 4).

Şekil 4. Orta Anadolu Obsidienin yayılımını (Balkan Atlı 2004: Figure1’den faydalanılarak yapılmıştır)

Bu konudaki varsayımlardan biri, Kaletepe’de uzman bir grubun yontu işiyle uğraştığı ve bu uzman grubun da Levant-K.Suriye-K.İrak bölgesi kökenli olduğudur (Binder, 2002). Üretilen obsidien ürünleri yakın çevre yerleşmelerinde bulunmadığına göre arz ve talep, Kaletepe ile Yakınoğu Neolitik toplulukları arasındadır.

Bir çok araştırmacı Orta Anadolu’nun neolitikleşmesinin Levant ve/veya Orta Fırat üzerinden gerçekleştiğini, “Çekirdek Bölge”de ortaya çıkan bu kültürün Orta Anadolu’ya kadar yayıldığını düşünmekte, bazıları da bu bölgenin söz konusu çekirdek bölge ile uzun zamanlı etkileşim içerisinde olduğu ve Levant’dan bağımsız olarak geliştiğı görüşündedir. Güney Levant’ın, Orta Fırat’ın ya da Doğu Toros’un neolitikleşme sürecini temsil eden biçim ve anlayışlar, Orta Anadolu’dan çok farklıdır. Orta Anadolu yerleşmelerinde görülen “süreklilik eğilimi” bu ayrımı belirginleştiren sosyal bir davranıştır. Bu belirgin fark sosyal yaşantıda ve mimaride olduğu kadar maddesel kültürde, inanç sistemlerinde ve ölü gömme geleneğinde de açıkça görölmektedir.

2. BATI KAPADOKYA

Kapadokya bölgesi sınırları oldukça geniş bir coğrafyadır. Üzerinde birbirinden farklı küçük jeolojik nişler barındırır. Bölge, Batıda Tuz Gölü ile başlayan en doğuda Fırat nehri kıyılarına ulaşan, kuzeyde ise Kızılırmak nehrini, güneyde Toroslar'ı içine alan günümüzde daha çok Ürgüp ve Göreme'de bulunan doğal oluşumlu peri bacaları ile tanınmaktadır. Ancak Kapadokya denilen coğrafya Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri, Malatya, hatta Ankara'nın doğusunu da içine alan bir coğrafyadır (Sevin, 1997: 47). Bölgenin kapladığı yüzölçümü kabaca 80.000 km'dir. Tarihsel geçmişi oldukça derin ve çok kültürlü olan bu bölge bir çok kültüre ev sahipliği yapmış, doğu ile batı arasında iletişim ağının bir parçası olmuştur (Şekil 5).

Şekil 5. Kapadokya Bölgesi ve Batı Kapadokya Bölümü.

Dağ yamaçları, ovalar, Hasan Dağ'ın eteklerinden kaynaklanan Melendiz nehrinin dar vadisi, farklı ağaç türlerinden oluşan küçük ölçekli ormanlar farklı ekolojik ortamları oluşturur. Kapadokya bölgesinin günümüz ve tarihöncesindeki iklimi, bitki çeşitliliği bölgede sürdürülmekte olan polen analizleri, paleo-çevresel ve jeomorfolojik çalışmalar ile araştırılmakta, arkeolojik kazılarda bulunan hayvan ve bitki kalıntılarıyla birlikte değerlendirilmektedir (Esin, 1998a; Kuzucuoğlu, 2002; Woldring ve Bottema, 2001/2002). Bölge bugünkü şeklini günümüzden yaklaşık 19 bin yıl öncesine kadar süren volkanik hareketler ile almıştır. Erciyes, Hasan ve Melendiz Dağı birincil volkanik oluşumlardır. Bunun dışında bölgede çok sayıda ikincil volkan konileri mevcuttur.

Batı Kapadokya'nın özel jeolojik yapısından kaynaklanan jeolojik sistemler hem yerleşim açısından hem de yapı malzemesi kullanımı açısından oldukça elverişlidir. Zaman içerisinde Kapadokya'da bölgenin bu özelliğinden dolayı özgün bir mimari anlayış oluşmuştur. Volkanik tüfe kolayca biçim verilebilmesi ve yapıların tektonik kurallara ihtiyaç duymaksızın adeta yerçekimsiz bir ortamdaymışçasına oyularak inşa edilmesi durumu Kapadokya'ya özgü bir mimari anlayıştır. Uzun zamanlı etkilere açık, birçok farklı kültürün izlerini barındıran Kapadokya'da volkanik formasyon yerleşme biçimlerinde belirleyici olmuştur. Günümüz Kapadokya köylerinde bile halen bu geleneğin sürdüğü söylenebilir.

Özellikle Erken Hıristiyanlık dönemi ile birlikte Kapadokya'nın en tanınmış mimari kimliği bazen yerin metrelerce altına inşa edilen bazen bir volkan konisine bazen de bir volkan kayası yamacına inşa edilen ya da oyulan yerleşmeler belki de bölgenin en eski toplu konut biçimleridir (Ulusoy-Binan, 1994; Duru, 2000).

Tez konusunu oluşturan tarihöncesi dönemde ise Batı Kapadokya, giriş bölümünde de değinildiği gibi, erken yerleşik toplulukların rahatlıkla barınabilecekleri bir sosyal coğrafyaydı. Kapadokya, bu erken yerleşik toplulukların hayatta kalabilmeleri için elverişli koşulları barındırmaktaydı. Bölge, avcılık ve yoğun toplayıcılık için oldukça elverişlidir. Obsidiyen, tuz, bakır, çeşitli boyalar gibi hammadde kaynaklarının bu bölgede bulunuyor olması tarihöncesi ilk yerleşik kültürlerin bu bölgeye adaptasyonunu oldukça kolaylaştırmış olmalıdır.

2.1. İklim ve Bitki Örtüsü

Bölge, iklim özellikleri bakımından Orta Anadolu'nun kara iklimi kuşağında bulunmaktadır; ancak bölgede topografik özellikleriyle oluşmuş mikroklimatik özellikler gösteren ufak havzalar da mevcuttur. Volkanik yükseltiler bölgesinde görülen karasal iklim, Tuz gölü ve Kızılırmak arasındaki bölgelerde karasal iklim olarak görülür. Mevsimler ve gece-gündüz sıcaklık farkları fazladır. Bölgede hakim olan rüzgarlar kuzeybatı ve kuzeydoğu rüzgarlarıdır.

Bitki örtüsü topografik farklılıklar gösteren alanlarda değişik özellikler taşır. Tuz Gölü çevresi tamamen çöl görünümünde olmasına karşın, ova alanlarında bodur ağaçlı step karakterli bitki örtüsü hakimdir. Yağışların az olması ve yazın buharlaşmanın fazla olması gibi etkenler sonucu bölgede ormanlar yoktur. Yıllık ortalama yağış tüm Orta Anadolu'da ortalama aynı özellikler gösterse de bazı bölgelerde az da olsa değişiklikler gözlenmektedir³.

Paleolitik ve Neolitik kültürler sırasındaki bitki örtüsünün anlaşılması için bölgede; Acıgöl, Akgöl, Aşıklı civarından örneklerle çiçek tozu analizleri yapılmıştır. Acıgöl polen analizlerine göre MÖ. 12.000 yıllarında bölgede step bitkileri vardır. Pelin otları, ıspanakgiller, tahıl tipi polenler, meşe ve geniş yapraklı koruluklar bulunmaktadır. Daha sonra ani bir kuraklık başlar ve meşe korulukları yerini ıspanakgillere ve farklı ot türlerine bırakır. 11 bin yıl öncelerinde ise meşe, fındık, ıhlamur, karaağaç ve ardıç korulukları artar. Bu tarihten hemen sonra ortaya çıkan ani soğuma ormanların seyrekleşmesine sebep olur. MÖ 8500 yıllarına gelindiğinde ise Aşıklı'da Einkorn, Emmer ve Durum buğdaylarının tarımı az da olsa yapılmaktadır. Bu dönemde Aşıklı çevresinde görülen ağaçlar söğüt, iğde, ceviz, kızılağaç, kavak, huş, meşe, fındık, çam ve zeytindir. Çitlenbik çevrede ve Aşıklı Höyük arkeolojik dolgularında bolca bulunan bir bitki olmasına karşın bölgede yapılan polen analizlerinde görülmemesi dikkat çekicidir (Esin, 1998a: 75).

³ Bu değişiklikler; 1) Orta Anadolu platosunda; Tuz Gölü ve Konya Ovası'nın kuru düzlüklerinde <350mm/yıl; 2) Çok daha fazla nemli olan Beyşehir'in yüksek kesimlerinde ve Göller Bölgesi'yle birleştiği bölümlerde >400mm/yıl; 3) Kapadokya'nın yüksek kesimlerinde ve platolarında ise 400mm/yıl oranlarında görülür (Kuzucuoğlu, 2002).

2.2. Hammadde Kaynakları

Pleistosen ve Holosen başlarındaki doğal çevre hakkında bilgiler oldukça sınırlıdır. Sonrasında bölgede sayısız volkanik püskürme olmuştur. Bazı analizler sonunda bölgedeki volkanik aktivitenin bölgenin farklı bölümlerinde farklı özellikler gösterdiği anlaşılmıştır. Örneğin Hasan Dağı yaklaşık 19 bin yıl önce volkanik suskunluk içerisine girmiştir (Esin, 1998a: 70). Erciyes ise tarih çağları boyunca volkanik hareketliliğini sürdürmüştür.

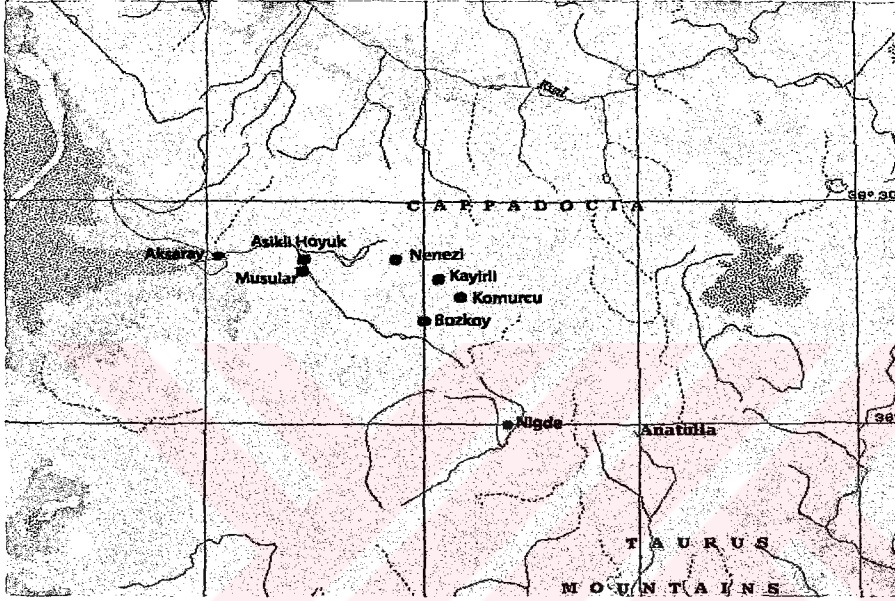
Alt Pleistosen'den itibaren bir çöküntü olan Tuz Gölü bölgenin başka bir hammadde kaynağı olan tuzu içerir. Diğer hammadde kaynaklarından biri olan obsidiyen'in ortaya çıkışı yaklaşık olarak 1 milyon yıl öncelerine dayanmaktadır.

Tuz tüm canlıların ihtiyaç duyduğu doğal bir üründür. Tarih öncesi toplulukların tuz kullanımı en başta besinlerin uzun süreli saklanması amacıyla olmuştur. Sonrasında tuz çanak çömlek yapımında katkı malzemesi olarak, kerpiç binaların damlarının su geçirgenliğini azaltmak gibi çok farklı amaçların yanı sıra Anadolu'da yaşamış bir çok kültür için aynı zamanda çeşitli sembolik anlamlar ve mitler de barındırmaktadır.

Tuz Gölü, tarihöncesi dönemlerde bölgenin en büyük tuz kaynağıydı (Erdoğu ve diğ. 2003b). Özellikle Çanak Çömlekli Neolitik dönemde ve sonrasında Tuz Gölü çevresinde bulunan yerleşmenin sayısındaki artış tarihöncesi toplulukların tuzu aynı zamanda bir değiş-tokuş ürünü olarak da kullanmış olabileceklerini düşündürmektedir.

Aşıklı gibi beslenme ekonomisi yoğun avcılığa bir başka deyişle et diyetine dayalı toplumlarda tuz oldukça önemlidir. Bu sebeple söz konusu yerleşme ve bölgede bulunan diğer yerleşmeler -her ne kadar hayvan kemikleri ya da diğer maddi öğeler üzerinden kimyasal olarak ilişkilendirme yapılmamış olsa da- bu kaynağı kullanmış olmalıdır.

Tarihöncesi insanlar için bölgenin en önemli hammaddesi obsidiyendir. Başlıca önemli obsidiyen kaynakları Karnıyarık Kepez, Kulaklı Kepez, Acıgöl, Kaleiçi, Güney Dağı ve Korudağ, Hotamış dağı, Kocatepe, Boğazköy, Bozdağ, Göllüdağ-Kayırlı, Sırça Deresi, Nenezi, Karakapu'dur (M. C. Cauvin ve Balkan Atı, 1996: 250-251; Todd, 1980: 30-37; Esin, 1998a). Ancak bu kaynaklardan en çok bilinenler (Şekil 6, 7) Nenezi, Kayırlı ve Bozköy'dür (Balkan Atı, 2004: 10-14).

Şekil 6. Orta Anadolu Obsidien Kaynakları (Balkan Atı ve diğ. 1999; G. Duru).

Şekil 7. Nenezi Obsidien kaynağı (Balkan atı ve diğ. 1999).

Nitekim bu hammadde, MÖ 11.000 itibaren Kapadokya Bölgesi'ni Yakınoğu'nun farklı ve uzak bölgelerinde yaşayanlar için çekici kılmış ve insanlık tarihinin en erken değış-tokuş materyallerinden birisi olarak bölgeler arasında iletişimi sağlamış, uzak mesafeler kat etmiştir. 1996 yılında başlayan Kapadokya Bölgesi Obsidien Projesi, Balkan-Atlı ve diğ. (1999), Kapadokya obsidiyeninin Doğu Akdeniz kıyı bölgesinden, Orta Fırat'a, Stordeur-Abbes (2002: 582), Kıbrıs'a, Peltenburg ve diğ. (2001: 78); Guilaine ve Briois (2001: 47) kadar uzanan ilişki ağına kesin bir adres getirmiştir. Güneydoğu Anadolu, Levant, Kıbrıs gibi obsidiyen bulunmayan bölgelerde yoğunluklu çakmaktaşı kullanımına karşın bu bölgelerde yaşayan insanların obsidiyene olan ilgilerinin sebebi burada tartışılmayacak kadar geniş kapsamlı bir sorudur. Ancak her koşulda olduğu gibi az sayıda olan nesne daha değerlidir ve talep değeri artırır.

Giriş bölümünde de değinildiği gibi obsidiyen tarihöncesi insanlar için oldukça farklı anlamlar ifade etmektedir. Çoğunlukla gündelik yaşamlarını kolaylaştıracak bir ürün olarak kullanılan obsidiyen bazen bir ayna ya da bir bilezik bazen de Şanlıurfa'da bulunan Nevali Çori'de olduğu gibi bir taş bir heykelin gözlerinde kullanılmıştır.

Hızla artan tarihöncesi araştırmalar sonrasında, uzun yıllar Kalkolitik ile kullanılmaya başlandığına inanılan bakırın hem Yakınoğu'da hem de Orta Anadolu'da Neolitik dönemle birlikte kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. Orta Anadolu Neolitik kültürlerinde doğada ham olarak bulunabilen bakırın işlenerek kullanıldığı, çeşitli süs ve takı eşyaları yapıldığı bilinmektedir. Neolitik yerleşmelerde oldukça az sayıda bakır buluntuya rastlanması bu madenin işlenmesinin henüz tarihöncesi topluluklar için oldukça zor olduğunu, bu insanların hem bilgi hem de teknolojilerinin yetersizliğini göstermektedir. Buna karşılık bu az sayıdaki buluntu Neolitik insanı için bakırın "sembolik" ya da "saygınlık" gibi anlamları olduğu söylenebilir. Örneğin Aşıklı Höyük'te bulunan bakır boncukların tamamı taban altı gömülerle birlikte "gömu hediyesi" olarak bulunmuştur (Esin, 1995).

Orta Anadolu'ya yakın olarak bilinen bakır kaynakları; Kayseri'nin Felahiyeh ilçesinde Menteşe'de bulunmuştur. Bakırlık ve Sızma olarak bilinen bir diğerkaynak ise Konya, Sille'de, Karakilise ve ya Kızılkilise olarak bilinen başka bir kaynak ise

2.3. Batı Kapadokya Geleneksel Mimarisi

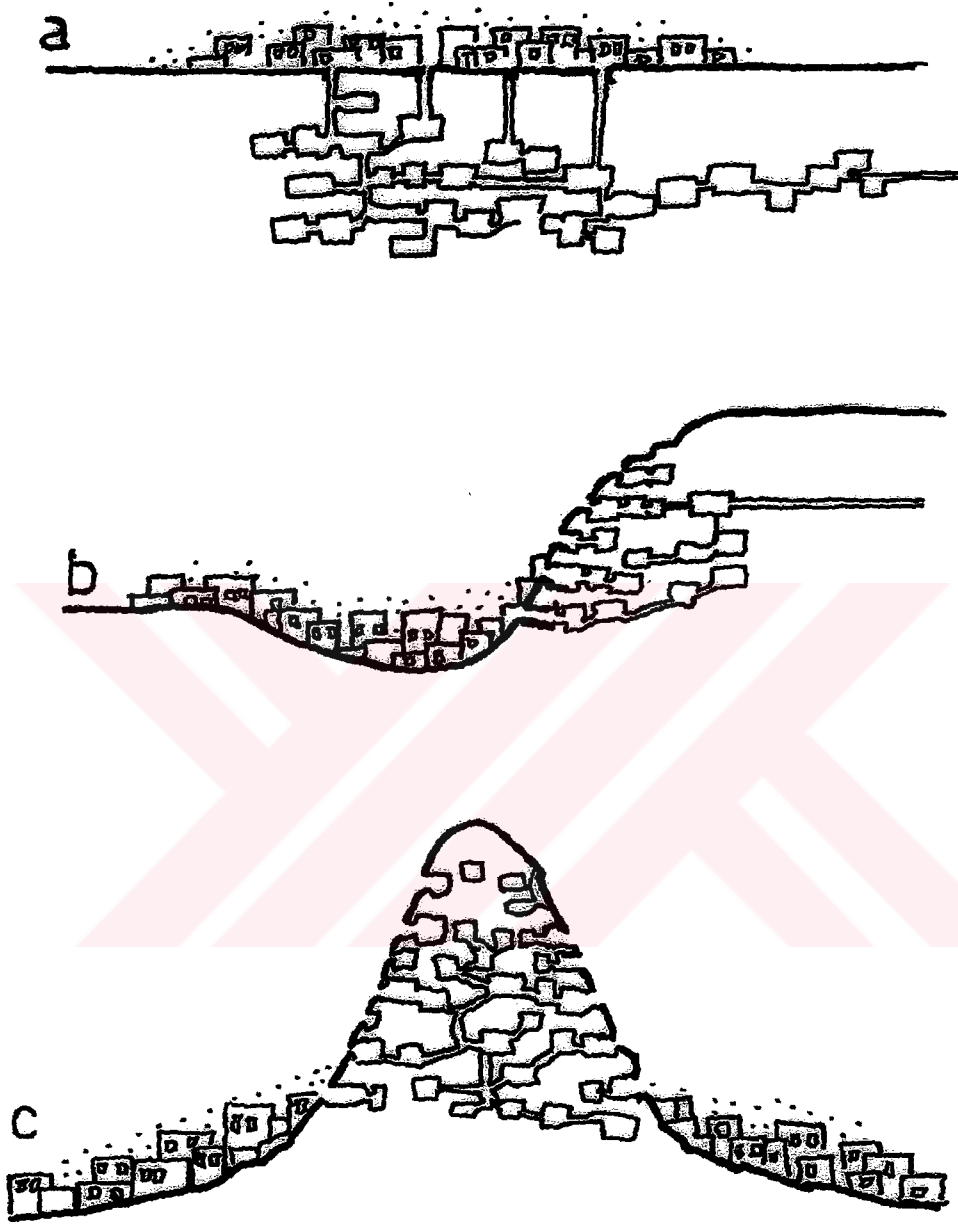
Bölgenin kendine özgü topografik yapısı, volkanik hareketlerin oluşturduğu doğal yerleşme alanları, tarih boyunca bölgeye gelen yerleşimciler için farklı bir yapı geleneğinin oluşmasına sebep olmuştur. Farklı yapı anlayışlarını da beraberlerinde getiren bu yerleşmeciler bölgede “geniş ve derin zamanlı” yöresel bir mimarlık oluşturmuşlardır. Bugün bölgede görülen bu karakteristik belki de binlerce yıl içerisinde farklı motiflerin bir biri ardına eklenmesiyle oluşmuştur.

Kapadokya Bölgesi içinde yer alan yerleşim dokuları incelendiğinde tarih çağları içinde sık sık görülen dinsel nedenlere dayalı saldırılar sonucu gelişen savunma ve koruma amaçlı yerleşim dokularını görmekteyiz. Bölgede yerleşilen alanlar kimi zaman böyle bir amaç için, kimi zaman da daha farklı sebeplerden örneğin, (iklimsel sebepler, kolay yerleşilebilme gibi etkenler) belirleyici olmuştur.

Bölgede üç farklı yerleşme alanı/konumu olduğu söylenebilir. Bunlardan ilkinde, yerleşim yerinin altında, koruma amaçlı ikincil bir yerleşme gizlidir. Birbirlerine geçişli hacimlerin meydana getirdiği odalar, ibadet mekânları yerin metrelerce altına gizlenmiş, kolay şekil verilen kaya oyma barınaklar meydana getirilmiştir. Derinkuyu ve Kaymaklı bu dokuda iki yerleşme örneğidir (Şekil 9a).

Bir diğer tip ise, vadinin içinde ve yamacına kurulu olan asıl yerleşimin yukarısında bazen yamaca dayanan yapıların bir kısmının yamaca yaslanan yüzlerinin kayaya oyularak oturtulduğu, koruma gerektiren durumlar için ise daha yüksek kotlarda tamamen yamaca oyularak gizlenmiş yerleşmelerdir. Avcılar, Çavuşini, Zelve bu dokuda yerleşmelerdir (Şekil 9b).

Son tip ise, volkan konilerine çok katlı olarak yerleşilmesi esasına dayalı bir anlayıştır. Ortahisar ve çevre örneklerinde olduğu gibi (Giovanni, 1971: 76-77). Burada ilginç olan bir başka durum ise çok katlı görüntüleriyle bu yapıların neredeyse ilk toplu konutlar olabileceğidir (Şekil 9c).

Şekil 9a. Düz kaya zemin üzerine kurulu yerleşmeler; Şekil 9b. Vadi yamacına kurulu yerleşmeler; Şekil 9c. Volkan Konisi yerleşmeler (Ulusoy-Binan, 1994).

Bölgenin jeolojik yapı özelliklerinin verdiği olanaklar doğrultusunda ilk yerleşmeler vadi yamaçlarında veya peribacası denen oluşumların içinde, oyma konut guruplarıdır. Vadi yamacında bulunan oyma konutlar genellikle tek katlı, peribacası oluşumları içerisinde kurulanlar ise çok katlı yapılardır (Ulusoy-Binan, 1994).

Oyma konutlar sokaktan avlu ile ayrılır; avluda ahır, samanlık gibi servis mekânları oyma veya yığma birimleri olarak yer alır. Vadi yamaçlarında yer alan kaya oyma konutlar, yatayda ve düşey doğrultuda ihtiyaç duyuldukça yeni birimlerin oyularak oluşturulmasıyla gelişen belli bir plan karakterine bağlı kalınmayan konut geleneğidir.

Bunun yanı sıra oyma konut birimine yığma bir birim ilavesi ile oluşmuş konut tipleri de görülmektedir. Bu konutlar düz arazide ve yamaca yaslı olarak inşa edilebilirler. Düz arazide yer alan yarı oyma konutlar bazen yeraltında bulunan oyma birimlerin üzerine inşa edilmiş konut birimlerinin ilavesiyle gelişmiş konutlardır. Yeraltındaki hacimler genellikle erzak deposu, samanlık ve ahır olarak kullanılır. Yaşam birimleri yer üstündedir.

Kayaoyma konut geleneği ile inşa edilmiş konutlar arasında geçiş olan kayaoyma-inşa konutlar, kaya oyma konutların ihtiyaçlar doğrultusunda eklenebilir özelliğini sürdürmekle birlikte yakın ve uzak çevrelerdeki konut gelişiminin derin zamanlı etkilerine açık konutlardır.

Bölge konut tipolojisinin gelişiminin son halkası ise bütünüyle inşa edilmiş konutlardır. Avluların yol cepheleri üzerinde, hane halkı gereksinimleri doğrultusunda farklı büyüklük ve düzende planlanmışlardır. Genellikle iki katlı ve eyvanlı olan konutların zemin katlarında oturma odası, tandır evi, mutfak bulunur, üst katlar günlük yatma odaları ve sofadan oluşur. Kapadokya Bölgesi yöresel mimarisinde görülen bu son aşama; geleneksel yerel konutlarda (Maude, 1971: 213-215) bölgenin jeolojik yapı özelliklerinden faydalanılarak inşa edilen eklenebilir kayaoyma konut mimarisinin devamıdır.

3. AŞIKLI HÖYÜK

Aşıklı Höyük, Aksaray ili, Gülağaç İlçesi sınırlarında Kızılkaya köyünde, Melendiz suyunun kenarındadır. Deniz seviyesinden 1119 m yüksekliktedir. İlk kez Edmund Gordon tarafından 1963’de saptanan, Esin (1994) ardından Ian Todd tarafından ziyaret edilen yerleşme, aynı araştırmacı tarafından yayınlanmıştır (Todd, 1966). Todd, yerleşmeden 6000’in üzerinde obsidiyen alet parçası toplamış, bunların çoğunu sınıflandırmış, yüzeyde bulunan hayvan kemiklerini toplayarak incelenmiştir.

Todd tarafından höyüğün batı kesitinden alınan karbon tarihleri Çatalhöyük’ten eski tarihler vermiş, bu durum ise Aşıklı’nın Çatalhöyük’le ilgili bir çok soruya açıklık getireceğini düşündürmüştür. Todd, Aşıklı’nın batı kesitinde kırmızı boyalı, kireç taban parçaları bulmuş, ölülerin tıpkı Çatalhöyük’te olduğu gibi ev içlerine, taban altına gömüldüklerini saptamıştır (Todd, 1980:11). Takip eden yıllarda bölgede Mamasun barajı inşaatı gündeme gelmiştir⁴. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı tarafından Prof. Dr. Ufuk Esin başkanlığında 1989 yılında başlayan kurtarma kazıları 2002 yılına kadar sürmüştür. Kazılar sonunda 4000 metre kareden daha geniş bir alan, yerleşmenin yaklaşık % 10’u kazılmıştır (Esin ve Harmankaya, 1999: 118).

Aşıklı bölgenin bilinen en eski yerleşik köyüdür. Yoğun avcılık göze çarpmaktadır. Tarım bilirse de hiç bir zaman yeterince cazip olmamıştır. Bölge toplayıcılıkla bile belirli bir yiyecek ihtiyacını sağlayacak kapasitededir. Birçok hububat doğal olarak çevrede yetişmektedir. MÖ 8500 yıllarında Aşıklı’da Einkorn, Emmer ve Durum buğdaylarının tarımı az da olsa yapılmaktadır⁵. Yerleşme obsidiyen kaynaklarından 30–40 km mesafededir. Kazılarla ortaya çıkarılan obsidiyen çekirdeklerin çokluğu ve üretim zincirinden anlaşıldığı kadarıyla, yerleşmeye getirilen çekirdekler, tamamıyla yerleşme içerisinde tüketilmektedir (Abbes ve diğ. 1999)⁶.

⁴ O sırada civarda Çatalhöyük için sponsor arayan James Mellaart, bir buğday firmasıyla reklam anlaşması yapmış ve reklam filmi çekmek üzere Aşıklı’ya gitmiştir. Mellaart baraj ölçümleri yapmakta olan DSİ görevlilerinden höyüğün kısmen su altında kalacağını öğrenir. Meslektaşlarına mektup yazarak onları haberdar eder (Mellaart, özel görüşme; Londra 2004).

⁵ Bu dönemde Aşıklı çevresinde görülen ağaçlar söğüt, iğde, ceviz, kızılğaç, kavak, huş, meşe, fındık, çam ve zeytindir (Esin, 1998a: 75).

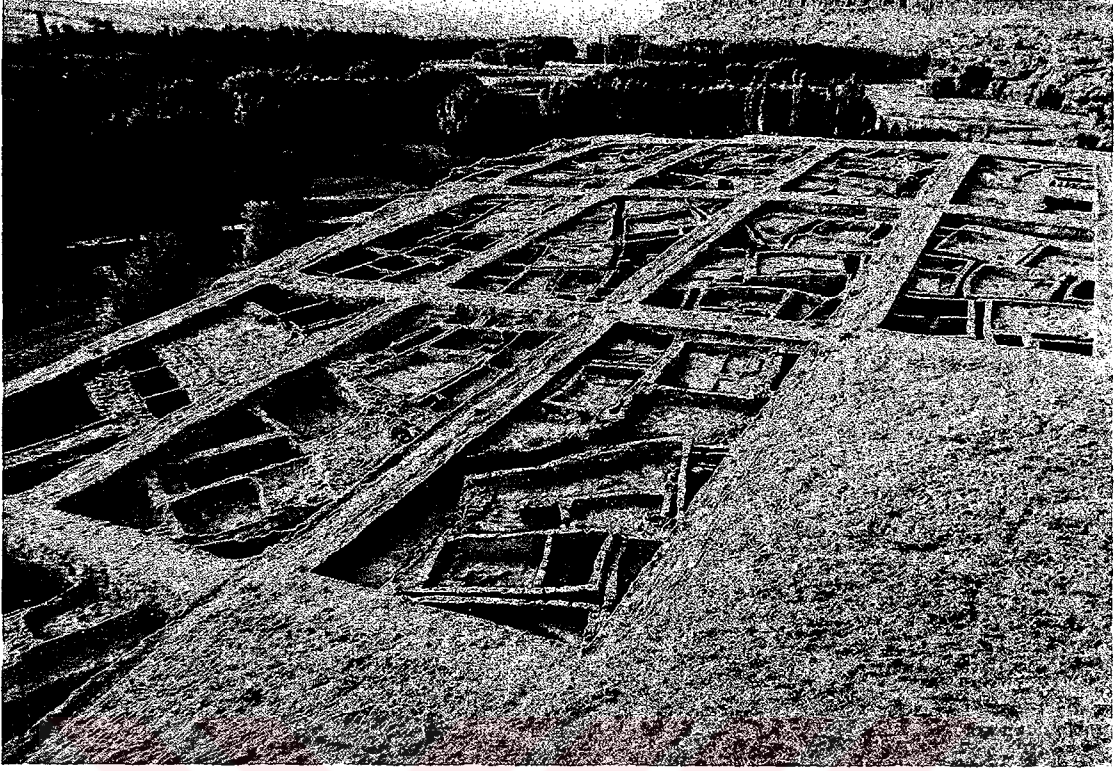
⁶ Aşıklı’da bulunan çok sayıda çekirdek Aşıklı’ya ait bir atölyenin büyük bir olasılıkla Kayırlı civarında bir yerde olduğunu göstermektedir. Bir diğer obsidiyen kaynağı olan Nenezi ise çok fazla

Aşıklı'nın son derece katı ve gelenekçi bir sosyal yapısı olduğu söylenebilir. İskan edildiği 600–800 yıl süresince oldukça sınırlı bir değişiklik göze çarpar. Ölü gömme geleneklerinde, obsidiyen teknolojisinde, geçim ekonomisinde belirgin bir değişim yoktur. Aşıklı, geniş bir çakıl yolla kuzey ve güney yönünde iki farklı işlevsel alana bölünmüştür (Şekil 10).

Şekil 10. Aşıklı Höyük Yerleşme Planı (Esin ve Harmankaya, 1999: 90, fig 3).

tercih edilen bir kaynak olmamıştır. Yakındoğu'ya kadar iletişimi olan Kaletpe' de bulunan "Kaletpe Çekirdeği"ne özgü "üretim zinciri" ne Aşıklı'da ne de bölgede bir başka yerleşmede rastlanmıştır. Bu kadar yoğun kullanılan bir atölyenin neden ait olduğu bölgeye üretim yapmadığı sorusunu cevaplanamasa da, teorilerden biri, Kaletpe'de uzman bir grubun yontu işiyle uğraştığı ve bu uzman grubun da Levant-K. Suriye- K. Irak bölgesi kökenli olduğudur. Üretilen obsidiyen yakın çevre yerleşmelerinde bulunmadığına göre, arz ve talep Kaletpe ile Yakındoğu Neolitik toplulukları arasındadır. Bununla birlikte Aşıklı'nın iletişim ağı geniş olan bu atölye ile ilişkiye geçmemiş olması düşündürücüdür (Balkan Atlı ve Binder, 2001; Binder, 2002).

Şekil 11. Aşıklı Höyük, güney-kuzey bakış (Esin, 1993: 129: Fig 1)

Kuzey bölümde konutlar güneyde ise kamusal yapılar bulunur (Esin ve Harmankaya, 1999: 123-124). Yerleşmede neredeyse iç içe geçmiş konutlar arasında 70 cm ile 1 m arasında değişen genişliklerde sokaklar mevcuttur (Şekil 12). Az sayıda olmakla birlikte bazı açık alanlar görülür. Yerleşmede atık/çöp alanları için bir ya da bir kaç adaya ait belirli çöp alanları mevcuttur. Konutlarda gözlenen gelenekçilik çöp alanlarında da görülmektedir. Konut alanı yerleşmenin güneyinde dört metre genişliğinde yolla sınırlanmaktadır. Bu cadde/sokak yerleşmeye dışarıdan getirilen çakılla kaplanmıştır. Sıkça yenilendiği anlaşılan bu dolgu, yerleşmenin kesitinden anlaşıldığı üzere beş metreden daha yüksektir. Yolun diğer tarafında ise kamusal binalar bulunmaktadır (Esin ve Harmankaya, 1999:124). Bunların konut olmadıkları hem büyüklükleri hem de bina içlerinde bulunan öğelerden anlaşılmaktadır. Bu binalara ve özelliklerine aşağıda daha detaylı olarak değinilecektir.

Şekil 12. Aşıklı Höyük Konut ve Kamusal Alanlar (Esin, 1998a: 82)

3.1. Stratigrafi ve Mimari

Yerleşmede şu ana dek dört tabaka tespit edilmiştir. Birinci tabaka zaman içerisinde yapılan tarımsal faaliyetler yüzünden oldukça tahrip olmuştur. Bu tabaka tam olarak bilinmemekle birlikte, sınırlı sayıda buluntu, birkaç çukur ve kerpiç duvar parçalarıyla temsil edilmektedir. Yoğun olarak araştırılmış olan ikinci tabakada ise yerleşmenin kuzey ucunda açılan 4GH açmasından anlaşıldığı üzere 12 yapı evresi tespit edilmiştir (Esin ve Harmankaya, 1999: 118). İkinci tabakanın altında bulunan 3. tabaka yağış fazlalığı sonucu meydana gelen bir sel dolgusu ile başlamaktadır (Esin, 2000: 76). Bu tabakada ise dört yapı evresi tespit edilmiştir (Esin ve Harmankaya, 1999: 118). Henüz yayınlanmamış olmakla birlikte son kazı sezonunda açılan dördüncü tabakada, kimi değişiklikler, örneğin obsidiyen aletlerde, olduğu ifade edilmektedir (Balkan Atlı, özel görüşme)⁷. Bu tabakaya ait mimari öğeler şu an için sınırlıdır. Çalışmamızda, yapısal özelliklerin yatayda ve dikeyde izlenebildiği, yayınlanmış olan 2. tabaka üzerinde durulacaktır.

⁷ Prof. Dr. Nur Balkan Atlı ile Ekim 2004'de İstanbul Üniversitesi'nde görüşülmüştür.

3.1.1. Yapı Malzemesi

Aşıklı'da kullanılan ana yapı malzemesi kerpiçtir. Taş sınırlı olarak kullanılan diğer bir yapı malzemesidir. Bölgenin söz konusu dönemde yoğun olmamakla birlikte belli kesimlerinin meşe ağaçlarıyla çevrili olduğu bilinmektedir. Ahşap, sadece izlerinden ve analizler yardımıyla varlığını tespit edebildiğimiz diğer bir yapı malzemesidir.

Kerpiç: Bölgede yaygın olan tuf formasyonunu nedeniyle taş kullanımı beklentisinin aksine, yerleşmede tüm yapılarda kerpiç kullanımı dikkat çekicidir. Şu ana kadar ulaşılan ve yerleşmenin bilinen en eski tabakalarından en geç tabakalarına kadar kerpiç kullanımında biçimsel ve oransal (genişlik-uzunluk ve kalınlık) anlamda belirgin farklılıklar yoktur. Yakınoğlu Neolitik yerleşmelerinde görülen kerpicing teknolojik gelişimi Aşıklı'da izlenmemektedir⁸.

Yerleşmede kerpiç, "tuğla" olarak teknolojik gelişimini tamamlamış biçimde karşımıza çıkar⁹. Kerpicing kalıplara dökülerek genellikle güneşte kurutulduktan sonra duvar yapıldığı, kimi zaman da henüz ıslakken duvarlara konduğu anlaşılmaktadır. Kerpiç tuğlaların kalınlıklarında ve genişliklerinde belli bir standartlaşma olsa da genellikle uzunluklarında farklılıklar göze çarpmaktadır (Tablo 2). Öyle görülüyor ki yerleşmede farklı büyüklükte ahşap kalıplar kullanılmıştır. Kerpiç, yerleşmeye farklı kaynaklardan getirilen kil/toprak ile yapılmaktadır. Aşıklı Höyük ekip üyelerinden Yüksel Dede, yüksek lisans çalışmasında yapmış olduğu ayrımda, yerleşmede kullanılan kerpiç türlerini 4 ana grupta ele almıştır ve bu ana gruplar altında da toplam 8 kerpiç tipinden söz etmektedir (Dede, 1997:22).

⁸ Yakınoğlu'da kerpicing gelişim süreci MÖ 8300-7600 (kalibre edilmemiş); kronolojik olarak Jericho ve Netiv Hagdud'da ortaya çıkan en eski tip, şekillendirilmiş "kil topanlar"dır. Bir sonraki evrede Jericho'da parmak baskılıları mevcuttur. Daha sonra ortaya çıkan tip, Jericho, Mureybet, Şeyh Hassan ve Qermez Dere'de bulunan "plano-konveks"tir. Aynı dönemlerde Nemrik'de ortaya çıkan "tauf blok", M'lefaat'da bulunan bir başka tip ise "puro biçimli" tiptir. MÖ 7600-6600'de, Jericho'da (PPNB dönemi) "biçimlendirilmiş somun biçimli kerpiç" duvarlar yapılmıştır. Aşıklı'da standart boylarda kalıplara dökülerek güneşte kurutulmuş kerpiç "tuğla"lar bu dönemde ortaya çıkar. Güneydoğu Anadolu'da, Caferhöyük, Akarçay Tepe, Çayönü; Yakınoğlu'da Abu Hureyra, Ganj Dareh yerleşmelerinde ortaya çıkışı yine bu dönemdedir (Aurenche, 1993).

⁹ Kerpiç ve kerpiç tuğla terimlerinin farklı kullanımlarına karşılık burada sözü edilen "tuğla" kalıplarına dökülmüş sonrasında güneşte kurutulmuş kerpiç "çiğ/pişmemiş tuğla" dır (Kafesçioğlu, 1949; Hasol, 2003).

Grup	Büyükölük (cm)	Kullanılan Bina Sayısı
A1	30-74 x 28 x 6	15
A2	30-70 x 28 x 8	10
B4	64-100 x 28 x 8-10	45
B6	42-110 x 28 x 8-10	77
C3	60-110 x 28 x 6-8	43
C5	45-90 x 28 x 8-10	72
C3+C5		15
D7	64-100 x 28 x 8-10	5
D8	50-95 x 28 x 8-10	6

Tablo 2. Aşıklı Höyük'te örölen kerpiç boyutları; A1: sarı dere toprağı; A2: sarı killi toprak; B4:sarı kum, çakıl, bitki katkılı toprak; B6: gri kum, çakıl ve bitki katkılı toprak; C3: sarı bitki katkılı toprak; C5: gri bitki katkılı toprak; D7: kırmızı Toprak; D8: kahverengi toprak (Esin, 1996: 31-42; Dede, 1997: 19-44).

Kerpiç tipi, binalar arası ilişkiyi anlamakta, bir binanın kendi iç sürekliliğinin takip edilmesinde, yenilemelerinde, bir önceki ya da bir sonraki yapı evresi ile olan ilişkisinde önemli bir veri kaynağıdır. Kerpiç yapımının belirli bir sosyal kimliği yansıttığı göz önüne alınırsa, renk, kalite, katkı, yapım işçiliğı gibi faktörlerin belirleyiciliğı önem kazanır.

Taş: Yapı malzemesi olarak sağlam ve kalıcılığı olan taş, Aşıklı'da sınırlı olarak kullanılmıştır. Buna karşılık Batı Kapadokya'nın hemen her yerinde olduğu gibi Aşıklı çevresinde de erişebilirliğı olan taş kaynakları vardır. Genelde yerleşmede kullanılan taş çeşitleri volkanik karakterli kayalarlardır (Esin, 1999a: 8). Konutlardaki taş kullanımı, ocaklarda kullanılan küçük çay taşları ve damı destekleyen direğın pabuç taşları ile sınırlıdır. Kerpiç konutların tamamında taş, temel ya da subasman olarak kullanılmazken, kamusal yapıların bulunduğu alandaki binalarda, istinat ve set duvarlarında ustalıkla kullanılmıştır. Ancak bir biri üzerinden yükselen evrelerde bina biçim ve formlarında değışiklik olmaksızın sıkça yenilenen konutlarda kerpıcın geri dönüşebilir özelliğı tercih sebebi olmuş olabilir. Bir başka deyişle, bu sıkışık dokuda yükselecek taş temelli binaların yenilenmesi ya da terk edilmesi oldukça büyük bir sorun teşkil edebilir. Yerleşmenin ilk evrelerinden itibaren özellikle konutlarda taşın mimari öge olarak kullanılmamasından da anlaşılacağı gibi kerpiç, bir tür “konut geleneğı”nin göstergesidir (Duru, 2002).

Konut dışında, ancak konut alanında taş kullanımının görüldüğü bir alan ise çöplük alanlarıdır. Olasılıkla izolasyon amacıyla çöplük kenarlarının iri yassı taşların diklemesine konmasıyla sınırlandırılmış, 4GH kazı alanında ortaya çıkarılan örneklerden bilinmektedir.

Kireç: Aşıklı'da kullanılan diğer bir yapı malzemesi kireçtir. Yerleşmede kirecin yakılarak taban yapmak üzere kullanıldığı saptanmıştır. Höyüğün güney kısmında, özel işlevli yapıların yer aldığı kesimdeki T binasının tüm evrelerinde bina tabanı oldukça sağlam ve kalıcılığı olan kireç yakma tekniği ile yapılmıştır¹⁰ (Esin ve Harmankaya, 1999: 124). Kireç yakma işleminin nerede yapıldığı bilinmemektedir. Ancak bu işlem, tonlarca ağaç ve kirecin temin edilmesi, belirli bir ısı derecesinin sabit tutulacağı ölçüde yakım işleminin kontrol altında tutulması gibi belirli bir bilgi ve iş bölümü gerektirmektedir. T mekanında kırmızı ağırlıklı kireç tabanın diğer Neolitik yerleşmelerde olduğu gibi sembolik bir anlamı olmalıdır.

Bunun yanı sıra kireç, duvar sıvalarına renk ve kalıcılık vermek amacıyla kullanılmış olmalıdır. Konut iç duvarlarında, çıplak gözle yapılan tanımlamalarda, kullanıldığı belirtilmektedir (Esin ve diğ. 1991).

Ahşap: Ahşap dam örtüsü için oldukça önemli bir yapı malzemesidir. Aşıklı binalarının büyüklükleri herhangi bir dikmeye ihtiyaç duyulmaksızın dam örtüsünün taşınabileceği ölçülerdedir. Buna karşın evlerin çoğunda mekanın orta noktasında tek bir dikme olduğu düşünülmektedir. Dam örtüsü Aşıklı civarında bulunan çam, meşe, kavak, huş gibi ağaçlar ve çeşitli saz ve kamışlardan yapılmış olmalıdır. Dam

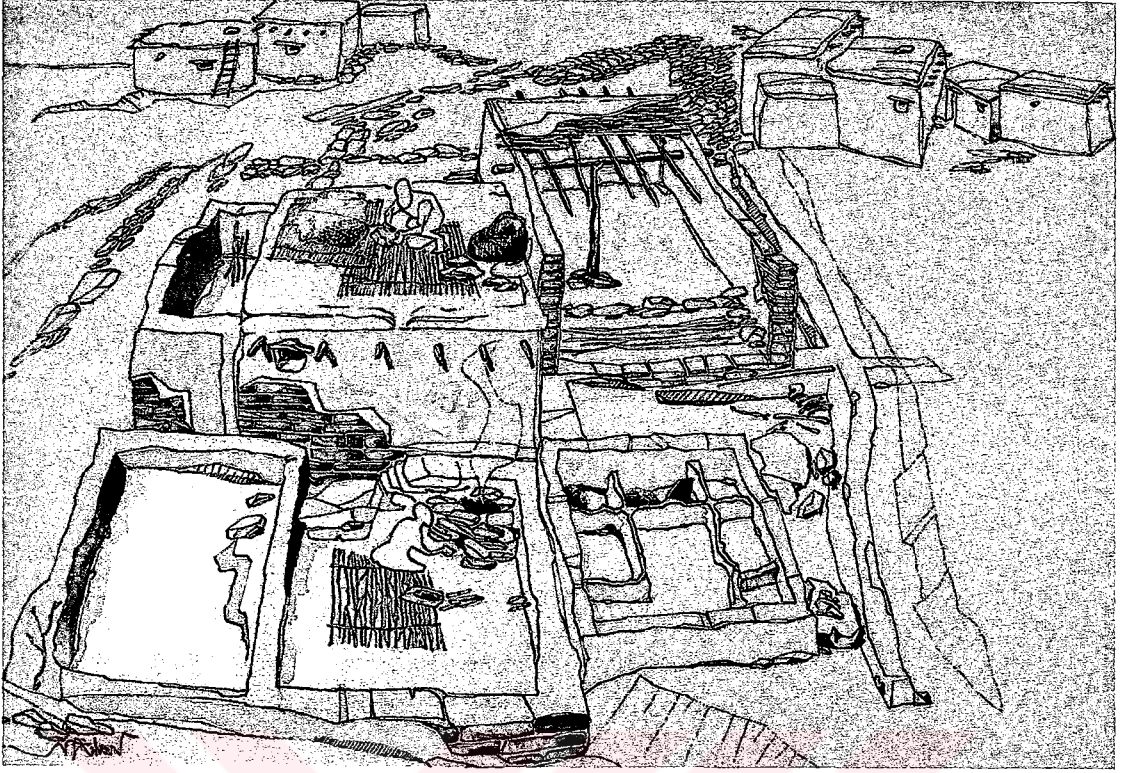
¹⁰ Tabanlarda kullanılan kireç yakma (piroteknoloji) Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de Yakınoğlu'da oldukça yaygın kullanımı olan bir tekniktir. Kirecin yakılarak kullanılması "kült" ve/veya "kamusal" binalarda yaygın olarak görülürken, ender olarak konutlarda kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra yine Yakınoğlu'da bazı yerleşmelerde kil heykellerin ya da kafataslarının kaplanması kullanılmaktadır. Musular'da A binası tabanında Özbaşaran, (2003), Çatalhöyük'te ise erken tabakalarda kireç taban parçaları bulunmuştur (W. Mathews, 1999). Bu tekniğin kullanıldığı diğer yerleşmeler Orta Anadolu'da Neolitik sonlarında Hacılar, 6. bölümde değinilecek olan Nevalı Çori, Çayönü, Ain Ghazal, Tell Ramad, Jericho, Yiftael, Ain Mallaha, Abu Hureyra, Nahal Hemar yerleşmeleridir (Kingery ve diğ. 1988; Tubb, 1985; Rollefson, 1990). Bununla birlikte bu tekniğin ilk olarak MÖ 10.400-10.000'de Natuf'ta, Hayonim mağarasında kullanıldığı belirlenmiştir.

Kireç (CaCO_3) 650-900 derece sıcaklıkta (CaO)'ya dönüşmektedir. Daha sonra kuruması için bekletilen kireç, atmosfer etkileriyle karbonatlaşarak CaCO_3 'e dönüşür. İsteğe bağlı olarak içerisine renk verici maddeler katılmaktadır (Frierman, 1971:213; Kingery ve diğ. 1988: 221). Çayönü'nde kireç yakma işlemi sırasında 4000 lbs kirece ihtiyaç duyulduğu, kirecin istenilen kıvama gelmesi için 750 derecede yaklaşık olarak sekiz saat yakılması gerekmektedir (Frierman, 1971:213; Kingery ve diğ. 1988: 221). 19. yüzyılda kullanılan yakma çukurlarının en fazla 1.8 ton kireç ve iki ton ağaç (yakma için) kapasiteli olduğu belirtilmektedir.

üzerlerinin avlu ve sokak gibi kullanıldığı, post ve deri, kemik ve boynuz işçiliği gibi günlük aktivitelerin çoğunlukla geçtiği yer olması sebebiyle Aşıklı'da damlar tüm bu aktivitelere dayanacak şekilde yapılıyor olmalıdır (Esin, 1994: 33). Çatalhöyük'te olduğu gibi ev duvarlarında, bir örnek dışında, belirgin bir merdiven izi bulunamamış olmasına karşın, merdivenlerin ahşaptan yapılmış olma olasılığı oldukça yüksektir. Bunun yanı sıra Çatalhöyük'te yanmış örneklerinden de bilindiği gibi ahşap kaplar bu dönemde oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır, Aşıklı'da da su ve sıvı maddelerin taşınması için kullanılmış olduğu düşünülebilir.

3.1.2. Konutlar

Aşıklı'da bulunan 500'e yakın mimari yapıdan kaçının konut amaçlı kullanıldığı, kaçının iç avlu, depolama birimi, işlik mekanı vb. amaçla kullanıldığını söylemek oldukça güçtür. Buna karşın muntazam yapılmış sıkıştırılmış toprak tabanlı ve ocaklı yapılar, çevrelerindeki açık kullanım alanlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, konut olarak yorumlanmaktadır (Şekil 13). Aşıklı'da konutlar, 12 ile 40 metrekare arasında değişir. Dörtgen planlı konutların duvarları kerpiçten yapılmıştır, taş temele rastlanmaz. Konutlar tek, iki ya da üç odalıdır. Çok odalı yapılarda odadan odaya bırakılan kapı geçitlerinden geçilir (Esin ve diğ. 1991; Esin, 1998a; Esin ve Harmankaya, 1999). İçerisinde ocak bulunmayan yapılar hangi amaçlı kullanılmıştı? Bu yapıların konut, depo ya da kapalı avlular olarak kullanılmış olması muhtemeldir. Aşıklı insanının 'çekirdek aile' biçimi ya da ailelerin büyüme kriterleri hakkında söyleyeceklerimiz varsayımların ötesine geçemez.

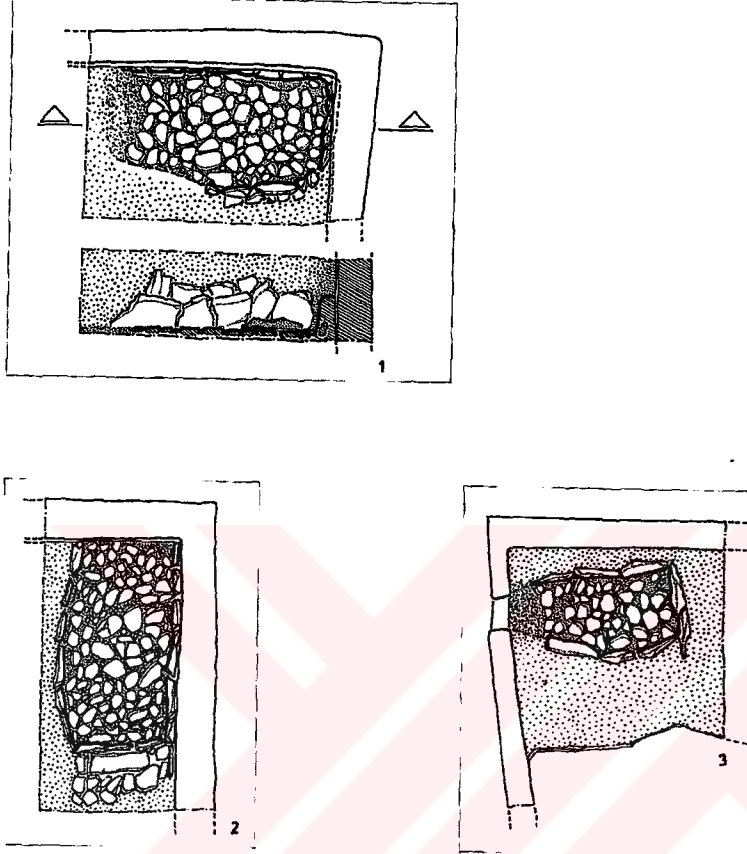

Şekil 13. Aşıklı Höyük Konutları (Esin, 1998a: 84)

3.1.2.1. Ocaklar

Aşıklı ocaklarıyla ilgili yapılan ve yayınlanan bir çalışmaya göre (Özbaşaran, 1998), ocakların büyük bir bölümü dörtgen ya da dörtgene yakın biçimlidir. Ocaklar bina içlerinde bulunur. Bir oda içerisinde birden çok ocak bulunduğu durum enderdir. Aşıklı ocaklarında oda içlerinde belirli bir standart yön gözlemlenmemektedir. Ocakların 6 tanesi dışında, tamamına yakını muntazam sıvalı tabanı olan yapılarda bulunmuştur. 122 kadar ocak arasından yalnızca dört ocağın bina dışına açılan bacaları vardır (Esin, 1996: 38). Ocaklar eğer bir duvar ya da köşeye yaslanmaktaysa diğer kısımları mutlak suretle kerpiç ya da kil ile sınırlandırılmaktadır. Konumlarına göre bazı ocakların üç yanı da ince duvarlarla çevrilmiştir. Genellikle ocak ağızlarında bu sınırlama gözlenmez. Tabanlar küçük boy çay taşları ile muntazam bir şekilde döşelidir. Az sayıda ocakta kül ve yanık izi tespit edilmiştir. Ancak ocakların yenileme dolgularında görülen yanıklı ve küllü tabakalar, bunların her kullanım sonunda temizlendiği ve temiz olarak bırakılması yönünde bir eğilimin olduğunu düşündürmektedir. Özbaşaran, ocakların pişirme, ısınma ve aydınlatma amacıyla kullanılmış olabileceğini belirtmektedir (Özbaşaran, 1998: 558). Ocakların yanı sıra Aşıklı'da bina dışlarında açık avlu ya da iptal edilen çöp alanlarında 22 farklı ateş

çukuru bulunmuştur. İçlerinde kül, ve yanık izleri olan bu çukurların bazılarının tabanında küçük çay taşları bulunurken bazılarında ise bu durum gözlenmez (Şekil 14).

Şekil 14. Aşıklı Höyük'te görülen bazı Ocak tipleri (Özbaşaran, 1998: 564).

3.1.2.2. Sekiler

Mekan içlerinde oldukça az sayıda görülen bir mimari öğedir. Aşıklı'da mekan içini işlevsel olarak bölümlendiren platform sekilerine rastlanmaz. Ancak bazen duvarlara paralel uzanan oturma amaçlı kullanılabilecek seki benzeri yükseltiiler mevcuttur. Aşıklı'da Çatalhöyük'te olduğu gibi uyumak ya da oturmak için yapılmış taban düzleminden kısmen yükseltelen sekilere nadiren rastlanır. Tabanların hasır ve benzeri malzemelerle kaplandığını gösteren örnekler bulunmuştur. Ayrıca, hasır işçiliği ile ilgili bilgilerimiz ölen Aşıklı'luların bir kısmının hasıra sarılarak gömülmüş olmasından da anlaşılmaktadır (Esin ve Harmankaya, 1999: 126).

3.1.2.3. Tabanaltı gömütler

Aşıklı Höyük'te 1989–2000 yılları arasında yapılan kazılarda 26 kadın, 16 erkek ve 23 erişkin olmayan (*immature*) toplam 69 bireye iskelet bulunmuştur (Yılmaz, 2002: 158). Bu sayı, yerleşmede açığa çıkarılan bina sayısı ve yerleşmenin büyüklüğü düşünüldüğünde oldukça azdır. Ancak bunun sebebi yerleşmenin ikinci tabakasına ait birçok yapının tabanının henüz kazılmamış olması olabilir (Özbaşaran, özel görüşme)¹¹. Aşıklı'da ölümler, içinde yaşanılan evlerin tabanlarına açılan çukurlar içerisine gömülmektedir. Tabanaltı gömütler, kazılarda bulunan 500' e yakın binanın ancak 38'inde bulunmasına karşın bazı binalarda çoklu gömütler mevcuttur. Ancak bu sayı 4'ü aşmaz. İskeletlerinin yarısına yakını içerisinde ocak bulunan yapılarda, diğer bölümü de içerisinde ocak olmayan mekanlarda bulunmuştur. Tek bir yapı içerisinde bazen bir erkek, bazen bir kadın ya da çocuk, bazen de kadın, erkek ve çocuk bir arada görülmektedir. Ancak aşağıda tabakalanmasını inceleyeceğimiz 4GH açmasında bulunan tüm yapılarda sadece kadın ve çocuklara ait iskeletlerin bulunması ilginç bir durumdur (Yılmaz, 2002:187). İskeletlerin yatış yönlerinde bir standartlaşma görülmez, buna karşın çoğunlukla aynı bina içerisinde bulunan iskeletler aynı yönde yatırılmıştır.

3.1.2.4. Silo ve Depo birimleri

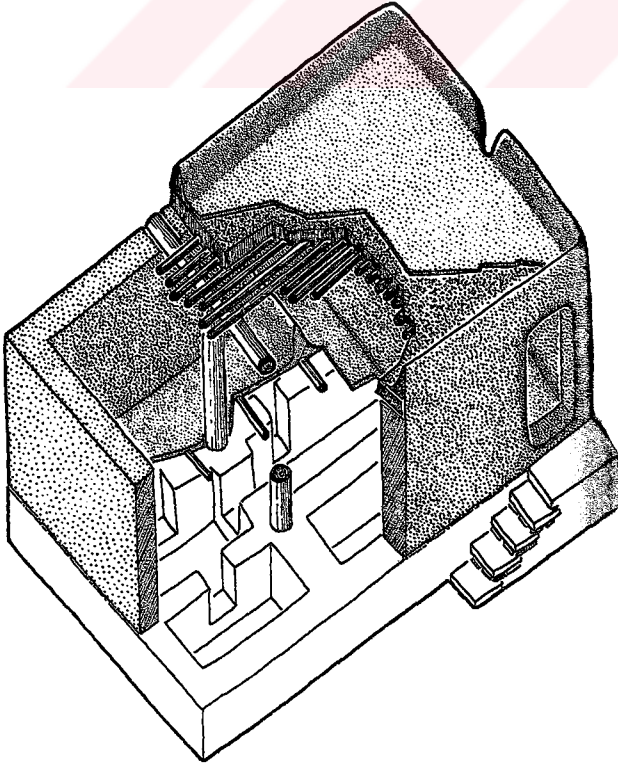
Aşıklı'da ev içlerinde oldukça az sayıda depolama birimi bulunmuştur. Genellikle 30-50 cm çapında kilden yapılmış, bina tabanına oturan 30-40 cm yüksekliğindeki silolardan alınan arkeobotani örnekleri henüz yayınlanmamıştır. Bu sabit kil teknelerde ne saklanmış olduğu şu an için bilinmemektedir. Ancak yoğun avcı-toplayıcılık yapan ve belirli tahılların tarıma alınmış ve alınma aşamasında olduğu yerleşmede, konut içlerinde ya da diğer mekanlarda, toplanan ürünlerin saklandığı yerlerin bulunuyor olması muhtemeldir.

Buna karşın Aşıklı'da içinde silo bulunan binaların sayısı 10'u geçmez. Ocak bulunan bir çok konutta bölme duvarıyla ayrılmış ana mekanın 1/3 büyüklüğünde olan bir başka mekanın bulunuyor olması, ocaklı konutların bir tür erzak odasına sahip olduğunu işaret etmektedir.

¹¹ Doç. Dr. Mihriban Özbaşaran ile Ekim 2004'de İstanbul Üniversitesi'nde görüşülmüştür.

3.1.2.5. Dam örtüsü

Aşıklı’da günlük hayatın büyük bölümü iklimsel koşullar elverdiği ölçüde dam seviyesinde sürmüş olmalıdır (Esin, 1996: 38). Her ne kadar kesin bir kanıt yoksa da, bina form ve büyüklüklerine dayanarak ve diğer Neolitik yerleşmelerde bulunan farklı detay öğelerin yardımıyla, Aşıklı’da binaların düz damlı olduğu, çatının bina içerisinde bulunan ana bir dikme yardımıyla taşındığı düşünülmektedir (Esin, 1998a: 91-92). Yerleşme çevresinde bulunan ağaç türleri sınırlı da olsa, dam örtüsü inşa etmeye yetecek kadar ağacın yerleşmenin yakın çevresinde ve Melendiz suyu boyunca mevcut olduğu bilinmektedir. Etnolojik örneklerle bakıldığında bugün halen Konya ovasında kerpiç konutlarda ya da Aşıklı’yı içine alan Kızılkaya köyünde taş konutlarda görüldüğü üzere, düz toprak dam ve teras kullanımı yapım kolaylığı açısından yörede oldukça yaygındır. Günümüzde halen bölgede düz toprak damlı konutlarda “hezen” adı verilen kavak ağaçları kullanılır. Kabuğu soyulmuş ahşap kirişlerin kullanıldığı örtü sisteminde, ahşap kirişlerin üzeri ahşap ya da hasır kaplıdır (Duru, 2000). Bir başka önemli örnek, her ne kadar başka bir iklim ve kültür bölgesinde bulunuyor olsa da, Çayönü’nde bulunan bir ev modelidir ve bu model dam örtüsü ile ilgili elimizdeki en somut veridir (Bıçakçı, 1995: 120; Şekil 15).

Şekil 15. Çayönü hücre planlı ev modeli (Bıçakçı, 1995: 120).

Yerleşmenin sıkışık dokusu düşünüldüğünde, bu yapılarda yaşamlarını sürdüren insanların sokaklar olmaksızın evlerine ulaşmalarının tek yolu, damların sokak gibi kullanılmasıyla mümkün olabilir. Bina yönlerinden ve bitişik anlayıştaki yapılardan anlaşıldığı kadarıyla konutların bir çoğu günün birkaç saati ışık alabilmektedir. Bu durumda, yerleşmede dam kullanımı ve damda süren gündelik hayat, bu insanlar için oldukça önemli olmalıdır, yaşam ışıksız ve karanlık konutlardan çok daha fazla dam üzerlerinde sürmüş olmalıdır.

Evine ulaşmak için birden çok evin damı üzerinde yürümesi gereken Aşıklı insanı dam üzerlerini bir sokak gibi kullanabiliyor muydu? Bazı konut damları sokak gibi kamusal kullanılabilen alanlar mıydı? Ya da bu durum belirli güzergahlar belirlenerek (depo yapıları üzerinden, ya da konut olmayan diğer yapılar üzerinden) çözülmüş olabilir miydi? Arkeolojik verilerle, dam üzerinde süren yaşamın anlaşılması nerdeyse imkansızdır. Yerleşmelerin büyüme mekanizmalarının başında gelen çekirdek ailelenin genişlemesi ile belirli adaların tek tek bir konuttan büyük ailenin yaşadığı “ada” birimine değişim olabileceği, bu değişim sonucunda aile içi mahremiyet ya da mülkiyetin kavramlarının fiziki sınırlarının genişlemiş olabileceği akla gelmektedir. Bu durumda tek bir ada üzerindeki gündelik yaşam “aile içi” sayılabilir. Bu durumun sonucu olarak da geniş aile, teraslanarak inşa edilmiş örneğin beş ya da daha çok konut üzerinde oldukça geniş bir açık alana sahiptir. Bu önermeden de anlaşıldığı üzere dam üzerinde süren yaşamın kriterlerinin anlaşılması oldukça güçtür. Bu denli kalabalık bir topluluğun sorunsuz bir biçimde bir arada yaşadığı tarihöncesi yerleşmede mülkiyet, aile kavramı, kamusal alan gibi kavramların net olarak tanımlarının olması imkansızdır. Ancak arkeolojik verilerle bu tanımlara kesin olarak ulaşılmasa da damların kullanım amaç ve biçiminin tanımlanması için yeterli arkeolojik veri elimizde vardır.

Orta Anadolu kışlarının (yağmur ve kar) yağışlı olduğuna giriş bölümünde değinilmişti. Bu durumda Aşıklı’da damların sağlam yapılmış olması gerekmektedir. Yağmurlar öncesi damlar tekrar sıvanmış ve onarılmış olmalıdır. Yağmur sularının damda birikmemesi için belirli bir eğimle inşa edildiği düşünülen damlarda su geçirgenliğini engelleyen özel sıva karışımları ve toprak türleri kullanılmış olduğu etnografik bir çok araştırma sonucunda bilinmektedir (Kafesçioğlu, 1949).

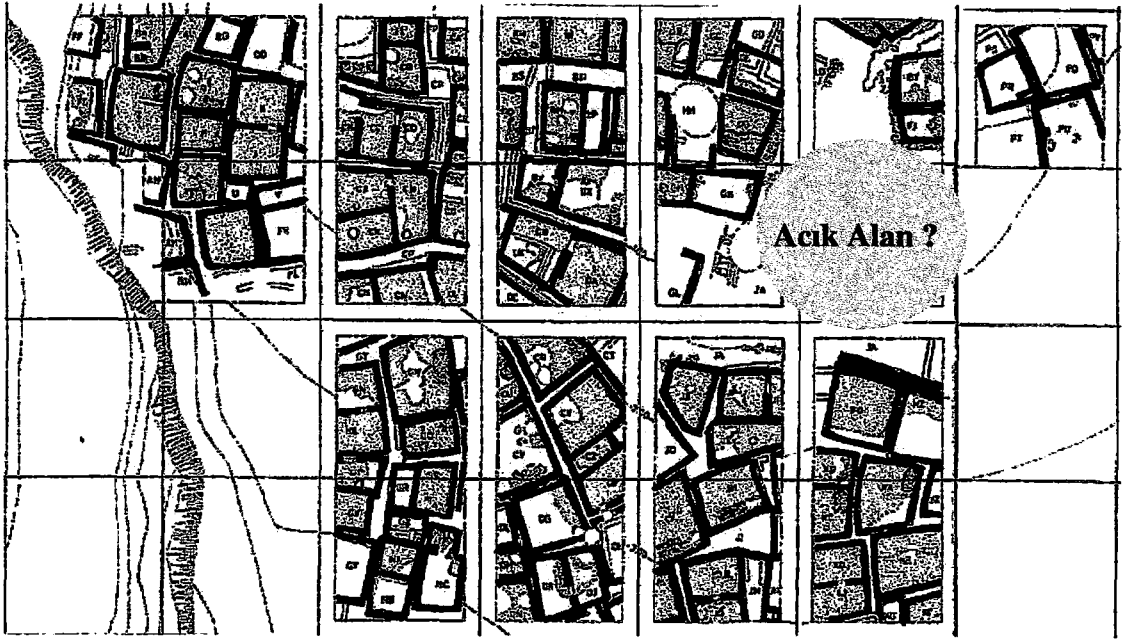
Aşıklı'da konutların birbirlerine bitişik olarak inşa edildiği göz önüne alınırsa, yağmur suyu tahliyesinin nasıl yapıldığı bir sorun olarak karşımıza çıkar. Yağmur suları, bir kaç bina ya da “ada” halinde, teraslanmış damlar yardımıyla, tek bir dam varmışçasına, belirli bir eğimde inşa edilmiş damlar üzerinden açık alanlara mı tahliye edilmekteydi? Ya da her bina bu sorunu tek başına mı çözüyordu?

Çok daha geç dönemlerde, Tunç Çağı'nda birkaç yerleşmede görülen ağaç kavukalarından yapılmış bir tür yağmur tahliye sistemi ile bu sorunun çözümlendiği bilinmektedir. Ancak Yakınoğu Neolitik yerleşmelerinde ve Orta Anadolu kerpiç mimarisi konusunda yapılan etnolojik çalışmalarda benzer bir çözümden söz edilmemektedir (Kafesçioğlu, 1949). Bu durumda, Aşıklı'da yağışlı günler sonrasında evlerin tekrar onarıldığı, duvarların yeniden sıvandığı, olasılıkla tuz ya da başka maddelerle su geçirgenliğinin azaltıldığı yönündeki varsayım daha gerçekçidir.

3.1.3. Açık Alanlar

Kalabalık bir yerleşmede, tören, toplantı, paylaşım vb. toplu faaliyetlerin sürdürüleceği bir alana ihtiyaç vardır. Bu alan yerleşmenin dışında ya da yerleşmenin içerisinde olabilir. Aşıklı'da gerek 2. tabakada görülen yerleşme dokusundan gerekse Musular (4. bölümde detaylı olarak değinilecektir) ve diğer faaliyet alanlarının ortaya çıkış zamanlamasından anlaşıldığı üzere, uzunca bir süre tüm faaliyetlerin yerleşme içerisinde sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Nüfus artışı ve şu an için bilinmeyen diğer etkenlerden olsa gerek, Aşıklı'nın son yerleşme evresi sırasında kimi kamusal faaliyetleri yerleşme dışına taşıdığı anlaşılmaktadır.

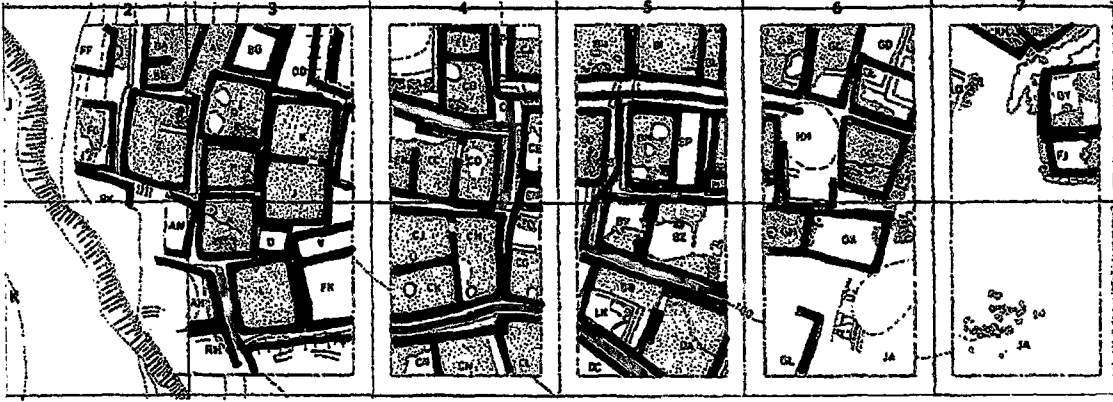
2. tabakaya ait konut dağılımından ve konut-çöplük ilişkisinden anlaşıldığı üzere, açık alan olarak bırakılan yerlere bazen çöplerin de döküldüğü anlaşılmaktadır (Esin, 1996: 38). Çöp alanlarında içinde ya da kıyısında obsidiyen yongalama vb. çeşitli günlük faaliyetler sürdürülmektedir. 2B ve 2C evrelerinde, 3J plankaresinden başlayarak doğuda 7J plankaresine, 3K plankaresinden 7-8K plankaresine ulaşan iki ayrı dar sokak bulunmuştur. Her iki sokak da 7-8 JK da bulunan olasılıkla açık alan olduğu düşünülen alana ulaşmaktadır. Bu alanda her hangi bir yapı kalıntısı bulunmaması ve bir bölümünün çöplük olması sebebiyle yerleşmenin açık alanlarından biri olduğu düşünülmektedir (Şekil 16).

Şekil 16. Aşıklı Höyük; olası açık alanlar (Esin ve Harmankaya 1999, fig 3'üzerinden işaretlenmiştir).

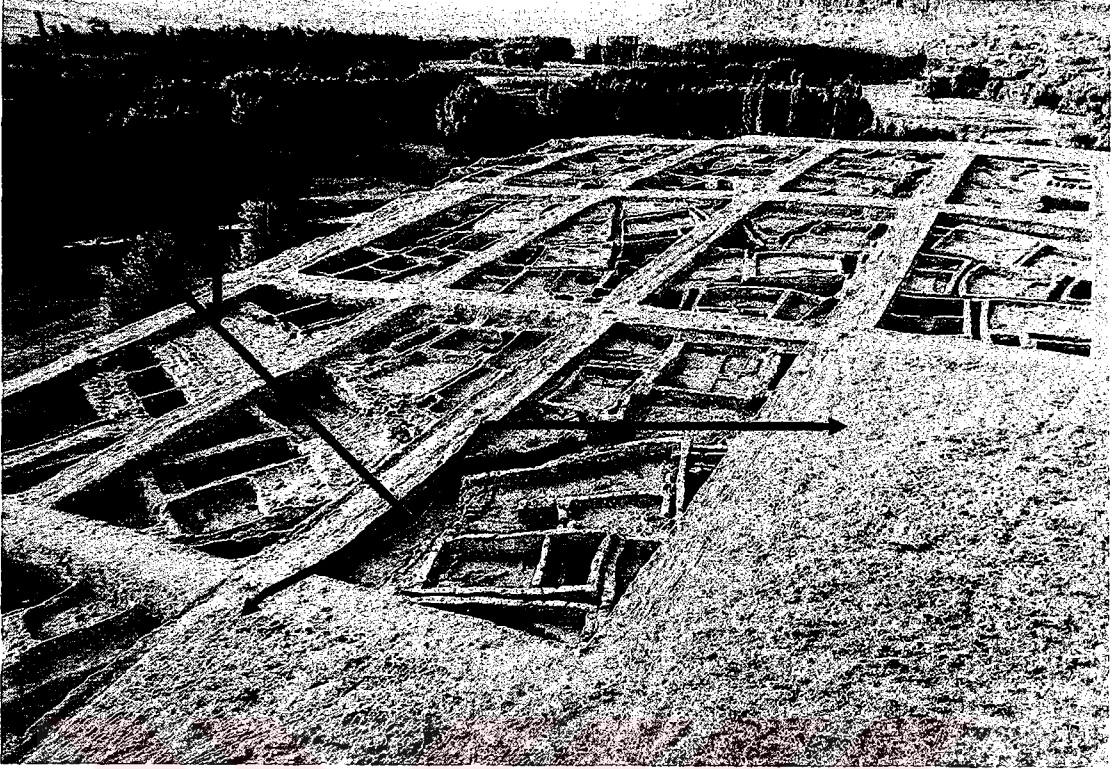
3.1.4. Sokaklar ve Geçitler

Yukarıda da belirtildiği üzere Aşıklı'da az sayıda sokak vardır. Bu sokaklar kullanılarak, yerleşmede tüm istenilen yerlere ulaşmak evre planlarına bakıldığında mümkün gözükmemektedir. Belirli ada gruplarını çevreleyen dar sokakların sınırlı bir alana ulaşımı sağlayacak şekilde bırakıldığı, sonraki evrelerde ise iptal edildikleri gözlemlenmiştir. Bir yerden başka bir yere ulaşmaya çalışan yerleşme halkı sıklıkla damları kullanıyor olmalıdır. Tüm bu olasılıklar dam üzerlerinde önceden belirlenmiş sokak/güzergahların olduğunu düşündürmektedir. Aşıklı'da tanımlanabilen iki sokak vardır. 2-3-4-5 JK boyunca iki evrede (2B ve 2C) gözlemlenen ve 2A evresinde iptal edilen bir birine paralel iki sokak yukarıda da değinildiği gibi bir başka plankaredeki açık alana ulaşmaktadır (Şekil 17). Genişlikleri 70–150 cm arasında değişen az sayıda dar bir sokakta bir insan rahatlıkla yürüyebilmektedir (Esin ve diğ. 1991: 141).

Şekil 17. Aşıklı Höyük konutları arasındaki sokak ve geçitler(Esin ve Harmankaya 1999, fig 3üzerinden işaretlenmiştir).

Aşıklı'da bulunan en ilginç kamusal eylem/inşa, konut alanlarıyla kamusal alanları bir birinden ayıran bir yol yapımıdır. GA çakıllı yolu, dört metre genişliğinde ve kazıldığı kadarıyla 50 m uzunluğunda adından da anlaşılacağı üzere çakıl döşeli bir yoldur. GA, yukarıda da değindiğimiz gibi konut ve kamusal yapıları kuzey-güney yönünde ikiye ayıran ve doğu-batı doğrultusunda ilerleyen bir yoldur (Esin, 1998a: 89). Bu yolun genişliği, konumu, beş metreden daha yüksek bir çakıl-toprak karışımı bir dolgu ile kaplı olması, bu caddenin sadece işlevsel olmadığını göstermektedir. GA, çakıllı yolunun nasıl yapıldığı tartışma konusudur (Şekil 18). Büyük miktarda çakıl ve toprak dolgusu gerektiren bu yolun yerleşme ile birlikte yenilendiği söylenebilir. Olasılıkla sembolik anlamı da varolan bu yolun yerleşmede belirgin bir "kural ve/veya inanışın" örgütlü ve zor bir inşa sürecini tetiklemiş olduğu ve yolun yerleşme yükseldikçe muntazaman yenilendiğini göstermektedir.

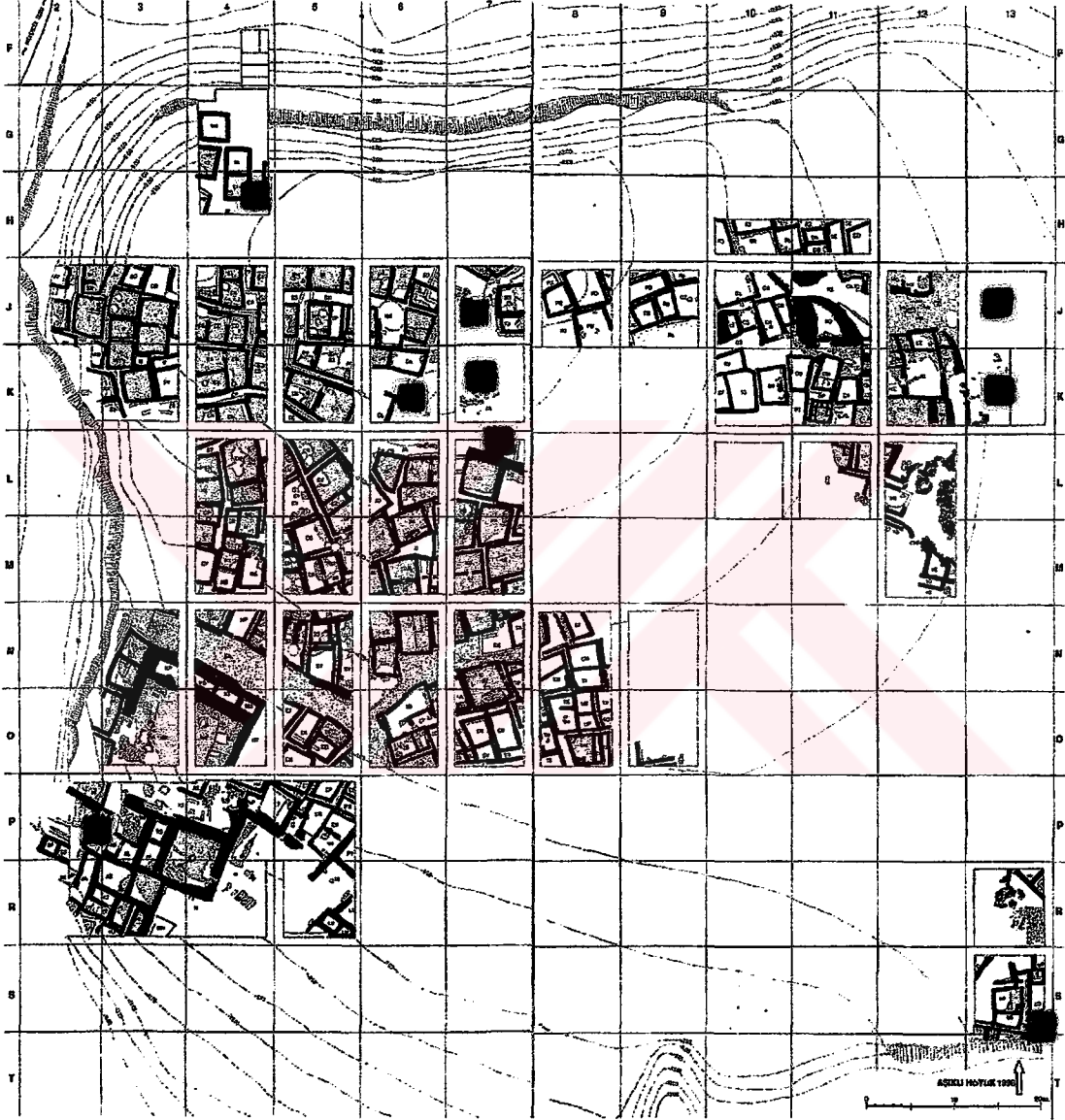
Şekil 18. Aşıklı Höyük, GA çakıllı yolu (Esin, 1993: 129, fig 1 üzerinden işaretlenmiştir).

3.1.5. Çöp Alanları

Aşıklı'da dam seviyesinde süren gündelik yaşantı, iki ev arasında bulunan dar açıklıkların çeşitli artıklarla birikmesine yol açmaktadır. Maddesel buluntuların bir bölümü iki bina arasındaki dar boşluklardandır. Ancak yerleşmede daha büyük ve kalıcı çöp alanları bulunmuştur. Bir kısmının yüzlerce yıl kullanıldığı bilinmektedir.

Yerleşmenin bazı alanlarında hayvan kemikleri, obsidiyen alet ve yongalar, kül ve yanmış bitki ve ağaç kalıntılarından oluşan alanlar bulunmuştur. Bu alanların bazıları oldukça geniş ve bir ya da birkaç mahalle tarafından kullanılmaktadır (Esin ve diğ. 1991: 140). 4GH açmasında yaklaşık 10 m'lik dolgu boyunca açmanın güney batı bölümünün çöplük olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Bir başka ortak çöplük ise 6-7 KL açmalarında bulunmuştur (Esin, 1999a: 9). Bu çöplüğün yerleşmenin hangi evresiyle birlikte kullanılmaya başladığı bilinmemektedir, ancak 2C, 2B ve 2A evrelerinde bu plankarenin çöplük olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. 13 JK plan karesindeki çöplük ise, yerleşmenin diğer büyük çöplüklerinden biridir. Uzun süre kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bir diğer çöplük tipi ise duvarlarla sınırlandırılmış

bir aile ya da grup tarafından kullanılanlardır (Şekil 19). 3J açmasında BP, 5J açmasında EY, 5O açmasında AD, 13 S açmasında UD mekanı duvarlarla sınırlandırılmış çöplük birimleridir (Esin ve diğ. 1991: 140).

Şekil 19. Aşıklı Höyük çöplük alanları (Esin ve Harmankaya 1999, fig 3üzerinden işaretlenmiştir).

3.1.6. Konut Tipleri

Aşıklı'da üç ana konut tipi vardır. Yerleşmede görülen konutların çoğunluğunu 3.5x3.5 m ile 5x4.5 m arasında değişen tek odalı konutlar alır. Sayısal olarak fazla olan ikinci konut tipi ise 6.5x 4 m ile 7x4 m arasında değişen iki odalı konutlardır. Üçüncü ve son tip ise nadiren görülen üç odalı binalardır. Bunların büyüklükleri ise 8.5x4.5 m ile 8x5 m arasında değişir. Yerleşmede görülen en eski ve yaygın konut tipi, tek odalı tiptir¹² (Esin ve diğ. 1991: 130-139; Esin ve Harmankaya, 1999).

Tek odalı konutlar: Aşıklı'nın konut karakteristiğinin göstergesi olan yapı tipi tek odalı konutlardır. Boyutları 5x3.5 m ile 5x4.5 m arasında değişen tek odalı konutlar sayıca en fazla bulunmuş olan konut tipidir. Tek odalı konutların bazılarında dama kadar devam eden bazılarında da daha alçak olduğu düşünülen bölme duvarları olsa da bölümlendirilen alan oldukça dardır. Bu alanların erzak depolamak üzere yapıldıkları düşünülmektedir. Yine bazı tek odalı konutlara küçük ek odalar yapıldığı da anlaşılmaktadır. Evlere bitişik olarak inşa edilen küçük birimlerin dört duvarı da kendine aittir. Başka bir deyişle bunlar, üç yeni duvar örülerek yapılan ekler değildir. Çekirdek ailenin yaşadığı düşünülen tek odalı konutların bir başka özelliği de Aşıklı'da bulunan taban altı gömütlerin yarıdan fazlasının tek odalı konutlarda bulunmuş olmasıdır. Toplu gömütlerin ise neredeyse tamamı tek odalı konutlarda bulunmuştur. 2-3 JK'da buluna A, I, Z binaları tek odalı konutlara ya da tipik Aşıklı konutlarına örnek teşkil eder.

İki odalı konutlar: Aşıklı'da yaygın olan ikinci tiptir. Genellikle iki tek odalı yapı büyüklüğündedir. 6.5x4, 7x4 boyutları arasında değişen iki odalı konutlarda iki oda arasında kapı geçiti vardır. İki odalı konutlar, düzenli ve düzensiz formda olmak üzere iki ayrı tiptedir. Düzenli form olarak tanımladığımız; iki tek odalı yapının büyüklüğünde, dikdörtgene yakın olan tiptir (3JK'da K+J, 4L'de GN+HE). Diğer tipte ise yapılar bazen yamuk, bazen bir oda diğerinden daha geniş ve büyüktür (5K'da BZ+BV). İki odalı konutlarda genellikle tek bir odada ocak bulunur. Taban yüksekliklerinde 5-10 cm farklılıklar gözlemlenmiştir. Bunun sebebi her iki mekandaki yenilemelerin eş zamanlı yapılmaması olabilir (bkz 5. bölüm).

¹² Buna karşın 4 GH'da 3. tabakada iki odalı bir binanın bulunmuş olması, yerleşmenin bilinen en eski evresinde ihtiyaçlar doğrultusunda iki odalı yapıların inşa edilebildiğini göstermektedir.

Üç odalı konutlar: En seyrek görülen konut tipidir. Bulunan iki, üç odalı konutun bir alt evresinde iki odalı konutlar vardır. Bu sebeple üç odalı konut tipinin, iki odalı konutların genişleme ihtiyacı üzerine doğmuş olduğunu söyleyebiliriz. Büyüklükleri 8.5x4.5 m ile 8x5 m arasında değişen bu tipe ait iki konut bulunmuştur (4J’de, EK+CC+CD ve 4K’da CJ+CK+CH).

3.1.7. Konut Alanları: Mimaride “devamlılık”

4GH Açmaları: 4F-G-H açmaları 1989-2002 tarihleri arasında höyüğün tabakalanmasını anlamak amacıyla başta basamaklı açma olarak düşünülmüş, sonrasında sondaj açmasına dönüştürülmüştür. Yüzeyden itibaren kabaca on metre derinliğinde 10x12 m boyutlarındaki alanda 1. tabakaya ait bozulmuş duvarlar, bir kaç çukur ve kanal bulunmuştur. Bir sonraki tabaka olan 2. tabakada ise yukarıdan aşağı on iki yapı evresi tespit edilmiştir (Esin ve Harmankaya, 1999: 118). Çalışmamızın kapsamı dışında kalan 3. tabaka ve halen kazı çalışmalarının tamamlanmamış olduğu, dolayısıyla yayınlanmamış 4. tabakadan burada söz edilmeyecektir. Ne var ki, 2. tabaka yapıları ile 3. tabaka yapıları arasında süreklilik bulunduğu ve yapı malzemesi kullanımı ve bina biçimleri açısından 3. tabaka yapılarının 2. tabaka konutlardan farklı olmadığı belirtilmelidir (Esin ve Harmankaya, 1999: 118-119).

2. Tabaka: Aşıklı Höyük’teki en geniş araştırılmış olan 2. tabaka, taşkın dolgusu üzerinde yükselir. Bu tabakanın en eski evresi 2J evresidir (Esin, 2000: 73). Bulunan binalar, kısmen açmanın güney profili altında kalan VF binası, Y, VH, VJ ve RO’dur. VF binasının duvarları taban düzleminden 50 cm derindedir. VH ise bir sonraki evreye ait bina tarafından bozulmuş bir şekilde bulunmuştur. Tümünde taban bulunmuş olan binaların her biri tek odalı ve birbirinden bağımsızdır.

2I evresinde ise RI, PN, PM, Y, RL tabanı olan, AT ve RK ise tabanı bulunamamış binalardır. Bu tabakada bulunan binaların adeta bir tür yer sıkıntısından dolayı farklı formlarda inşa edildiği göze çarpar. SI olarak adlandırılan ve yapı topluluğunun güneyinde bulunan alan ise çöplük alanıdır. Bu tabakada konut olarak yorumlanabilecek yapılar Y, RI ve RL binalarıdır. Her iki binada ocak, RI mekanında ise taban altına gömülmüş kadın iskeleti bulunmuştur. RL binasında ise iç

içe inşa edilmiş üç adet silo bulunmuştur. Ancak bu siloların içleri boştur (Esin ve Harmankaya, 1999: 120-121). PN ve PM olarak adlandırılan oldukça küçük iki bölmeli yapı kalıntısı, olasılıkla bozumuş bir başka konuta aittir. AT olarak adlandırılan küçük bir yapı kalıntısının işlevi ise şu an için belirsizdir.

2H evresinde bir önceki evrede bulunan binaların bir kısmı genişletilmiş bir kısmı da daraltılmıştır. Bu evrede bir önceki evrede tabansız olarak bulunan RK, kabaca iki misli genişlemiştir. Yeni evrede MS olarak adlandırılan binanın bu evrede tabanı vardır. Binanın güneybatı köşesinde ocak, kuzey duvarına yakın olarak da işlik alanı bulunmuştur. Yaklaşık 4x5 m boyutlarındaki binanın konut olması muhtemeldir.

Bir önceki evrede bulunan RL, bu evrede D olarak adlandırılmıştır. İçerisinde taban ve doğu duvarına bitişik olarak bulunan ocak ile bir önceki evrede olduğu gibi bu evrede de kısmen genişletilerek konut olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

RI ise kuzeybatısında bulunan açık alana doğru genişletilmiştir. Bu evrede P olarak adlandırılan binanın bir önceki evrede olduğu gibi tabanı vardır. Bina içerisinde doğu duvarına bitişik büyükçe bir ocak (bir önceki binada bulunan ocak da aynı yerdedir) bulunmuştur. Bu bina da konut olarak kullanılmış olmalıdır.

Bir önceki evrede konut olarak kullanılan Y binası bu evrede küçültülmüştür. İçinde bulunan silo ve duvar köşelerinde bulunan taşlar, tabanın seyrek olarak yenilenmiş olması, bu evrede binanın bir tür depolama amacıyla kullanıldığını göstermektedir.

Bir önceki evrede tabanı bulunmayan AT binası bu evrede yenilenmiş ve bu yenilemeye birlikte binaya bu kez taban yapılmıştır.

Güneyde bu evreyle birlikte ilk kez inşa edilen R binası ile, AT binasının, ki açmanın doğu profili altında devam etmektedir, işlevleri ile ilgili bir yargıya varılamaz. Bu evrede inşa edilen bir başka bina G binasıdır. Tabanı bulunan ancak yine büyük bir bölümü açmanın batı profilinde kalan binanın işlevinin anlaşılması güçtür.

Bir önceki evrede PN ve PM olarak tanımlanan binaların üzerine inşa edilen AS içindeki ocağı ve tabanı ile bu evrede konut özellikleri gösterir. Yine bir önceki evredeki SI çöplüğü bu tabakada da RG olarak devam etmektedir (Esin ve Harmankaya, 1999: 121).

2G evresinde MS, G, D, P, AS, Y, R, AT binaları bir önceki evrede nasıl kullanılmışsa bu evrede de iç ögelerinde kısmen değişikliklerle yeniden inşa edilmişlerdir. MS kuzeye doğru, D güneye doğru büyütülürken P binasının batı ve kuzey duvarları daraltılmıştır. Bu evreyle birlikte bir yer sıkıntısının başladığı da söylenebilir. Tüm binalar belirli bir pay dahilinde mevcut boş alan içerisine yerleştirilmiştir. Bu evrede P binasında bulunan iki ocağın birinde duvara açılmış baca boşluğu bulunmuştur. Bu tabakada MN olarak adlandırılan RG çöplüğü, duvarlarla sınırlandırılmıştır.

2F evresinde de bir önceki evrede mevcut olan tüm binalar tekrar eski duvarları üzerine inşa edilmiştir. AS ve Y binaları kuzeye doğru büyütülürken diğer binalarda herhangi bir değişiklik gözlenmez. Bu evrede ortaya çıkan MT avlusu ME, D ve P binaları arasında bulunan boşluğun sınırlandırılmasıyla oluşturulmuştur, ancak hangi bina tarafından kullanıldığı anlaşılamamıştır.

Bu evreye kadar genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, tüm binaların tek odalı olduğu söylenebilir. Ev olarak kullanılanların tamamına yakınında ocak bulunmuştur. Tek odalı binaların her birinin “çekirdek aileye” ait birer konut olduğu varsayılrsa da, ailenin büyümesi, evlilik gibi sosyal değişikliklerin konutlara nasıl yansıdığına bu alanda çözümlenmesi oldukça güçtür. Bu evrelerde bulunan az sayıda iskelet de bir başka soruyu, hane halkının nereye gömüldüğü sorusunu akla getirmektedir (Esin ve Harmankaya, 1999: 122).

2E evresinde bazı binalar yine eski duvarları üzerine inşa (P, D ve R) edilirken bazı binalarda belirgin değişiklikler gözlenir. Bir önceki evrenin en büyük ve en düzgün binalarından biri olan ME binası, bu evrede iki odalı olarak inşa edilen bina ile diğer tüm binalardan daha büyüktür. Binanın kuzey ucuna silo birimi eklenmiştir. JU ve JV olarak adlandırılan her iki odada da tabanı bulunan binanın güneybatı köşesinde ocağı bulunur. Bu binanın tüm eski evrelerde sürekli olarak büyütüldüğü göz önüne alındığında, bu evde yaşayan ailenin diğer evlerde yaşayanlardan farklı bir statüsü olduğu düşünülebilir. Bu durumu destekleyici bir başka durum da binanın en eski evreden en geç evreye kadar sürekli olarak yenilenmesi gösterilebilir.

Y binasına bu evrede AF olarak adlandırılan bir küçük oda eklendiği anlaşılmaktadır. MN çöplüğü üzerine ise JY binası inşa edilmiştir. İki odalı olarak inşa edilen bu

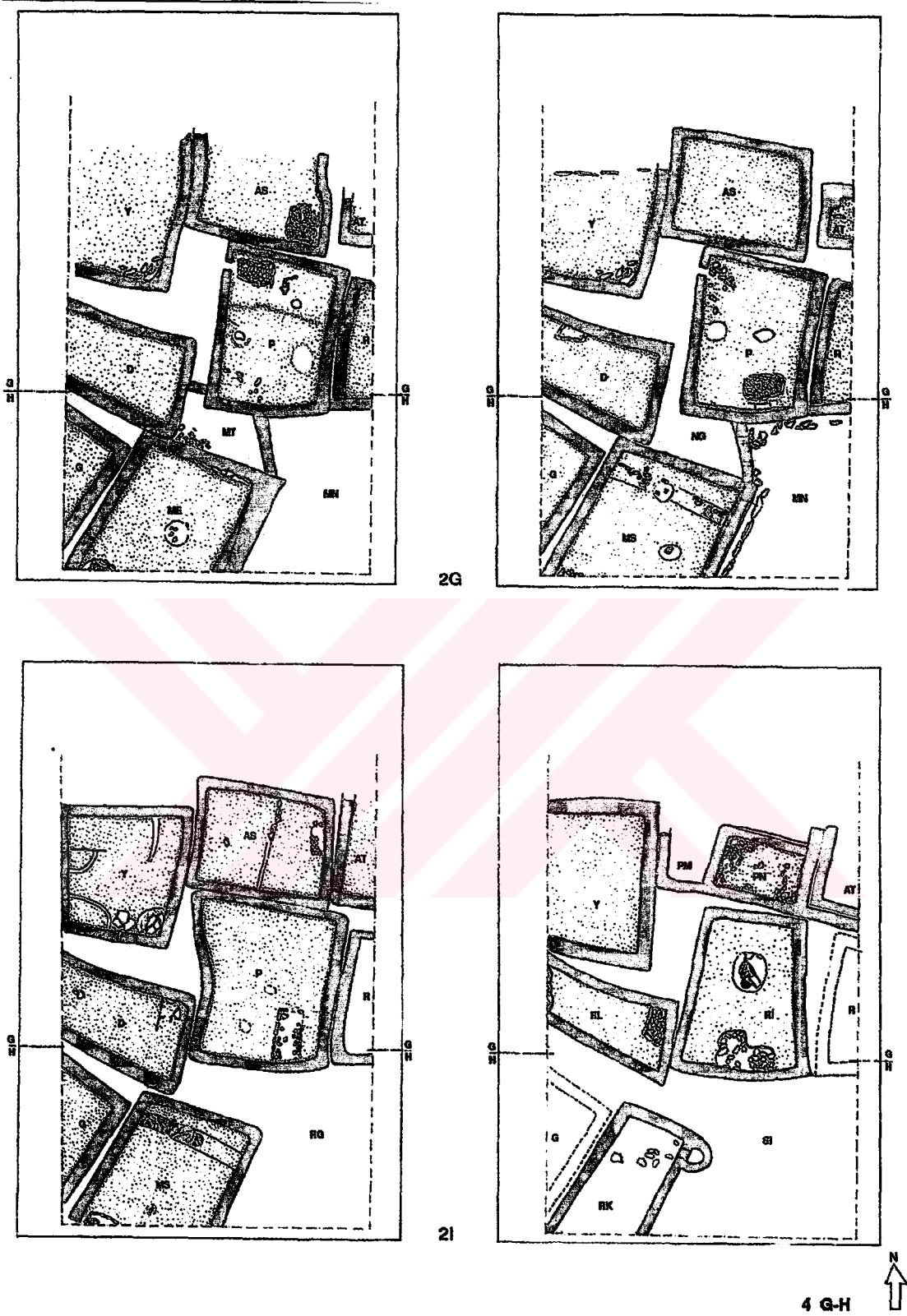
binanın tabanı bulunamamıştır. Bina içerisinde oturulmuş olduğunu gösteren herhangi bir veri yoktur. Ancak JY binasının biçim ve büyüklük özellikleri JV ve JU'ya benzer. Bu evrede belirgin bir değişim göze çarpar. İlk kez iki odalı binalar ortaya çıkar. Belirli bir alan ihtiyacı ya da başka bir deyişle boşluk probleminin bu evrede daha da arttığı, bu sebeple çöplük dolgusu üzerine bile konut inşa edildiği anlaşılmaktadır.

2D evresinde P, D, G ve R binalarının tekrar inşa edilmesine karşın Y binası bu evrede inşa edilmemiştir. JY binası büyük tek odalı bir binaya dönüşmüştür. Bina içinde bu evrede de mimari öğeler yoktur. JU+JV binası ise bu evrede bir tür gerileme içindedir. Bina bir önceki evredeki duvarları üzerine inşa edilmesine karşın, kalıcı bir tabanı yoktur. Bir tür yaşam düzlemi oluşturulması ile birlikte binanın güneybatı köşesinde bulunan ocak, bu evrede de aynı köşeye inşa edilmiştir. Bu evrede binalarda belirli bir seyrekleşme olduğu söylenebilir (Esin ve Harmankaya, 1999: 123).

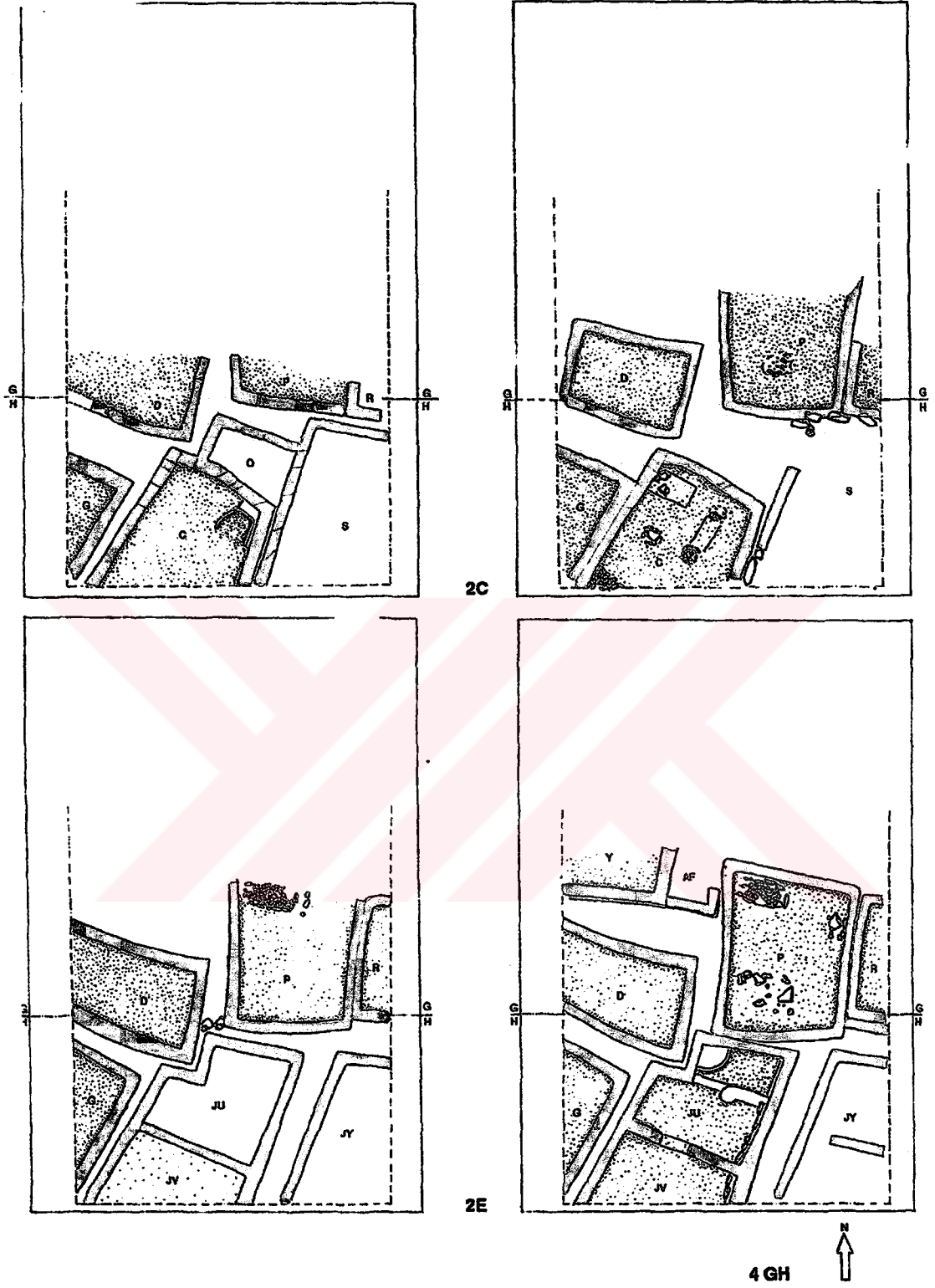
2C evresinde P, D, G ve R binaları yine inşa edilmiştir. JU ve JY'den oluşan iki odalı binanın bu evrede kısmen küçültülerek tek odalı bir yapı olarak yeniden inşa edildiği görülmektedir. Bir önceki evreye ait batı, doğu ve olasılıkla güney duvarları üzerine inşa edilen ve muntazam tabanı bulunan C binasının içerisinde seki ve platformun yanı sıra alışlageldiği gibi güneybatı köşesinde ocak bulunmuştur. Eski çöplük alanının tekrar kullanılmaya başlandığı, JY mekanının bu evrede yenilenmeyerek bu alanın çöplük olarak kullanılması dikkat çekicidir.

2B evresinde G, P ve R binaları yine inşa edilmiştir. Çöplük alanı duvarla sınırlanırken C binasının bir ekle kısmen de olsa büyütülerek inşa edildiği anlaşılmaktadır. C binasına eklenen yeni odanın (O) içerisinde her hangi bir mimari öğe bulunamamıştır. Özensiz bir taban düzlemi olan odanın depo olarak kullanılmış olması olasıdır (Esin ve Harmankaya, 1999: 123).

2A evresi binaları iyi korunamamıştır. Yakın zamana kadar höyük üzerinde yapılan tarımsal faaliyetler, bu yapıları bozmuştur. Ancak yapı kalıntılarından anlaşıldığı kadarıyla 2B evresi binalarının büyük bir bölümü bu evrede de tekrar inşa edilmiştir (Tablo 3; Şekil 20-21-22; Tablo 4).

Şekil 21. 4GH tabakalanmasını evre planları (Esin ve Harmankaya, 1999: 95, fig 11)

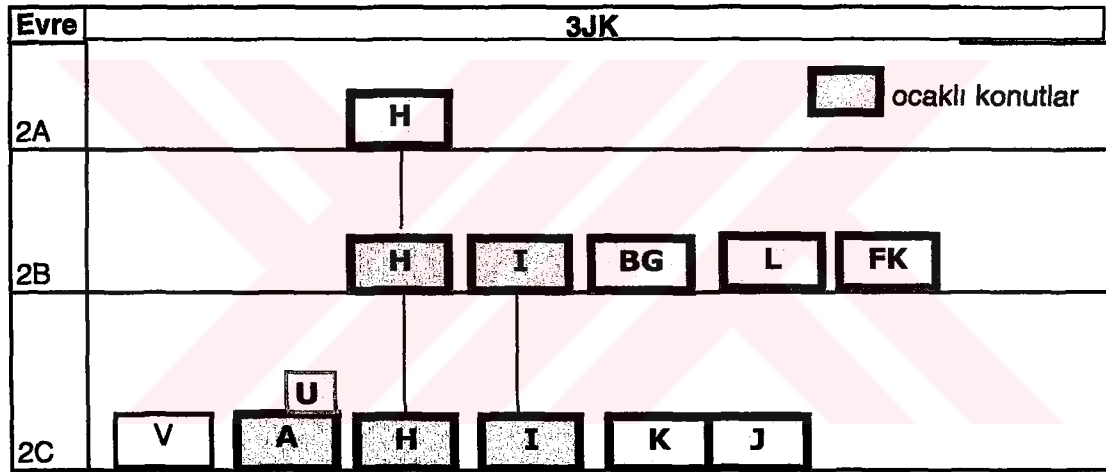
Şekil 22. 4GH tabakalanmasını evre planları (Esin ve Harmankaya 1999plate: 94, fig 10).

BİNA	evre	mıkare	ocak	taban	taban altı gömüt	işlev
C	2b	14	*	*		ev
C	2c	12	*	*		ev
JV+JU	2d	16		*		ev
JV+JU	2e	18	*	*		ev
ME	2f	11		*		ev
MS	2g	11		*		ev
MS	2h	10	*	*		ev
RK	2ı	8				?
G	2b	4		*		ev
G	2c	4		*		ev
G	2d	4		*		ev
G	2e	4		*		ev
G	2f	4		*		ev
G	2g	4		*		ev
G	2h	4		*		ev
R	2b	3		*		depo(?)
R	2c	3		*		depo(?)
R	2d	3		*		depo(?)
R	2e	3		*		depo(?)
R	2f	3		*		depo(?)
R	2g	3		*		depo(?)
R	2h	3		*		depo(?)
P	2b	9		*		ev
P	2c	9		*		ev
P	2d	9	*	*		ev
P	2e	9	*	*	*3	ev
P	2f	8	*	*		ev
P	2g	8	*	*		ev
P	2h	9	*	*		ev
RI	2ı	12		*	*	ev
D	2b	6		*		ev
D	2c	6		*		ev
D	2d	5		*		ev
D	2e	5		*	*	ev
D	2f	5		*		ev
D	2g	5		*		ev
D	2h	5		*		ev
RL	2ı	3	*	*		ev
Y	2e	10		*		ev
Y	2f	10		*		ev
Y	2g	10		*		ev
Y	2h	10	*	*		depoliştirik
Y	2ı	12		*		ev
AT	2f	2		*		depo(?)
AT	2g	1		*		depo(?)
AT	2h	3		*		depo(?)
AT	2ı	2		*		depo(?)
AS	2f	9	*	*		ev
AS	2g	9		*		ev
AS	2h	9		*		ev
PM+PN	2ı	2		*		depo

Tablo4. 4GH açması konutlarının özellikleri (Esin ve Harmankaya 1999, fig 10 ve 11'den tablolaştırılmıştır).

Detaylı olarak belirtilen yerleşmenin bilinen en eski evresinden en üst tabakasına kadar yapı gelişimi, höyük genelinde 2A-2C evreleriyle izlenebilir. Höyüğün muhtemel çekirdeği 2-3-4-5 JK açmalarıyla birlikte bu alanı da içine alan bölgedir. Olasılıkla yerleşme bu çekirdekten ışınsal olarak gelişmiştir (Esin ve diğ. 1991).

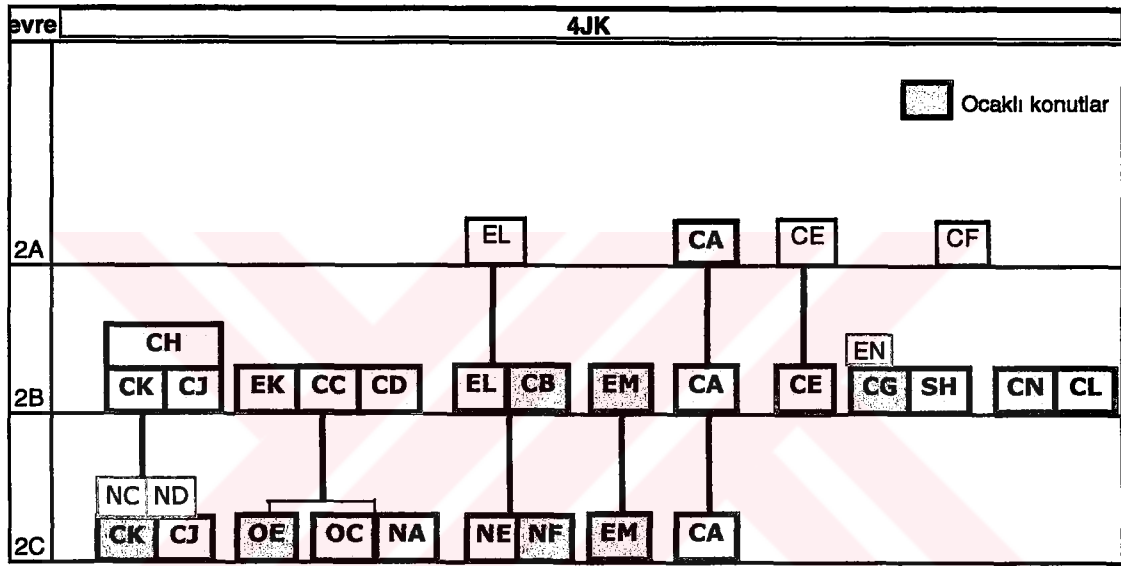
Yerleşmenin en yoğun iskan edildiği, ve 4GH'da görülen mimari devamlılığın yerini bıraktığı alan olan 3-4-5 JK açmaları, çözümlenen üç evrede (2A, 2B, 2C) konut tiplerinde görülen değişikliği en iyi yansıtan alandır. Boşluk sorunu yüzünden 2C ve 2B evrelerinde kullanılan sokağın 2A evresinde iptal edildiğini görmekteyiz. Yerleşmenin “çekirdeği” olarak düşündüğümüz bu alandaki konut gelişimi aşağıdaki gibidir (Tablo 5).

Tablo5. 3JK açması konutlarında görülen yapı evreleri.

3JK: Açma höyüğün yamacındadır. Yamaç eğimi yüzünden bu alanda bir çok yapı erozyon sonucu zamanla yok olmuş olmalıdır. Bu sebeple aşağıda verilecek iki ayrı tabloda (4 ve 5 JK) daha fazla konut ortaya çıkarılırken yamaç eğimi yüzünden 3JK plankaresinde ortaya çıkarılan binaların sayısı azdır. Bunun dışında bu alanda yapılan kazılarda sadece üç yapı evresine ulaşılmıştır oysa henüz kazılmamış 5m den fazla bir dolgu daha vardır. Planda da görüldüğü gibi kısıtlı bir alanda kazılan üç evrede ortaya çıkarılan bina sayısı onbirdir. Bu binalardan dokuzu (biri iki odalı) konut, biri (U binası ise) bir başka binaya (A binasına) ait depo yapısı olmalıdır. V adıyla bilinen yapının işlevi anlaşılamamıştır. Bilinen en eski yapı evresi olan 2C evresinde bu alanda üçü tek odalı (A-H-I) , biri iki odalı olan (K+J) dört konut bulunmuştur. Bu evrede A binasında bir, I binasında ise iki taban altı gömütü bulunmuştur. 2B

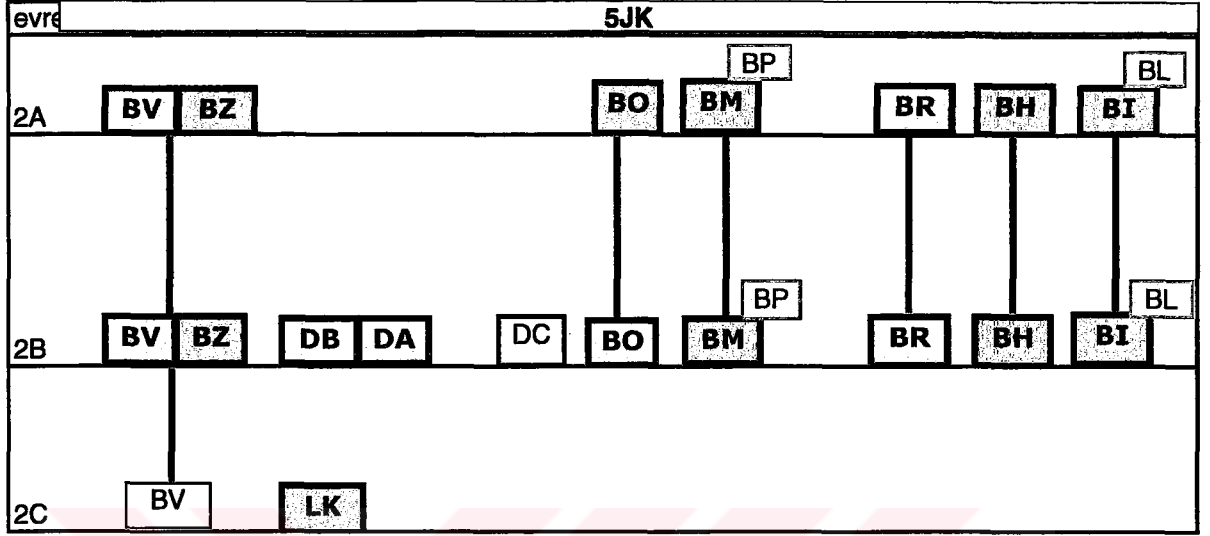
evresinde ise iki konutun varlığını devam ettirdiğini (H, I), iki odalı olan konutun (K+J) bu evrede devam etmediği, bu binanın bulunduğu alanın açık alana dönüştüğü anlaşılmaktadır. BG, L ve FK gibi yeni tek odalı yeni konutlar ortaya çıkar. Bu evrede H binasında bir, I binasında ise üçü yetişkin dört bireye ait taban altı gömütü bulunmuştur. 2A evresinde sadece H yapısına ait duvar kalıntıları ve bu binanın tabanı altına gömülmüş bir iskelet bulunmuştur. Olasılıkla bu evrede bulunan diğer yapılar höyük üzerinde yapılan modern tarım faaliyetleri sonucu zaman içerisinde yok olmuştur (Tablo 6).

Tablo 6. 4JK açması konutlarında görülen yapı evreleri.

4JK: Açma 8x18 m büyüklüğündedir. Bu alanda iki ve üç odalı konutlar bulunmuştur. 2C evresinde üç adet tek odalı (CA, EM, OE) üç adet ise iki odalı (CK+CJ, OC+NA, NE+NF) konut bulunmuştur. Bu evredeki konutların her hangi birinin tabanı altında gömüte rastlanmamıştır. 2B evresinde ise ilk kez üç odalı yapılar inşa edilmiştir. Bir önceki evrede iki odalı olan CK+CJ, bu evrede üç odalı (CK+CJ+CH) olarak inşa edilmiştir. Bir önceki evrede OC+NA binası OE binasının bulunduğu alanı da kullanarak üç odalı başka bir konut kompleksi daha ortaya çıkmıştır. Bu yapıların dışında bir önceki evrede görülen (NE+NF) iki odalı konutun bir sonraki evrede bölme duvarının yeri değiştirilerek yine iki odalı bir konut yapılmıştır. CN+CL ve CG+SH bu evrede ortaya çıkan iki odalı konutlardır. CG odasında bacası dışarıya açılan büyükçe bir ocak, SH binasında ise taban altı gömütü bulunmuştur. Bir önceki evrede bulunan (EM, CA) tek odalı konutların bu evrede de yenilendiği, CE binasının ise ilk kez 2B evresinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. 2A

evresinde ise tek bir (CA) konutun tekrar inşa edildiği görülür. Bu evrede başka yapıların bulunamamış olması, olasılıkla höyük üzerinde yapılan modern tarımdan kaynaklanmaktadır (Tablo 7).

Tablo 7. 5JK açması konutlarında görülen yapı evreleri.

5JK: Bu açmada da 4JK açması gibi 18x8 m büyüklüğünde bir alanda çalışılmıştır. 2C evresinde yalnızca iki binanın bulunmuş olması, 2B üst evresine ait binaların altına inilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. 2C evresini temsil eden yapılardan biri LK'dır. Boyutları oldukça küçük olan LK içerisinde kilden yuvarlak bir depolama yeri bulunmuştur. BV ise işlevi anlaşılamamış bir yapıdır.

2B evresinde beş tek odalı konut (BO, BM, BR, BH, BI) ve iki adet, iki odalı konut bulunmuştur (BV+BZ, DB+DA). DB ve DA bir önceki evredeki LK üzerine inşa edilmiştir. BV+BZ ise bir önceki evrede tek odalı iken bu evrede bir oda daha eklenerek iki odalı olarak tekrar inşa edilmiştir. 2A evresinde ise bu kez bir çok yapı günümüze kadar korunabilmiştir. Bu evrede iki odalı yapının (BV+BZ), diğer beş tek odalı konutla birlikte (BO, BM, BR, BH, BI) tekrar inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Bir, iki ya da üç odalı konutların her birinin bir aileye ait olduğu, çok odalı konutların daha kalabalık aileler tarafından iskan edildiği varsayımı ile bu alanın genel bir değerlendirmesini yapmak gerekirse, en yoğun iskan edilen 2B evresi üzerinde durmak doğru olacaktır. Üç açmada 2B evresinde sekiz adet iki odalı, iki adet üç odalı, on iki adet de tek odalı olmak üzere toplam 23 farklı konut

bulunmuştur. Bu evrede sadece 7 adet taban altı gömütü bulunmuştur. 23 farklı konut için bu sayı oldukça azdır. Bu durumda taban altı gömütlerinin yerleşmedeki yaygın ölü gömme geleneği olduğunu söylemek gerçekçi olmaz. Yerleşmede ya bulunamayan bir mezarlık vardır ya da ölüler henüz bulunmamış, belli binalar içerisine gömülmektedir. Üç açmada (3-4-5 JK) 2B evresi için bir nüfus tahmini yapacak olursak 30x20m'lik alanda (bu oran yaklaşık olarak höyüğün en az 1/30'u kadardır)¹³ aşağıdaki tabloda görülen sonuç çıkar:

<i>Tek odalı konutlar: en az 3 en çok 4 kişi</i>	<i>3x12: 36</i>	<i>4x12:48</i>
<i>İki odalı konutlar: en az 3 en çok 6 kişi</i>	<i>3x8 : 24</i>	<i>6x8:48</i>
<i>Üç odalı konutlar: en az 5 en çok 2 kişi</i>	<i>5x3: 19</i>	<i>8x1:16</i>
Toplam :	60 birey	102 birey

Bu durumda yerleşme nüfusunun en yoğun olduğu evre olan 2B evresinde nüfus 30x60: 1800 ya da 30x102: 3060 olmalıdır. Benzer tahmini hesaplar 5. ve 6. bölümlerinde değineceğimiz Çatalhöyük ve Abu Hureyra yerleşmelerinde de yapılmıştır. Gerçekçi bir nüfus değerine ulaşmak için oranlar diğer yerleşmelerde kullanılan katsayılardan daha az tutulmuştur. Yukarıdaki konut tablolarında bir başka dikkat çekici durum ise, ocakların bulunduğu konutların bir bölümünde küçük depo odalarının bulunmuş olmasıdır. Bazen tek odalı bir konuta bazen de iki veya üç odalı konutta ocağın bulunduğu odaya bitişik olarak inşa edilen bu küçük birimler yiyecek saklamak için kullanılan birimler olmalıdır.

3.1.8. Kuzeydoğu Alanı Yapıları

Bu alanda bulunan binaların birçoğu, 'konut alanı' olarak tanımlanan alandakilerden biçim, büyüklük ve özellik olarak farklılık göstermektedir. Yapıların çoğu, tek bir yapı evresi ile bilinmektedir. Binaların bir çoğunda ise tabana ulaşılmadan kazılar durmuştur. Yapıların konut alanındakilerden daha özensiz oldukları söylenebilir. Tam olarak tarihlendirilmemiş olan bu alanın 2. tabakanın en geç yapı evresine (2A evresi) ait olduğu ve yerleşmenin büyümesi sonucu yapılaşmanın bu alana kaymış olabileceği söylenebilir. Yerleşmenin doğu sınırı olarak düşünülen ve Prof. Esin tarafından tüm yerleşmeyi doğudan çeviren "S" biçimli bir çevirme duvarının

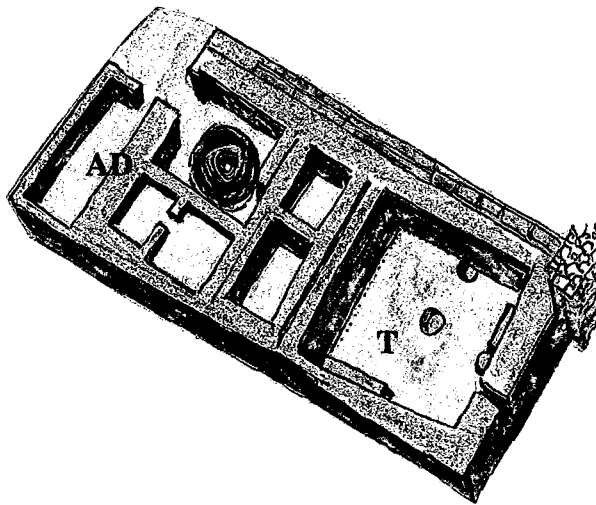
¹³ Höyüğün bir kısmının nehir tarafından tahrip edilmiş olması, yol, çöplük, sokak ve ortak kullanılan binalar, kazılmayan araba yolları (baulk) gibi faktörler göz önüne alınarak, bu orana dahil edilmiştir.

başlangıcı olduğu düşünölen bu alanda, taş ve kerpiç yapıları bir arada görmek mümkündür (Esin, 1998a: 89; 1999a: 9). Bu çevirme duvarı dışında geniş bir alana yayılmış büyük bir çöplük bulunmuştur. Oldukça iri kireç ve tuf taşlarından örölmüş duvarları olan, neredeyse üçgen ya da çeyrek daire biçimli bir yapı ile ona eklenen “S” biçimli ince duvarlar bu alanda bulunmuş olan en ilginç mimari öğelerdir. İlginç bir diğör bulgu, PP adıyla bilinen bir binada ortaya çıkarılan birbirine bitişik, ince kerpiç duvarlı, yedi silo birimi/gözüdüdür (Esin, 1996: 38). “S” biçimli çevirme duvarının güneye yönelişini ortaya çıkarmak amacıyla açılan diğör plan-karelerde ise derinleşilmesine karşın mimari bir yapıya rastlanmamıştır (Esin ve Harmankaya, 1999). Yüzeyden yaklaşık üç metre aşağıda oldukça bozuk sınırlı sayıda mimari kalıntıyla karşılaşılması, bu alandaki höyükleşmenin yerleşmenin diğör yerlerindeki ritminde olmadığını göstermektedir. Sonuç olarak bu alanın konut alanları ya da kamusal alanlarla olan stratigrafik ve fonksiyonel ilişkisi açısından bilgilerimiz sınırlıdır.

3.1.9. Güneybatı Alanı: Kamusal Yapılar

T Binası: T mekanı 6.5x6.5 m. boyutlarında kare bir yapıdır (Esin, 1996: 37). Şu ana dek kazılan üç farklı evresinde de görölen kireç tabanı ustalık gerektiren bir şekilde yapılmıştır. T mekanı inşa edildiğı sırada binanın işlevi ile ilişkili olarak beş oda daha inşa edilmiştir. Her oda T mekânının kuzey ve güney cephelerine uydurularak inşa edilmiştir. Bu sebeple T binasını yapı kompleksi olarak isimlendirmek daha doğru olacaktır. Bina kompleksinin kuzey duvarı muntazam örölmüş taş subasmanlıdır ve her biri farklı işlevler için inşa edilmiş farklı yapı birimlerini içine alır. Bu alanda ev içi ocaklar, silolar, taban altı gömütler gibi yerleşme karakteristiğinde gördüğümüz konut öğelerini içeren bir anlayış yoktur. Bulunan küçük odacıklar bir tür depo odası görünümündedir. Aşıklı’da bulunmuş olan en büyük ocak/fırın, dört duvar ile sınırlandırılmış AD çöplük alanı ise yine söz konusu yapıya ait özgün bir durumdur. Bu anıtsal fırın ve hemen yakınında dar bir alana duvarlarla sınırlandırılmış çöplüğün (AD) bulunmuş olması, bu alanın ortak kullanıma yönelik bir tür “pişirme” faaliyetlerinin gerçekleştirildiğı yer olduğunu düşündürmektedir. Aşıklı’da her konutun kendine ait duvarları olduğuna, binalar yan yana inşa edilmiş olsa bile her binanın dört duvara sahip olduğü, bir başka deyişle mevcut binaya ek üç duvar yapılarak yeni bir bina inşa edilmediğine yukarıda

değnilmişti. Buna karşın T yapı kompleksinde her küçük birim birbirine eklenmiştir. Yapı grubunun kullanımına yönelik olarak en az iki seferde eklemeler yapılarak büyüdüğü izlenir (Şekil 23). Beş ayrı taban yenilemesi tespit edilen T olarak adlandırılan ana mekan, Esin (1998a: 90) kırmızı kireç tabanı, sekileri, kilden duvarları olan dörtgen biçimli ocağı ve yanı başında sıvalı olarak bulunmuş 30 cm çapında 20–25 cm yüksekliğindeki sunak olarak yorumlanabilecek yapı ögesiyle, konutlardan ve konut içi mimari öğelerden belirgin biçimde ayrılmaktadır. Yapının bir başka ilginç ögesi ise, yapı tabanından dışarıya açılan, çay taşlarından yapılmış oluk/kanallardır (Esin 1996: 37). Bu oluk/kanal beş yenileme evresinin ikisinde görülmektedir. Kanal yapının bir metre kadar dışında son bulmaktadır. Kanalların açık alanlara yönelmiş olması, bina içinde gerçekleştirilen sıvı/akışkan maddenin bina dışına aktarılmasının yanı sıra, bina dışında bulunan insanlarca izlenebilmesini sağlamak amacıyla yapılmış olması da muhtemeldir. Benzer bir durum yine kireç tabanlı yapıları olan Kuzey Suriye'deki Tell Halula yerleşmesinde bulunmuştur (M. Molist özel görüşme)¹⁴. T yapısının güneyinde, duvarları kırmızı aşı boyası ile sıvanmış bir yapının tabanı altına açılmış iki çukurdan birinde bebeği ile gömülmüş ve kafatasında *trepensation* (delme işlemi, bir tür ameliyat izi) bulunan bir genç kadın, diğer çukurda ise 25 yaşlarında genç bir kadın ve 55 yaşlarında bir erkek iskeleti bulunmuştur (Esin ve Harmankaya 1999: 124). Her iki çukurda görülen bu sıra dışı durum da bu alanın konut alanlarından farklı bir kullanımı olduğunu açıkça göstermektedir.

Şekil 23. Aşıklı Höyük T kompleksi (G.Duru).

¹⁴ Dr. Miquel Molist ile Eylül 2004'de Şanlıurfa'da bir toplantı sırasında görüşülmüştür.

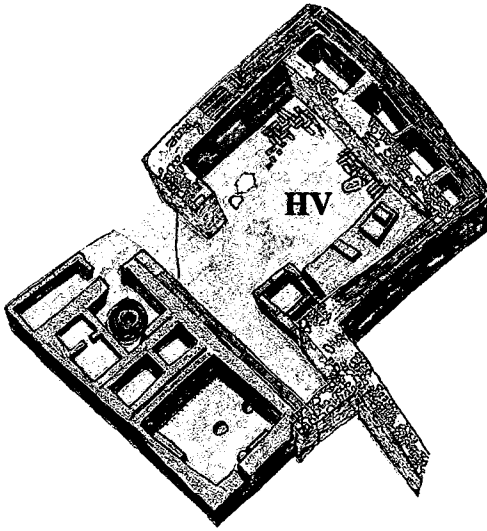
HV Binası: HV yapısı, T yapısının geç evreleriyle kullanılmaya başlamış oldukça büyük ölçekli, ana mekanı 9x9 m boyutlarında olan, yarı açık bir yapıdır (Esin 1993: 126-128; 1998a: 89). Binada dört yenileme evresi tespit edilmiştir. Bina konut alanıyla T ve HV komplekslerini ayıran çakıllı yola cephe oluşturacak şekilde inşa edilmiştir. Yapının kuzey cephesi boyunca dört ayrı bölmeden oluşan, işlevini ifade edecek buluntular bulunmamış da olsa ilk bakışta depo bölümleri olabilecek odacıklar bulunmaktadır. Bu birimlerin GA çakıllı yola bakan, bina boyunca uzanan cephesi yanyana beş sıra kerpiçten oluşan bir duvarla desteklenmektedir. Olasılıkla çakıllı yola istinat oluşturmaya amacıyla böylesine kalın bir duvar inşa edilmiştir. Benzer kalınlıkta bir istinat duvarı da yapının batı duvarında görülmektedir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz 4 ayrı bölme duvarının güneyinde bulunan ana mekan duvarı taş olarak inşa edilmiştir. Binanın güney cephesi hariç diğer duvarları kerpiçtir (Esin 1993: 127). Yapının sadece bu duvarının taştan inşa edilmiş olması, yine yerleşmenin topografik koşulları düşünüldüğünde, istinat ya da set duvarı görevi gördüğünü, bu alandaki eğimden kaynaklanan olası kayma ve tahribatı destekleyecek şekilde inşa edilmiş olduğunu düşündürmektedir. Yapının güney duvarı ise yine kısmen tahrip olmuş, bir kısmı ise henüz kazılmamıştır. Güney duvarı da kuzey duvarı kadar kalın ve taştan inşa edilmiştir. Yapının batı duvarı yine birden çok kerpiç sırasıyla oldukça kalın olarak inşa edilmiştir (Esin ve diğ. 1991: 143).

T yapısında gördüğümüz kireç tabanların yerini bu kez oldukça ilginç bir uygulama almıştır. Bina duvarlarında görmeye alıştığımız kerpiç bloklar, bu yapı içerisinde taban döşemesi olarak kullanılmıştır (Esin 1998a: 89). Yapıda, özellikle de konut alanlarında görmediğimiz bir çok farklı anlayış oldukça dikkat çekicidir. Büyük ölçekli yapıda oldukça büyük yassı taşlardan düzlemler oluşturulmuştur. Birbirlerinden bağımsız duran bu yassı taşların dam örtüsünü örtmek üzere kullanılacak direkler için pabuç oldukları düşünülmüştür. Ancak binanın ölçüleri göz önüne alındığında, böylesine bir yapının tamamının kalıcı bir dam örtüsün taşıması dönemin teknolojisi içinde imkansızdır. Tabanda bulunan bu yassı taşların bir metreden fazla olan genişlikleri düşünüldüğünde, böylesine bir işlev için oldukça büyük oldukları söylenebilir. Bu taşlar bina ile ilgili işlik düzlemleri olmalıdır.

Büyükülüğü düşünöldüğünde ve içerisinde gözlemlenen farklı, yerleşme bütününe göre benzersiz yapı öğeleri HV yapısının konumu da söz konusu olduğunda, bu kompleks yapının farklı bir işlev için kullanıldığı yargısına kolaylıkla varılabilir. Bu durumda, binanın hangi amaç için kullanıldığı sorunu ortaya çıkar (Esin 1993: 127).

Bina yarı açık ve revaklı olmalıdır. Yapının uzun duvarları boyunca olan kısmı ve bir bölümünün kapalı olması muhtemel bu yapı, büyüklüğü ile oldukça ilgi çekicidir. Bina, Yakınoğu'da PPNB'de yaygın olarak görölen "tapınak" ya da "kült" amaçlı binalardan farklıdır; olasılıkla kamusal kullanım için inşa edilmiştir. T ve HV'nin konum itibariyle konut alanlarından GA yolu ile ayrılmasının da bu durumun bir göstergesi olduğu söylenebilir. Bu birimlerde yaşanmış olduğunu gösteren herhangi bir veri yoktur ancak yine de obsidiyen ya da diğör maddesel buluntulardan anlaşılan, burada günlük aktivitelerin de sürmüş olduğu yönündedir. Bu sebeple bu binaların mahrem bir özelliğı, belirli kişilerce kontrol altında tutulduğu, ya da yalnızca yılın belirli zamanlarında halka açık alanlar olduğu söylenemez. Bu tür binaların inşa sürecinden yenilenme sürecine kadar bir çok aşamada sistemli bir iş bölümü gereklidir. Kireç yakma işlevi için gerekli iş gücü, (bkz. Özbaşaran 2003: 366-367), HV gibi oldukça büyük ölçekli, revaklı bir binanın inşa süreci için de geçerlidir. Bu binalarla ilgilenen kişilerin olması da muhtemeldir. Ancak binaların seçkin bir sınıf ya da rahiplerce kullanıldığına işaret eden bulgu ve buluntular yoktur. GA yolu ile konutlardan ayrılan bu alanın bazı ortak ritüel ya da festivaller için belirli zamanlarda kullanılmış olduğu düşünölebilir (Şekil 24).

Şekil 24. Aşıklı Höyük, T ve HV kompleksi (G. Duru).

3.2. Geçim Ekonomisi ve Maddesel Kültür Öğeleri

Bitki Kalıntıları: van Zeist tarafından incelenen bitki kalıntılarının çoğu ikinci tabakaya aittir. Yaklaşık 150 kadar yüzdürme (*floatation*) amacıyla analiz edilen toprak örneği kazı sırasında gerekli görülen yerlerden ve ağırlıklı olarak 4GH açmasından alınmıştır (Van Zeist ve de Roller, 1995). Aşıklı'da yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi bazı tahıl grupları tarıma alınmıştır. Bunlara ek olarak acı burçak (*Vicia ervilla*) ve mercimekgiller (*Lens culinaris*) ve bezelyegiller (*Pisum sativum*) kültüre alınmış diğer türlerdir. Bunun dışında oldukça farklı hububat, yabani arpa, yabani fıstık, yabani badem gibi türler, Aşıklı insanının beslenme alışkanlığı içerisinde. Oldukça fazla miktarda bulunan çitlenbik (*Celtis*) ise hemen her tabakada yoğun olarak görülmektedir

Hayvan Kalıntıları: H. Buitenhuis tarafından incelenen Aşıklı Höyük hayvan kemiklerinin şu ana kadar %40'a yakını incelenmiştir. Analizi yapılan kemiklerin çoğunluğu, bitki kalıntılarında da olduğu gibi, 4GH açmasındandır. Avlanan hayvanlar arasında yabani koyun ve keçi ilk sıradadır. Bunu yaban sığırı ve yaban domuzu izler. Koyun, keçi ve sığırın ön evcilleştirme aşamasında oldukları tartışılmaktadır. Hayvan kemiklerinin dağılımı, yerleşmenin güney bölümünde yaban sığırının sayıca fazla olduğuna işaret etmektedir (Buitenhuis, 1997). Henüz, bulunan türlerin yerleşme içindeki dağılım çalışması tamamlanmamış olmakla birlikte, güney bölüm için alınan ilk sonuçlar, bu alanın yorumlanması açısından ilginç ipuçları sağlar. Bu konu ileride tekrar ele alınacaktır.

Obsidiyen: Önceki bölümlerde sözünü ettiğimiz gibi, bölgenin önemli hammaddelerinden biri olan obsidien, Aşıklı'da oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bugüne kadar 200.000'e yakın obsidien alet, parça bulunmuştur. Aşıklı'nın kendine özgü bir üretim zinciri vardır. Yerleşmenin bu yönüyle de oldukça domestik, dışarıdan gelecek yeniliklere kapalı olduğu görülmektedir. Obsidiyen aletler çekirdekler, kazıyıcılar, deliciler, mikrolitler ve ara parçalardan oluşmaktadır. Ok uçları oldukça az sayıdadır (Balkan Atlı, 1991). Yerleşmede diğer kültürel öğelerde de olduğu gibi 4GH malzemesi detaylı olarak incelenmiştir. Genel olarak 2. tabakanın yapı evreleri arasında belirleyici bir değişim yoktur. Kazıyıcılar en fazla görülen alet

gruplarıdır. Kazıyıcı obsidien aletler Aşıklı'da deri işçiliği için oldukça yoğun kullanılıyor olmalıdır. Bunun yanı sıra yabani tahılların hasatı sırasında kullanılan aletler (Esin ve Harmankaya, 1999: 127), deliciler, kalemler diğer alet gruplarını oluşturmaktadır. Aşıklı'da tüm tabakalarda mikrolit geleneği devam etmektedir (Balkan Atlı, özel görüşme). Teknolojik olarak belirleyici bir fark olmasa da T ve HV yapısı civarında bulunan obsidien aletler boyut olarak, konut alanlarında bulunanlardan daha büyüktür.

Sürtmetaş: Aşıklı'da alt ve üst öğütme taşlarının fazlalığı oldukça dikkat çekicidir. Bazılarının ağırlıkları 10 kg ı bulmaktadır (Esin ve Harmankaya, 1999: 127). Ağırlıklı olarak andezit ve bazalttan oluşan sürtmetaş aletlerin büyük bir bölümü ikincil olarak bulunmuştur. Bunların büyük bölümü çöplükten, iki bina arasından ya da kültür dolgusundan gelmektedir. Buna karşın bina içlerinde insitu olarak bulunmuş sürtmetaş aletler de vardır. 120'ye yakın sürtmetaş alet I. Pavlu tarafından analiz edilmiştir. Pavlu, sürtme taşların bazı tahılların öğütülmesinde, yağlı tahıllardan yağ üretilmesinde ve bazı yabani tahıllardan üretilen ilaç yapımı sırasında kullanıldığını belirtilmektedir. Bina içlerinde bulunanlardan bir grup KB binasında insitu olarak üç büyük alt öğütme taşı ve bir el (havan taşı) olarak ocağın yanında bulunmuştur (Pavlu, 2000).

Bakır: Bakır, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmelerinde çok sık karşımıza çıkan bir malzeme değildir. Çevrede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında yerleşmenin erişim alanı içerisinde bir dizi bakır kaynağı tespit edilmiştir (S. Gülçur, özel görüşme). Aşıklı'da bulunan bakır buluntuları yüksek oranda arsenik ve kalay içermektedir. Tamamıyla doğal olarak kullanılan bu alaşım için Aşıklı'da her hangi bir madencilik işlemi gerçekleştirilmemiştir. Konut alanında, D binasında taban üzerinde bakır boncuk parçası bulunmuştur. HB binasında bulunan bakır boncuk 35–40 yaşlarında bir kadın iskeleti ile GM binasında bulunan küçük bakır boncuklardan oluşan kolye yine 35–40 yaşlarında bir kadın ile birlikte bulunmuştur. KE binasında bulunan oldukça tahrip olmuş ve kısmen yanmış olan kadın iskeleti ile birlikte ise bakır bir saç tokası bulunmuştur (Esin, 1995: 66; 1999: 28-29).

3.3. İnanç ve Sembolik yapı

Aşıklı Höyük, çalışmamızda ele alınan diğer yerleşmelerden farklı olarak sembolik öğeler açısından oldukça kısır bir yerleşmedir. Ne Aşıklı'dan binlerce yıl önce "Bereketli Hilal'de görülen kafatası kültü, maskeler, hayvan ve insan figürinleri (ilerleyen bölümlerinde değinilecektir) ne de Çatalhöyük'te görülen duvar resimleri ve ana tanrıça heykellerine Aşıklı'da rastlanır. Yerleşmenin tamamında sadece bir adet hayvan figürini bulunmuştur (Esin ve Harmankaya, 1999). Aşıklı insanının inanç dünyasını yansıtan tek somut veri, pek azı çeşitli hediyelerle gömülmüş olan tabanaltı gömütlerdir. Ancak taban altı gömütlerin sayısı ve yayılımı, ortaya çıkarılan yapılar dikkate alındığında çok daha fazla sayıda olması beklenir. Taban altına inilmiş 300'den fazla konutta 70'den daha az tabanaltı gömütünün bulunmuş olması başka ölü gömme geleneklerinin, mezarlık ya da toplu gömüt alanlarının da olabileceğini göstermektedir.

3.4. Yerleşme İçi Doku

Yukarıda da değinildiği gibi Aşıklı bağdaşık bir yerleşmedir. En alt tabakadan en üst tabakaya kadar belirgin bir değişim gözlemlenmemektedir (Esin ve diğ. 1991). Aşıklı'da mahalleler organik olarak büyüyen, bitişik anlayışta olmakla birlikte çoğulgan (*agglutinant*) bir anlayışta değildir. Adalar yerleşme alanına ıııısal bir şekilde yayıldıklarını göstermektedir. Yerleşmede bilinçli bir teraslama yapıp yapılmadığı bilinmemektedir. Ancak binalara dam üzerinden girildiğine göre dam üzerinden teraslama yapılmış olması, evler arası geçişı kolaylaştıracak bir çözümdür (Esin ve diğ. 1991).

Yerleşmenin çekirdek bölgesi bir kısmı nehir tarafından kesilmiş olan kuzeybatı köşesi olmalıdır. Dikey tabakalanmada bu alanda binaların çoğunun on kez yenilendiği görülmektedir. Yaklaşık 9 metrelik kültür dolgusunda bu on farklı yenileme, 250-700 yılı içeriyor olmalıdır (bkz 5. Bölüm) 4GH açmasının detaylı olarak incelen evre planları ve açma profili bu mimari devamlılığın boyutlarını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Tabakalar arasında bu devamlılık çok net olarak takip edilmemekle birlikte, belli bir devamlılık olduğu söylenebilir. Profil ve

kesitlerden de görüldüğü gibi konut, çöplük ilişkisi, çöplüğün zaman içerisinde büyümesi, bazen istinat duvarlarıyla daraltılmasına karşın bu alanın terk edilmeden iskan edilmesi, insanların içinde yaşamakta oldukları evler ile derin ilişkileri olduğunu göstermektedir. Bunun ana sebebi ya da sebeplerinden bir tanesi taban altında gömülen aile üyeleri olabilir. Aile üyeleri bu binanın üzerine yapıldığı alanın anlamını, köklerinin ne kadar eskiye dayandığını tabanaltı gömütleriyle ifade ediyor olabilirler.

2-3-4JK açmalarında da benzer bir devamlılık görülmektedir. Burada konutların bazen büyüklüklerinin değiştirildiği görülmektedir. Bazen bir önceki evrede tek odalı olan birimler bir sonraki evrede iki odalı birimlere dönüştürülmüştür. Ancak bu değişimlere karşın evre planlarından da görüleceği gibi çok çarpıcı ve temel değişikliklerden söz edilemez.

Tarihöncesi yerleşmelerinde izlenen zaman içindeki değişimler, bu değişimlerin yerleşme düzenine, yapı biçimlerine yansımaları, değişikliklerin nedenleri ve sonuçları gibi konularda etnolojik çalışmaların arkeolojiye katkısı yadsınamaz. Bu tür etnoarkeolojik çalışmalar, doğrudan analogi yapılmadan, belirli bir fikir vermesi, değişimlerin yorumlanması konusunda farklı bakış açıları sağlaması açısından önemlidir. 1997-1999 yıllarında 'Kızılkaya Köyü Geleneksel Konut Mimarisinin Arkeolojik Verilerin Değerlendirilmesindeki Katkıları' isimli projemiz (Duru, 2000), Aşıklı höyüğü de sınırları içine alan Kızılkaya köyünde gerçekleştirilmiştir. Projenin ilk yılında terk edilmiş eski köydeki tek bir yapı kompleksi üzerinde çalışılmış, ikinci yıl ise bir ada bütününe bakılmıştır. Bu çalışma sonucunda çekirdek aileden büyük ailelere uzanan süreç ve bu süreçte değişen faaliyetler belgelenmiştir. Tarım ve hayvancılıkla geçimini sürdüren Kızılkaya köyünde, içinde orta avlusu bulunan ve tek bir sülaleye ait olan bir ev kompleksinin 100 yıllık süreci değerlendirilmiştir. İlk ev yapısı "çekirdek" aileye ait, kısmen anakayaya oyulmuş, cephesi taştan örülmüş, tek odalıdır. Evin en büyük çocuğu evlenene değin, tek odalı yapıya ek olarak yine anakayaya oyulmuş depo ve ahır birimleri yapılmıştır. Evin erkek çocuklarının evlenmesiyle evin bulunduğu parselde hem yatayda hem de dikeyde değişimler başlar. Köyün kurulduğu yamaç eğimi de kullanılarak, yamaca yaslanmış çok katlı yapılar ortaya çıkmıştır. En eski yapı birimi olan tek odalı ev ise bu dönemde ahır

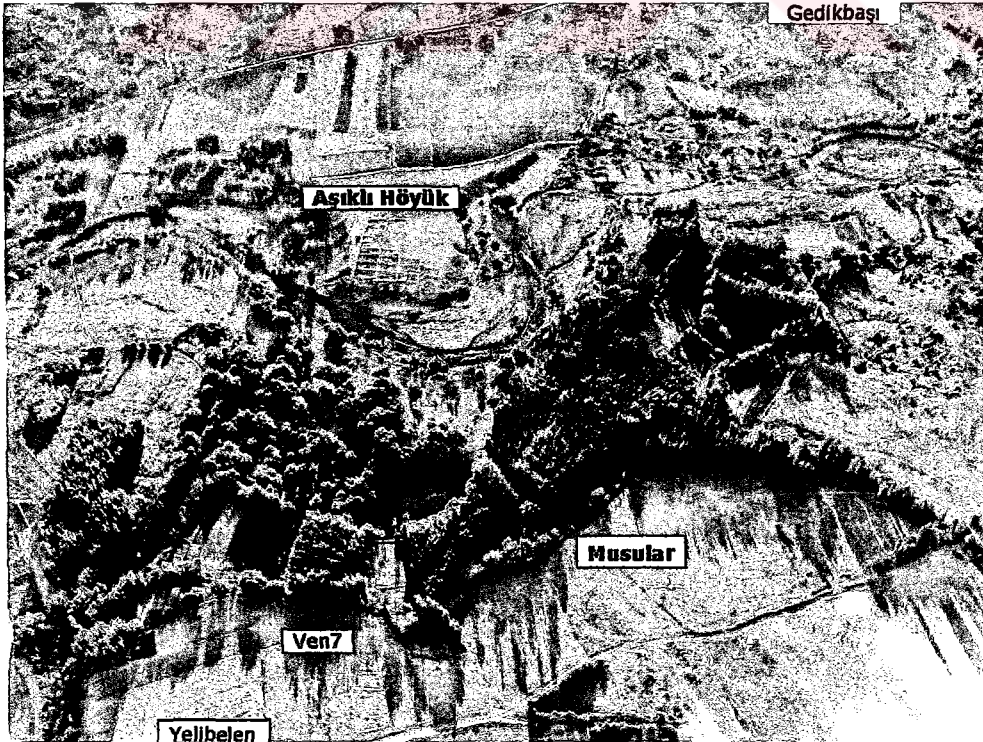
olarak kullanılır. İlgi çekici durum, evlenen erkek çocukların her birinin kendine ait ev içi ekonomisi olmasıdır. Her ailenin kazancı ve mutfağı ayrıdır. Ancak iş bölümü devam eder, hasat birlikte yapılır, hasat sonu paylaşım ortaktır. Tahıllar, anakayaya oyulmuş büyük depoya depolansa da burada her aileye ait farklı bir göz vardır (Duru, 2000). Bu durumu bire bir arkeolojik bir yerleşmeye uyarlamak oldukça sakıncalı bir yaklaşım doğursa da, belirli soruların sorulması ya da verilebilecek cevapların çeşitliği açısından bu yönde çalışmaların yapılması oldukça önemlidir.

Aşıklı'da sıkışıklaşan yerleşme dokusu, iptal edilen sokaklar, biçimsiz bazı binalar, nüfus artışının yerleşmenin son evrelerine doğru ne kadar artmış olabileceğinin bir göstergesidir. Yerleşmeye sosyal bir tanımlama yapılmak üzere bakıldığında ise, biçim, büyüklük ve bina içlerinde bulunan öğelerin benzerliğinden yola çıkılarak bir tür “eşitlik” ya da “sıradanlık” göze çarpar. Aşıklı, tarım yapmayı bilen buna karşın avcı toplayıcı geleneğini sürdüren, yılın belirli zamanlarında bununla ilgili törenler gerçekleştiren sosyal bir yapı içerisinde her ailenin kendine ait ekonomisinin olduğu, sosyal hiyerarşinin yatayda varolduğu, kurallı, “eşitlikçi” bir köy yerleşmesi olmalıdır. Yerleşmede, içerisinde farklı yapısal öğelerin bulunduğu, biçim, büyüklük açısından farklılık gösteren konut bulunamamıştır. T ve HV gibi kamusal olarak tanımlanan alanların belirli bir mülkiyete ya da sınıfa ait olduğunu gösteren kanıtlar da yoktur. Günümüzden yaklaşık 10.000 yıl önce yaşamış olan bir topluluğu modern dünyaya ait, antropolojik bir terminoloji ile tanımlamak ya da sınıflandırmak oldukça zordur.

3.4.5. Yerleşmenin Genişlemesi ve Farklı Faaliyet Alanlarının Ortaya Çıkışı

Kazılmayı bekleyen höyük yüzeyinin her noktasında aynı yükseklikte arkeolojik dolgu bulunamayabilir. Bazen bir yerleşmede iki ya da daha çok höyükleşme görülür, yerleşmenin bir alanı seyrek iskan edilmiş ya da yerleşmenin sınırları bir ya da bir kaç yönde yayılım göstermiştir. Aşıklı büyüklüğünde bir yerleşmenin kazılması hem arkeolojik bilgi hem de araştırmacılar açısından her zaman ilgi çekici olmuştur. Genelde höyük çevresindeki daha küçük faaliyet alanları ve küçük ölçekli yerleşmeler çoğu kez yeterince araştırılmamaktadır. .

Aşıklı'nın çevresinde yapılan yüzey araştırması sonucunda ise, biri yerleşmenin güneydoğusunda diğer ikisi de yerleşmenin kuzeybatı ve güneybatısında olmak üzere üç ayrı faaliyet alanı bulunmuştur (Özbaşaran ve Endoğlu, 1998; Balkan Atlı, 1998). Bu faaliyet alanları yerleşmeden kopuk ve bağımsız alanlardır. Yukarıda sözünü ettiğimiz yayılım gelişiminin aksine burada "faaliyetin taşınması" daha tanımlayıcı bir sözcük olacaktır. Bunların yanı sıra yine yerleşmenin yakın çevresinde çeşitli çöplük alanları tespit edilmiştir. Aşıklı Höyük Melendiz'in taşıdığı alüvyal bir dolgu üzerine kurulmuşken yukarıda sözü edilen ve aşıklı'nın güneybatısında bulunan Musular ile diğer iki 'uydu' ise volkanik oluşumlu kireçtaşı/tüf kayaç formasyonu üzerine kurulmuştur. Her birisi anakaya üzerine kurulan bu faaliyet alanlarından Yelibelen Aşıklı'nın 600 metre kadar kuzeybatısındadır. 300x250 m büyüklüğündedir. Yüzeyden toplanan obsidiyen buluntularda ağırlıklı olarak kazıyıcılar ve az sayıda da ok ucu bulunmuştur. Bu da teknolojik olarak Musular'la tarihsel birliktelik göstermektedir. Üçüncü 'uydu' Gedikbaşı ise, Aşıklı'nın 800-900 metre doğusunda doğal bir su kaynağının yakınında yer alır. Büyüklüğü 400x350 m'dir. Yüzeyden toplanan obsidiyene baktığımızda ise yine çok sayıda kazıyıcı bulunurken ok uçları oldukça azdır. Yapılan incelemeler, Gedikbaşı'nın da teknolojik ve kronolojik olarak Musular ile birliktelikliğini göstermektedir (Şekil 25).

Şekil 25. Aşıklı Höyük, Gedikbaşı, Musular, Yelibelen, Ven 7

4. MUSULAR

Musular, Aşıklı'nın 400 m kadar batısında, anakaya üzerine konumlanmış düz yerleşmedir (Şekil 26). Günümüzde Aşıklı ile Musular arasında Melendiz nehri akmaktadır. Melendiz'in yakın tarihte yatak değiştirdiği bilinmekle birlikte, tarihöncesi dönemde nereden aktığı yönünde kesin bir bilgi yoktur. Ancak belirli bir sebepten dolayı Musular, Aşıklı'nın aksine alüvyal dolgu üzerine değil, kireç taşı kayalığı üzerine kurulmuştur (Özbaşaran ve Endoğlu 1998; Özbaşaran, 1999; Duru ve Özbaşaran, 2005).

Musular, bir önceki bölümde sözü edilen diğer iki faaliyet alanından (Gedikbaşı ve Yellibelen) daha geniş bir alana yayılmıştır. Burası hem arkeolojik dolgunun diğerlerine nazaran daha yüksek olması, hem daha geniş bir alana yayılması, hem de yüzey toplamaları sırasında bulunan duvar ve taban sıvası parçalarından dolayı 1996-2004 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı'ndan Doç. Dr. Mihriban Özbaşaran'ın bilimsel danışmanlığında kazılmıştır. Musular Çanak Çömleksiz Neolitik Evresi MÖ 7600-7000'e tarihlenmektedir (Duru ve Özbaşaran, 2005: 26).

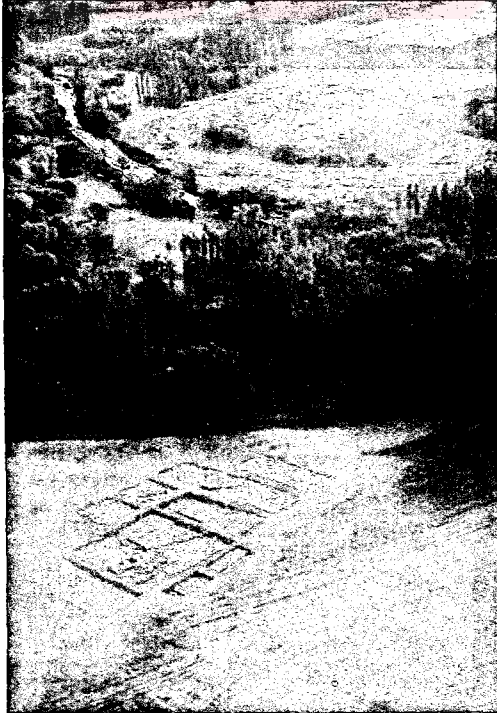
Aşıklı'nın geç tabakaları ile birlikte ortaya çıkan bu faaliyet alanında Aşıklı'da olduğu gibi konutlara rastlanmamıştır. Musular'da bulunan binalar ve bina içi öğeler Aşıklı'nın güneyinde yer alan kamusal alanla benzeşir. T binası tabanında kullanılan kireç taban (piroteknoloji) Musular'da A binası tabanında da uygulanmıştır.

Musular'da konut ya da günlük yaşama ait ocak, ateş yeri, işlik alanı, geçici barınak gibi mimari öğelerin bulunmamış olmasından ötürü buradaki faaliyeti yönlendiren ya da faaliyet içerisinde olan insanların Aşıklı Höyük'deki konut alanında yaşıyor olmaları varsayılmaktadır. Nitekim, Aşıklı Höyük-Musular verilerinin ve tarihlleme sonuçlarının karşılaştırmalı değerlendirilmesi, bu varsayımı desteklemektedir. Geçim ekonomisi Aşıklı Höyük'de anlatıldığı gibi olmalıdır. Ancak Musular Aşıklı Höyük'ün en geç tabakalarıyla eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Aşıklı Höyük'ün geç tabakalarında nasıl bir değişim olduğu bilinmemekle birlikte, Musular'daki buluntulardan yola çıkarak değişimlerden söz edilebilir. Maddesel kültür öğelerinde

izlenen değişimlerden biri, obsidiyen işçiliğinde görülen teknolojik değişimdir. Baskı yöntemiyle çıkarılan dilgilerin ortaya çıkışı, yine aynı yöntemle elde edilen baskı d zeltili ok uçlarının sayıca fazlalığı, obsidiyen aletlerde nicelik ve nitelik yönünden belirgin bir artış olduğunu göstermektedir. Kazıyıcılar Aşıklı Höyük’de olduğu gibi burada da yoğun olarak göze çarpar (% 53.1), bulunan yüzlerce okucu yerleşmede bulunan obsidiyen alet grubunun ikinci sırasında gelir (%21.68).

Musular’da bulunan sürtmetaş aletler yok denecek kadar azdır. Buna karşın çok sayıda bız (delme amacıyla dericilikte kullanılan) ve işlenmeden kullanılmış kemikler bulunmuştur. İlginç kemik buluntulardan biri de ok atımı sırasında bileği korumaya yönelik yapılmış kemik bilekliktir (Duru ve  zbaşaran, 2005: 23).

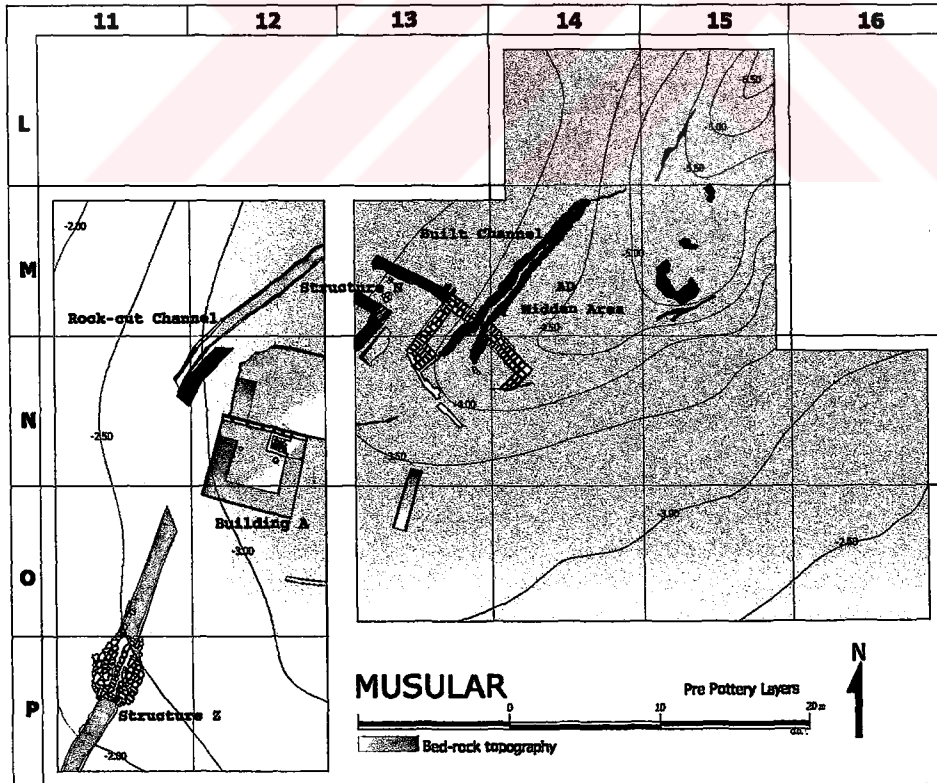
Musular’da da Aşıklı Höyük’de olduğu gibi inanç sistemini yansıtan buluntulara rastlanamamıştır. Musular ne bir konut ne de konutların tabanı altına gömülen bir bireye ait iskelet bulunmuştur. Kazının ilk yıllarında, yapılaşma alanı dışında *hocker* pozisyonunda gömülmüş bir birey, bu evreye ait tek g m tt r. Kırmızı boyalı tabanın, tartışmalı giriş yapısı ve kanalın, sembolik bir anlamı olduğu varsayımına karşılık, bunun ayrıntıları ve toplumun nasıl bir inanç dünyası olduğu konusunda veriler yok denecek kadar azdır.

şekil 26. Aşıklı Höyük ve Musular ( zbaşaran, 2005:159).

4.1. Stratigrafi ve Mimari

Musular'da “Çanak Çömleksiz” ve “Çanak Çömleklî” Evre olmak üzere iki ana kültür evresi tespit edilmiştir. Çanaklı tabakalarda iki bina, çukurlar ve tahrip olmuş durumda kimi tabanlar bulunmuştur. Ancak araştırma ekibinin sorunsalı kapsamında, kazılarda Aşıklı ile olan ilişkisinin anlaşılması amacıyla Çanak Çömleksiz tabakalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Musular'da bulunan en eski evre, anakayanın çukurluk bir bölümünde atılmış ya da depolanmış hayvan kemiklerinden oluşan bir dolgudur. Bu dolgu ile birlikte kullanılan konut ya da başka bir yapı bulunmamıştır. Bu tabakanın hemen üzerinde bulunan kanal stratigrafik olarak çöplük alanının üzerinde kerpiç duvarlı yapı ile birlikte inşa edilmiştir. Bu tabakanın hemen üzerinde ya da bu tabakayla birlikte A binası bulunur. Yine A binası ile birlikte inşa edilen anakayaya biçim verilerek oluşturulmuş bir tür giriş yapısı olarak yorumlanan kalıntılar bulunmuştur (Şekil 27).

Şekil 27. Musular yerleşme planı (Duru ve Özbaşaran, 2005: 19, fig. 2)

4.1.1. Yapı Malzemesi

Musular'da konut bulunmadığı düşünülürse, yapı malzemesi olarak kerpiç kullanımı da oldukça sınırlıdır. Ağırlıklı olarak anakaya zemin üzerine taş temelli yapılar mevcuttur.

Taş: Duvarların tamamıyla taştan yapılmış olduğu hakkında kesin bir veri yoktur. Kerpicing biliniyor olması belirli bir seviyeye kadar (korunan en yüksek taş duvar yüksekliği 40-50 cm) taş subasmanlı bu yapıların üst yapısının kerpiçten olduğunu düşündürmektedir. Ancak Musular'ın ana yapı malzemesi taştır. Yapı malzemesi olarak kullanılan taş türleri ise Aşıklı Höyük ile paralellik gösterir.

Kerpiç: Musular'da bulunan kerpiçler Aşıklı Höyük'de görülen farklı büyüklüklerin aksine tek tiptir. Kerpiç genişlikleri Aşıklı Höyük'ün birkaç santim daha geniş, kerpiç boyları daha kısadır. Ancak yukarıda da değinildiği gibi Aşıklı Höyük'ün T ve HV etrafında bulunan kerpiç tiplerinin de konut alanlarında olan boyutlardan zaman zaman farklı olması aşağıda değineceğimiz Musular'ın işlevi ile ilişkili olabilir.

Ahşap: Binalarda görülen direk altlıklarından anlaşıldığı üzere damın taşınması amacıyla ve bina damlarında kullanılmıştır. Tabana açılmış küçük direk deliklerinde de ahşap dikmeler kullanıldığı düşünülmektedir. Bu direklerin, bölme ya da ayırma işlevindeki geçici bir duvar oluşturulmasında kullanıldığı düşünülmektedir.

Kireç: Aşıklı Höyük'de görülen kerpiç kullanımının benzeri Musular'da da görülmektedir. Yüzey toplaması sırasında bulunan çok sayıda kireç taban ve duvar sıvası parçaları, kazılar sonucunda in situ durumda bir binanın tabanı ile hemen önündeki bir başka tabanda saptanmıştır (Özbaşaran, 2003).

4.1.2. Anakaya İşçiliği

Musular'da Aşıklı Höyük'den farklı olarak bir işçilik anakaya işçiliğidir. Kolayca şekil verilen tuf oluşumlu anakaya (say) kesilerek ve oyularak kanallar inşa edilmiştir. Eğimli bir alana kurulu Musular'da birkaç bina etrafına olasılıkla su tahliyesi amacıyla kanallar inşa edilmiştir. Anakayada farklı boy ve derinliklerde bulunan bu kanalların benzerleri günümüzde Kızılkaya Köyü'nde de görülmekte ve halen kullanılmaktadır (Duru, 2000). Bir başka örnek ise, anakayanın kesilmesiyle oluşturulmuş iki duvardır. Duvarların batı cephesinin iri yası taşlarla kaplanmasıyla adeta bir pseudo-taş duvar oluşturulmuştur (Özbaşaran ve diğ. 2003: 260)

4.1.3. Özel Yapılar

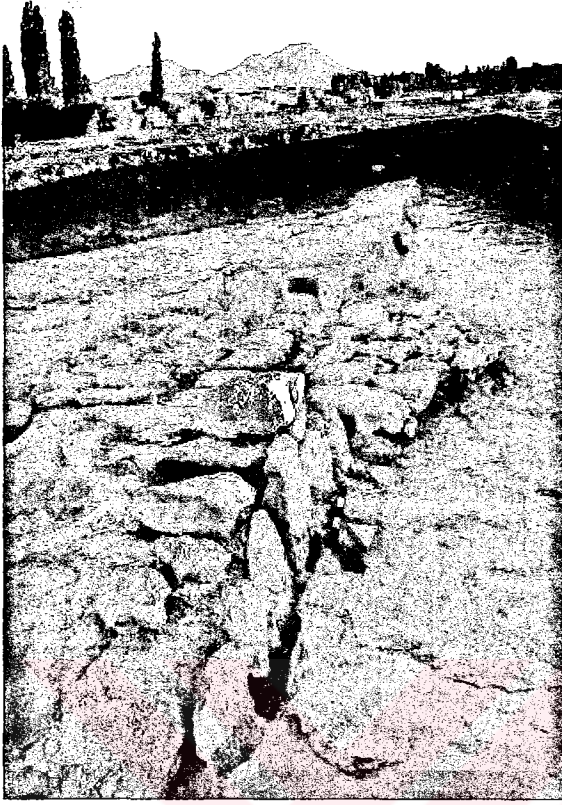
A Binası: Musular'da Aşıklı Höyük'de gördüğümüz T binasıyla benzer plan özellikleri gösteren kırmızı kireç tabanlı A binası bulunmuştur. Bina, anakayanın eğimli olduğu bir alana inşa edilmiştir. 8x10 metre büyüklüğünde olduğu düşünülen binanın etrafı yukarıda sözü edilen kanallarla çevrilidir. Batı bölümü anakaya üzerine otururken doğu bölümü eğim nedeniyle doldurulmuş bir toprak tabakası üzerine oturtulmuştur. Anakayaya oyulan kanallar olasılıkla yağmur suyunun binaya zarar vermemesi için kullanılmış olmalıdır.

Bina iki bölümden oluşur. Her iki bölümün tabanı da kırmızı kireç tabanlıdır. Güney bölümün doğu, güney ve batı duvarlarına bitişik olarak bina içinde sekiler bulunmuştur. Sekilerin bulunduğu alanın ortasında tabana açılmış iki direk deliği ve iki çukur yer alır. Doğu duvarına bitişik olan sekinin kuzey bitiminde oldukça geniş, kerpiç tuğlalarla sınırlandırılmış dörtgen planlı bir ocak bulunmuştur. Bina içinde bulunan mimari öğeler, bina biçimi ve binada kullanılan yapı malzemesi Aşıklı Höyük'de bulunan T binası ile aynıdır (Özbaşaran, 2003). Tüm bu benzerlikler, hayvan kemikleri, obsidiyen işçiliği sonuçları ile beraber değerlendirildiğinde, Musular'ın, Aşıklı Höyük'ün geç tabakakalarıyla ortaya çıkan önemli bir faaliyet alanı olduğunu, Aşıklı Höyük'ün güney bölümünde süren faaliyetin yerleşme dışına taşınmış olduğunu göstermektedir.

Musular'da kazılar başlamadan önce yüzeyde bulunan çok sayıda kırmızı renkli kireç taban parçaları, daha sonra kazılarla ortaya çıkarılan A binasının tabanı, daha eski evrelerde kullnıldığını gösteren yapı temellerinde ve dolgu içerisinde bulunan kireç taban parçaları, Musular'ın kamusal kimliğinin uzunca bir süreden beri devam ettiğini göstermektedir.

Kireç taban yapımı yukarıda da değinildiği gibi oldukça zor bir süreç gerektirmektedir. Hem kirecin yapılması hem de uygulanması belirli bir iş bölümü gerektirmektedir. Aşıklı Höyük'te T binasında görülen kireç tabanın nerede yapıldığı bilinmemektedir. Yerleşme içerisinde kireç yakılan ve söndürülen çukurlar bulunamamıştır. Buna karşın Musular'ın bulunduğu alanın anakaya olması bu durumun çözümlenmesini kolaylaştırmış olabilir. Musular'ın üzerine oturduğu tüf formasyonlu anakaya doğrudan hammaddenin kendisini içermektedir. Ancak Musular'da da herhangi bir kireç yakma çukuru bulunamamıştır. Kireç taban analizleri, Musular'daki taban yapımı sırasında, Aşıklı Höyük'ün T binasından farklı olarak, kireç karışımının içerisinde katkı maddesi olarak, bağlayıcı amaçlı, ufalanmış kemik parçaları karıştırıldığı sonucunu vermiştir.

Giriş Yapısı: Yerleşmede anakaya işçiliğinin bir başka kullanımı da, giriş yapısı olarak adlandırılan yapıdır. Anakayanın çıkıntı bir kısmının kesilmesi ile 120 cm genişliğinde bir tür duvar elde edildiği gözlemlenmiştir. Aynı aksda devam eden iki bölümden oluşan duvarın batı cephesi taşlarla kaplanmış, bir tür yalancı taş duvar yaratılmıştır.. Giriş kapısı izlenimi veren, bu kaplama taşlı cephe ve iki duvar arasında kalan orta alanın yassı taşlarla döşenmiş olmasıdır. Yapının bulunduğu alanın batısında başka bir yapı bulunmamış olması da bu görüşü desteklemektedir. Anakaya üzerinde geniş bir alana sahip bu alana neden bir giriş inşa edildiği anlaşılamamıştır, yapı gerçekten giriş yapısı ise, bir tür sembolik giriş, karşılama kapısı olarak düşünülebilir (Şekil 28).

Şekil 28. Musular giriş yapısı (Musular kazısı arşivi).

Kanal Yapısı: Anakaya zemin üzerine, taştan örülmüş yaklaşık 14 metre uzunluğunda ve 40 cm genişliğindeki kanal, Musular'da bilinmezliğini koruyan bir başka ögedir. Bu kanalın tam olarak niçin yapılmış olduğu hakkında henüz bir fikir yoktur. Kanal kuzeydoğu yönüne (Melendiz nehri yönü) doğru daralarak devam etmektedir. Ancak yüzeye çok yakın olduğu için belirli bir mesafeden sonra tahrip olduğu için tam olarak hangi yöne nasıl devam ettiği bilinmemektedir. Kanal güneybatı yönünde ise dörtgen planlı kerpiç bir binanın temelleri arasından geçer, genişleyerek yanıklı ve küllü bir dolgu yoğunluğunun bulunduğu alanda son bulur. N binası olarak tanımlanan ve kanalla birlikte yapılmış yapı, kanalla ilişkili bir işlevde kullanılmış olmalıdır. Buna karşın kanalın her iki yönü, eğimi düşünüldüğünde diğer kanallarda olduğu gibi drenaj amaçlı kullanıldığı söylenemez. Benzer kanallar Aşıklı Höyük'te bulunmamıştır. Buna karşın T binasında, yapının iç tabanından dışarı açılan daha kısa ve dar kanallar olduğuna yukarıda değinilmişti. Musular N binası anakaya üzerine oturmaktadır. Binanın doğu kısmında ise anakaya 1.5 m'den daha fazla bir eğimle aniden derinleşmektedir. Anakayanın doğal bir çukurluk alanını oluşturan bu alan içinde çok fazla sayıda iri sığır kemiği bulunmuştur (Şekil 29a ve

29b). Bu alan da, T yapı kompleksinde bulunan, kerpiç duvarlarla sınırlandırılmış AD çöplüğü ile işlev olarak benzeşmektedir (Duru ve Özbaşaran, 2005).

Şekil 29a-29b. Musular kanal yapısı (Musular kazısı arşivi).

4.1.4. Atık Alanları

Yukarıda da sözü edildiği gibi anakayanın ani bir eğimle derinleştiği alanda bulunan kabaca 30 metreküplük bir alan içerisinde %57 sığır, % 39.1 koyun, % 10.47 keçi, %24 koyun/keçi kemiği bulunmuştur. Musular'da avlanan tüm hayvanlar yabani hayvanlardır. Bu alanda en çok bulunan yabani hayvan kemikleri iri sığırlara (*Bos primigenius*) aittir. İri sığırların kafatasları eksiktir ve oldukça az sayıda boynuz bulunmuştur. Sığırlarda gözlemlenen bir başka özellik ise avlanma yaşı ile ilgilidir. % 50'si 3-4 yaşından büyüktür (Buitenhuis, 2001; Duru ve Özbaşaran, 2005). Bu gibi özellikler, bilinçli ve seçici bir avcılığa işaret etmesi açısından Musular için önemlidir. Aşıklı Höyük'te ise aynı tür seçicilik koyun ve keçide görülür (Buitenhuis, 1997; Esin, 1998; Esin ve Harmankaya, 1992: 9-10; Martin ve diğ. 2002: 196-198).

Atık alanında bulunan iri sığırların yoğunluğu, Musular'ın avcılık ve avlanma sonrası kesim ile alakalı bir işlevi olduğunu göstermektedir. Her hangi bir konut yapısı bulunamamasına karşın çok sayıda yabani hayvana ait kemiklerin belirli bir alanda, özellikle de 14 metre uzunluğundaki kanal yapısı çevresinde bulunuyor olması, Musular'ın işlevi ile ilgili ipuçları sağlaması bakımından önemlidir.

Hem anakayaya açılan hem de anakaya üzerine inşa edilen kanalların deri işçiliğinde kullanılmak üzere yerleşmeye su getirilmesi amacıyla kullanılmış olabileceği üzerinde durulmaktadır. Bu görüş, deri işçiliğinde kullanılan obsidiyen kazıyıcı aletler üzerinde yapılacak olan mikroskobik analizler sonrasında değerlendirilecektir (Özbaşaran, 2005 :159).

4.2. Aşıklı Höyük-Musular İlişkisi

Kırmızı boyalı kireç taban, anakayaya oyulmuş ve üzerine inşa edilmiş kanallar, anakayaya biçim verilerek oluşturulan duvarlar, sembolik bir karşılama ya da giriş kapısı Musular'ın günlük yaşamla ilgili bir yerleşme olmadığını, belirli bir faaliyet için kullanıldığını göstermektedir.

Musular'ın olasılıkla avlanma ve av sonrası kesim, paylaşma gibi işlevleri olmalıdır. Anakaya kesim ya da paylaşım için oldukça elverişli doğal bir işlik alanıdır. Bulunan çok sayıda ok ucunun büyük bir bölümünün hiç kullanılmamış olduğu gözlemlenmiştir. Aşıklı Höyük'ün aksine koyun ve keçi yerine, iri sığırların av hayvanı olarak seçilmiş olması, bunların bir tür av töreninin ana kahramanları olduğunun göstergesidir. Çatalhöyük'te benzer bir törensel aktivitenin olduğu, hem bulunan yabani sığırlardan hem de yabani bir boğayı avlamaya çalışırken bir yandan da dans eden insanların resmedildiği Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen duvar resminde de görülmektedir. Çatalhöyük binalarında (bkz 5. bölüm) duvarları süsleyen ancak ne Aşıklı Höyük'de ne de Musular'da bulunan boynuz ve kafatasların nasıl bir anlam ifade ettiği, neden bulunamadığı ise bilinmezliğini korumaktadır.

Musular'ın tüm özellikleri buranın ava çıkış ya da av sonrası düzenlenen törenler için kullanıldığını göstermektedir. Buna karşın bu törenlerin nasıl yürütüldüğü, törenlere kimlerin katıldığı bilinmemektedir. Burada belirgin ocak ya da ateş yerlerinin bulunmamış olması av sonrası yapılan pişirme ile ilgili soruları cevapsız bırakır. Buna karşın yukarıda sözü edilen kanalın güneybatı bölümünde bulunan yanıklı alan bu duruma doğrudan olmasa da kanıt teşkil etmektedir (Duru ve Özbaşaran, 2005).

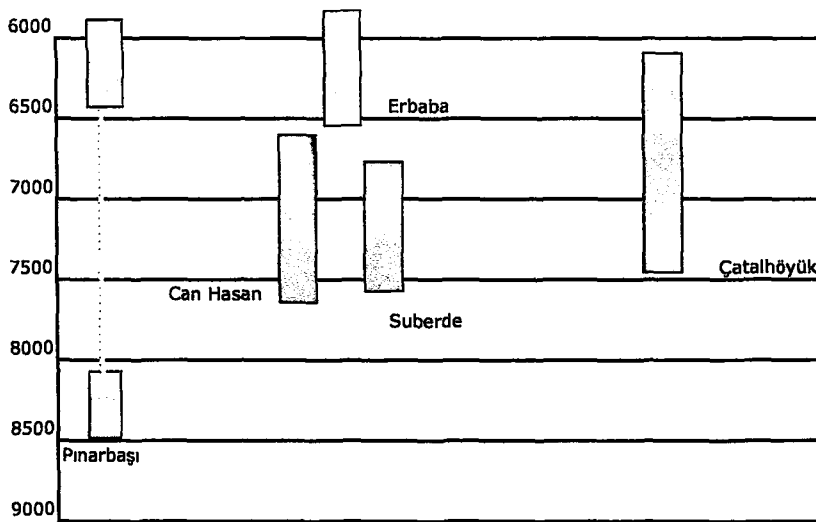
Musular'ın varlığı, Aşıklı Höyük'te konut ve kamusal olmak üzere iki alanın varlığını destekleyicidir. Aşıklı Höyük'te geniş bir yolla ayrılan güneydeki faaliyet alanı Aşıklı Höyük'ün geç evreleriyle yerleşmenin dışarısına taşınmış olmalıdır. Nasıl bir sebep bu faaliyetin yerleşme dışına taşınmasına sebep olmuş olabilir? Aşıklı Höyük'ün alüvyal bir birikim üzerinde, Musular'ın ise anakaya üzerinde bulunuyor olması, bir tür iklimsel değişim ve Aşıklı Höyük'ün Melendiz nehri tarafından tehdit altında olması olabilir. Bu dönemde yağış artışı ile ilgili bir veri, araştırmacılarca belirtilmektedir (Woldring ve Bottema, 2001/2002: 17-18). Buna karşın Aşıklı Höyük'ün hızla artan nüfusu da böyle bir sonuç doğurmuş olabilir. Bu sorunsalın daha iyi anlaşılması için değerlendirme çalışmaları çok yönlü olarak sürdürülmektedir.

5. KONYA ve KARAMAN OVASI

Bu bölümde Anadolu'nun en büyük ovalarından biri olan Konya ovası ve coğrafi olarak her ne kadar söz konusu ova sınırlarına dahil edilmişse de jeolojik farklılıklar barındıran Karaman ovası'nda bulunan Neolitik yerleşmelere değinilecektir. Bölgenin kültürel olarak ilişkili olduğu Suğla-Beyşehir bölgesi ise yine bu bölümde alt kültür bölgesi olarak ele alınacaktır.

Bölge bir önceki bölümde değindiğimiz ve girişte yağış rejimleriyle ilgili değerleri veriğimiz, Aşıklı Höyük ve Musular'ı içine alan Orta Anadolu'dan daha az yağış alır. Bölge günümüzde yıllık ortalama 280 mm'den az yağış alır (Duru, 2002: 177). Bölgede bulunan az sayıdaki Neolitik yerleşmenin tamamı su kaynakları yakınına genellikle (Pınarbaşı hariç) alüvyal dolgular üzerinde bulunur.

Bölgenin geleneksel yapı malzemesi kerpiçtir. Konya Ovası kerpicingin en yaygın kullanıldığı coğrafyalardan biridir. Kerpiçin farklı tip ve örneklerinin tespit edildiği bölgede endüstriyel yapı malzemesinin kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte geleneksel yapılara verilen önem azalmıştır. Ancak halen bir çok köyde içinde yaşanan kerpiç konutlar görmek mümkündür (Tablo 8).

Tablo 8. Konya Karaman Bölgesinde bulunan Neolitik yerleşmelerin kalibre edilmiş (MÖ) karbon tarihleri (Erdoğan ve diğ. 2003a).

5.1. Pınarbaşı

Kronolojik olarak iki farklı döneme yerleşilmiş olan Pınarbaşı (Pınarbaşı A ve Pınarbaşı B) Karadağ Volkanik masifinin kuzeybatısında, Hotamış gölünün kıyısında kireçtaşı kayalıklarından oluşan bir bölgede bulunur (Watkins, 1996). Yerleşme Çatalhöyük'ün 25 km. güneydoğusunda, Can Hasan III'ün ise 12 km kuzeybatısındadır.

Pınarbaşı B olarak bilinen ve daha geçe tarihlenen evreye ait buluntu yoğunluğu buradaki kaya sığınağından gelmektedir. Çanak Çömlekli Neolitik ve Kalkolitik dönem özellikleri gösteren bu evrenin en eski tarihleri MÖ 6400-5300'dür. Bu tarihler bize bu evrenin Çatalhöyük ve Musular ile çağdaş olduğunu göstermektedir. Burada bulunan az sayıdaki çanak parçası ve okucu teknolojisi de benzerlikler gösterir.

Pınarbaşı A'da ise kazılan dolgu içerisinde ağırlıklı olarak çitlenbik ve diğer bitki kalıntılarının yanı sıra yabani geyik, yabani at, yabani sığır, yaban keçisi ve koyunu, farklı kuş türleri ve az sayıda balık kemikleri bulunmuştur. Avlanan koyunların cinsiyet ve yaşları dikkate alındığında bu insanların evcilleştirme aşamasında oldukları söylenebilir.

Mevsimlik bu grupların sürekli hareket halinde olmalarına karşın avcılıkla birlikte evcilleştirme aşamasına geçmiş olmaları Pınarbaşı'nda yaşayan insanların sürekli hareket halinde olmadıkları, mevsimlik olarak yaşam sürdürdükleri farklı yerleşmeler olduğunu göstermektedir.

Geçtiğimiz yıllarda D. Baird başkanlığında tekrar araştırılmaya başlayan Pınarbaşı'nda daha geniş alanlarda çalışılmaya başlanmıştır. Henüz yayınlanmayan ik yıl sonuçları Pınarbaşı'nın aynı insanlarca sezonluk olarak tercih edildiği, 3-6 ay burada sürekli yaşanılmış olduğu düşünülmektedir. Burada bulunan az sayıda barınak taş, çamur ve sazlardan yapılmış, kısmen toprak altına inşa edilmiş yapılardır.

Pınarbaşı A yerleşmesinde görülen mikrolit geleneği bölge kronolojisi ve bu endüstrinin ve Aşıklı Höyük’de ve olasılıkla Çatalhöyük’ün alt tabakalarında devam ediyor olmasında dolayı oldukça önemlidir. Yerleşmenin en erken tarihi GÖ 9.200’dir. Orta Anadolu kronolojisi açısından oldukça önemli olan kazıların daha güneyde Akdeniz kıyısında, Antalya’da bulunan Öküzini’nden sonra Orta Anadolu’da bulunan tek Epipaleolitik buluntu yeri olması açısından da oldukça önemlidir (Şekil 30).

Şekil 30. Pınarbaşı A (<http://www.liv.ac.uk/sace/research/projects/pinarbasi/areaa.htm>).

5.2. Can Hasan III

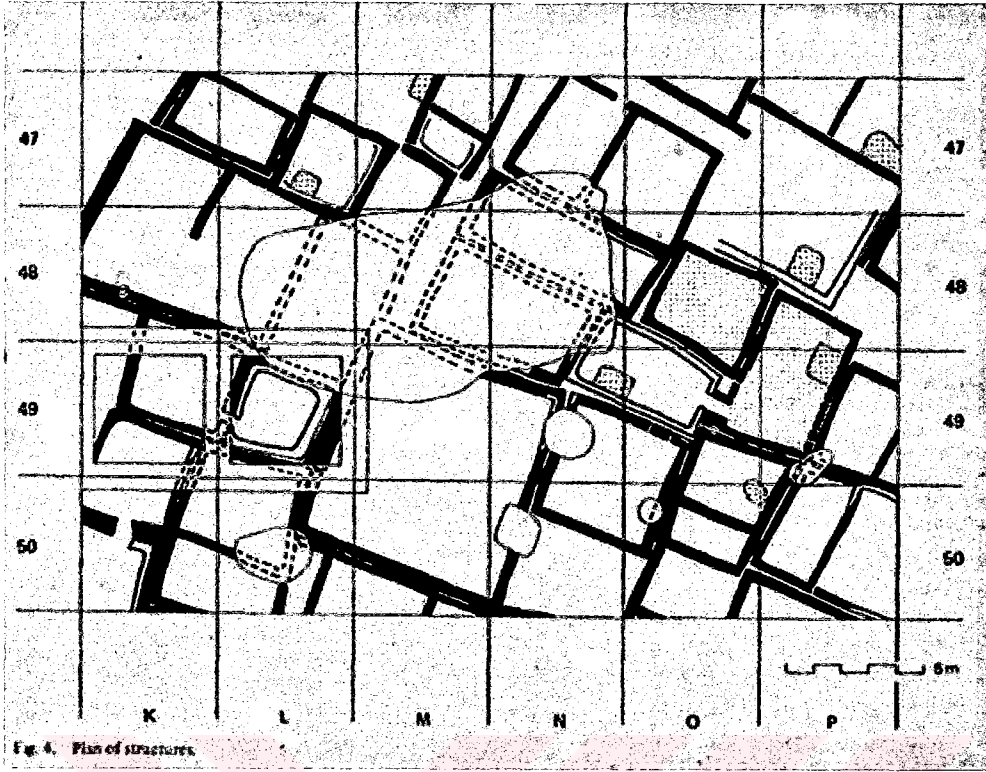
Can Hasan III, Karaman’ın 13 km kuzeydoğusundadır. Karaman ovasının alüvyal dolgusu üzerinde bulunan yerleşme Selereki nehrinin yanına kurulmuştur. Her ne kadar yerleşmenin çevresel koşullarının anlaşılması yönünde bir araştırma yapılmamış da olsa, günümüzde yerleşme tepelik bir alanın yamacından uzanan düzlükte bulunur. 1969-1970 yıllarında David French tarafından kazılan höyükte oldukça sınırlı bir alanda çalışılmıştır (French, 1972). Yerleşmenin %6’lık bölümünde yüzey sıyırması yapılmış, % 16’lık kısmında da kazı yapılmıştır. Bu yüzden bu yerleşmeyle ilgili yorum yapmak oldukça güçtür.

Yerleşmede oldukça az bir bölümü araştırılmış olan hayvan kemiklerinden iri sığır, koyun ve keçi, geyik, at, domuz en çok avlanan hayvanlardır. Burada evcilleştirme henüz yoktur. Tüm hayvanlar yabanidir (French, 1972: 188–189).

Bitki kalıntıları ise Gordon Hillman tarafından incelenmiştir. Bazı tahıllar kültüre alınmıştır. Bunun yanı sıra örneğin durum buğdayı aynı zamanda yabani olarak da halen toplanmaktadır. Bunun dışında Aşıklı Höyük’de de gördüğümüz hemen her tür tahıl burada da mevcuttur (French, 1972: 186–188).

Obsidiyen aletlere bakıldığında yoğun avcılık ve toplayıcılık yapıldığını gösteren buluntulara rastlanmıştır. Okuçları ve çakmaktaşı kazıyıcılar oldukça fazla sayıdadır (Ataman, 1988). Yerleşmede bulunan çok sayıda kemik ve taş alet Can Hasan III’ün, her ne kadar sınırlı araştırılmış olsa da, küçük ölçekli bir köy yerleşmesi olduğunu, geçimin yoğun olarak avcılığa ve toplayıcılığa bunun yanı sıra da yeni yeni öğrendikleri tarıma dayalı olduğunu göstermektedir.

Sınırlı alanda çalışılmış olmasından dolayı çok sayıda yapı ortaya çıkarılmamıştır. Can Hasan’da bulunan yapılar dikdörtgen planlı ve tek odalıdır. Binalarda kullanılan yapı malzemesi kerpiçtir. Kerpiç farklı boyutlardaki kalıplarla güneşte kurutulmuş olarak yapılarda kullanılmıştır. Kerpiç boyutları Aşıklı Höyük ve Çatalhöyük’le benzerdir. Açılan derin sondajdan anlaşıldığı üzere yapılar tıpkı Aşıklı Höyük’de ve Çatalhöyük’te olduğu gibi bir biri üzerine inşa edilmiştir. Can Hasan evlerin tamamında ve yerleşmenin yakınında bulunan ve Can Hasan II olarak adlandırılan Kalkolitik höyükte bulunan yapılarda belirgin bir “devamlılık” gözlenir (Şekil 31).

Şekil 31. Can Hasan III yerleşme planı (French, 1972).

Duvarlar ve tabanlar sıvalı, bazen kırmızı boyalı olan yapılara damdan girilmektedir. Her binanın kendi duvarları vardır. Bitişik anlayışta inşa edilmiş binalar bir birlerinin duvarlarını kullanmazlar. Duvarlar arasında bazen 20-50 cm aralıklar bazen de iki binanın bitişik olarak inşa edildiği de görülmektedir. Her bir bina ortalama on iki metrekaredir. Yalnızca iki binada ocak bulunmuştur. Konutların dışında açık avluları bulunmadığı anlaşılan Can Hasan'da yapı içlerinde günlük aktivitelerle ilgili sınırlı bilgi sahibi olunması dikkat çekicidir. İçinde ocak bulunan az sayıdaki binanın muntazam yapılmış tabanları olmasına karşın kazılarda sınırlı sayıda binanın kazılmış olması tüm bu verilerin sağlıklı olarak değerlendirilmesine olanak vermemektedir. French, yerleşmenin bir bölümünde açık bir alan olduğunu belirtmektedir. Bu alanda herhangi bir bina kalıntısı bulunmamıştır. French bu açıklığı toplanma alanı olarak tanımlamaktadır (French, 1972).

Can Hasan III'de açığa çıkartılan az sayıda yapıya bakarak yerleşmenin Orta Anadolu yerleşme dokusuyla bütünlük gösterdiği söylenebilir. Can Hasan III'ün kerpiç teknolojisi, bina biçim ve büyüklükleri ve yerleşme dokusu Aşıklı Höyük'e benzemektedir. Ancak yerleşmede gündelik yaşama ait nitelikli verilerin olmaması daha detaylı bir yorumlamayı imkansız kılmaktadır.

5.3. Çatalhöyük

Giriş bölümünde de üzerinde durduğumuz gibi 1960'larda Mellaart tarafından bilim dünyasına tanıtılmış Çatalhöyük, mimari özellikleriyle, farklı buluntuları ve duvar resimleriyle sıra dışı bir yerleşmedir. Konya'nın 50 kilometre güneydoğusunda, Çumra ilçesine bağlı Küçükköy'ün güneyinde bulunan yerleşme iki geniş höyükten oluşur. Batı ve Doğu olarak adlandırılan yerleşmelerden doğu alanı Neolitik dönem, batı alanı ise Kalkolitik dönemde iskan edilmiştir. Bu tezde sadece Çatalhöyük'ün doğu höyüğünden söz edilecektir. Batıda bulunan höyük kronolojik olarak tez konusunun dışındadır. Gençlik yıllarını Jericho'da kazılara katılarak geçiren Mellaart, 1957 yılının Kasım ayında bölgede uzun süren bir yüzey araştırması sonunda Çatalhöyük'ü bulur. Mellaart höyüğün yüzeyinde buldukları ve yerleşmenin güneybatı yamacında görmüş olduğu yanık izleri, kerpiç tuğlalar, obsidiyen aletler ve çanak çömlek parçalarından Çatalhöyük'ün Orta Anadolu için o güne dek bilinen en eski yerleşme olduğu düşünür (Mellaart özel görüşme; Mellaart, 1967:27).

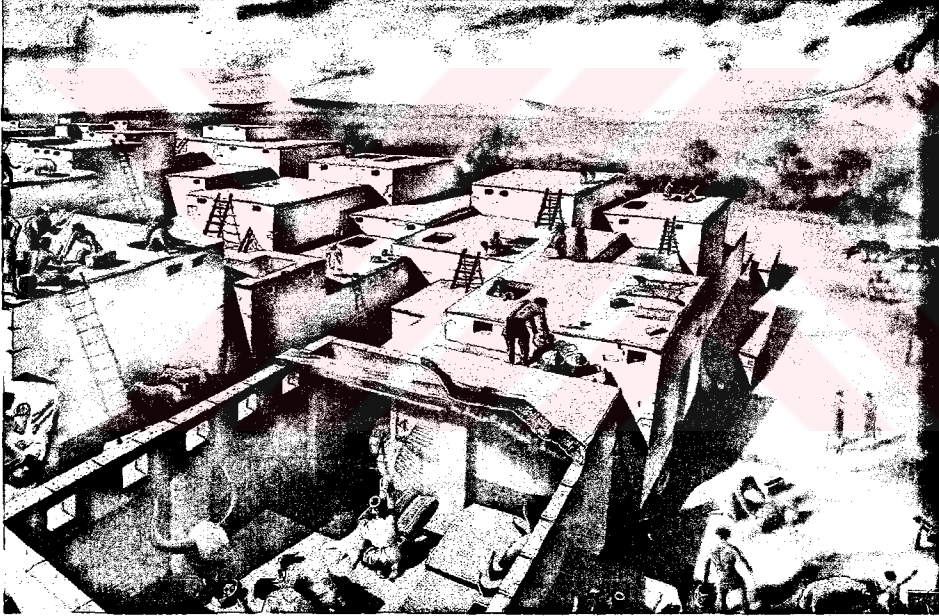
Mellaart yerleşmede 1961-66 yılları arasında dört sezon çalışır ve on iki tabaka tespit eder. Ancak bazı sebeplerden dolayı kazı izinleri iptal edilir. 1993 yılında Ian Hodder, Çatalhöyük'te yeni dönem kazılarına başlar. Ian Hodder yönetimindeki kazıların ilk yıllarında yüzey sıyırması ve toplaması yapılır (Hodder, 1996). Daha sonraki yıllarda Mellaart'ın kazdığı alanlar tekrar açılır. Bu alanlardan başka höyüğün iki ayrı yerinde daha bazı binalar kazılır¹⁵.

Mellaart'ın dört kazı sezonunda hem dikey tabakalanmada hem de yatayda ortaya çıkarmış olduğu yerleşme dokusunun aksine yeni dönem kazılarında sınırlı sayıda bina kazılmıştır. Ancak kazılan bu sınırlı sayıda yapılan onlarca farklı mikro yöntem ev içlerinde süren gündelik hayata ait daha fazla veri ortaya çıkarmıştır.

¹⁵ Mellaart'ın kazıları ile yeni dönem kazıları oldukça farklıdır. 1990'ların başında başlayan Çatalhöyük kazılarında mikro ölçekli analizler uygulanmaktadır. Farklı dallarda uzman sayıları her geçen gün artan kalabalık kazı ekibi ile yeni metod ve tekniklerle kazılan Çatalhöyük, Ian Hodder'ın başını çektiği art süreçsel arkeoloji (süreç sonrası) akımının temsil bulduğu ve kimilerince "milenyum kazısı" olarak tanımlanmaktadır.

Çarşamba nehrinin yakınında bulunan ve bataklık ile çevrili olan Çatalhöyük'ün yılın belirli zamanlarında tamamen suyla çevrelendiği ve bir anlamda yerleşmenin dış dünya ile ilişkisinin kesildiği düşünülmektedir (Rosen ve Roberts, baskıda). Buna karşın tarım arazilerinin nerede olduğu, yerleşmenin su tarafından kuşatıldığı dönemlerde hayvancılık ve tarım faaliyetlerinin nerede nasıl gerçekleştirildiği bugün halen tartışılmaktadır (Şekil 32).

Mellaart'a göre burada 5-6 bin kişinin yaşadığı, yeni dönem kazılarının sonucunda ise bu nüfusunun 3.500 ile 8.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir (Cessford, baskıda). Mellaart kazılar sırasında 500'e yakın iskelet bulmuştur. Son yıllarda yapılan kazılarda tek bir bina içinde 64 farklı bireye ait iskelet bulunmuştur.

Şekil 32. Çatalhöyük günlük hayatını gösteren bir canlandırma (Çatalhöyük Guide Book)

Yerleşme ilk kurulduğu zamandan terk edilene dek tarım, hayvan besiciliği ve avcılık gibi faaliyetleri sürdürmektedir. Bina içlerinde bulunan kil depo birimlerinde *insitu* olarak Yakındoğu'da da görülen farklı tahıl türlerinin bir çoğu bulunmuştur. Çarşamba'nın alüvyal toprağı tarım yapmak için oldukça elverişlidir. Bu sebeple yerleşmede bu coğrafyada yetişebilen farklı türden bitki ve tahılların tarımı kolaylıkla yapılabilir. Ancak yerleşmenin bataklık bir yapıyla çevrili olması tarım arazilerinin yerleşmeye ne kadar uzaklıkta olduğu sorusunu akla getirmektedir.

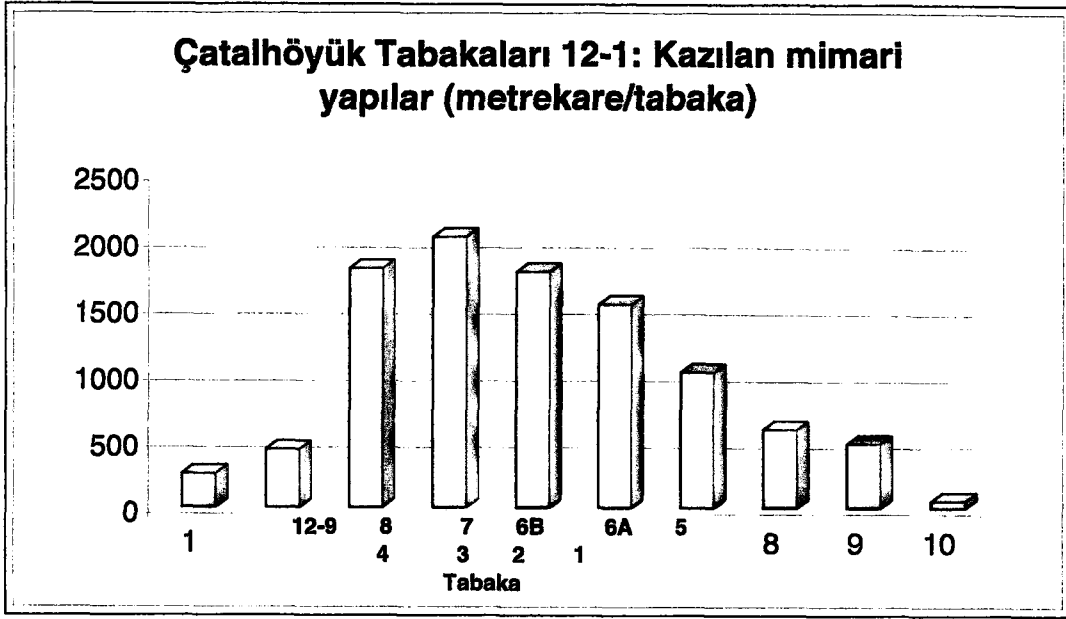
Koyun ve keçi yerleşmenin en eski evrelerinden itibaren evcildir. Duvar resimlerinde de benzer sahnelerle betimlenen yabani sığır çokça avlanan hayvan türüdür, ancak yerleşmenin geç tabakalarına doğru evcilleştirme aşamasındadır. Köpek yerleşmenin ilk tabakalarından itibaren evcildir. Kuş, bazı sürüngenler, farklı kuş çeşitleri avlanan diğer hayvanlardır (Russell ve Martin baskıda). 1960'lardan itibaren Anadolu'nun bilinen en eski yerleşmesi olan Çatalhöyük, ana tanrıça ve duvar resimleri ile oldukça iyi tanınan, kimilerince duvar resimlerinden birinde dünyanın en eski şehir planının resmedildiği yerleşmedir (Mellaart, 2000: Resim 63). Yerleşme, gelişkin kültürel özellikleriyle bugün halen bir çok farklı görüşün ve tartışmanın merkezinde yer almaktadır (Renfrew, 1996; Hodder, 1990; Hodder, 1999; Erdur ve Duru, 2003). Tezde 90'lı yıllarda Hodder tarafından daha gelişkin laboratuvar ve kazı teknikleriyle kazılmış binalar üzerinde durulacaktır. Elbette yerleşmenin bütünü anlamak için Mellaart kazılarında ortaya çıkarılmış olan yapılara da değinilecektir.

Maddi Kültür Öğeleri: Çatalhöyük'te bulunan tüm obsidiyen Orta Anadolu kökenlidir. Son yıllarda yapılan kimyasal analizler sonucu Çatalhöyük'ün ağırlıklı olarak Nenezi kaynağını ve Doğu-Göllüdağ kaynağından yararlanmış olduğu tespit edilmiştir (Carter ve diğ. baskıda). Mellaart obsidiyen hammaddesinin büyük çekirdeklerle yerleşmeye getirildiği ve yerleşmede tamamıyla tüketildiğini belirtir (Mellaart, 1967:214). Buna karşın 200'ün üzerinde ev içinden çok az sayıda orak bıçağı parçası ve on kadar çekirdek bulunmuş olması oldukça ilginçtir. Mellaart bu durumu yongalama aktivitesinin diğer günlük aktiviteler gibi dam üzerinde yapıldığını söyleyerek açıklar (Mellaart, 1967: 211). Bina içlerinde çoğunlukla taşınabilecek farklı büyüklüklerde ezgi, öğütme ve vurgu taşları bulunmaktadır (Wright ve Baysal baskıda). Bunlardan başka bina içlerinde bulunan diğer ilgi çekici öğeler ise farklı büyüklükte sepetler ve tahta kaplardır. Yanmış olanların toprakta bıraktığı izlerden anlaşılan sepetler gündelik aktivitenin önemli bir parçasıdır (Mellaart, 2003: Resim 110-112). Çatalhöyük'te çanak çömlek oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. En eski tabakadan en yeni tabakaya kadar değişimler geçiren çanakçılık Kalkolitik dönemle birlikte bol desenli, renkli tiplerle kendisini gösterir. Bunlardan başka ev içlerinde bulunan farklı büyüklükteki kil topanlar Mellaart tarafından tam olarak tanımlanamamış olmasına karşın, Hodder dönemi kazıları ile birlikte bunların ısı transferi için kullanıldıkları düşünülmektedir (Atalay baskıda).

Duvar Resimleri: Çatalhöyük'ün bir başka dikkat çekici özelliği konut içlerindeki duvar resimleridir. Bir çok farklı görüşle açıklanan duvar resimleri varlığı, biçimi, konumu yoğun olarak tartışılan bir diğer konudur (Mellaart, 1965; Forest, 1993; Mellaart, 2003; Hodder, baskıda). 1960'larda Mellaart döneminde kazılan bir çok yapıda bulunan boğa başları Mellaart'a göre konut ile "kutsal mekan" arasındaki farklılığın bir göstergesiydi.

Çok sayıda binada bulunan geometrik şekilleri ve doğa betimlemeleri, av sahneleri yerleşmede yaşayan insanların hayal ve gerçeklik dünyalarının zenginliğini yansıtmaktadır. Patlayan bir yanardağ ve yamacında bulunan yerleşme ya da iri bir boğayı avlamaya çalışan avcılarının bir yandan avlanırken bir yandan da dans ediyor olmaları, dans eden turna kuşları, gökyüzünde uçan akbabalar ve kafası eksik insanlar yerleşmede bulunan en tanınmış duvar resimleridir (Mellaart 2003; Hodder, baskıda).

Stratigrafi: Çatalhöyük'te araştırılan 15 metrelik dolgudan birbirini takip eden on iki yapı katına ait kalıntılar ortaya çıkartılmıştır. Mellaart'a göre bu on iki yapı katı farklı yenileme evrelerini değil on iki farklı kenti temsi eder (Mellaart, 2003). Yukarıdan aşağıya 0-12'ye kadar numaralandırılan bu tabakalardan 6. tabakada 6a ve 6b olarak iki farklı evre mevcuttur. Mellaart 7. yapı katında da benzer bir durum olabileceğini söyler (Mellaart, 2003: 33). Aşağıda da değinileceği gibi Çatalhöyük'te çalışan bir çok uzman yerleşmede 7-5. tabakalar arasında ciddi bir değişim yaşandığını belirtmektedir (Hodder ve Cessford, 2004). Çatalhöyük'ün en eski konutlarına ilişkin bilgiler sınırlıdır. Bunun dışında 12. tabakaya ait kırmızı ve sarı sönmüş kireç taban parçaları bulunmuştur (W. Matthews, baskıda). Üst tabakalarda bulunmayan Aşıklı Höyük ve Musular'da sözünü edilen kireç tabanlar Çatalhöyük'ün ilk tabakalarında da konut ya da farklı işlevli binalarda bulunuyor olmalıydı (Tablo 9).

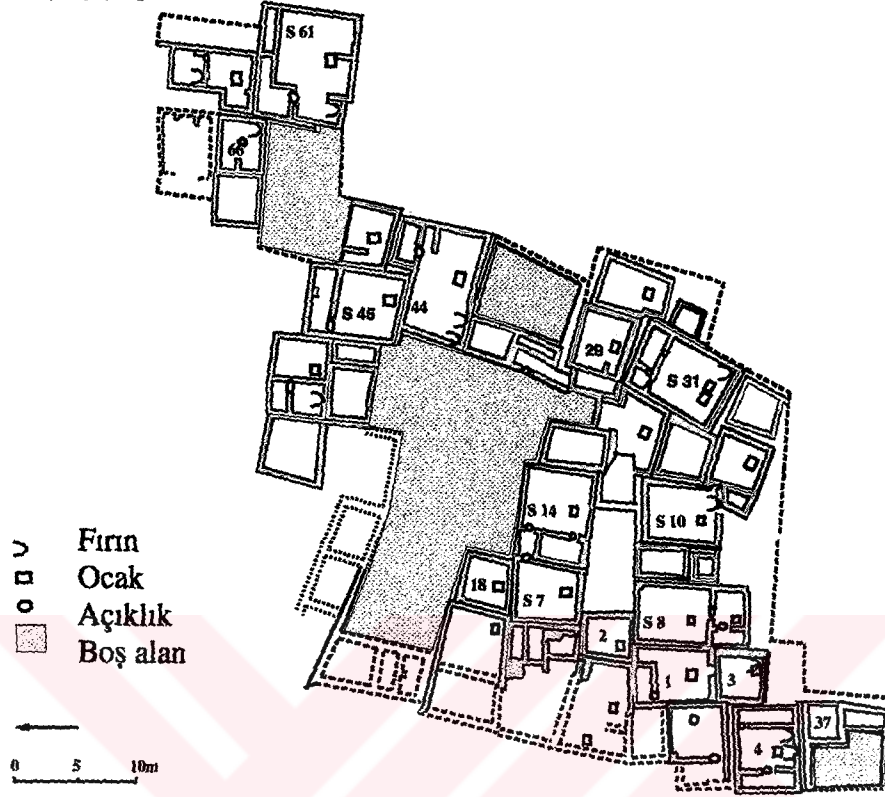

Tablo 9. Çatalhöyük'te tabakalara göre ortaya çıkarılan binalar (metrekare olarak) (Cutting, baskıda).

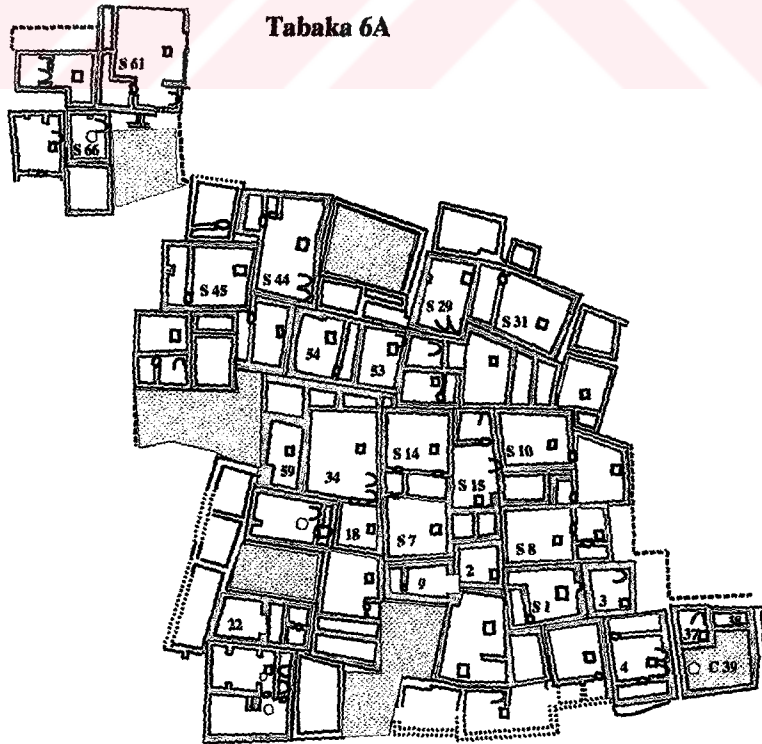
Mimari: Çatalhöyük mimarisi hem mimarlık tarihi açısından hem de Anadolu konut mimarisinin gelişimi açısından oldukça önemlidir. Hem şehircilik hem de mimarlık tarihi kitaplarının bir çoğunun başlangıç sayfalarında yer eden bu önemli yerleşme, bugün halen Konya ovasının tamamında görülen ve daha kuzeybatıda Göller Bölgesi genelinde süren kerpiç mimarisinin başlangıç noktasıdır.

Çatalhöyük mimarisi geniş olarak açılan tüm tabakalardan anlaşıldığı üzere birbiri içine geçmiş bitişik doku gösterir. Yaklaşık 20-30 binanın oluşturduğu yapı kümeleri, sosyo kültürel ya da ekonomik benzerliklerine göre oldukça sıkışık bir dokudadır. Erken tabakalarda yan yana inşa edilen binaların (12-11) dış duvarları ortaktır. Ancak bu durumun doğruluğu 12 ve 11. tabakalarda az sayıda bina açığa çıkartılmış olmasından dolayı tartışılmaktadır. Buna karşılık 9. tabakayla birlikte artık her binanın kendine ait duvarları olduğunu görmekteyiz. Bu değişim sağlamlaştırma, ses geçirgenliği, ısı yalıtımı gibi pratik sebeplerden de olabileceği gibi sembolik olarak bir sınırlama da olabilir (W. Matthews, baskıda). Bazen kapalı iç avlu çoklu yapı birimleri bazen de avlusu olmayan nüfus ya da farklı değişkenlere bağlı olarak büyüyen, birbirine eklenerek genişleyen binalardan oluşan bir plan düzeni görülür (Şekil 33a ve 33b, 34a ve 34b).

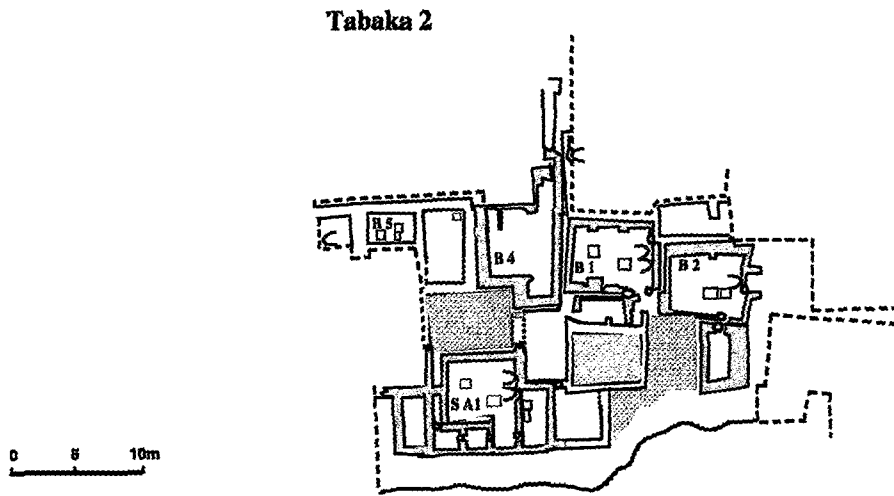
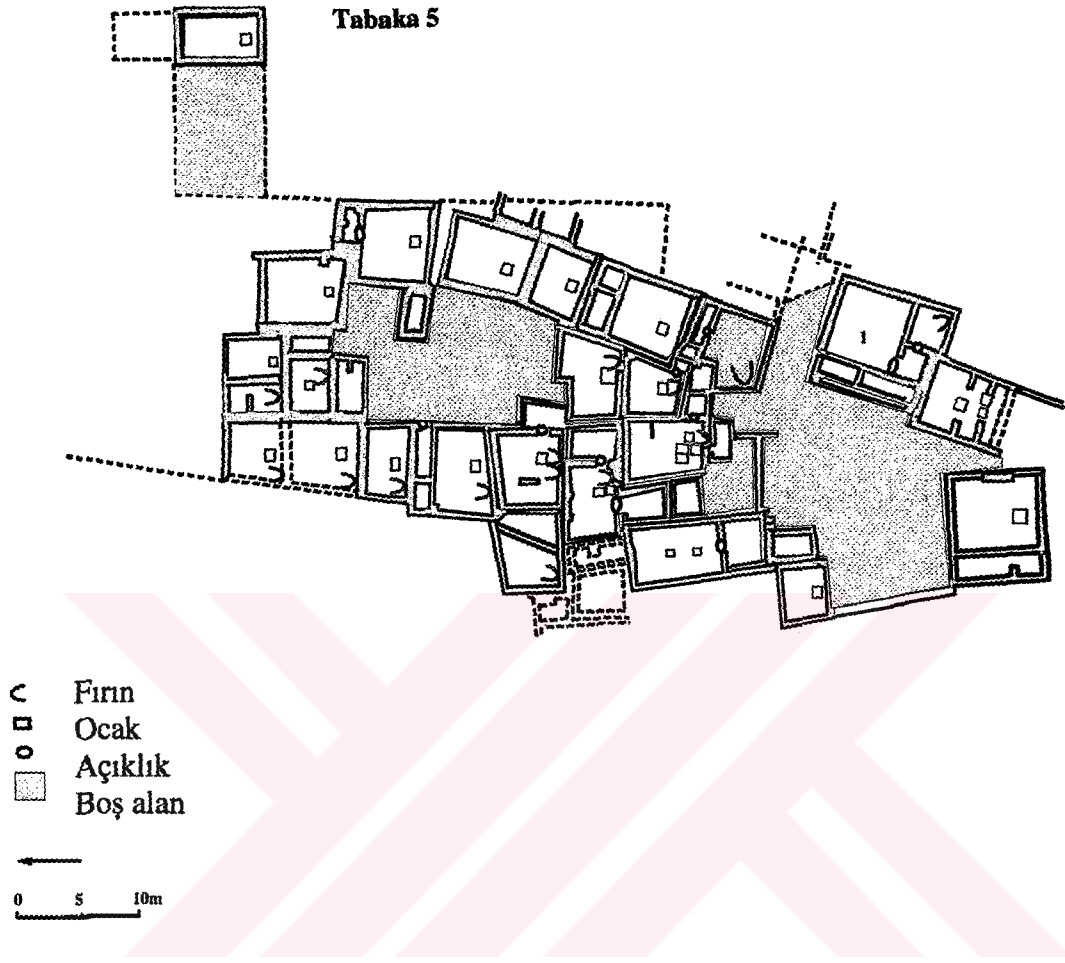
Tabaka 6B

Tabaka 6A

Şekil 33a-33b. Çatalhöyük 6A ve 6B tabakaları yerleşme planı (Cutting baskıda)

Şekil 34a-34b. Çatalhöyük 5 ve 2 tabakaları yerleşme planı (Cutting, baskıda)

İç mekanda yapılan yenilemelerin bahar ile sonbahar arasında, pişirme işleminin damlarda yapılabileceği dönemlerde olduğu düşünülmektedir (W. Matthews, baskıda). Damların aynı zamanda elverişli havalarda uyunduğu, meyve, etlerin kurutulduğu yer olduğu geleneksel bilgi dahilindedir. Buna karşın Çatalhöyük civarının yoğun sivrisinek etkisine açık olması sebebiyle bu aktivitelerin bu tehdiye karşı nasıl bir çözüm bulduğu bilinmemektedir. Yapılan incelemeler sonunda Çatalhöyük evlerinin Mayıs ve Eylül aylarında yapıldığı düşünülmektedir. W. Matthews Watson'un İran'da yapmış olduğu çalışmalara referans vererek "geleneksel bilgiler ışığında konutların hasat sonrasında, yaz aylarına yapıldığı"nı söylemektedir (W. Matthews, baskıda; Watson, 1979). Bunun sebebi olarak Çatalhöyük insanının zaman kullanımı ve iklimsel koşullarla da ilgili olabilir. Binaların yapıldığı sırada yeterli iş gücünün sağlanması ve bina yapım sonrasında yağmur yağmayacak olması en önemli sebeplerdir (Kramer, 1982). Ancak bu tür önermeler oldukça geneldir. Başka başka coğrafyalarda ve gerekliliklerde bina yapım zamanları farklı değişkenlere bağlı olabilir.

Hindistan'da kırsal bir yerleşme Rajasthan'da yapılan bir etnoarkeolojik çalışmasında yılın belirli zamanlarında ve doğum, ölüm, evlilik gibi özel günlerde konut tabanlarının farklı renk ve kalitede sıvandığı anlaşılmıştır. (Boivin, 2000: 367). Aşağıdaki tablolarda Boivin tarafından yapılmış çalışmanın detayları verilmektedir. Bu üç tabloda da anlatıldığı gibi binaların yapım ve yenilenme süreci bir çok farklı sebebe dayanmaktadır. Çatalhöyük'te süren yaşamın içerisinde de benzer algı ve anlayışlar büyük olasılıkla yaygındı. Çatalhöyük'ten uzak bir coğrafyada yapılmış olmasına karşılık bu örnek çalışma hem bu bölüm hem de diğer Neolitik yerleşmelerin yorumlanmasında göz ardı edilmemesi gereken, evlerin yapım ve onarımının sadece fiziki şartlara bağlı olmadığını, farklı sosyo-kültürel unsurların belirleyiciliğinin altını çizmektedir (Tablo 10-11-12 ve Şekil 35).

Yapım/Onarım süreci	Hane halkının durumu	Evlerin ve/veya tabanlarının yenilenmesi
Ev yapımı (temel atma töreni)	Köy içerisinde ya da başka bir yerde yaşamakta olan ya da bir ailenin genişlemesi sonucu oluşan süreç.	Taban ve duvarlar inşa edilmeye başlandığında bir tür tören yapılır. Bu törende prinç ve gümüş objeler tabana konur ve üzerleri kırmızı kil sıva ile sıvanır.
Ev yapımı (devam ederken)	Evin tamamıyla bitmesi birkaç yıl sürebilir. Ekonomik koşullara bağlı olarak evin büyük bir bölümü tamamlanmadan içinde yaşanmaz.	Ev bu süre içerisinde eğer ağır olarak kullanılıyorsa (yaygın bir durum) ya da tahıl depolanıyorsa tahribata uğrar bu sebeple taban sıvaları nadir de olsa yenilenir.
Ev yapımı tamamlanmış	Hane halkı (aile) eve, damın bitmiş olduğu her hangi bir odaya taşınır (eğer acilse). Aile genelde çekirdek ailedir (karı, koca ve genç çocuklar). Tek odalı ve verandalı evler çekirdek ailelere ait evlerdir. Genelde iki ayrı ocak bulunur. Biri yazın kullanılmak üzere veranda da diğeri de kış için ana odada bulunur.	Ana oda kırmızı renkli toprakla sıvanır. Veranda ise bej renkli bir toprakla sıvanır. Depolanacak tahıl ve yiyeceklerin bulunduğu oda ise sıkça süpürülür. Seyrek olarak sıvanır.
Eve ek oda inşa edilmesi	Büyüyen kız çocuklar evlendiğinde evlendikleri erkeğin evine/köyüne taşınırlar. Erkek çocuklar ise evlendiğinde kendi evlerine inşa edilen oda ya da ek binalarda yaşarlar. Kendilerine ait mutfakları olmak zorundadır.	Depo odası ya da misafir odası geçici bir süre için evlenen erkek çocuğa verilir. Ancak kısa süre içerisinde yeni bir ek oda ya da bina inşa edilir. Bu süre zarfında kullanılan depo odası ve/veya misafir odası iyice temizlenir ve sıvanır.
Evin terk süreci	Aile fertlerinin sayısı ölüm ve evlilik sebebiyle azaldığında görülen durum.	Kullanılmayan odalar bozulmaya terk edilir. Bu odalar temizlenmez ve onarılmaz. Duvar sıvaları bir süre sonra düşmeye başlar. Yaşanılan oda ise temiz tutulmaya devam eder.
Evin terki	Ailenin son ferdinin de ölümüyle evde oturan kalmaz. Ya da başka bir yere taşınılır. Bazen bu evler yeniden inşa edilerek başka aileler tarafından ya da aynı aileye mensup kişilerce kullanılır.	Ev içinde yaşayan kimse kalmamıştır. Ev kamusal bir alana dönüşür. İsteyen ağır ya da depo olarak bu evi kullanabilir.

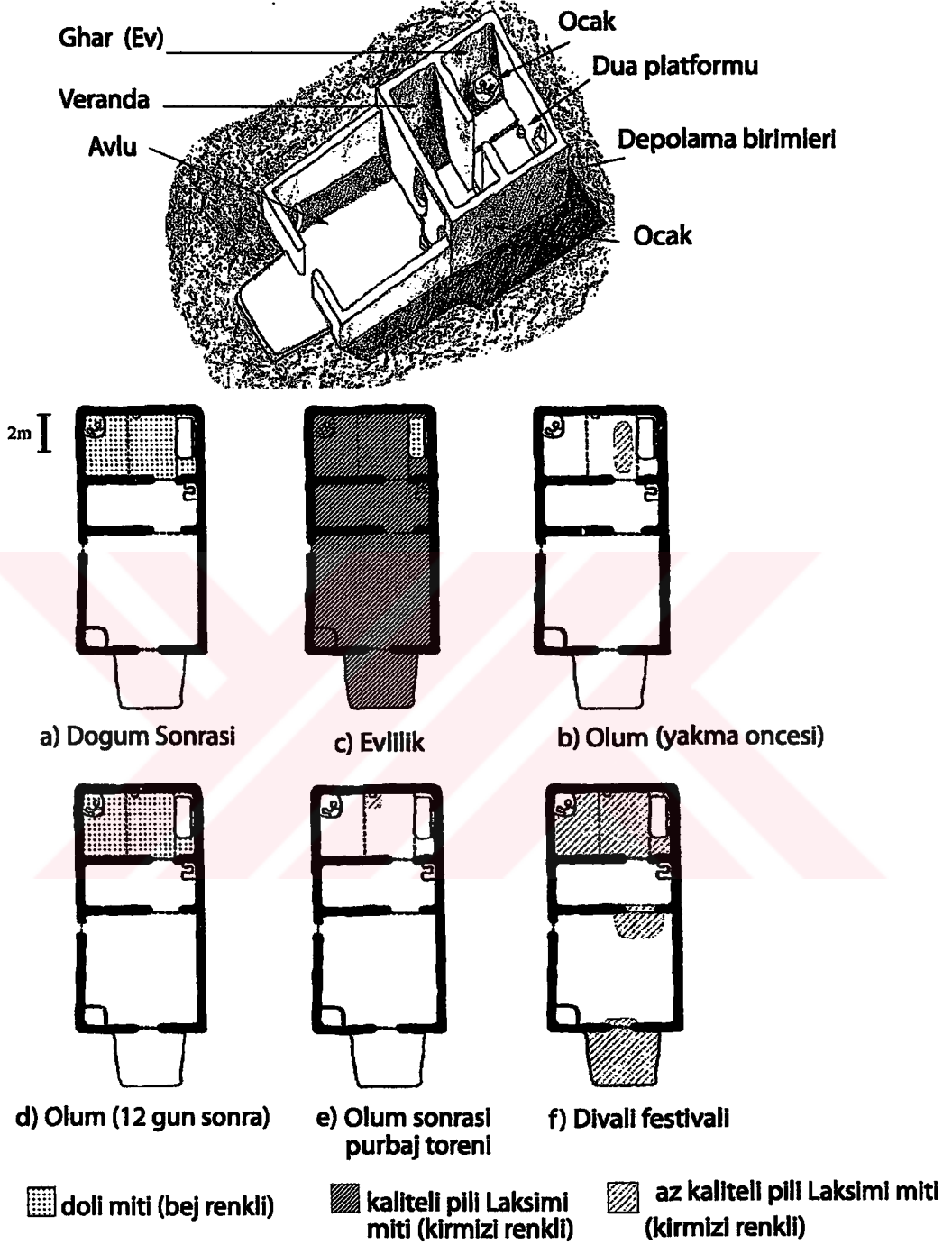
Tablo 10. Tabloda Rajasthan'da bir evin geçirdiği evreler ve hane halkının evin inşa sürecini nasıl algıladıklarına ilişkin bilgiler verilmektedir (Boivin, 2000: 379).

Aylar	Etkinlik/Dönem	Kültürel Belirleyici	Sıvanan yerler ve sıvanın niteliği
Tem.Ekim.Kas	4 ay yağmur dönemi	Dünya tahribat yaparken doğada Tanrı uyur. bu dönemde iletişim, seyahat, kavga ve savaş, evlilik yoktur Buna karşın, bu aylar tarım açısından bereketi temsil eder.	Ev içi tabanlar sıvanır.
Eylül-Ekim	<i>Navaratri</i> (8 gece)	Bir tür festival. Mitolojik inanışlara bağlı bir tür arınma ve düzenleme dönemidir. Eylül ekinoksuna dek devam eder.	Ev içindeki ana mekan "kırmızı kille sıvanır.
Ekim veya Kasım	<i>Diwali</i> (Işık festivali)	Hasat kutlamasıdır. Festival iyi bir gelecek ve bereket tanrıçası <i>Laksmi</i> için yapılır.	Evin tüm tabanları yenilenir, Ana oda kırmızı renkli kille sıvanır. Bu kez evin girişi de aynı sıvayla yenilenir. Amaç <i>Laksmi</i> 'yi eve davet etmektir. <i>Laksmi</i> 'yi ev içine davet etmek için beyaz ve kırmızı sıva ile yapılan bir tür bezeme yapılır.
Kasım-Aralık	yağmur sonrası dön. (onarım işleri)	Yılın en yoğun zamanı hasatla beraber bitmiştir. Yağmurlardan dolayı bozulan duvar, dam ve döşemeler yenilenir. Sosyal olarak yapılması zorunludur. Bir tür yenilenme, yeniden hayat buluş anlamına gelir.	Evin dışında kalan taban iki kez yenilenir. Evin iç ve dış tüm duvarları sıvanır. Dam yeniden gözden geçirilir. Ev içi taban sıvanır.
Mart-Nisan	<i>Holi</i>	Kış dönemi ürünleri toplanıp hasatı yapılmıştır. Bir tür festival yapılır. Festival şeytana karşı kazanılan zaferi, yeniden doğuşu simgeler. Bahar ekinoksu ile son bulur.	Evin tüm taban ve duvarları sıvanır. Taban kırmızı renkli sıva ile sıvanır ve sonrasında da iyice parlatılır.
Mayıs-Haziran	yağmur öncesi hazırlık dönemi	Evlerin yağmur öncesi döneme hazırlanması	Dış ve iç avlular dahil tüm duvar ve tabanlar sıvanır. Damlar onarılır. Duvarlar yenilenir.

Tablo 11. Tabloda Rajasthan'da sezonluk olarak ev içlerinde ya da avlularında taban ve duvarların nasıl yenilediği bu yenilemenin hangi kültürel ya da mitolojik sebeplerle nasıl ilişkilendirildiği anlatılmaktadır(Boivin, 2000: 372-373).

Dönem	Etkinlik	Taban ve/veya duvar değişimi	Kültürel belirleyici
Doğum	Kadının yatağa bağlı geçirdiği zamanın sona ermesi	İdeal olarak tüm evin taban ve duvar sıvaları yenilenir. Ancak pratikte sadece annenin doğum yaptığı oda yeniden sıvanır. Genelde erkek çocuk doğumunda oda kırmızı kille sıvanır	Havanın temizlenmesi işi doğumla ilintilidir. Kırmızı kil kullanımı bazı durumlarda "erkek" çocuğun doğumu ile ilgili de olabilir. Fakat genellikle kullanımı kirlilik ile ilgili olmamalıydı?
Evlilik	<i>Bheri Puja</i>	Evin iç ve dış tüm tabanları uzaktaki bir kaynaktan alınan kırmızı renkli kille sıvanır. Duvarlar ise beyaz siva ile sıvanır.	Özel ve uğurlu bir olaya işaret eder. Aynı zamanda gelin ve damadın geçici ruhsal eşliği anlaşmalarıyla da ilişkilidir.
Dul Kalma	-----	Taban sıvanır. Üst kat kullanılmaz	Dul kadın eğer yalnız ve hasta ise evin onarımı ve temizliği baskalarınca yapılır.
Ölüm	Kremanasyon	Evin girişi ve iç avlusu kırmızı kille sıvanır.	Farklı yorumlar vardır. 1. kırmızı kil ruhun gidişi sırasında temizliği için kullanılan bir araçtır. 2. kırmızı kil siva ve inek dışkısı ile yapılan siva alanları ve insan vücudunun ruhsal eşiklerini işaretlemek üzere kullanılır.
	<i>Mausar</i> (Ölüm töreni) Kremanasyondan 12 gün sonra	Tüm odalar ya da ölünün yattığı oda bej ya da siyah renkli toprakla sıvanır.	Ölüm sırasında yapılan havanın temizlenmesi işine genellikle kullanılan bütün seramik pişirme ve kullanma kaplarının yenileriyle değiştirilmesi gibi diğer temizlik işleri de eşlik eder. Bazı durumlarda siyah kilin kullanımı siyahın uğursuz olduğu inanışıyla birlikte açığa çıkan ölüm gibi uğursuz bir olayı işaret eden bir durum olabilir.
Ölüm sonrası	<i>Purbaj Puja</i> özellikle zamansız ölümlerde	Tüm ev içi tabanlar ya da <i>puja</i> töreni nerede yapılacaksa o odada kırmızı renkli siva yapılır.	Farklı yorumlar vardır; 1) Bir dizi ritüel uygulama ölen kişinin ruhunu memnun etmek için yapılır (uğurlu kırmızı kilin kullanımı gibi) 2) Ölüyle ilişki kuracak kişinin alanı ve geçici liminal statüsü için anlaşma yapmak anlamına gelir.

Tablo 12. Tabloda Rajasthan'da insan hayatında görülen önemli süreçlerin evlere nasıl yansıtıldığı belirtilmektedir (Boivin, 2000: 375-376).

Şekil 35. Rajasthan'da insan hayatında görülen önemli süreçlerin ev tabanlarında görülen değişikliklere olan etkileri (Boivin, 2000: 377).

Çatalhöyük'te evler bir önceki evin duvarlarının bir kısmının yıkılarak doldurulduğu bir zemin üzerine inşa edilir. Kullanım ömrü biten her yapının duvarları 1-1.5 m. yükseklikte bırakılır ve konut içi bölüm mevcut kerpiç bloklarının ezilmesiyle elde edilen toprakla doldurulur. Bir anlamda her eski yapı bir sonraki yapının temelini oluşturur. 2-3 metre yükseklikteki bir Çatalhöyük evi için yaklaşık 14-21 sıra yani 500-750 kerpiç tuğla gerekmektedir (W. Matthews, baskıda).

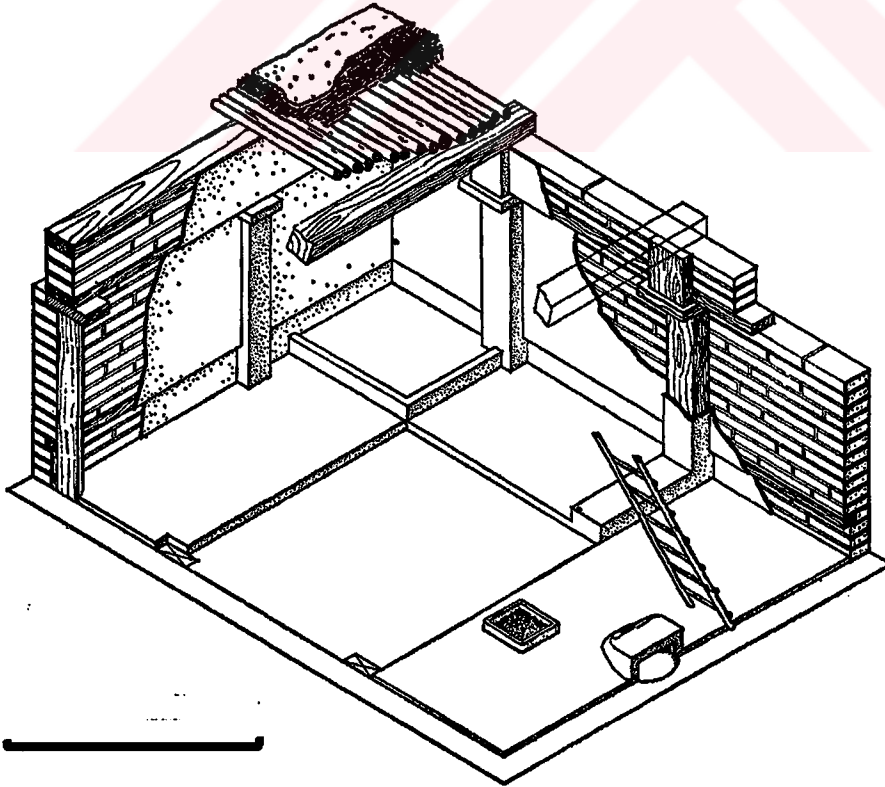
Bina içi tabanlarının kat kat (en az 70) yenilenmesinden de anlaşıldığı gibi bu tabakalar yıllık olarak yapılan yenilemeleri göstermektedir. Buna karşılık ana mekan dışında kalan ve depolama birimi olarak kullanılan bölümlerde yenilemeler 2-3'ü geçmez (W. Matthews, baskıda). Dendrochronology ve C14 analizleri her evin 50-100 yıl kullanıldığını göstermektedir (Mellaart, 1967: 52; Cessford, baskıda). Bu insanlar yaşam süreleri boyunca tek bir ocağı dokuz kez sıvadıkları yeni dönem kazılarıyla anlaşılmaktadır (W. Matthews, baskıda).

Yapı Malzemesi: Yerleşmede bina yapımında kullanılan ana yapı malzemesi kerpiçtir. Kerpicing yanı sıra payandalı olan yapıların tümünde ahşap da kullanılmıştır. Kerpiç boyutları tabakalara göre farklılıklar göstermekle birlikte genellikle 32x16x8 cm ve 72x32x8 cm'dir (Mellaart, 2000: 38). Kerpiç genelde farklı kaynaklardan alınıyor olmalıydı. Bir çok farklı renkte kerpiç tuğla bulunmuştur ancak genelde yaygın olarak görülen az saman katkılı koyu yeşile çalan ve deve tüyü rengine olanlardır.

Ahşap Çatalhöyük mimarisinin diğer bir ana unsurudur. Hem dam örtüsünde hem de duvarın içerisine giydirilmiş payandalar da kullanılan ahşap belirli bir yükseklikten sonra duvarlarda çatki yöntemi ile kullanılmıştır. Mellaart 7a'da yangın geçirmiş bir binadan yola çıkarak tabandan dama kadar binanın 3.3 m. yükseklikte olduğunu söylemektedir (Mellaart, 2000: 43). Çatalhöyük civarının ormanlık olmadığını düşünürsek binalarda ihtiyaç duyulan bu miktarda ağacın nerden temin edildiği bilinmemektedir.

Tabaka 7 ve 5’de maddi kültür öğelerinde gözlenen değişim yerleşme dokusunda da kendini gösterir. Mellaart tabaka 10-6a arasında ahşap kullanımının yoğunluğundan söz etmekte, payanda ve çatkı sistemlerinde çok miktarda ahşap hatıl ve dikme kullanıldığını belirtmektedir. Yine Mellaart tabaka 5-2 arasında çatkı sistemi oldukça azalırken payandaların kerpiçten yapılmaya başlandığını belirtir. Ona göre bu durum Hacılar ve Can Hasan’da görülen bina yapım tipinin öncüsüdür (Mellaart, 1962: 60-62).

Konutlar: Mellaart tipik Çatalhöyük evlerini şöyle tanımlar; “Tüm evler güneşte kurutulmuş kerpiç bloklardan inşa edilmiştir. Binalar kabaca kareye yakın dikdörtgen biçimlidir (Şekil 36). Binalar 8. tabakadan 2. tabakaya doğru büyümeye başlar. Bina büyüklükleri 8-7. tabakalarda ortalama 40 metrekaredir. Buna karşın 7. tabakada bulunan sayıları az da olsa bazı binalar neredeyse 100 metrekaredir. 6b’de bulunan binaların ise neredeyse tamamı ortalama 70-80 metrekaredir. 6a ile birlikte bina boyutları eski tabakalarda olduğu gibi ortalama 40 metrekareye düşer (Düning, 2001).

Şekil 36. Çatalhöyük evi (Mellaart, 1967: 61).

Ana mekan 12-35 metrekare arasında değişir. 6 ve 7. tabakalarda bu alan daha büyükken 5. tabakada belirli bir küçülme güçlenir. Bu duruma paralel olarak 5. tabakada bulunan yapılar tek odalı 6 ve 7. tabakada bulunanlar ise bölme duvarıyla ayrılmış “ ok odalı ya da bölümlü yapılarıdır”. Özellikle 6b tabakasında neredeyse tüm yapı i leri bölümlendirilmiştir. Genelde ocaklar iki ya da üç odalı evlerde görülmektedir. Tek odalı yapılarda her zaman ocak bulunmamaktadır. Bu durumda ocak bulunan evlerin bölümlenme sebebinin işlevsel olduğu bir anlamda pişirme işlevinin ayrı bir bölümde yapıldığı anlaşılmaktadır. Diğer odalarda da depolama birimlerinin bulunuyor olması bize bu yapılarda ocak ve dama çıkan merdiven bölümü, oturma ve uyuma ve günlük diğer aktivitelerin sürdüğü bir bölüm ve depolama, saklama bölümü olmak üzere üç bölüm olduğunu göstermektedir.

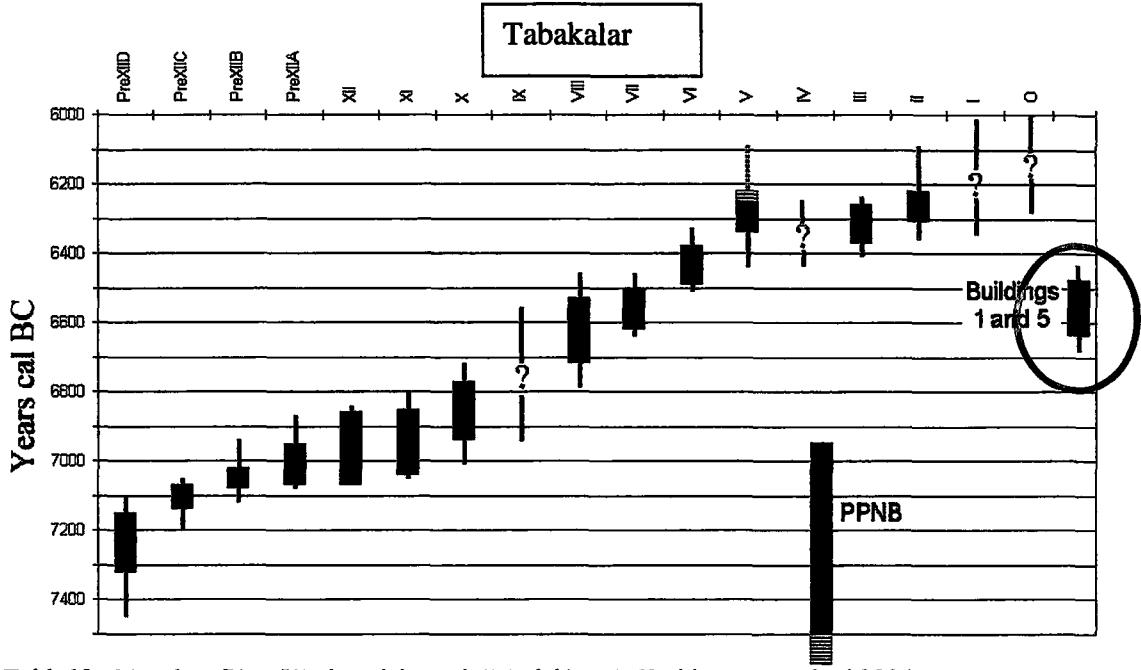
Bina içlerinde köşeleri yuvarlatılmış kerpiç duvarlı yiyecek/tahıl depoları mevcuttur. Tüm binalar düz damlıdır. Evlere giriş, günlük aktivitelerin de sürdüğü damdan yapılır.” Mellaart’a göre bazı evler birden çok katlıdır (Mellaart, 1967; 1970). Buna karşın 7. tabakadan başlayarak 2. tabakaya dek nerdeyse tüm evlerde aynı ev içi yapı öğeleri bulunmuştur. Bunlar genelde bir ya da daha fazla platform, duvara dayanan tabandan 10-40 cm yüksekliğinde seki, geniş tek ya da çoklu depolama birimleri, genellikle evlerin güneydoğu köşesinde bulunan yuvarlak ya da dikdörtgen planlı ocaklardır. İki odalı evlerde ise arada bulunan bölme duvarına açılan yaklaşık olarak 60x60 cm. boyutlarındaki geçitten ulaşılır. Evlerin i  duvarları sıvalıdır. Bu sıvaların çoğu kez yenilendiği anlaşılmaktadır. Bazı evlerin duvar sıvaları 100-120 kez yenilenmiştir (Mellaart, 1967: 50-51). Evlerin duvarları gibi tabanları da muntazam olarak sıvanmıştır. Tabanlarda da yenilemeler mevcuttur. Mellaart kazmış olduğu evlerin yaklaşık olarak 1/3’ nde (40/139bina) kadarında duvar resmi bulmuştur. Diğerlerinin duvarlarında resim ya da geometrik bir unsur yoktur.

Özetle Mellaart’ın yayınlamış olduğu Çatalhöyük evi rekonst r ksyonu yerleşmede bir birinin benzeri Çatalhöyük binalarını temsil eder. 6b tabakası sayıca en fazla konutun kazıldığı tabakadır. Bu tabakada bulunan sadece beş bina (Bina2-Bina3-Bina31-Bina32-Bina17) farklıdır (Mellaart, 1967: 170-171). Bunun dışında kalan diğer 30 kadar yapı bir birinin aynı tipik Çatalhöyük evidir.

Yukarıda tanımladığımız tipik konutlardan başka Mellaart tarafından “shrine” olarak tanımlanan terimin Türkçe’de tam olarak karşılığı yoktur. Bazı araştırmacılarca “tapınak” olarak çevrilen, ancak bu dönemde diğer Neolitik yerleşmelerde görülen yapılardan (bkz. 6. bölüm) oldukça farklı olan bu birimleri “kutsal oda” ya da “kutsal mekan” olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.

Kutsal mekanlarda genellikle duvar resimleri, kabartmalar ya da boğa başlı sekiler bulunur. Hodder yapmış olduğu yorumlamalarda “kutsal mekan” sözcüğünü kullanmaktan kaçınmakta, duvar resimlerini ve kabartmaları mekanın tabanı altında bulunan sıradışı çoğunlukta iskeletlerle ilişkilendirmektedir (Hodder 1996). 5. tabakada Bina 1’de 16, 6. tabakalarda Bina 24’de 10, Bina 8’de 15, Bina 50’de 13, Bina 7’de 19, Bina 10’da 32, Bina 15’de 28, Bina 1’de 25, 7. tabakada Bina 32’de 46 adet iskelet bulunmuştur (Mellaart 1967). Planda da görüldüğü üzere tüm bu binalar “shrine” olarak tanımlanan yapılardır. 6a ve 6b tabakalarına ait planlara baktığımızda konutlarla tapınak binalarının neredeyse aynı sayıda olduğu görülmektedir. Buna karşın yeni dönem kazılarında detaylı olarak araştırılan ve aşağıda daha detaylı olarak değineceğimiz Bina 1 ve Bina 5’de günlük hayata dair buluntular ve diğer öğeler ışığında her iki binanın da konut olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bina 1’de 64 bireye ait taban altı gömüsü bulunmuştur; bu durum “kutsal oda” tanımlaması ya da bu odaların varlığını tartışmaya açmaktadır.

Bina 5 ve Bina 1 yeni dönem kazılarında detaylı olarak incelenmiş iki ayrı binadır (Tablo 13). Bina 5, Mellaart’ın tabakalanmasına göre 6 ya da 7. tabakadadır. Bina 1 ise 5 ya da 6. tabakaya ait olmalıdır (Cessford baskıda). Bina 5’in tek bir evresi detaylı olarak incelenirken Bina 1’de dokuz farklı yapı evresi tespit edilmiştir. Bu binalara ait detaylı verileri destekleyen, giriş bölümünde de sözü edilen mikromorfoloji yöntemidir.

Tablo 13. Bina 1 ve Bina 5'in höyük kronolojisindeki yeri (Hodder ve Cessford 2004)

Bina 1: Bina 1'de diğer Çatalhöyük binalarında olduğu gibi ana mekan ve yiyeceklerin depolandığı iki bölümlü bir oda vardır. Günlük yaşamın çoğunlukla ana mekanda geçtiği anlaşılmaktadır. Bina içinde kabaca 1.5 x 1.5 metre boyutlarında taban düzleminden 10-25 cm yüksekliğinde platform olarak adlandırılan düzlemler vardır. Bina 1'de -yapı evrelerine göre sayıları değişse de- tek bir yapı evresinde üç platform bulunur. Bu farklı şekiller ya da düzlemler, mekanı bir tür işlevsel kullanım alanına böler. Taşınabilir küçük farklı türden ezgi ve öğütme taşları ana mekanda bulunan farklı bölümlerde bulunmuştur. Bina içi onarım ve dekorasyon oldukça önemlidir. Binanın iç duvarlarında oldukça iyi yapılmış üst üste 35 sıva görülür. Buna karşın küçük oda ya da depolama birimlerinin bulunduğu gözlerde sıva kalitesi ve yenilenme sayısı oldukça azdır. Ana mekan yemek pişirilen ve gündelik diğer işlerin yapıldığı yerdir ve mekanın temizliğine önem verilmektedir (W. Matthews, baskıda).

Buna karşın yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi yaklaşık altmış yıllık bir süreçte altmışın üzerinde ölünün bu çukurlara gömülmesi hem bina tabanların yenilenmesi açısından hem de tüm bu işlemlerin yaşamın devam ettiği bina içlerinde defalarca tekrarlanmasının nasıl bir duygusal anlam ifade ettiğini anlamak güçtür. Günlük aktivitenin sürdüğü düzlemin yaklaşık 20 cm altında yatan altmışın üzerinde bireyin ev halkı tarafından nasıl algılandığı en çok tartışılan soruların başında gelmektedir.

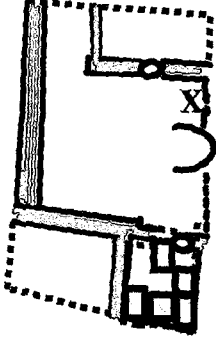
Ana mekandan bölme duvarıyla ayrılan depolama birimi Çatalhöyük evlerinin bir başka karakteristik ögesidir. Tarım faaliyetiyle birlikte evlerin bir üretim merkezi haline geldiğini söyleyen Ian Hodder'a göre (Hodder, baskıda) her evin kendine ait bir geçim ekonomisi vardır. Depolama birimleri ince kil duvarları olan çok bölmeli birimlerdir. Genelde bina içerisinde bir bölümde bulunur. Bazen bu depolama birimlerine su depolanmış olduğu tespit edilmiştir (W. Mathews, baskıda). Bina 1'de bulunan depolama birimi içerisinde yanmış halde depolanmış mercimek bulunmuştur. Bina içerisinde farklı tipte taşınabilir büyüklükte öğütme ve ezgi taşları bulunmuştur (Baysal ve Wright, baskıda).

Bina5: Bina 5, Bina 1'in altında bulunmuş bir yapıdır. Binanın içinden alınan C14 tarihleri burada 70 yıl süreyle yaşandığını göstermektedir. Binanın iç bölme duvarlarında sürekli bir yenileme/değişim gözlenir. Binanın duvarları 3-9 kez yenilenmiştir. Bina içinden alınan örneklemeler ev içi gündelik kullanımı işaret eden farklı sonuçlar vermiştir (W. Matthews, baskıda). Ana mekanda bulunan platformlar, depolama odası, farklı sürtme taş aletler ve ocağı ile bina tipik bir başka Çatalhöyük konutudur (Şekil 37).

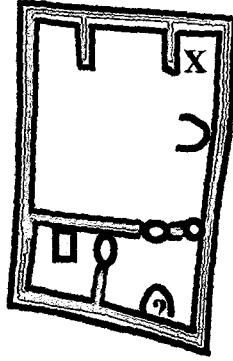
Bina 5'in batı duvarı kenarında kemik aletler ve obsidien aletlerle dolu bir çukur bulunmuştur. Bu bina üzerine inşa edilen ve yukarıda sözü edilen Bina 1'de ise neredeyse aynı alanda bir başka çukur bulunmuş ve o çukurda da benzer buluntulara rastlanmıştır. Buna karşın Carter, binaların batı duvarlarına yakın yerlerde bulunan çukurlarda özellikle 6 ve 7. tabakalarda içinde obsidien aletler bulunan benzer saklama çukurları bulunduğunu belirtmektedir (Carter ve diğ. baskıda; Hodder, baskıda).

Bina 5

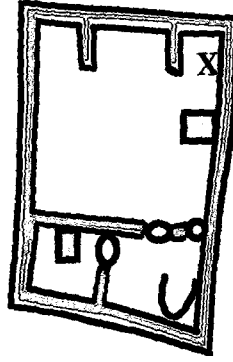
Bina 1

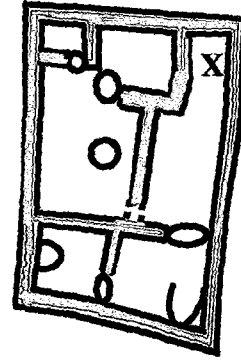
5b

2b

2c

4 (yapı evreleri)

□ Depo

⌋ Ocak

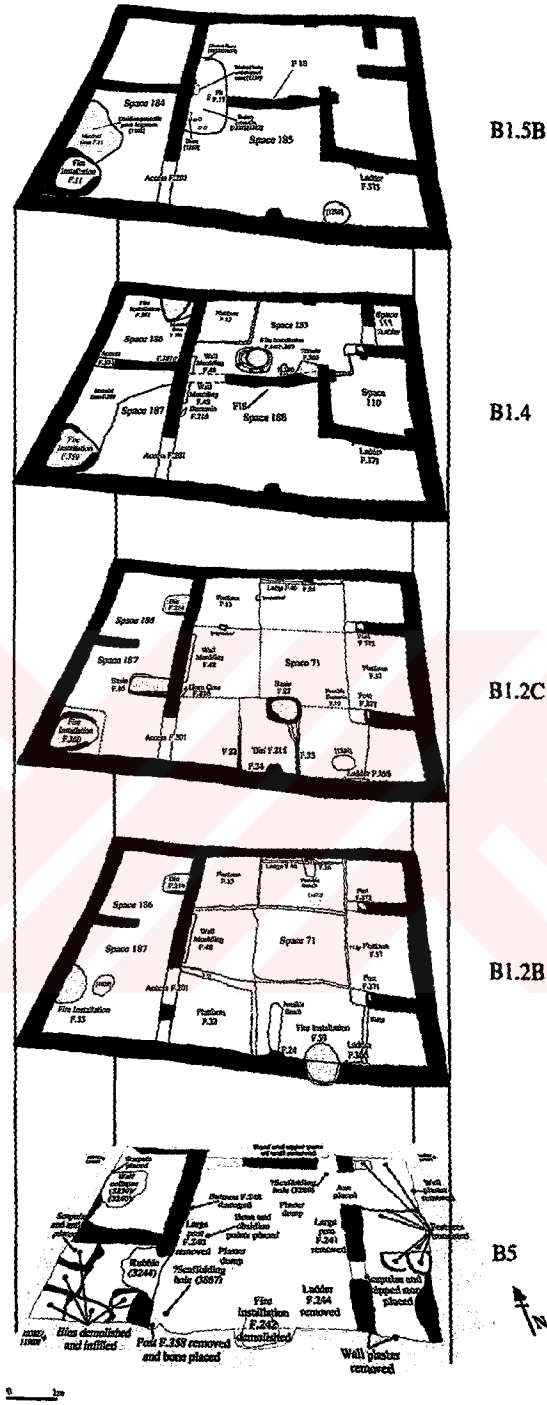
○ Ocak

X Merdiven yeri

○ Açıklık

0 5 10m

Şekil 37. Çatalhöyük, Bina 5 ve Bina 1'in içinde görülen değişim evreleri (Cutting, baskıda).

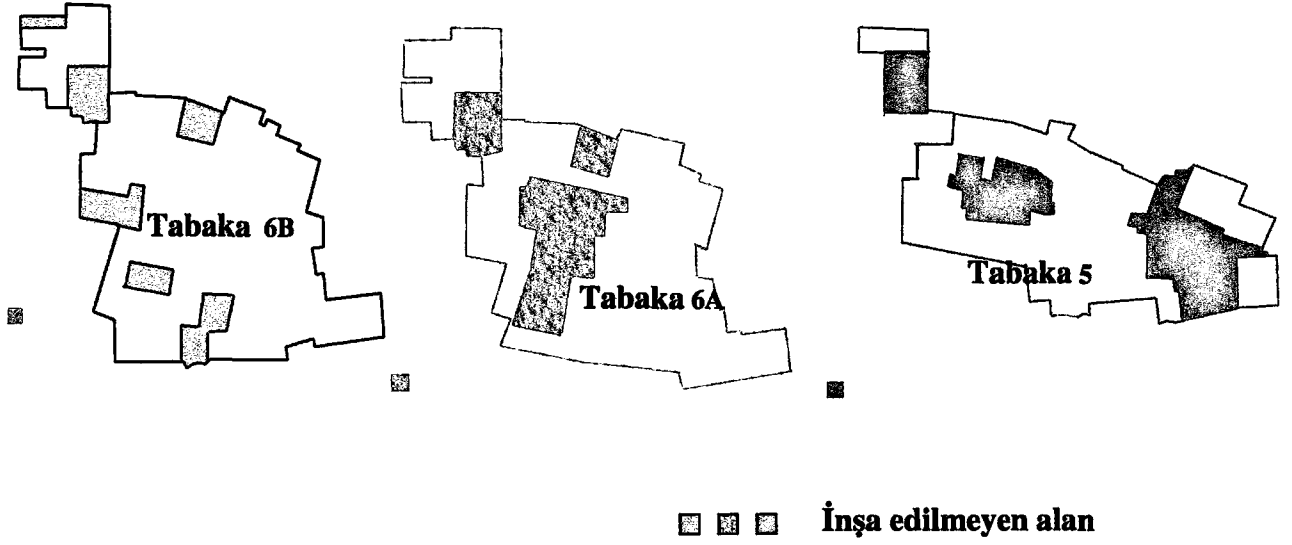
Şekil 38. Çatalhöyük, Bina 5 ve Bina 1 (Hodder ve Cessford, 2004).

Hodder, ev içi öğelerin belirgin konumları oluşunu bir tür toplumsal hafızaya bağlar. Bina 5’de çok sayıda tabanaltı gömüt bulunmuştur. 70 yıl süreyle kullanıldığı düşünülen Bina 5’in iç mekanında çok sayıda yenileme gözlemlenmiş olmasına dış mekanın da nasıl bir değişiklik olduğu bilinmemektedir. Ev içerisinde yaşayan bireylerin evlilik, ya da bir başka sebeple bir başka ev inşa edip etmediği ya da Bina 5’e bir ek oda/bina yapılıp yapılmadığı kazı stratejisine göre ağırlıklı olarak bina içlerinin kazılıyor olmasından ötürü netlik kazanamamıştır (Şekil 38).

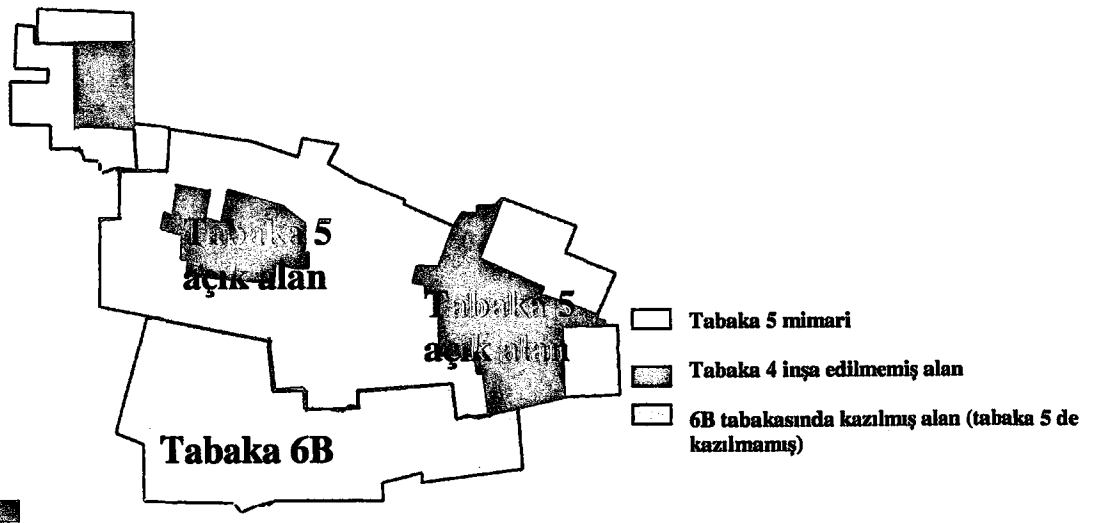
Yerleşme Dokusu: Mellaart Çatalhöyük’te görülen sıkışık yerleşme dokusunu savunma ya da sel taşkınlarından korunma biçimi olarak yorumlar (Mellaart, 1967). Binaların cepheleri masif bir çevirme duvarı oluşturabilecek, böylelikle Çatalhöyük’ün iç avlularında, konut içi ve konut damlarında sürecektir hayat dış dünyadan gelecek tehditlerden uzak tutulacaktır. Ancak Çatalhöyük’ün düşmanları olduğuna dair ya da bu dönemde insanlar arasında sur duvarı oluşturacak türden bir mücadele olduğunu gösteren veriler yoktur.

Buna karşın Mellaart sel konusunda haklı olabilir. Yerleşmenin yılın belirli zamanlarında bataklıkla çevrili olduğu yukarıda belirtilmişti. Mellaart 2-5 tabakalarda konutların bir ortak avlu etrafında inşa edildiğini ve bu konutlara bir ana giriş ya da yolla girildiğini düşünmektedir. Mellaart kazılar derinleştikçe özellikle alt tabakalarda bulduğu yapılarda gördüğü merdiven izlerinden binalar arası geçiş için bir avlu ya da sokağa ihtiyaç duyulmadığını anlamış, dolayısıyla görüşünü değiştirerek yapılar üzerinden bir birine basamaklı olarak ulaşılan bir sistem olduğu görüşünü ortaya atmıştır (Mellaart, özel görüşme). Bir anlamda sokaklar teraslanan binaların damları üzerindedir.

Mellaart yerleşmede görülen bu dokusal değişiklikleri nüfusa bağlamaktadır. Mevcut boş alanların nüfus büyümesiyle paralel olarak doldurulmuş olduğunu belirtmiştir. Bu duruma örnek olarak da 6b evresinde bulunan bir avlunun 6a evresinde bir bina tarafından tahrip edilmesi olarak gösterir (Mellaart, 1964:40-44). Bir başka araştırmacı Düring 6a ile 5. tabaka arasında belirgin bir kesinti olduğunu savunurken (Düring, 2001; Düring, 2002), Cutting böyle bir kültürel kesintinin olmadığını söylemektedir (Cutting, 2003; Şekil 39).

Tabaka 4 ve
5 ve 6B

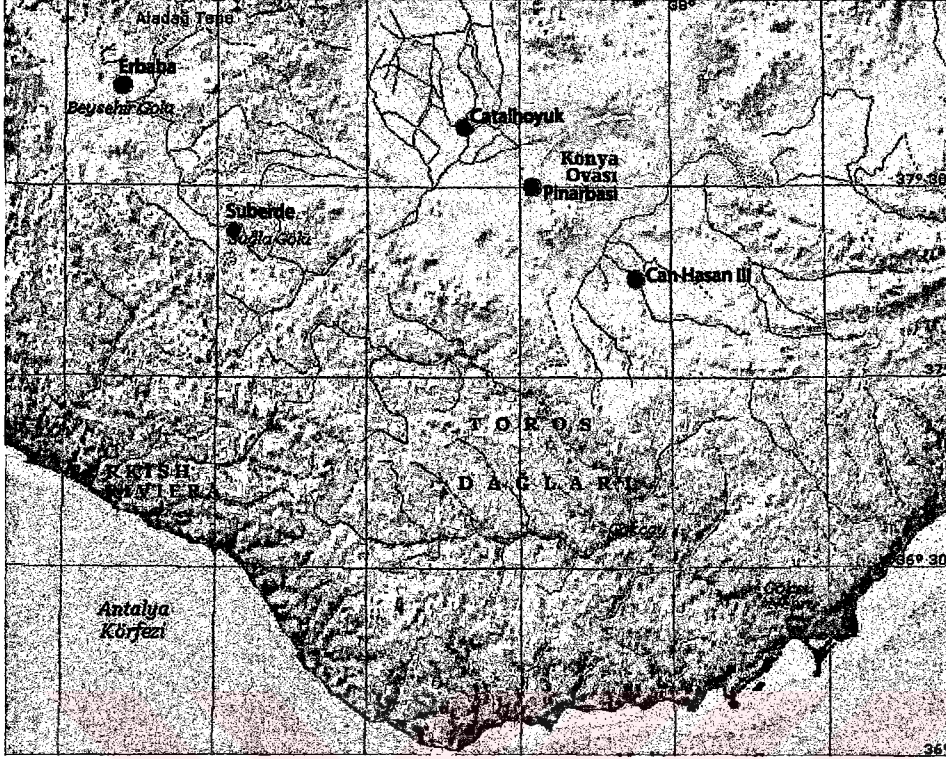

Şekil 39. Çatalhöyük'te tabakalara göre yerleşme dokusu (Cutting, baskıda)

Bir yerleşmenin büyüme kısıtları çözümlenmesi zor bir sorunsaldır. Bu konuya tezin genel değerlendirmesinde farklı örneklerle detaylı olarak değinilecektir. Ancak Orta Anadolu genelinde tüm yerleşmelerde görülen “devamlılık” Çatalhöyük’ü tanımlarken kullanılabilecek en doğru sözcüktür. Çatalhöyük ve Aşıklı Höyük insanların yerleşmede süregelen her duruma karşı “devamlılık” inancı taşıdıkları söylenebilir. Parselini zorunlu kalmadıkça terk etmek istemeyen bu insanlar, her yeni jenerasyonla birlikte aynı parselde yeni bir yapı inşa etmiş (Bina 1 ve Bina 5) ya da mevcut alan dahilinde evini genişletmiştir. Konutların büyük bir bölümünde bulunan iskeletler bu devamlılığın göstergesidir. İçinde yaşamış ya da yaşamamış olsun Çatalhöyük’de konut tabanları altına gömülen iskeletlerin gömülü oldukları ev ile “soy” ya da “sülale” anlamında bir ilişkisi olmalıdır. Çatalhöyük’te “ata” kültürünün olduğu ya da bu insanların ait oldukları alana derin bir bağlılık taşıdıkları söylenebilir.

5.4. Suğla-Beyşehir Alt Bölgesi

Güneyde Suğla gölü ve daha kuzeybatıda Beyşehir gölü arasında kalan ve Alacadağ’ın güneyinde bulunan koridordur. Bu bölge Konya Ovası ile Göller Bölgesi arasında kalmış coğrafi bir niştir. Bölge Konya ovasından kademeli olarak yükselir. Bu koridorda Çanak Çömlekli Neolitik dönemin sonlarıyla birlikte yerleşmeler ortaya çıkar. Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı’nda ise burada irili ufaklı çok sayıda yerleşme ortaya çıkar. Temiz su kaynaklarının olduğu, kışın yağışın Konya ovasına oranla fazla olduğu bu bölgede yazlar daha kurak geçer. Suğla ve Beyşehir gölleri sezonluk olarak genişler ya da küçülür (Kuzucuoğlu, 2002: 39-40). Bu durum olasılıkla aşağıda sözü edilecek yerleşmelerin var olduğu dönemlerde de aynıdır. Her iki yerleşme de su kaynaklarının yakınına kurulmuştur. Bordaz, Suberde’nin yılın bazı zamanlarında Suğla gölünün taşması sebebiyle adalaştığını belirtmektedir (Bordaz, 1969). Bölgede geleneksel yapılarda kullanılan ana yapı malzemesi taştır. Konya, Karaman ve Göller Bölgesi’nin çoğu kesiminde olduğu gibi kerpiç geleneksel konutlarda görülen an yapı malzemesi değildir (Şekil 40).

Şekil 40. Konya Karaman ve Beyşehir-Suğla Neolitik yerleşmeleri (G. Duru).

5.4.1. Suberde

Yerleşme, kıyısında Konya'nın Seydişehir İlçesi'nin 11 km güneydoğusunda höyükle aynı isimli köyde, Suğla gölünün kuzeybatısında bulunmaktadır. Yerleşmenin iskan gördüğü dönemde Suğla gölü kenarında olduğu ve çevrenin ormanlarla kaplı olduğu düşünülmektedir.

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem ve Çanak Çömlekli Neolitik Dönem tabakaları içeren yerleşmede iki dönem arasında bir zaman dilimi gözlenmez. Yerleşme, 1964–65 yıllarında J. Bordaz tarafından kazılmış ve araştırmalar daha çok höyüğün doğu bölümünde yoğunlaşmıştır.

Konum olarak oldukça önemli bir yerde bulunmaktadır. Göller Bölgesi ile Konya arasındaki bir kültürel nişte bulunan yerleşmeyle ilgili bilgilerimizin az olması sebebiyle Çanak Çömleksiz Dönem'de mikrolit geleneğini sürdüren bu yerleşmeyle ilgili verilebilecek pek fazla bilgi yoktur. Bordaz burayı avcı toplayıcı bir köy yerleşmesi olarak tanımlamaktadır (Bordaz, 1969: 58-59).

Herhangi bir bitkinin tarıma alınmış olup olmadığı saptanamamıştır. Kazılarda botanik analizlerin yetersizliği böyle bir sonuç doğurmuş olabilir. Bu sebeple yerleşmenin geçim ekonomisi net olamamakla birlikte halen tartışılmaktadır. Yine kazıda bulunan hayvan kemikleri sınırlı olarak incelenmiş olsa da burada koyun ve keçi avcılığının ağırlıklı olduğu ve her iki türün de evcilleştirme aşamasında olduğu söylenmektedir. Eski tabakalarda iri sığır kemiklerinde belirli bir artış görülmektedir. Bu evrede sığırla birlikte domuz, yoğun olarak avlanan diğer bir türdür (Bordaz, 1969).

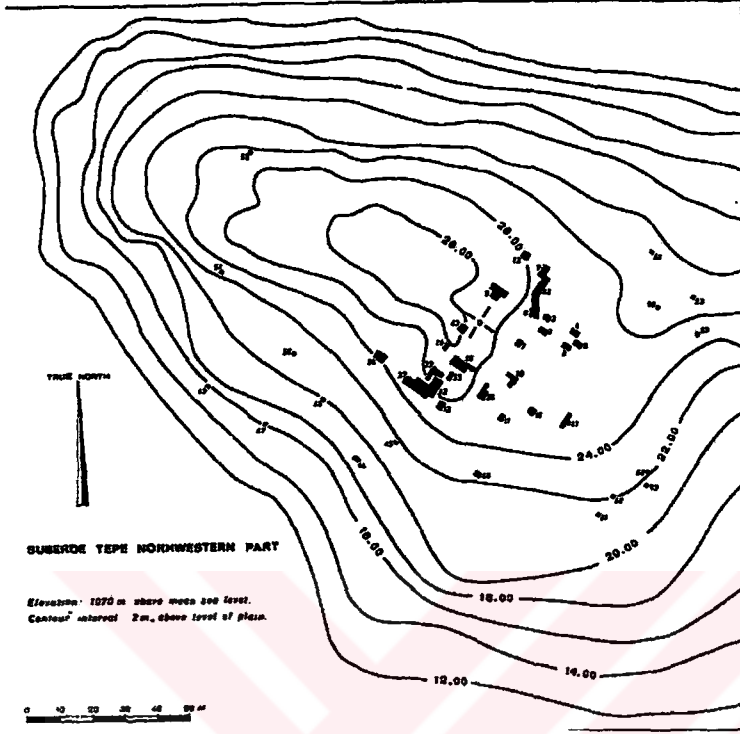
Yerleşmede kilden yapılmış çok sayıda insan ve hayvan figürini bulunmuştur. Bulunan insan figürinlerinin çoğunluğunun cinsiyetini anlamak güçtür. Ancak az da olsa tanımlanabilir olanların kadın figürini olduğu anlaşılmaktadır (Bordaz, 1969: fig 21-24).

Suberde'de, Orta Anadolu'da bulunan diğer Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşmeler gibi obsidien aletler kullanmıştır. Bununla birlikte yerleşmede çakmaktaşı kullanımı %10 kadardır. En eski (Çanak Çömleksiz Neolitik) tabakalarla birlikte görülen mikrolit aletler ve teknolojik değişiklik oldukça dikkate değerdir. Aşıklı Höyük'de görülen dilgi endüstrisi burada da ağırlıklı olarak görülür. En alt tabakada çok sayıda yassı baltanın bulunduğu belirtilmektedir. Sürtmetaş aletler, üst ve alt öğütme taşları oldukça fazla sayıdadır. Yine dekoratif açk taşlarının fazlalığı dikkat çekicidir.

Suberde'de bazıları taş subasmanlı olan dikdörtgen ve kare planlı kerpiç yapılar bulunmuştur. Bazı binaların tabanlarında taş döşeme bazıları ise taş döşeme üzeri kil sıva mevcuttur. Binaların bir kısmının duvarları sıvalıdır. Olasılıkla bina girişleri damdandır. Hiçbir yapıda kapı geçidi bulunmamıştır. Yerleşme dokusu Aşıklı Höyük'de olduğu gibidir. Bitişik/Bitişken yerleşme düzeni burada da belirleyicidir. Sınırlı alanda çalışılmasından ötürü yerleşmede açık alan ya da sokakların varlığı hakkında bilgimiz yoktur.

Bir alt evre yani yerleşmenin III. Tabakasında ise mimari gelenekte bir farklılık yoktur. Ancak bu eski evrede bazı binaların içlerinde olasılıkla depolama amacıyla kullanılmış yuvarlak ve oldukça muntazam kil sıvalı çukurlar vardır. Bu çukurlara

benzeyen ancak form olarak daha oval olanlarında ise kül ve yanık izleri vardır. Bunların bir tür tandır olduğu söylenebilir.

Şekil 41. Suberde (Bordaz 1969: lev 2/a).

5.4.2. Erbaba

Erbaba, tez kapsamı içine aldığımız yerleşmelerin kronolojik olarak en geç olanıdır. Beyşehir-Suğla bölgesinde, Suberde'nin kronolojik olarak devamı olarak düşündüğümüz bu yerleşmeyi mimari özellikleri ve yerleşmede kerpicin yerini alan taş malzemenin ağırlıklı olması sebebiyle bu teze dahil edilmiştir.

Yerleşme, Beyşehir'in 1,5 km. doğusunda doğal bir tepe üzerindedir. Deniz seviyesinden 1150m yüksekliktedir. Yerleşmenin ova seviyesinden yüksekliği ise dört metredir. Yerleşmenin doğu yamacı yılın belirli mevsimlerinde Beyşehir gölünün taşkınına maruz katmaktadır. Olasılıkla yerleşme Neolitik dönemde de benzer taşkınlara maruz kalmaktaydı.

Bordaz tarafından 1969–1977 yılları arasında kazılmıştır (Bordaz, 1969; Bordaz ve Bordaz, 1976). Yerleşmede kazılan 1100 metrekairelik alanda üç ana tabaka tespit edilmiştir. Bu tabakalar yukarıdan aşağı Geç, Orta ve Erken Neolitik olarak adlandırılmıştır. Yerleşmenin en erken karbon tarihleri Erken Neolitik olarak adlandırılan tabakadan gelmektedir.

En erken tabakaları ile ilgili her hangi bir mimari veri yayınlanmamıştır. Buna karşın yerleşme ile ilgili bilgilerimiz daha çok üst tabakalardandır. Yerleşmede bulunan tüm tahıl türleri kültüre alınmış olarak bulunmuştur. Bunlar ekmeklik buğday, durum buğdayı, mercimek vb. türlerdir (van Zeist ve Buitenhuis, 1983). Erbaba’da koyun, keçi ve sığır evcildir. Buna karşılık burada halen yabani sığırın oldukça çok avlandığını ve koyun ve keçiye nazaran daha çok tüketildiğini söylenebilir (Bordaz ve Bordaz, 1976: 41; Bordaz ve Bordaz, 1982:87).

Yerleşmede çok sayıda sürtme taş alet bulunmuştur. Yerleşmenin 5000 metrekairelik bir alana yayıldığını söyleyen Bordaz, Erbaba’nın oldukça yoğun tarım yapılan bir köy yerleşmesi olduğunu, çevrenin yukarıda sözü edilen tahılların tarımının yapılması için oldukça uygun olduğunu söylemektedir. Buna karşılık yerleşmede her hangi bir bina ya da bağımsız olarak depo ya da saklama birimi bulunmamıştır (van Zeist ve Buitenhuis, 1983).

Burada çakmaktaşı kullanımının obsidien kadar fazlaştığını görmekteyiz. Yerleşme yukarıda sözünü ettiğimiz Suberde yerleşmesine yakın olmasına karşın burada lokal olarak bulunan çakmaktaşının kullanımında görülen artış oldukça ilgi çekicidir. Tarıma yönelik olarak kullanılan çakmaktaşı ve obsidien alet grubu ağırlıklıdır.

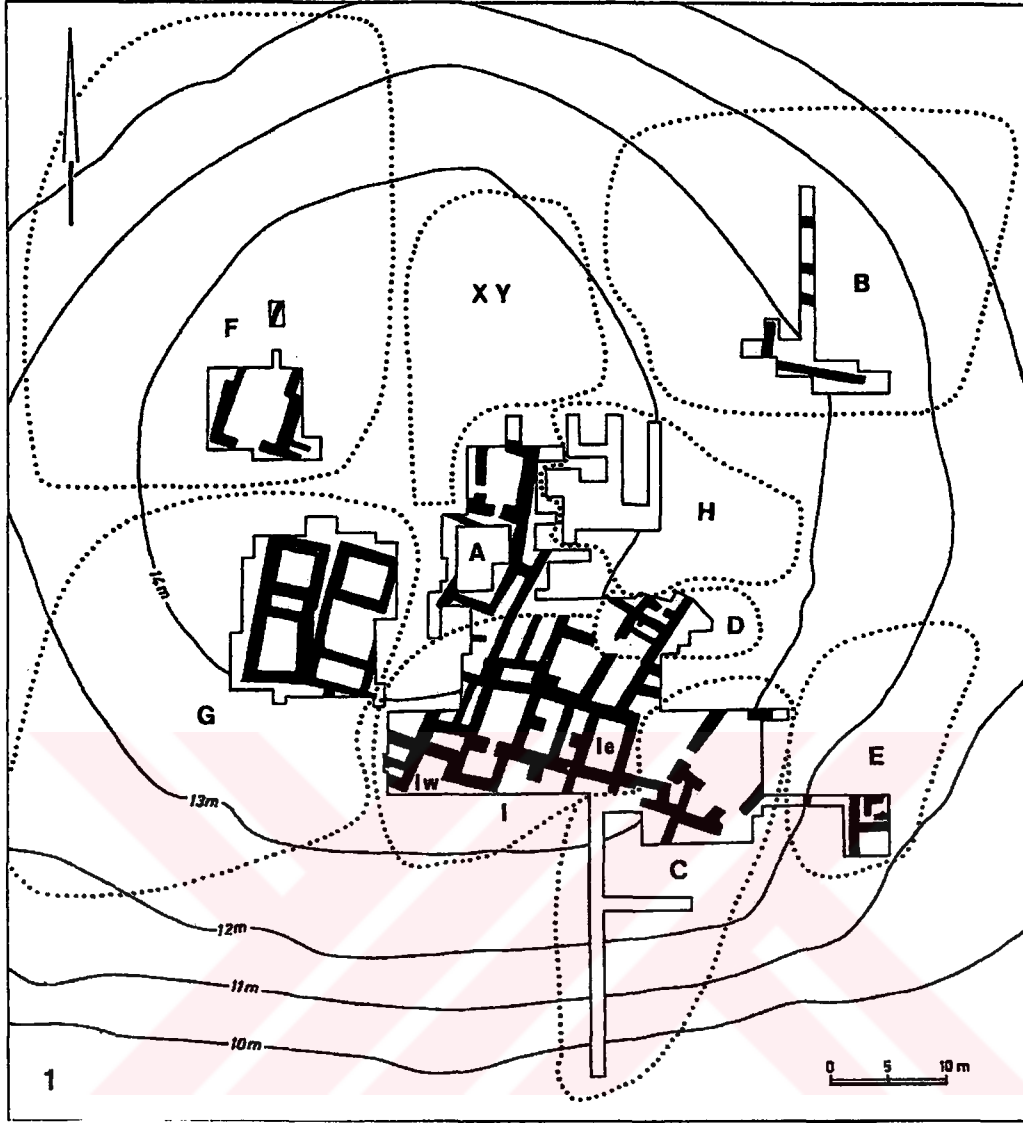
Bir diğer maddi kültür ögesi, çanak çömlek yerleşmede oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Alt tabakalarda açıkılı kahverengi ve kırmızı çanakların yerini orta tabakalarda siyah ve gri açıkılı mallar almaktadır. En üst tabakada ise belirgin bir değişiklik yoktur (Bordaz and Bordaz, 1976).

Yerleşmede bulunan en eski evrede yapıların tamamı taştır. Yapıların çoğu tek odalıdır. Birçoğunda kilden sekiler bulunur. Yapıların duvarları oldukça iyi korunmuştur. Neredeyse her yapıda bir ocak bulunur. Oldukça muntazam, sıvalı olan bu ocaklar yapıların güney duvarında bulunur. Ocakların bulunduğu mekan ana mekandan farklıdır. Bazı binalarda kırmızı taban da bulunmuştur (Bordaz ve Bordaz, 1982).

En üst evrede ise yine kireç taşından yapılmış çok odalı yapılar bulunmuştur. Yerleşme kireç taşı kaynağına oldukça yakındır. Yapılar taş, oldukça kalın taş subasmanlıdır. Bu evrede bulunan duvar yükseklikleri bir metreye yakındır. Oldukça iyi korunmuş yapıların duvar kalınlıkları 60 cm'dir. Yapılardan pek azının tabanı sıvalıdır. Bu çok odalı yapılarda herhangi bir ocak bulunduğu bildirilmemiştir. Yukarıda sözünü ettiğimiz çok sayıda sürtmetaşlardan hiçbiri bina içlerinden bulunmamıştır.

Hem çok odalı yapılarda hem de alt tabakalarda bulunan tek odalı yapılarda dışa açılan bir kapı geçidi bulunamamıştır. Bordaz, Erbaba'da yapılara damdan girildiğini söylemektedir. Özellikle en üst tabakada bulunan duvar kalınlıklarına ve korunan duvar yüksekliğine bakıldığında burada iki katlı yapıların olabileceğini düşünülebilir. Kazılmış olan binalar bu yapıların alt ya da bodrum katları olabilirler.

Bu durumda en alt tabakada bulunan tek odalı içerisinde seki ve ocak bulunan ve oldukça muntazam sıvaları olan yapılar domestik ögeler barındırmaktadır. Bu yapılar Aşıklı Höyük ve Çatalhöyük'te gördüğümüz "konut anlayışı" içerisine dahil edilebilir. En üst tabakada bulunan çok odalı yapılar oldukça ilginç olmasına karşın kazıyı yapanlarca ayrıntılı bir şekilde yayınlanmamıştır. Bu sebeple tek odalı yapılarda görülen "konutsal" ögelerin nasıl olup ta birden bire çok odalı, oldukça masif duvarları olan ve içlerinde herhangi bir yapı ögesi barındırmayan (ya da bulunamadığı için böyle yorumladığımız) yapılara dönüştüğünü anlamak oldukça güçtür (Şekil 42).

Şekil 42. Erbaba yerleşme planı (van Zeist-Buitenhuis, 1983: şekil 2).

Can Hasan III, ve Erbaba oldukça önemli arkeolojik bilgi istasyonları olmasına karşın oldukça sınırlı çalışılmış, adeta üç kazı sezonu sonunda terk edilmiş yerleşmelerdir. Biri Karamanda diğerleri ise Orta Anadolu'nun güneybatı sınırında bulunan bu yerleşmelerden edinilen sınırlı bilgi bugün halen birçok soruyu cevapsız kılmaktadır.

5.5. Orta Anadolu Neolitik Dönem Mimarlığının Genel Değerlendirmesi

Yukarıda sözü edilen Can Hasan III, Suberde, Aşıklı Höyük ve Çatalhöyük'te bitişken (*agglomerative*) ve tekrar eden yerleşme dokusu, Neolitik dönemde bölgede yaşayan insan gruplarının genel karakteristiğini yansıtmaktadır. Binaların ortak duvarlarla birbirine eklenerek büyüdüğü yerleşme dokusunun aksine, Orta Anadolu'nun genelinde görülen anlayış her evin kendine ait duvarları ile sınırlandırılmasıdır.¹⁶ Yukarıda değinilen tüm yerleşmelerde her ne kadar bina içlerinde değişiklikler görülse de, eskiyen binanın yıkılarak, belirli bir yükseklikte (30-100 cm) bırakılan duvarları üzerine bina dış cephesi bozulmaksızın tekrar tekrar inşa edilmesi Orta Anadolu yerleşmelerinin tümünde benzer bir geleneksel yapının olduğunu göstermektedir.

Orta Anadolu yerleşmelerinde görülen bu karakteristiğin Anadolu geleneksel konut mimarisinin temel taşı olduğu söylenebilir. Aile içi yapı ve büyüyen ailelerin konut ihtiyacının çözümlenmesi, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin yapılanması gibi kavramlar konut biçimlerini, konutlar arası ilişkiyi ve yerleşme dokusunu doğrudan biçimlendiren etkenlerdir. Geçim ekonomileri bu sosyal yapılanmaya doğrudan etki edecek unsurlardır. Avcı-toplayıcılıkla geçinen belirli bir hiyerarşi içerisinde ya da tamamıyla eşitlikçi bir anlayıştaki yerleşmeler ile ekonomisi tarım ağırlıklı olan ve sosyal rolleri daha belirgin yerleşmeler arasında büyük farklar gözlemlenmiştir (Trigger, 2003: 18-20). Buna karşın her iki faaliyeti de mevsimlik ya da birkaç yıllık periyotlarda değişimli olarak sürdüren modellere de sıkça rastlanmaktadır.

Aşıklı Höyük'te tarımın bilinmesine karşın yoğun avcı-toplayıcılık yapan bir topluluk yaşamaktadır. İlk yerleşenlerin nereden geldiklerini ve neden burayı yaşamak için seçtiklerini anlamak oldukça güçtür. Ana etkenlerin biri elbette su kaynağıdır. Yerleşme Melendiz Suyu'nun kenarına kurulmuştur. Ancak U. Esin'in de belirttiği gibi bölge farklı yabani hayvan türlerinin kolayca avlanabileceği doğal yapısı yüzünden tercih edilmiş olmalıdır (Esin ve diğ. 1991; Esin ve Harmankaya, 1999). Yerleşme yakınlarında kendiliğinden yetişebilen bir çok farklı tür hububat ise yerleşme seçimindeki bir diğer etkidir.

¹⁶ Orta Anadolu'da Kalkolitik dönemde ise, bir çok yerleşmede birbirlerine eklenerek büyüyen, ortak duvarlı konutlar ortaya çıkar.

Özetle, yerleşme nereden geldikleri bilinmeyen avcı-toplayıcı bir grup insan tarafından kurulmuştur. Aşıklı Höyük'ün henüz ulaşılmayan en alt tabakalarında yuvarlak dallardan ve çamurdan yapılmış kulübelerin olabileceği önemli bir tartışma konusudur¹⁷. Buna karşın Musular'da iri sığırların avlanması üzerine sürdürülen faaliyetler, bu topluluğun avcı-toplayıcı geçmişi ile ilişkili toplumsal hafızanın geçen bin yıla karşın oldukça güçlü olduğunu anlatmaktadır.

Bölgede bulunan farklı türden volkanik kayalar, özellikle kolay çıkarılabilen ve işlenebilen tuf taşı konutlarda kullanılmamıştır. Aşıklı Höyük'te görülen kerpiç konut geleneği, bir başka bölgeye ait olmalıdır. Aşıklı Höyük toplumu sosyal davranış ve kültürel öğelerde olduğu gibi konut yapımı ve yapı malzemesinde de benzer bir tutuculuğa sahiptir.

Tamamı kerpiçten inşa edilen konut biçimlerindeki standartlaşma aile olgusu ile doğrudan ilişkilidir. Her konutun bir başka binaya eklenmeksizin kendine ait duvarlarının bulunuyor olması, çekirdek aileye ait “mahremiyet” ile ilgilidir. Her bir aile kendi içinde bağımsız sosyal bir birim olmalıdır. Bu durum yerleşmenin yatay eksenlerinde gözlemlenen sıkışık/bitişken dokuyu doğrular niteliktedir. Aşıklı Höyük'te tek bir konuttan bir ada/mahalleye doğru gelişimin ve bu gelişimde tekrar eden dokuların (standart bina biçim ve büyüklükleri) aile içi nüfusun artması, evlilik ya da benzer sosyal durumlarla ilişkili olduğu, ihtiyaç dahilinde binalara ek odalar yapılması yerine yeni bina inşa edilmesinin daha yaygın bir düşünce olduğu rahatlıkla söylenebilir. Yerleşmede gözlemlenen dikey devamlılık da olasılıkla binaların devamlılığına olan bir tür inanç ve/veya ailelerin geçmişleriyle sıkı bir bağ kurma istekleriyle ilgili olmalıdır (Duru, 2002). Aşıklı'da 600-800 yıl sınırlı değişikliklerle tekrar eden bina ve yerleşme dokusunda geç tabakalarla birlikte belirgin bir değişim olduğunu göstermektedir. Nüfus, bir ya da birkaç farklı sosyal olay yerleşmenin etrafında küçük faaliyet alanların oluşmasına sebebiyet vermiştir.

¹⁷ Aşıklı Höyük batı profilinde yangın geçirmiş bir tabaka altında olduğu düşünülmektedir.

Musular'ın kazılması sonrasında Aşıklı Höyük ile olan ilişkisinin anlaşılmasıyla birlikte, yerleşmenin bilinen en eski evresinden en geç evresine kadar geçirmiş olduğu aşamalar daha iyi anlaşılabilmiştir. T ve HV yapı komplekslerinin bulunduğu ve GA çakıllı yoluyla konut alanlarından ayrılan alanda yerleşmenin 2. tabakasında sürdürülen faaliyet Musular'a taşınmıştır. Böylece Aşıklı Höyük bin yıl içerisinde avcı-toplayıcı orta ölçekli bir yerleşmeden etrafında faaliyet alanları bulunan geniş bir alana yayılan farklı bir yerleşme niteliği kazanmıştır.

Her ne kadar Orta Anadolu'da doğrudan bir kronolojik gelişim ya da yerleşmeler arasında (Aşıklı Höyük-Çatalhöyük) kültürel bir devamlılık olmasa da, kronolojik olarak Aşıklı Höyük'ten sonra en fazla bilgi sahibi olunan yerleşme Çatalhöyük'tür. Suberde ve Can Hasan III yerleşmelerinde ise hem dikey hem de yatay tabakalanmada her evin kendine ait duvarlarının bulunuyor olması ve bitişken yerleşme dokusu Aşıklı Höyük ile benzeşmektedir.

Aşıklı Höyük'teki ortalama bina büyüklüklerinin aksine Çatalhöyük'te binalar neredeyse iki misli daha büyüktür. Çatalhöyük her ne kadar yerleşme dokusunda Orta Anadolu bütününe yansıtan bir anlayışta olsa da, konut biçimleri ve konut içi öğelerle Aşıklı Höyük'te görülenin aksine çok daha fazla çeşitlilik gösterir. İçlerinde ocak, seki, depolama birimi vb. öğeler barındıran evlerin bazılarının daha büyük, bazılarının da çok daha küçük olması oldukça dikkat çekicidir. Bina büyüklükleri, binanın içinde yaşayacak kişi sayısı ile doğrudan ilişkilidir. Bu durum, bazı evlerde az sayıda insan yaşarken bazılarında daha fazla kişiyi yaşayıp yaşamadığına dair bir soruyu akla getirmektedir. Bina büyüklüklerinde görülen bu farklılıklar, birden çok aile yapısına mı işaret etmektedir?

Yerleşmenin en eski tabakalarına (12-11) ait bilgiler sınırlıdır. Obsidiyen aletlerin mikrolit geleneğinden gelişen bir teknolojisi olduğu (bkz. Giriş bölümü) belirtilmektedir (Carter ve diğ. baskıda). Yine aynı alanda Aşıklı Höyük'te görülen kireç tabanlardan da bulunmuş olduğuna yukarıda değinilmişti. 10 ve 9 tabakalarda ise az sayıda bina ortaya çıkarılmıştır. Bu sebeple Çatalhöyük'te nasıl bir mimari gelişim olduğu, en eski evlerinde (geçim ekonomisinin tam olarak tarım ağırlıklı olmadığı) bina biçim ve büyüklüklerinin nasıl olduğunu anlamak bu tabakalar kazılmadan anlaşılabilir. Yerleşmede 6-7 ve 8. tabakalarda (Mellaart, özel görüşme;

During, 2002; Cutting, baskıda) belirgin değişiklikler olduğu hem mimariden, hem de diğer maddi kültür öğelerinden anlaşılmaktadır. 6-7 ve 8. tabakalarda yerleşmede bir önceki tabakada açık alan olarak kullanılan alanlara binalar inşa edildiği anlaşılmaktadır. Daha eski evrelerdeki yerleşme dokusunda birbirinden bağımsız bina grupları olabileceği, yerleşmenin bitişken dokusunun ise geç evrelere doğru ortaya çıktığı dşnlebilir. Bunun anlaşılmaması için eski tabakalara ait binaların ortaya çıkarılması gerekmektedir.

Sonuç olarak Orta Anadolu Neolitik yerleşmelerinin bütününde yerleşme dokusunun benzer bir anlayışta olduğu, kontların ilk yapıldığı alanlardaki devamlılığına bir tür ortak inancın neden olduğu ve bu durumun da yeni bina tiplerinin ortaya çıkışını engellediği söylenebilir. Bunun yanı sıra her biri kendi içine kapalı Orta Anadolu yerleşmelerinin, PPNB (aşığıda detaylı olarak değinilecek) yerleşmelerinde olduğu gibi birbirleriyle yoğun iletişim içerisinde olmayan, ancak ortak bir geçmişleri olması muhtemel topluluklar olduğu söylenebilir. Benzer sürekliliğin ve tutuculuğun altında da bu sebep yatıyor olmalıdır.

6. DİĞER NEOLİTİK BÖLGELERLE KARŞILAŞTIRMA: YAKINDOĞU NEOLİTİK MİMALIĞI¹⁸

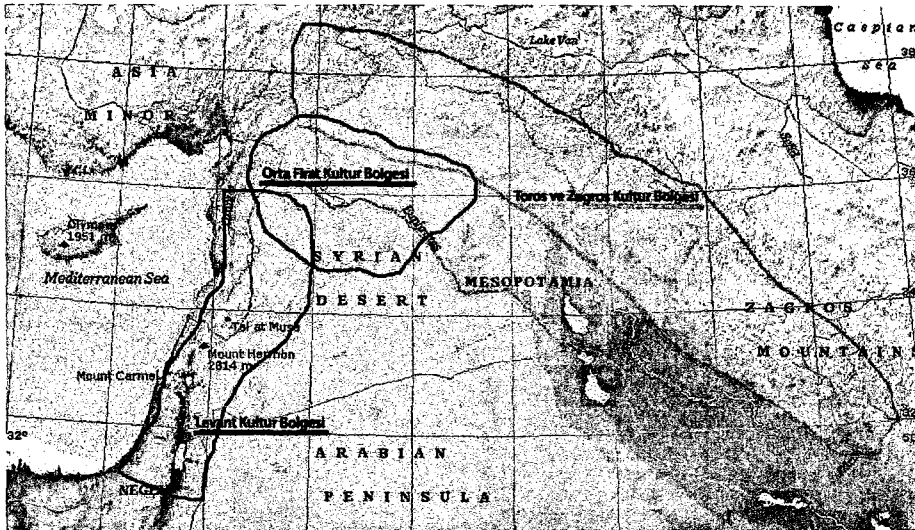
6.1 Yakındoğu'da Neolitik Araştırmaların Tarihçesi

Childe 1925 yılında yazdığı makalesinde, Childe (1925) Pleistosen sonunda iklim ve çevresel koşullarda meydana gelen değişikliklerin tarımın gelişimi için belirleyici olduğunu ve erken tarımcı toplulukların geçim ekonomilerinin tarım ile birlikte yeni bir anlam kazandığını ifade etmiştir. Braidwood'un kısmen bu görüşü sınamak amacıyla Zagros Dağları'nda yaptığı çalışmalar, Kenyon'un 1970'lerin ortasında Jericho'da yoğunlaşan çalışmalarıyla birlikte Gordon Childe'in "Bereketli Hilal"inin güney sınırları iyice genişlemiştir (Braidwood ve Howe, 1960; Kenyon, 1981). Kenyon, Jericho yerleşmesinde bulduğu tabakalanmadan da yola çıkarak Neolitik dönemi iki alt gruba ayırmıştır. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem A (PPNA; PrePottery Neolithic A, MÖ 10.000-8.700); ve Çanak Çömleksiz Neolitik B (PPNB; Pre Pottery Neolithic B, MÖ.8700-6800). Sonraki yıllarda artan araştırmalar ve yerleşmelerde görülen farklılıklardan yola çıkarak bu dönemin düşünülenden daha uzun bir süreç olduğu ve bu uzun zaman diliminde yerleşmelerde belirgin kültürel değişimler olduğu gözlenlenmiş ve "PPNB " erken, orta, geç, ve kimi zaman da final gibi alt ayrımlar oluşturulmuştur (Cauvin, 1988; 1994; 2000; Rollefson, 1989: 168-171; Rollefson ve Köller-Rolefson 1993). Uzun yıllar "yaşam biçimi" ya da "kültürel paket" olarak görülen Neolitik, farklı yayılmacı görüşler çerçevesinde bir coğrafyadan bir diğerine taşınan, Yakındoğu çıkışlı bir terim ve bu terimin oluşturduğu anlam çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yaygın, "ekonomi"ye dayalı bakış açısıyla "Neolitik" terimi "tarım" ve "yerleşik yaşam" ile birlikte tanımlanmış (Akkermans 2004: 282), Buna karşın bu tanım zamanla değişmeye başlamış, bir dizi kazı sonucunda yerini, farklı sosyo-ekonomik biçimlerin de olduğu yönündeki görüşlere bırakmıştır. Ürdün vadisinde kazılan ve avcı toplayıcı ağırlıklı bir geçim ekonomisine sahip olan Ain Mallaha örneği, yerleşik yaşamın bazen hiç de tarımla

¹⁸ Burada Yakındoğu olarak ele alacağımız şimdilerde Batı Asya olarak da tanımlanan bölge sınırları; Kuzeyde Güneydoğu Anadolu'yu içine alan güneyde Negev'e, batıda "Doğu Akdeniz olarak bilinen" Suriye, Ürdün, İsrail uzanan, doğuda ise Zagros Dağları'nın doğu eteklerinde son bulan oldukça geniş bir coğrafyadır (Şekil 43). Bölge, Giriş bölümünde de değinildiği gibi, bu bölümde değinilecek Neolitik yerleşmeler, bölge ve dönemin kültürel karakteristiğini yansıtabilecek, bulunan mimari kalıntıların yerleşmelerin dokusunu tanımlayabilecek ölçütlerde olması gibi kriterler dahilinde seçilmiştir.

ilgili olmadığı gibi çok az ilişkili de olabileceğini göstermiştir. Bir başka deyişle tarımın yerleşik toplulukların hayatta kalmaları için bir zorunluluk olduğu ya da tüm yerleşiklerin tarımcı olduğu ya da yerleşiklik için tarımın ön şart olduğu gibi bir sonuca varmanın doğru olmadığı anlaşılmıştır.

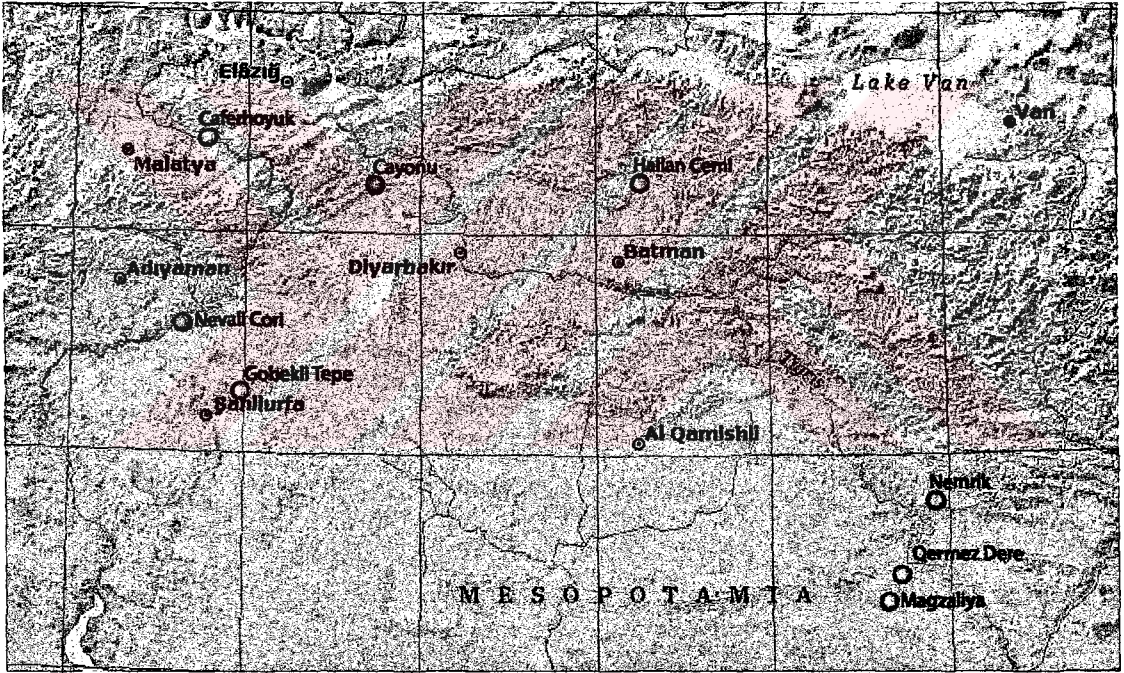
Julian Thomas, “Neolitik kültürlerin hayatta kalabilmeleri için ağırlıklı tarım ekonomisinin gerekliliği konusunda yanıldık, çünkü oldukça iyi organize olmuş bu toplumların farklı türden potansiyel ekonomik çeşitlilikleri olabileceğini uzunca bir süre göz ardı ettik” görüşü her ne kadar Avrupa Neolitik kültürleri için de olsa (Thomas, 1999: 59), çekirdek bölgeye ve özellikle de Orta Anadolu’ya uyarlanabilir. Braidwood’a göre “Neolitik Devrim”i gerçekleştiren ilkel tarımcı köy toplumlarıydı. Bu dönemde karmaşık bir yaşam biçimi yoktu; Örneğin Çayönü kazıları sırasında bulunan sal taşlı bina, Braidwood’un tanımına uymuyordu (Özdoğan, 2004: 48). Oysa, Neolitik araştırmaların hızlanmasıyla bir dizi yerleşmede ortaya çıkan sembolik öğeler bu insanların ne denli karmaşık bir sosyal yapı içerisinde yaşam sürdüklerini göstermeye başladı. Aynı konuda çalışan bir başka bilimadamı Cauvin ise, Natuf süresince sosyo-psikolojik değişiklikler gösteren insanın farklı düşünsel sistemlerinin de etkisi ile tarımcı yaşam biçimlerine adaptasyonunu kolaylaştırdığını söylemektedir (Cauvin, 1994). Daha marjinal tanımıyla “tarım tanrılar istediği için başlamıştı” (Cauvin, 2000). Bir başka araştırmacı Hodder, sosyal ve sembolik olarak radikal değişimin tarımdan daha önce yaşandığı, bu değişikliklerin tarımın yayılımını hızlandığı görüşündedir (Hodder, 1990).

Şekil 43. Yakındoğu’da Neolitik Dönem’deki farklı kültür bölgeleri.

6.2.Toros ve Zagros Bölgesi Neolitik Mimarlığı

Toroslar ve Zagroslar birbirini kesen iki ayrı sıra dağ dizisidir. Toroslar Doğu Anadolu'da birbirine paralel iki dağ sırası olarak değişim gösterir. Bazı araştırmacılar daha kuzeyde bulunan dağ sırasını Anti-Toroslar olarak tanımlamaktadır. Bu bölümde değinilecek olan yerleşmelerin Toroslar üzerinde bulunanlarının bir kısmı "Doğu Toros Neolitik Kültürleri" olarak da anılmaktadır (Çambel ve Braidwood, 1982). Zagroslar ise yine Neolitik kültürlerin ortaya çıktığı bir başka sıradağ dizisidir. Neolitik köyler bu sıra dağlar üzerinde bulunan vadilerde ve iç bölgelerde bulunmaktadır (Şekil 44).

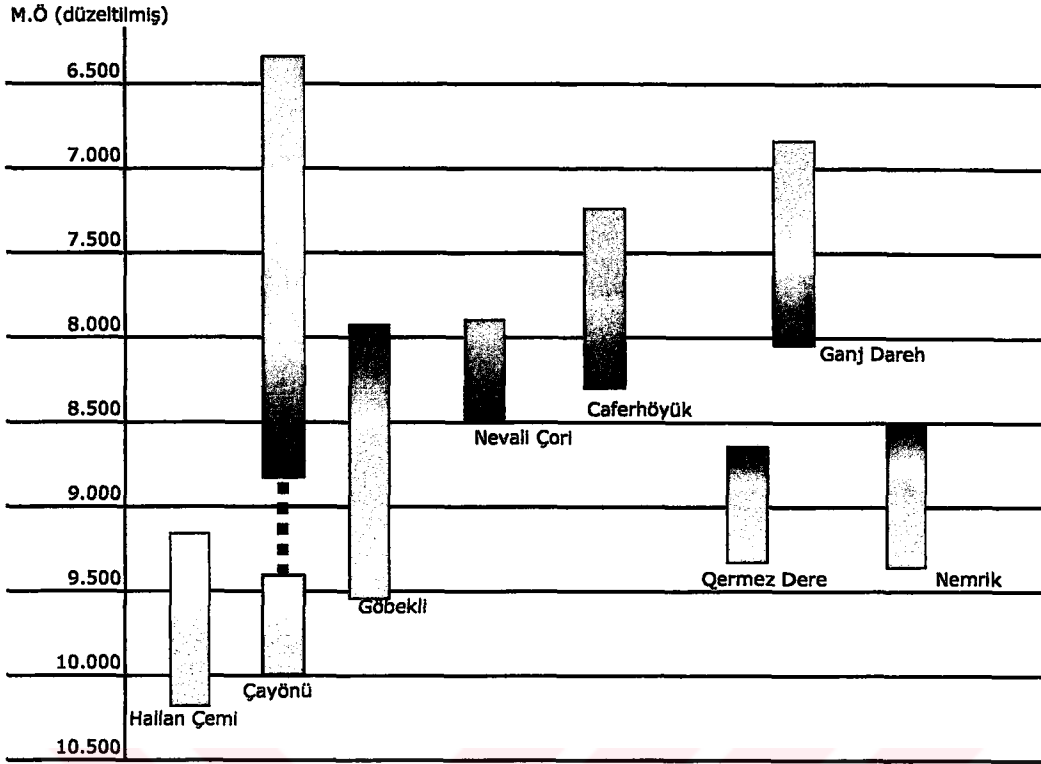
Şekil 44. Toros ve Zagros Bölgesi'nin önemli Neolitik yerleşmeleri.

Bölgenin en eski yerleşik köyü Hallan Çemi'dir. Batman ili sınırları içerisinde olan yerleşme, avcı toplayıcı insanların yaşadığı, kalıcı bir köy yerleşmesidir. Hallan Çemi'de "U" biçimli, büyüklükleri ortalama 4 metre olan, özensiz inşa edilmiş yapılar ortaya çıkar ve bu yapılar bir sonraki evrede değişim gösterirler. Kısmen toprağa gömük inşa edilen yapıların büyüklükleri de değişiktir. Daha yuvarlak bir form alan 5-6 metre çapındaki yapıların artık iç duvarların önüne bir kaplama gibi dikine yerleştirilmiş iri kireç taşı bloklar vardır. Yapı tabanları sıvalıdır. Bu yapılarla

birlikte daha özenli olarak inşa edilmiş bir başka yapı daha mevcuttur, Rosenberg bu yapının sosyal amaçlı kullanıldığını söylemektedir (Rosenberg ve Redding, 2000). Hallan Çemi, Neolitik araştırmalarının hız kazandığı bir dönemde Zagros kültür bölgesi özelliklerini devam ettiren ancak Neolitik öncesinde de bu bölgede yerleşik, organize köy yerleşmelerinin olabileceğini de gösteren (alt tabakalarında Zagroslar'da görülen Zarzi¹⁹ endüstrisi görülmektedir) oldukça önemli bir yerleşim yeridir. Neolitik öncesi ortaya çıkan bu yerleşmenin karmaşık geçim ekonomisi ve sosyal yapısıyla, genel bir çok yargının değişmesine sebep olmuştur (Rosenberg, 1999: 25).

Bölgenin kronolojisi açısından en eski yerleşmelerden biri olan Hallan Çemi'nin yanı sıra Nemrik, Qermez Dere ve M'lefaat gibi küçük ölçekli PPNA yerleşmeleri yine aynı kültürel kuşak üzerinde bulunan diğer yerleşmelerdir. Doğu Toros ve Zagros kültür bölgesinin en yoğun araştırılan yerleşmesi Çayönü Tepesi'dir. Çayönü hem Neolitik mimarinin gelişimi açısından hem de bu dönemin başlangıcından sona ermesine kadar tüm evrelerin izlenebilmesi açısından oldukça önemlidir. Bölgenin mimari geleneği Çayönü'nde ortaya çıkan, önce yuvarlak sonrasında oval yapılarla başlar. Aynı yerleşmede tabaka tabaka değişen bina tipolojisi (bkz Çayönü başlığı) bu kültür bölgesinin tamamında izlenebilir. PPNA'nın sonlarından itibaren tarımın Neolitik köylerde tarım ağırlıklı geçim ekonomilerinin yaygınlaşmaya başlaması ile birlikte değişen sosyal roller, insanın tüketen yerine birincil olarak "üreten"e dönüşmesi ile birlikte hem bina tipolojisinde hem de yerleşme dokularında belirgin değişimler görülür. Tek odalı yapılar, içlerinde depolama birimlerinin de bulunduğu çok odalı ve koridorlu yapılara, büyük ölçekli çok amaçlı daha karmaşık binalara doğru gelişim gösterir (Tablo 13).

¹⁹ Zarzi, Zagros dağları üzerinde bulunan bir mağaradır. Diğer çakmaktaşı endüstrilerinde de olduğu gibi (alet yapım, biçim ve özellikleri) burada bulunan çakmaktaşı endüstrisi kültürel kronolojinin tanımlanması için kullanılmıştır.

Tablo14. Zagros ve Toros Bölgesi Neolitik dönem yerleşmeleri (Rosenberg, 1999; A. Özdoğan, 1999; Hauptmann, 1999; Cauvin ve diğ. 1999; Watkins, 1990; Smith, 1990; Kozłowski ve diğ. 1990).

Nemrik: Musul'un 55 km kuzeybatısında, Kürt dağları üzerinde bulunan Dicle vadisinde yer alan yamaç yerleşmesidir. 2 hektardan büyük olan yerleşmenin meşe ağaçları ile çevrili olduğu belirtilmektedir (Kozłowski ve Kempisty, 1990). Nemrik halkının ana geçim kaynağı avcılık ve toplayıcılıktır. Buna karşılık sınırlı olarak bazı tahılların hasatının yapıldığı belirtilmektedir. Yerleşmeye iki kilometre ötede bulunan Dicle nehrinin varlığına karşın balıkçılıkla ilgili oldukça az veri mevcuttur. Nemrik'te barınak içlerinde ocak ya da ateş yeri bulunmaması pişirme işlevlerinin dış mekanlarda yapıldığını göstermektedir. Olasılıkla paylaşımın ve iş bölümünün yaygın olduğu Nemrik her ne kadar uzun süreli bir iskan geçirmemiş de olsa, çakmak taşı teknolojisine "Nemrikian" adıyla geçen taş endüstrisi yaklaşık 2000 yıl boyunca Levant'ta diğer yerleşmelerde de görülmüştür (Cauvin, 2000). Nemrik, çağdaşı diğer yerleşmelere oranla (Jericho, Mureybet vb.) kalabalık nüfuslu değildir. Kısmen toprağa gömük, taştan inşa edilmiş, yuvarlak planlı 4-5 kulübe bulunmuştur. Bu da 30-50 kişiye karşılık gelir ki, bu sayı oldukça azdır. Güney yamaçta yerleşmenin mezarlığı bulunur. En eski tabakasındaki üç yapı evresinde az sayıda mimari öge bulunmuştur.

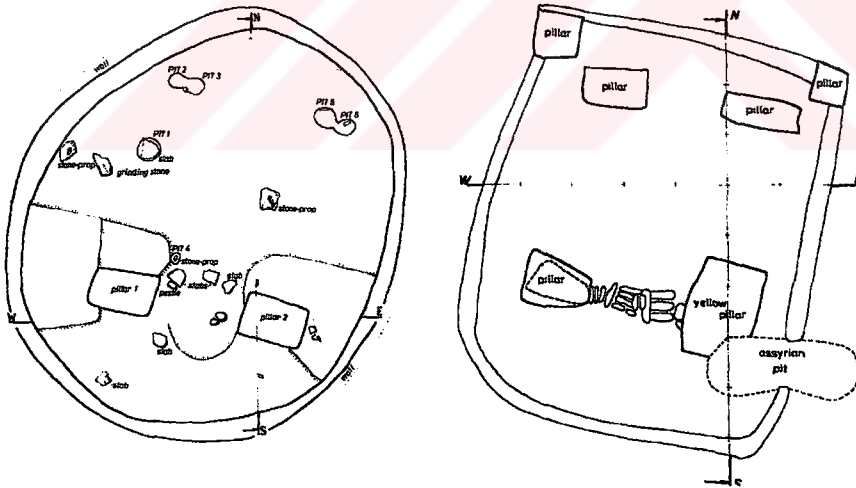
Bu tabakada iki tip yapı görülmektedir. Bunlardan ilki dal örgü, diğeri ise *pisé* tekniğinde kerpiçlerle inşa edilmiş olanlardır. Yapılar 5-6 metre çapında 65-70 cm toprak altına inşa edilmiş yuvarlak planlıdır. Dam örtüsü ile ilgili bir veri yoktur. Ancak bu barınakların geçici ve hafif malzemeden inşa edilmiş oldukları düşünülmektedir. Bazen barınak içlerinde çukurlar mevcuttur. Bu çukurların işlevi tam olarak bilinmemektedir. Bulunan diğeri iki yapı kalıntısı ise daha muntazam olarak inşa edilmiştir. Yer düzleminden 100-120 cm kadar derine inşa edilmiş barınaklar, oval planlıdır. 20 cm kalınlığında *pisé* tekniğinde kerpiçlerle inşa edilmiş bu barınaklar muntazam kil tabanlı ve duvarların iç yüzleri sıvalıdır. Söz konusu iki yapıdan birinin tabanı altında iki mezar mevcuttur (Kozłowski ve diğ. 1990).

En fazla sayıda yapının bulunduğu tabaka “orta tabaka” olarak tanımlanan evredir. Bu tabakada yedi ayrı barınak bulunmuştur. Yapılar düzensiz yuvarlak planlıdır. Boyutların bu tabakada artmış olduğu, 7-8 metre çapında yapıların ortaya çıktığı belirtilmektedir (resim plan). Bu tabakada kullanılan yapı malzemesi güneşte kurutulmuş “puro biçimli” 51x12x6 cm boyutlarında kerpiç tuğlalardır (Şekil 45). Yapıların tabanları 3-5 cm kalınlığında kille sıvalıdır. İçlerinde uyumak amacıyla yapıldığı düşünülen sekiler mevcuttur. Yine barınağın içinde duvarlara yakın ateş yerleri bulunmuştur. Bu tabakada bulunmuş olan barınakların tümü birbirine benzer niteliktedir. Bazı yapıların tabanı altında bir ya da iki mezar bulunmasına karşın bazıları içerisinde bulunmamış olması; mezarlı yapılarda günlük faaliyetlere ilişkin izlerin olmaması, buna karşın diğeri yapılarda bu türden izlerin olması oldukça ilginçtir.

Şekil 45. Nemrik'te bulunan kerpiç duvar ayrıntısı (Kozłowski ve Kempisty, 1990: 355).

Yerleşmenin en geç ve son tabakasında ise barınak içlerinde belirgin farklılıkları olan yapılar ortaya çıkar. Günlük faaliyete ilişkin öğeler ve barınak içlerindeki “dikme”²⁰ ler bu tabakayla birlikte ilk kez görülen mimari elemanlardır (Şekil 46). Tümü güneşte kurutulmuş kerpiç tuğla ve dökme kerpiçten yapılmış olan bu yuvarlak barınaklar içinde bazen merkezde iki, bazen de yapının her bir köşesinde birer tane, ya da daha fazla, çamur ya da kilden damı taşımak üzere yapılmış “dikme”ler mevcuttur. Bu dikme’lerin boyları 1.2 – 0.70 metre arasında değişir. Bu tabakada bulunan ve neredeyse muntazam olarak köşe oluşturan dikdörtgene yakın bir yapı, Nemrik’te “dikme” kullanımı ile birlikte damın taşıyıcılığını kuvvetlendiren ve bir sonraki adımda dikdörtgen formlu barınaklar inşa etmenin başarıldığını gösteren aşamalar olarak kabul edilir (Şekil 47). Dikdörtgene yakın bu barınak içerisinde dikmelerin muntazam köşe veren kuzey duvarına da inşa edildiği görülmektedir. Mekanın merkezinde bulunan dikmelerden birisi sarı renkte sıvalıdır. Bu tabakada bulunan bazı barınakların iç duvarları ve dikmelerinin de kırmızı renkte sıvalı olduğu bilinmekte, ancak bu özellikle ilgili herhangi bir yorum yapılmamaktadır (Kozłowski ve Kempisty, 1990; Kozłowski ve diğ. 1990).

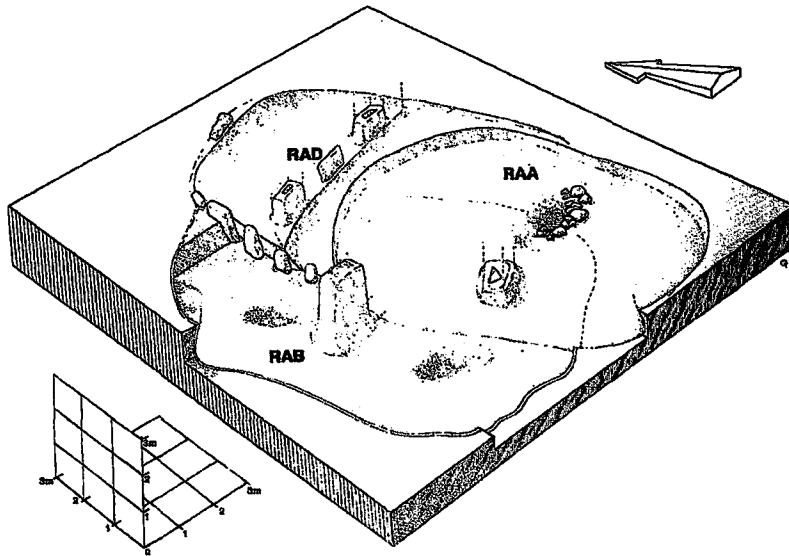

Şekil 46. Kerpiç dikmeli Yuvarlak planlı barınaklar Şekil 47. Kerpiç Dikmeli dikdörtgene yakın barınaklar (Kozłowski ve Kempisty, 1990: 356-358).

²⁰ Nemrik’te görülen ve aşağıda değinilecek farklı yerleşmede görülen bu durum, Yakınoğu PPNA yapı geleneği için belirleyicidir. Bu yapılar “Circular Pillar Building” terminolojisiyle tanımlanırlar (Aurenche 1981; Peltenburg, 2004). Pillar, dikme/ayak, fil ayağı olarak türkçeye çevrilmektedir (Hasol, 2003). Buna karşın dikme ya da ayağın tam olarak tanımlayıcı olmadığı düşünülmektedir. PPNA dönemi ile birlikte yuvarlak yapılarda ortaya çıkan, kimi zaman kerpiç kaide ile başlayan ve olasılıkla ahşap olarak devam eden, kimi zaman da oldukça masif bir taş kütesinden oluşan “pillar”ların işlevsel kullanımı ana mekanı örten damın taşınmasıdır. Buna karşın yerleşmelerin tamamında sembolik bir anlam ifade ettiği de anlaşılmaktadır. Boyalı ya da kabartmalı çeşitli figürlerin bulunduğu tipler çoğunluktadır.

Qermez Dere: Yerleşme MÖ 9250-8500 yıllarında Neolitik dönemin başlarında iskan edilmiştir. Belirgin sosyal değişimlerin görüldüğü bu dönemin özelliklerini üzerinde barındıran bir yerleşmedir. Oldukça sınırlı alanda çalışılmış, buna bağlı olarak az sayıda mimari öge bulunmuştur. Bu durumun bir diğer sebebi de yerleşmenin oldukça tahrip olmuş olmasıdır. Nemrik'ten çok da uzak olmayan Qermez Dere, Nemrik'le benzer bir çevresel ortamda yer alır. Geç Natuf ya da erken Neolitik döneme tarihlenen bu küçük yerleşmede avcı toplayıcılıkla geçinen mevsimlik yarı yerleşik anlayışın son aşamasında olduğunu gösteren veriler bulunmuştur. Sembolik öğelerin ortaya çıkışı ve geçim ekonomisinin uzun süreli saklamaya yönelik değişim göstermesi, Qermez Dere'nin Neolitik yaşam biçimine doğru bir gelişim içerisinde olduğunu göstermektedir (Watkins, 1990).

Barınaklar 0.80-1.50 m derine, toprağa yarı gömük inşa edilmiş, yuvarlak ile dikdörtgen arasında bir formdadır. Barınaklar dökme kerpiç yöntemi ile inşa edilmiştir. Yapı içi özellikleri ve formu, yukarıda, sözünü ettiğimiz 60 km uzaklıktaki Nemrik'le benzerlikler gösterir. Qermez Dere'de bulunan barınakların büyüklükleri 4-5 metre çapındadır. Nemrik'de gördüğümüz "dikme"ler burada da farklı şekillerde bulunmuştur. Bazen bu dikmeler dekoratif ya da sembolik özellikler içermektedir. İç mekan tabanları bazen beyaz kireç bazen de sıkıştırılmış topraktır. Yapılardan birinin tabanı altında altı bireye ait kafatası/insan başı bulunmuştur (Şekil 48).

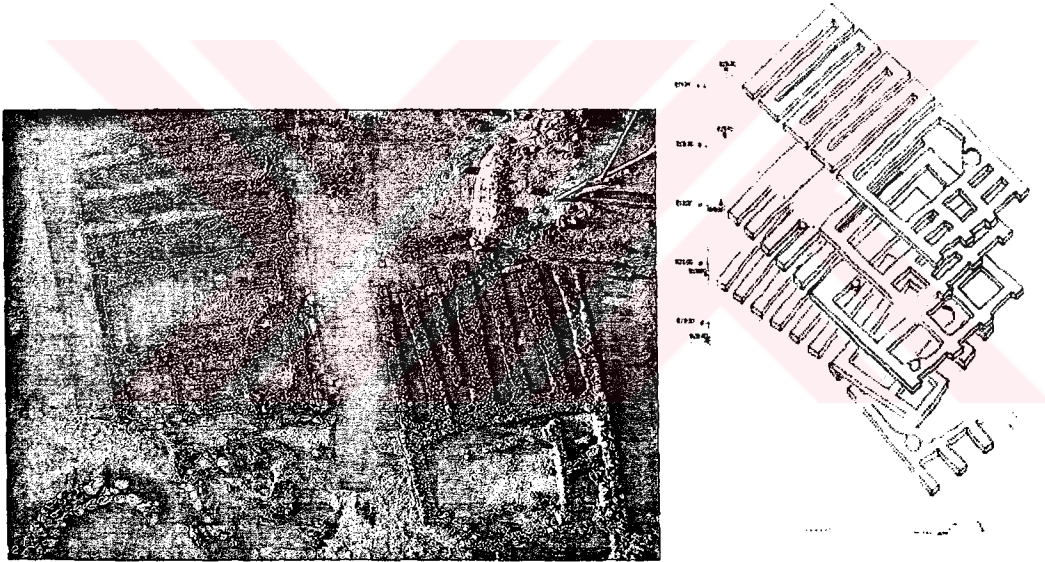
Şekil 48. Qermez Dere'de bulunan bir yapının izometrik çizimi (Watkins, 1990: 339).

Çayönü: Diyarbakır, Ergani’de Hilar Köyü’nde bulunan Çayönü, Çanak Çömleksiz Neolitik, Çanak Çömlekli Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, MÖ 2. bin yıl ve Demir Çağı, Ortaçağ kültürlerinin yaşamış olduğu bir yerleşmedir (Özdoğan ve diğ. 1991: 78-79). Yerleşme kesintisiz tabakalanması sebebiyle Yakındoğu’nun en önemli yerleşmelerinden biridir. En eski tabaka Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin başlarına tarihlenen, yuvarlak planlı çukur yapılar evresi (PPNA); bir sonraki evre, ızgara planlı yapılar evresi (PPNA/B); ve sırasıyla kanallı yapılar evresi (PPNB); taş döşemeli yapılar evresi (PPNB); hücre planlı yapılar evresi (PPNB); geçiş evresi (PPNC); geniş odalı yapılar evresidir (PPNC). Çayönü’nün en geniş araştırılan bu kültür katları (A. Özdoğan, 1999) çalışmamızda ele alınacak olan evrelerdir.

Çayönü, uzun süreli yerleşilmiş orta ölçekli bir Neolitik yerleşmedir. Avcı-toplayıcı küçük ölçekli bir köy yerleşmesinden, tarımcı köy yerleşmesine gelişim aşamalarının tüm evreleri burada gerçekleşmiştir. Yerleşme, Çanak Çömlekli Neolitik dönem öncesinde bilinmeyen (bu konudaki farklı görüşlere, çalışmamızın farklı bölümlerinde değinilmektedir) bir sebeple terk edilmiştir.

Çayönü’nün en eski evresi olan “yuvarlak planlı çukur yapılar” höyüğün doğu kesiminde bulunmuştur. Bu çukur barınaklarda dört alt yapı evresi görülür. İlk evrede birbirine yakın inşa edilmiş yuvarlak veya oval planlı, sıvalı çukur tabanlı dal-örgü kulübeler görülür. Bu barınaklar bir sonraki evrede gelişim gösterir. Bu kez daha sağlam ve kısmen temel olarak tanımlayabileceğimiz, taş altlıklı kulübeler ortaya çıkar. Barınaklar arasında taş döşeli alanlar bulunmuştur. Gündelik yaşamın bu işlik benzeri alanlarda sürmüştüğü düşünülmektedir. Bu tabakada bulunmuş olan BN binasının diğer yapılara oranla büyüklüğünün farklı oluşu sebebiyle binanın bir kült yapısı olduğu düşünülmektedir (Schirmer 1990: 341). Bu evrede ölümler açık alanlara açılan çukurlara ya da yuvarlak barınakların tabanları altına gömülmektedir (A. Özdoğan, 1999: 44). Tüm bu değerlendirmelerin ortaya çıkarılmış dört adet barınak üzerinden yapılmış olduğu dikkate alınması gereken bir durumdur.

Bir sonraki tabakada PPNA/PPNB dönemine ait olduğu düşünülen diğer bir yapı tipi de “erken” ve “geç” olarak iki ayrı evre olarak nitelendirilen ızgara planlı yapılardır. Izgara planlı yapıların boyutları 10x3.5 m dir. Birbirine paralel olarak inşa edilmiş duvar aralarında “havalandırma kanalları” vardır. Bu tipin daha gelişkin örneklerine aşağıda değinilecektir. Bu bina tipinde ana mekan, genişçe sayılacak tek odalıdır. Odanın köşesinde ateş yeri bulunur. Izgara planlı yapılarla birlikte 4-5 m çapında yuvarlak-oval formlu barınaklar da devam etmektedir. Doğu alanında on iki, batıda ise dört yapı bulunmuştur. Üçüncü tabakada yerleşmede ani bir değişim gözlenir. Bu tabakada sadece dört mimari öge bulunmuştur, bunlar doğu bölümünde yoğunlaşmış çukurlardır (Şekil 49-50).

değişim kültürel öğelerde ve ölü gömme geleneklerinde de kendini gösterir. Bu yapı tipinde farklı büyüklükteki taşlardan (0.50 m yükseklikte) yapılmış, taş sıraları, aralarında boşluk bırakılarak bir platform oluşturacak şekilde dizilmiş, bu boşluklar ise taban altında kanal oluşturacak biçimde taş levhalarla kaplanmıştır (Şekil 51). Binaların uzun kenarında bir tür “kaldırım” bulunur (A. Özdoğan, 1999). Bu tabakayla birlikte yapılar arasında oldukça geniş alanların bırakıldığı görülmektedir. Günlük faaliyetlerin böylesi açık alanlarda sürdüğünü gösteren kanıtlara ulaşılmıştır. Yerleşme ayrıca bir başka alana doğru kaymıştır. Bu durum kanallı yapılarla birlikte çok amaçlı yapıların, “endüstri ve konut” yapılarının ortaya çıktığını göstermektedir (A. Özdoğan, 1999: 46). Binalardan birinde bulunmuş olan çakmaktaşı üzerinde yapılan analizler sonucu, binanın (DI) deri işçiliği ile ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Açık alanlarda bulunan (46 adet) çok sayıda pişirme çukuru, çakmaktaşı yongalar açık alanların yoğun olarak kullanıldığı göstermektedir (A. Özdoğan, 1999). Ölümler, ızgara planlı yapılarda binanın ana mekanı tabanı altında ve binalar arasında bulunan açık alanlara gömülmüştür. Kanallı yapılarda ise ikincil gömütler çoğunluktadır. Avlulara gömülmüş insan kemikleri arasında genelde beden parçaları bulunurken baş ve çene parçaları ise bir arada avlulara gömülmektedir.

Şekil 51. Çayönü kanallı yapılar evresine ait bir bina (Schirmer, 1990).

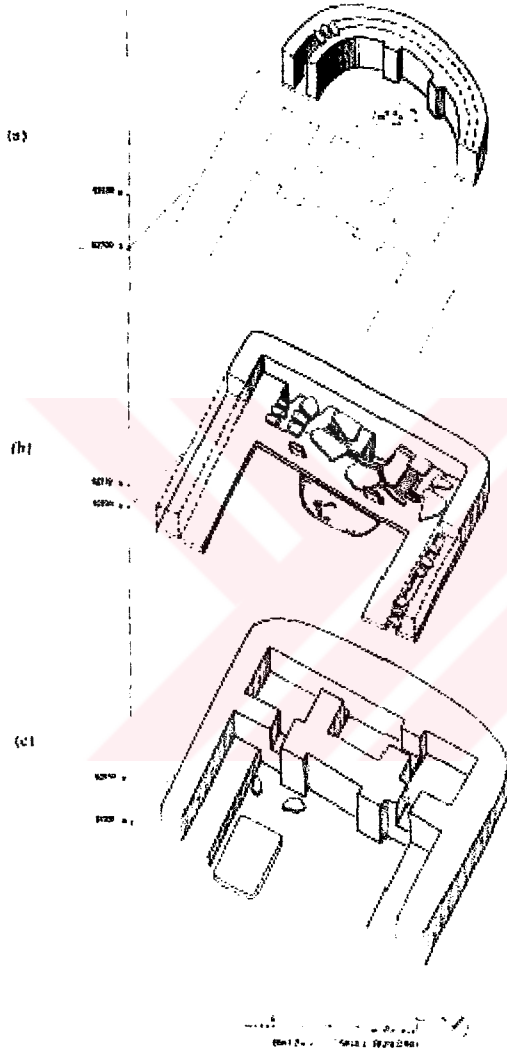
Bu tabakayla birlikte Çayönü'nde oldukça iri yassı taşlarla döşenmiş “Flagstone Building” olarak adlandırılan kült yapısı bulunmuştur. Yaklaşık 11x7 m boyutlarındaki dikdörtgen planlı bu yapı, yerleşmenin güney yamacında bulunmaktadır (Schirmer, 1983: 474-476; Özdoğan ve A. Özdoğan, 1990; Özdoğan ve A. Özdoğan, 1998).

Çayönü'nün beşinci tabakasıyla birlikte gözlenen değişim bu tabakada da devam eder. Bazen taş temelli kerpiç bazen de sadece kerpiç kullanılarak inşa edilmiş birbirine benzer taş döşemeli yapılar ortaya çıkar. Bu tabakada 19 yapı inşa edilmiştir. Genelde iki geniş odalı ve kapı geçitli olan bu yapılar, 5-8x4-6 m boyutlarındadır. Duvar kalınlıkları 40-60 cm olan binaların taban alanı, bina yapılmadan iri yassı taşlarla döşenmekte, bu döşeme düzlemi üzerine bina inşa edilmektedir. Batı alanında yoğunlaşan taş döşemeli birbirine paralel, aralarında her birine ait açık alanlar bulunan bir düzendedir.

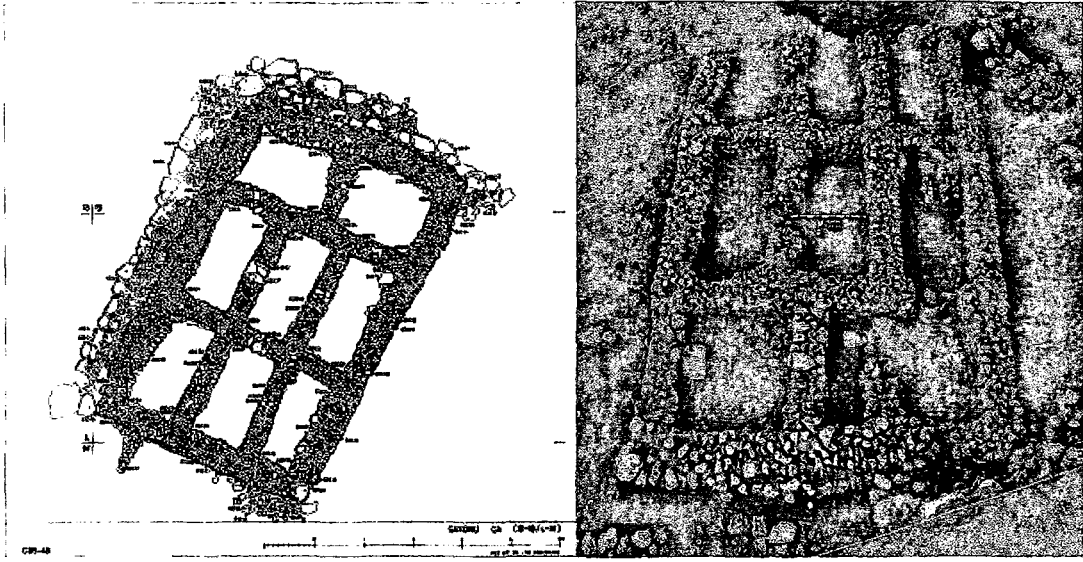
Bu tabaka ile birlikte Çayönü'nde ortaya çıkartılmış en dikkat çekici “kült yapısı” “kafatası binası” olarak tanımlanan yapıdır. Levant bölgesinde geniş bir alanda görülen “kafatası kültü”, insan kafalarının gövdelerinden ayrılarak ayrı bir yerde saklanmalarıyla tanımlanmaktadır. Bu kült faaliyeti, Jericho, Beisamun, Tel Ramad, Ain Ghazal vb. yerleşmelerde yaygın olarak görülmektedir. Bazı yerleşmelerde kafataslarının kille sıvalı olduğu, bazılarında aşı boyası ile boyanmış olduğu görülmektedir. Çayönü'nde bulunan “kafatası binası” üç kez yenilenmiştir. Yaklaşık 10x9 m büyüklüğünde olan yapının güney bölümünün tabanı kireç sıvalıdır, avlunun kuzey kenarı boyunca uzanan üç küçük mekan bulunmaktadır (Schirmer, 1983: 471-472). Tabanları iri yassı taşlarla döşeli bu mekanların altında yaklaşık 400 adet bireye ait gövde kemikleri bulunmuştur (Şekil 52).

6. tabaka ile birlikte hücre planlı yapılar ortaya çıkar. Taş temelli ve hücre içleri taş döşemeli olan bu binaların üst yapıları kerpiçtendir. Bölmeler arasında kapı geçitleri vardır. Aynı kültür bölgesi içinde ele alınabilecek Caferhöyük yerleşmesinde ise aynı tipte binalar mevcuttur ancak yapı malzemesi sadece kerpiçtir. Çayönü'nde, hücre planlı yapılarla birlikte yerleşme içi organizasyonu bir kez daha değişim geçirmiş olmalıdır. Çok amaçlı olduğu düşünülen bu yapılar yerleşmede nüfusun en üst

seviyeye ulaştığını göstermektedir. Yapıların 21 tanesi batı alanında, dokuzu da doğu alanında bulunur. HÜcre planlı yapılar kapladıkları alan olarak 70 ile 20 metrekare arasında değişir. Duvar kalınlıkları 40-60 cm arasında değişen binaların en küçüğü 1.80x2.20 m, en büyüğü 11.20x6.25 m'dir. Ortalama büyüklük ise 7x6 m dir (Bıçakçı, 2001; Şekil 53).

Şekil 52. Çayönü, kafataslı binanın yapım süreci (Schirmer, 1990).

Şekil 53. Çayönü, Hücre planlı yapılar (Schirmer, 1990; Bıçakçı, 2001).

Hücre planlı yapılarla birlikte ölü gömme geleneğinde de değişiklikler olduğu gözlenir. Bazen açık avlulara bazen bina tabanları altına ya da kült binalarına gömülen ölülerin bu tabakayla birlikte daha çok binaların tabanları altına gömüldükleri görülür. Bu tabakada bulunan kült yapısı ise “terrazzo binası” olarak tanımlanan yapıdır ve yaklaşık 12.5x9 m boyutlarındadır. Yapının dış subasman duvarları özenle seçilmiş orta boy taşlarla yapılmıştır. Yapının en ilginç özelliği olan tabanı ise bir kaç aşamada yapılmıştır. Kalın kireç, taş karışımı blokaj üzerine, içerisinde tabanın pembe rengini veren hematit katılmış yakılmış kireç karışımı yayılmıştır. En son aşamada yüzey perdelanmış ve taban üzerine bezeme olarak dört paralel çizgi çizilmiştir (Schirmer, 1983).

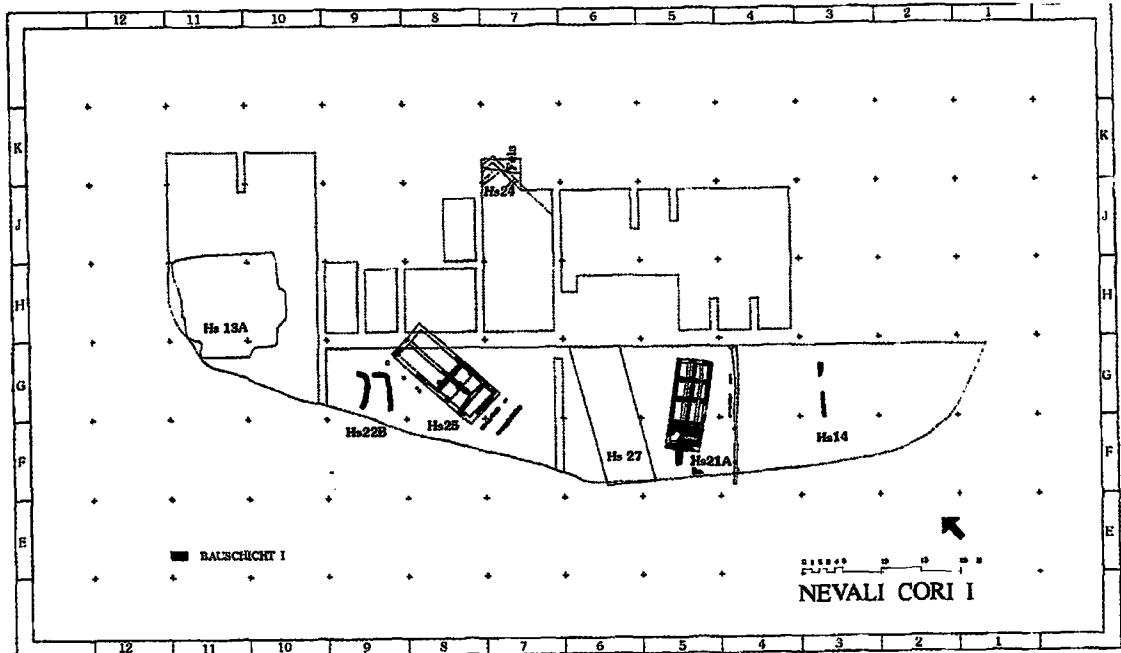
Hücre planlı yapılar yedinci tabakada da devam eder ancak bir tür değişim ya da mimaride gerileme olduğu söylenebilir. Bu kez bölme duvarları olmayan geniş odalı yapılar ortaya çıkar. Bu tabakada bir önceki tabakanın aksine 17 bina bulunmuştur. Geniş odalı yapılarla birlikte yerleşmede terk etme ya da kültürel bir gerileme olduğu belirtilmektedir (A. Özdoğan, 1999). Nitekim bir çok başka yerleşmede de eş zamanlı olarak benzer bir kültürel gerileme (Ain Ghazal ve Ganj Dareh bunların dışındadır) göze çarpmaktadır. Bununla ilgili yorumlara sonuç bölümünde yer verilecektir.

Nevali Çori: Şanlıurfa'da, Kantara çayı yakınına kurulan ancak günümüzde baraj gölü altında kalmış olan önemli bir yerleşmedir. Deniz seviyesinden 495 m yüksekliğindedir. 90 x 40 m boyutlarında bir alan ile doğudaki yamaçta yer alan yerleşme yeri Nevali Çori I, batıdaki yerleşme yeri ise Nevali Çori II olarak adlandırılmıştır. Nevali Çori'de üstten başlayarak Roma, İlk Tunç Çağı I, Kalkolitik Çağ (Halaf) ve Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a ait yerleşme izleri bulunmuştur. Bunlardan Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a ait Nevali Çori I'de 5, Nevali Çori II'de 2 yapı katı tespit edilmiştir (Hauptmann, 1999: 70).

Nevali Çori'nin MÖ 9. binde, tarım ve avcılık yaparak, hayvan evcilleştirerek geçimlerini sağlayan bir köy yerleşmesi olduğu, anıtsal taş heykelli kült yapıları ile Kantara Çayı kıyısına kurulmuş önemli bir inanç merkezi olduğu düşünülmektedir. Hauptmann, burada sınıflanmış bir sosyal yapının olduğunu söylemektedir (Hauptmann, 1999: 65). Gazel, geyik türleri ve yaban domuzu sıkça avlanan hayvanlardır. Koyun ve keçi diğer çağdaş yerleşmelerde de olduğu gibi burada da evcildir. Tarıma alınmış bitkiler arasında Einkorn ve Emmer buğdayları, arpa, mercimekgiller yer alır. Çakmaktaşı kaynakları yerleşmeye oldukça yakındır. Çift vurma düzlemli çeşitli uçlar ve orak bıçakların yanısıra kazıyıcılar, kalemlerden çok sayıda bulunmuştur.

Nevali Çori'lilerin ölüleri evlerin taban altlarına gömülmektedir. Tekli ve erkek-kadın, kadın-çocuk gibi çoklu gömülere de rastlanmaktadır. Bazı binaların altında bulunan kafatasları, kafatası kültüne dair ipuçları vermektedir. Nevali Çori oldukça sıra dışı buluntulara sahip, farklı bir Neolitik köydür. Kilden yapılmış kadın ve erkek, insan ve hayvan heykelcikleri, insan boyunda kireç taşı heykeller, saçının üst kısmı kazınmış, altı ise örgü olarak dolanmış yılan gibi betimlenen bir insan başı, başsız bir insan vücudu, vücudu kuş, başı stilize insan biçimli bir başka heykel, arka arkaya çömelmiş iki kadın figüründen oluşan bir başka heykel grubu, uçmakta olan bir kuş figürü, bir taş kap üstüne betimlenen iki insan ile bir kaplumbağanın dansı ve üstünde bir av sahnesini betimlendiği kireçtaşı levha gibi buluntular, Nevali Çori'de kireç taşı işçiliğinin/sanatının ulaştığı seviyeyi göstermektedir (Hauptmann, 2002).

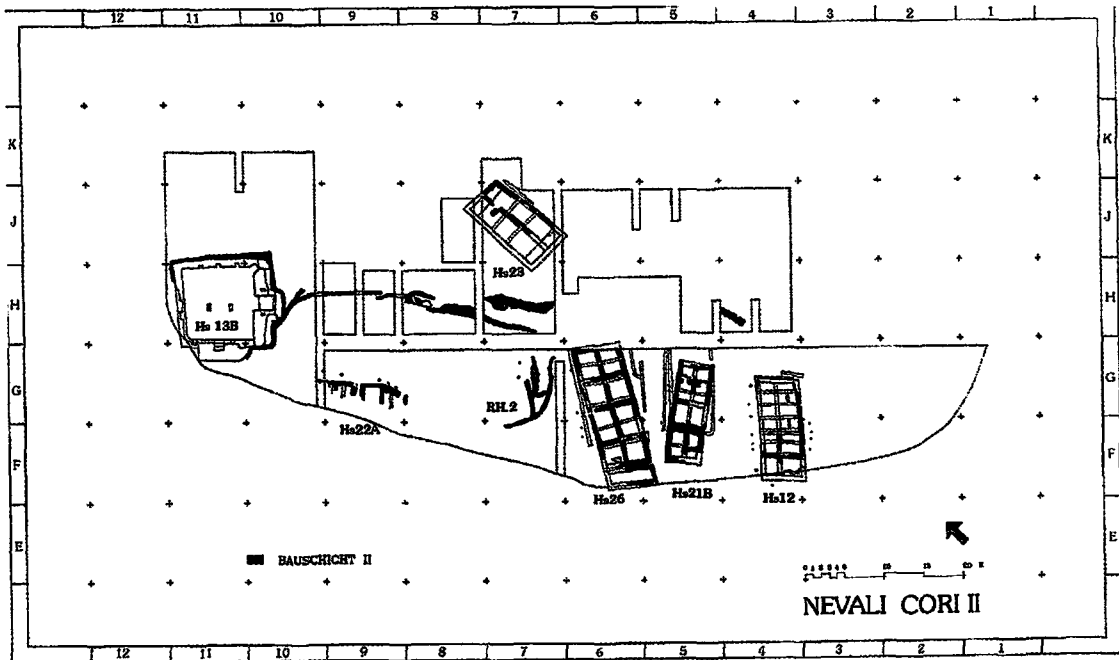
Nevali Çori I'de 29 ev bulunmuştur (Hauptmann, 1999: 70). Ana yapı malzemesi kireç taşı ile harç olarak kullanılan çamurdur. Yaygın olarak görülen yapı tipi “kanallı yapılar”dır. Bu yapı tipi, taban altlarına kanallar inşa edilmiş, düzenli iç bölmeleri olan dörtgen planlı yapılardır. I-V. yapı katlarında görülen bu özelliklere sahip yapılar, Çayönü geçiş evresiyle benzerlik gösterir. Tabaka I yerleşmenin en eski tabakasıdır. Bu tabakada 6 ev saptanmış, ancak bunlardan iki tanesi kazılmıştır. Her iki yapı da “kanallı yapı” planındadır. Temel, iri dikdörtgen taş bloklardan yapılmıştır. Taş bloklar aralarında boşluk bırakılarak bir platform oluşturacak şekilde yerleştirilmiş, bu boşluklar taban altında kanal oluşturacak biçimde taş levhalarla kaplanmıştır. Binanın dış duvarları ve iç bölme duvarları bu alt yapı üzerine inşa edilmiştir. Bina tabanında ise önce sık ve küçük taşlardan bir düzlem oluşturulmuş ve üzeri çamur harçla sıvanmıştır. Alt yapıda bulunan kanal açıklıkları ise, hava akımı sağlaması için sıvanmadan bırakılmıştır. Binaların dışı bir tür veranda ile çevrilidir. Dam örtüsü binanın uzun kenarlarına yerleştirilmiş dikmelerle taşınmaktadır. Binalardan biri 13.2x5.4 m, diğeri de 11.3x4.5 m büyüklüğündedir. Yapıların birinde altı, diğesinde ise bir bireye ait taban altı gömütü bulunmuştur. Tek olarak bulunan iskeletin başı yoktur (Hauptmann, 1999; Şekil 54).

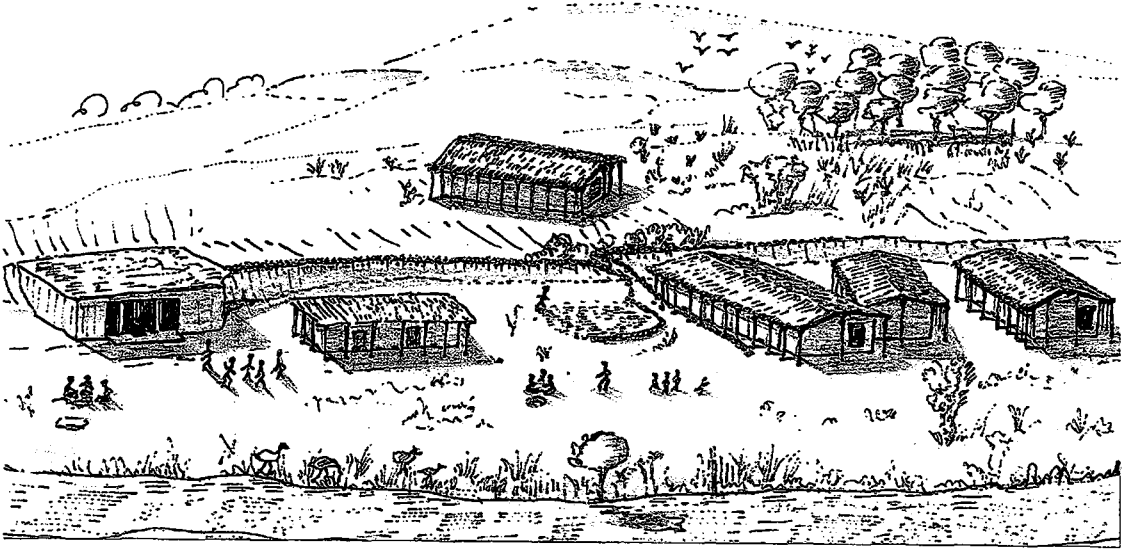
Şekil 54. Nevali Çori I. Yapı katı (Hauptmann, 1999 plate: 39. Fig 1)

II. yapı katında yerleşmenin yamacında, yerleşmenin sınırını çizen bir duvar yer alır. Bulunan kanallı yapılar ise daha gelişkindir. Bu tabakada üç adet ızgara planlı yapı bulunmuştur (Ev 12, 21, 26). Bir metre yüksekliğinde duvarları korunagelmiş olan ve alt yapısında altı kanal bulunan yapı (Ev 12), 12x5.3 m büyüklüğündedir. Bir diğer kanallı yapı ise 12.7x4.64 m büyüklüğündedir (Ev 21). Bu binada 25-30 yaşlarında bir kadına ait tabanaltı gömütlü bulunmuştur. 18.2x 6.2 m büyüklüğündeki diğer bir yapı ise yine altı kanallıdır (Ev 26). İki sıra halinde düzenlenmiş sekiz odası vardır. Bitişik ana yapının dış duvarları 50 cm, iç duvarları ise 40 cm genişliğindedir. Diğer binalara göre temel düzlemi daha düzgün bir biçimde inşa edilmiş olan yapının önünde açık bir sundurma bulunur (Hauptmann, 1988; 1999: 71).

II. tabaka ile birlikte kullanıldığı düşünülen büyük T biçimli “stel/dikme”leri ile dikkat çeken, 14.50x13.50 m büyüklüğünde bir kült yapısı bulunmuştur. Binanın duvarları 2.8 m yüksekliğinde korunagelmiştir. Kireç sıvalı tabanları, taş döşeli seki ve platformları, bazıları kabartmalı rölyefleri olan T biçimli 13 steli ve taş heykelleri ile bu binanın kült amaçlı kullanıldığı kesindir. Yapının tabanı Çayönü’nde olduğu gibi kireç yakma tekniği ile (piroteknoloji) yapılmıştır (Hauptmann 2002). Hauptmann, bu yapının bu dönemde yaygın olan “kafatası kültü” ile ilişkili olduğunu belirtmektedir (Hauptmann, 1999; Şekil 55-56).

Şekil 55. Nevalı Çori II. Yapı katı (Hauptmann, 1999 plate: 39. Fig 2)

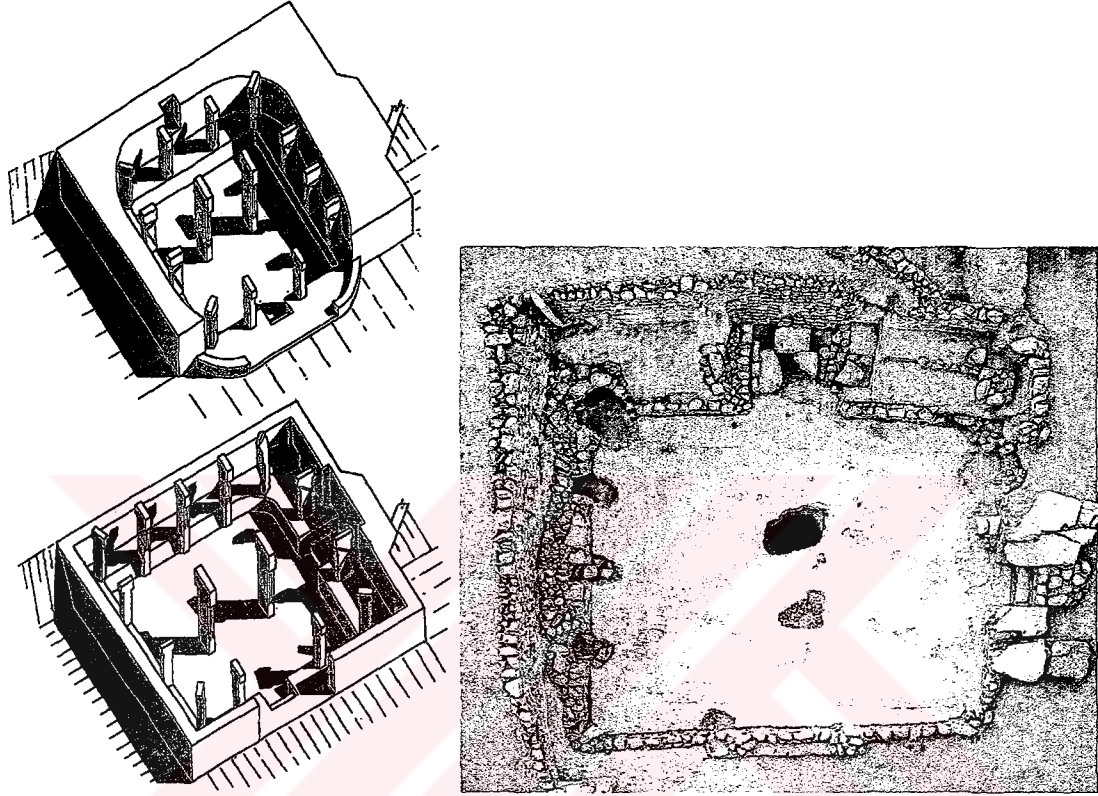

Şekil 56. Nevalı Çori II. Yapı katına ait canlandırma (Hauptmann, 1999 plate : 41, Fig 5)

III. tabakada birbirlerine paralel uzanan dört yapı (Ev 3,2,6,7) ve dağınık olarak sıralanmış üç (10,16,15) yapı daha bulunur. Bir birine paralel yapılardan ikisi II. tabakanın kanallı yapılarıyla yapım tekniği ve büyüklük olarak benzeşir. 8.10 m boyundaki ilk yapının iki kanalı, 15.6x6.1 m boyutlarındaki diğer binanın ise yedi kanalı vardır (Ev 3). İlk yapıda taban altında bir bireye ait iskelet bulunmuştur. Diğer binada ise 12 bireye ait tabanaltı gömütü bulunmuştur (Ev 2). Diğer iki yapı ise biçim ve iç öğeler olarak kanallı yapılardan oldukça farklıdır. Hem konut hem de işlik olarak kullanıldığı düşünülen bu yeni yapı tipinin iki ana bölümü vardır. Bina içinde ilk kez ocaklar bu yeni bina tipi ile ortaya çıkar. Bu yapılarda da kanal bulunmasına karşın üst yapı planı Çayönü'nde sözü edilen hücre planlı yapılara benzemektedir. Büyüklükleri genelde 14x6 m olan bu iki yapının ilkinde (Ev 6) bir, diğerinde ise (Ev 7) dört tabanaltı gömütü bulunmuştur (Hauptmann, 1999: 72).

Bu tabakada bulunan yuvarlak planlı bina ise oldukça ilginçtir. Tam olarak tanımlanmamış olan yapının dam örtüsü, dış cephesinde bulunan direk yerlerinden anlaşıldığı üzere, ahşap direklerle taşınmaktadır. Plan özellikleri olarak bina “circular radial building” plana benzemektedir. Bu tabakaya ait kült yapısı, II. tabakada bulunan kült yapısıyla aynı yerde bulunmuştur. 12.1x12.8 m büyüklüğündeki kült yapısının giriş duvarının yer aldığı duvar dışındaki diğer duvarlar boyunca üzerinde

taş levhalarla kaplı taş sekiler yerleştirilmiştir. Toplam on dikmenin yanısıra, girişe, ek olarak iki dikme daha yerleştirilmiştir. Girişin karşısındaki duvarda ise yine kült heykeli için yapılan bir niş bulunmaktadır (Şekil 57-58).

Şekil 57-58. Nevali Çori, Kült binası ve rekonstrüksiyon denemeleri (Hauptmann, 1999 plate: 42-43. Fig 7-9)

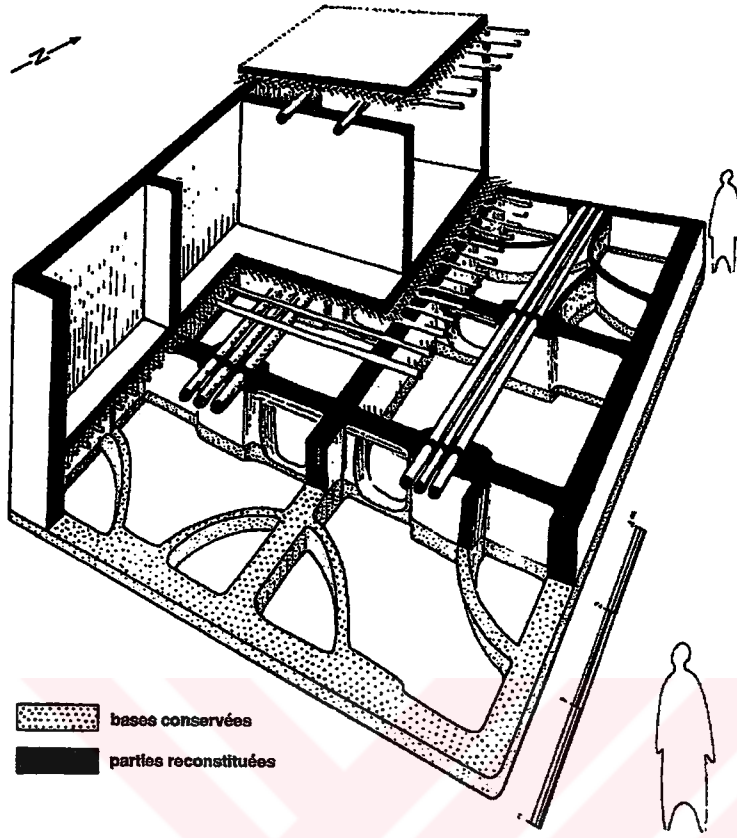
IV. katta paralel olarak yerleştirilmiş bir dizi dörtgen planlı yapıya karşılık, V. katta tek bir yapı ele geçmiştir, ilginç olan bu yapının öncekiler gibi kanallı olmadığıdır. Bu, yerleşme sürekliliğindeki kesintiye işaret eder. Mekan kullanımının dört oda ve bunun önünde bir başka mekana ayrılmış şekli, Çayönü'ndeki hücre planlı yapı evresini çağrıştırır.

Caferhöyük: Günümüzde Atatürk Barajı altında kalan yerleşme Malatya'nın 40 km kuzeydoğusundadır. Fırat'ın kıyısında bulunan yerleşme hafiri Cauvin tarafından, "Toros Neolitiği" olarak adlandırılmaktadır (Cauvin, 1988: 69; Cauvin ve diğ. 1999: 100). Fırat nehri kıyısına kurulmuş olan yerleşme, deniz seviyesinden 675 m yüksekliktedir. Büyüklüğü 0.42 ha'dır (Cauvin ve diğ. 1999), üç ana evre tespit edilmiştir. Yerleşmede koyun, keçi ya da başka bir hayvan evcil değildir. Tarım ise

sınırlı denemelerle sürdürülmektedir. Geç evrelere doğru avcılık ve tarımda farklı bir aşamaya gelindiği belirtilmektedir. Caferhöyük'ün kısa süreli yerleşilmiş bir avcı toplayıcı köy yerleşmesi olduğu söylenebilir. Cauvin, Orta Fırat ile farklı teknolo-kültürel özellikler gösteren Caferhöyük'ün bölgenin yerlilerince iskan edildiğini belirtir (Cauvin, 2000).

En eski evrede, odalar arası geçişin uzun duvarlardan yapıldığı, uzun odalı dikdörtgen biçimli yapılar bulunmuştur. Taş temel üzerine kerpiçten yapılan bu yapılar kullanımını tamamladığında yıkılarak düzlenmekte, avlu olarak kullanılmaktadır. Ocakların tümü bina dışındadır. Binaların arasında bulunan geniş avlular, her evin bir avlusu olduğunu ve günlük yaşamın bu avlularda sürdüğünü göstermektedir. Bu evreyle bulunan biri çocuk biri yetişkin erkeğe ait olan gömütler bina dışındaki açık alanlardadır. Bulunan bir diğer yapı ise Çayönü'nde geçiş evresinde görülen ızgara planlı yapılardır. Caferhöyük ızgara planlı yapılarının oldukça deforme olmuş biçimde, daha kalitesiz bir şekilde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu yapı tipinin en özenli yapım örneğinin görüldüğü yerleşme ise, yukarıda değinilen Nevali Çori'dir. Caferhöyük'te bulunan ızgara planlı yapı, Orta Fırat'ta El Kown'da bulunanlarla benzeşir (Stordeur, 2000a).

Orta evre olarak adlandırılan evrede, yapı tipolojisinde belirgin bir değişim görülür. Taş temelli, güneşte kurutulmuş kerpiçten (standart büyüklükte; 90x25x8-6 cm) hücre planlı yapılar bu evrede ortaya çıkan yeni yapı tipidir. Çayönü ve Nevali Çori'den bilinen bu yapı tipi Caferhöyük'te daha küçük boyutlardadır. Tümüyle ortaya çıkartılan tek yapı, 7.1x4.8 m boyutlarında hücre planlı binadır. Bina duvarlarının geniş olması ve bölme duvarlarının varlığıyla bu binanın iki katlı olduğu düşünülmektedir (Şekil 59). Binanın önünde bir tür sundurma olduğu, günlük aktivitelerin bu sundurmada olduğu belirtilmektedir (Cauvin ve diğ. 1999). En geç evrede ise hücre planlı yapılar küçülürken sayılarının arttığı görülmektedir. Bunlar 3.5-5.5x1.5-2 m büyüklüğünde değişen kerpiç yapılardır. Kerpiç boyutlarının da bu evreyle birlikte değiştiği (65-40x35-36x10 cm arasında) görülmektedir (Cauvin ve diğ. 1999: 95).

Şekil 59. Caferhöyük'te bulunan hücre planlı bir yapının rekontürüksiyon denemesi (Cauvin ve diğ. 1999 plate: 64, Fig 11/2)

Ganj Dareh: Yerleşme Zagros dağlarının batısında Bakhtran yakınlarında, deniz seviyesinden 1400 m yüksekliktedir. 0.13 hektar büyüklüğündeki yerleşmenin % 25'i kazılabılmıştır. Ganj Dareh avcı toplayıcı köy yerleşmesidir. Tüm besin kaynaklarının yabani olduğu, koyun, keçi, domuz, yaban sığırları, ceylan avlandığı bazı tahılların da kültüre alınma aşamasında olduğu belirtilmektedir (Smith, 1990).

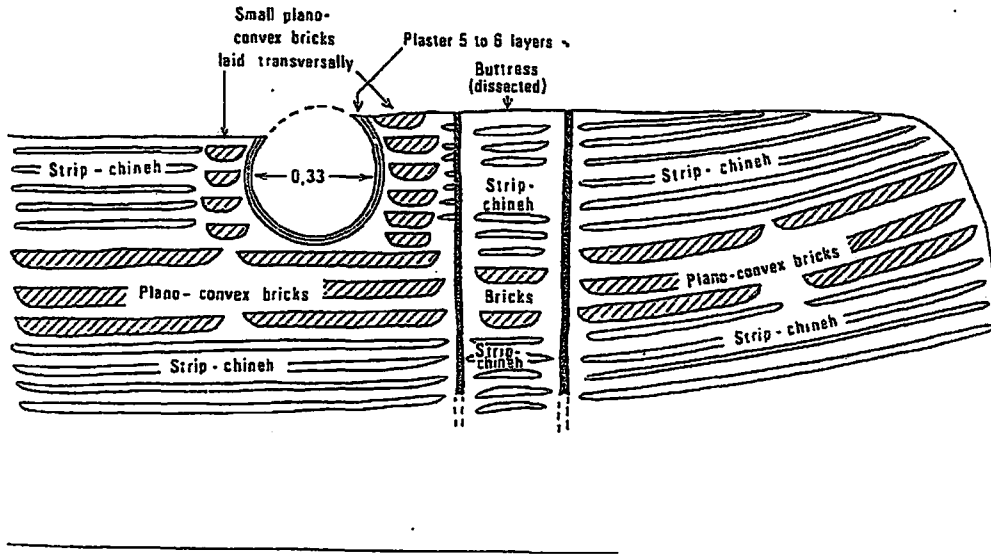
Yerleşmenin tüm evrelerinde yapılarda çamur, ağaç ve kerpiç kullanımı göze çarpar. Yakın çevrede kireçtaşı kaynaklarının bulunmaması sebebiyle taş oldukça az kullanılmıştır. Yerleşmede taş temel, duvar ya da döşeme görülmez. Buna karşın kerpiç, değişik boy ve tiplerde kullanılmakta, alçı ve kireç, taban sıvalarında ustalıkla kullanılmaktadır. Yerleşmede kireç yakmak için kullanılan çukurlar bulunmuştur. Yanmış kireç, binaların dışında, genellikle ölümlerin sıvanmasında da kullanılmaktadır. Binalar dikdörtgen ve dikdörtgene yakın oval planlıdır. Yerleşme dokusu Orta Anadolu'da olduğu gibi (*irregular agglutinant*) bitişik düzendedir

(Aurenche, 1981: 290; Şekil 60). Sıkışık dokulu yerleşme ani bir yangın sonucu terk edilmiştir.

Şekil 60. Ganj Dareh yerleşme planı (Smith, 1990).

Yerleşmenin en iyi korunagelmiş ve PPNB dönemine ait en fazla veriyi barındıran evresi yangın geçirmiş D tabakasıdır. Bu tabakada yerleşme küçük ölçekli bir köy yerleşmesidir. Bu tabakada bulunan dikdörtgen planlı, içleri bölümlendirilmiş binaların iki katlı olduğu, alt katlarının depo birimleri ve işlik alanları olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Binalar hem iç mekanda hem de bina dışında bulunan ahşap payandalarla desteklenmektedir. Ölüler ev tabanlarının altına gömülmektedir. Çatalhöyük'te olduğu gibi bazı binaların "kutsal mekan" olduğu düşünülmektedir. Bu mekanlarda küçük nişler üzerinde boynuzlu koç kafatasları bulunmuştur. 3-4x3-5 m arasında değişen boyutlardaki binalarda *plano konveks* kerpiç tipinin yaygın olarak kullanıldığı görülür. Aynı evrede, *pisé* ve dökme kerpiç binalara da rastlanmaktadır (Smith, 1990; Şekil 61).

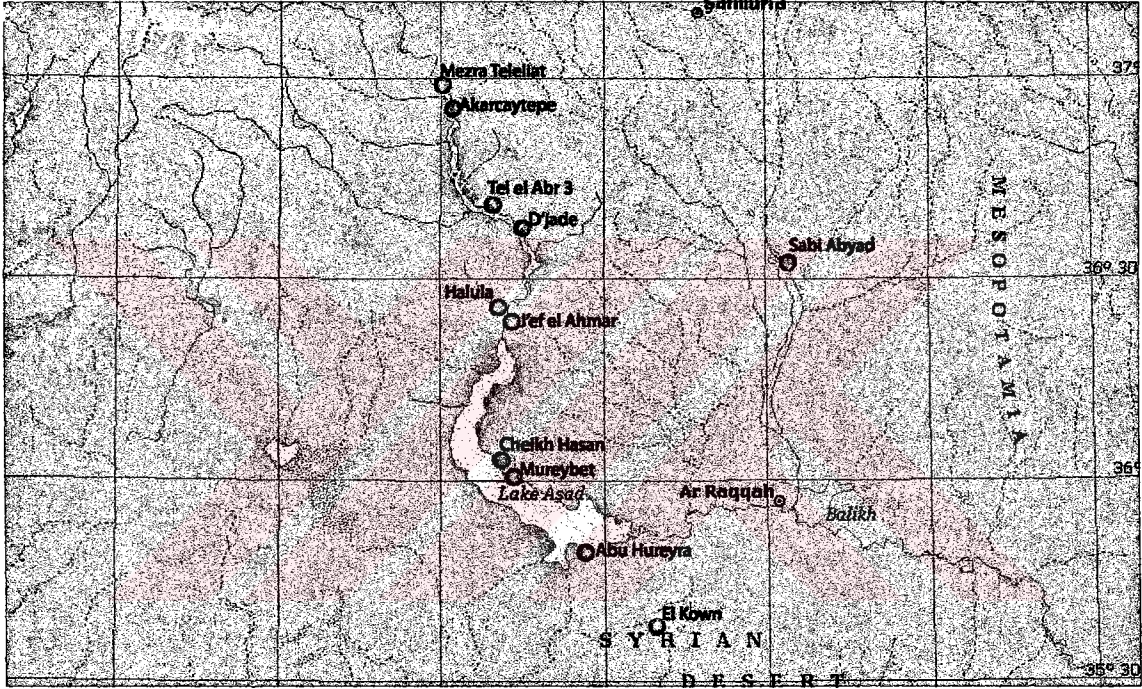

Şekil 61. Ganj Dareh, plano-konveks kerpiç tuğlalı duvar görünüşü (Smith, 1990).

Evlerin her birinin bir çekirdek aileye ait olduğu ve her evin kendine ait ev-içi ekonomisi olduğu düşünülmektedir. Tüm binalar neredeyse bir birinin aynıdır, farklı bina ya da bina içi öğenin bulunmamış olması, sosyal sınıfların henüz belirmediği, ortak paylaşımın ön planda olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Yerleşme tipik bir avcı-toplayıcı köy yerleşmesidir. C14 tarihleri, yerleşmenin Zagros ve Toros bölgesinde bulunan Neolitik köylerin gerilemeye başladığı dönemle çağdaş olduğunu göstermektedir. Ganj Dareh tüm kültürel öğeleri ile bölgenin genel kültürel çizgisinden farklıdır. Zagroslar üzerinde bulunan bu yerleşmenin bölgenin genel davranışı dışında kalmasının koşul ve olasılıkları yoğun olarak tartışılmış, kimilerince Orta Anadolu Neolitik kültürleri, Çatalhöyük'le ilişkilendirilmiştir (Mellaart, 1967; Aurenche, 1981).

6.3. Orta Fırat Bölgesi Neolitik Mimarlığı

Bölge Türkiye’de Şanlıurfa’nın güneyinden başlayarak Fırat Nehri’ni takip ederek daha güneyde Suriye Çölü’nde sonlanan kültür bölgesidir. Günümüzde bir çoğu baraj gölü (Esad Gölü) altında bulunan Fransız kazılarının yoğunlaşmış olduğu bölgede Fırat Nehri boyunca sıralanmış olan yerleşmelerin kültürel olarak ortak özellikler göstermelerinden ötürü bu bölge Orta Fırat Bölgesi olarak tanımlanmaktadır (Cauvin, 1994; Şekil 62).

Şekil 62. Orta Fırat Bölgesi Neolitik Yerleşmeri (G. Duru).

Neolitik öncesi bu bölgedeki yerleşmelerin büyük çoğunluğu oldukça küçük ölçeklidir (ortalama 600 m²). Olasılıkla bir kaç yüz kişilik grupları geçmeyecek yerleşmelerin bir kısmı yüksek tepelerde bulunan kaya sığınaklarında ve bu kaya sığınakları önünde bulunan teraslarda, diğer bir kısmı alçak bölgelerde ya da vadi içlerinde, açık hava istasyonları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemin en karakteristik özelliğinin hareketlilik olduğu söylenebilir. Bu hareketli topluluklar mevsimlik olarak yer değiştiren topluluklardır. Arkeolojik dolgulardan anlaşıldığı üzere bu göçer grupların büyük bir kısmı bir önceki mevsimde bulunduğu yere geri dönmekte bir kısmı da başka başka alanlara doğru hareket etmektedir. Bu sebeple bu dönemi tamamiyle tanımlamak, bölgede yaşayan insanlar için nüfus tahmini yapmak

oldukça güçtür. Buna karşın az sayıdaki kalıcı yerleşme dikkat çekicidir. Bunların büyüklükleri 2000–2500 m²'dir (Akkermans ve Schwartz, 2003). Fırat kıyısında yer alan Abu Hureyra (I) ve Mureybet (IA-B) bu yerleşmelere örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu topluluklar büyük ya da küçük gruplardan oluşan avcı-toplayıcı topluluklardır. Beslenme rejimlerinin büyük bir kısmını yabani tahıl oluşturur. Örneğin Abu Hureyra'da 150'ye yakın farklı yabani tahıl, bitki, meyve çeşidi tüketilmiştir (Moore ve diğ. 2000). Henüz sadece toplayıcı olan bu gruplar yabani arpa ve buğdayı yılın belirli zamanlarında bilinçli olarak toplamaktadır. Bu gruplar aynı zamanda avcılıkla uğraşmaktadır. Farklı türde hayvanları avladıklarına dair kanıtlar vardır. Gazel, yaban keçisi, yaban koyunu, yaban geyiği, yaban eşiği, kurt, tilki, sürüngenler ve kuşlar gibi her tür hayvan çeşidini avladıkları bilinmektedir. Orta Fırat'ın en çok avlanan hayvanı ise gazeldir. Özetle, Epipaleolitik olarak adlandırılan dönemde yaşamış bu grupların avcılık ve toplayıcılıkla geçinen, kimi zaman mevsimlik olarak yer değiştiren, pek azının ise kalıcı yerleşmelerde yaşayan topluluklar olduğunu söyleyebiliriz.

PPNA dönemine geldiğimizde ise yerleşmelerde farklı bir durum göze çarpmaz. Bir önceki dönem insanının alet çantasında bulunan mikrolit aletler artık yavaş yavaş yerini ok uçlarına bırakmaktadır. Bu ilk Neolitik evrenin en belirgin ucu El-Khiam ucudur. Standartlaşmış dilgi endüstrisi, çift vurma düzlemli (bipolar) ya da naviform çekirdekler, kazıyıcılar ve deliciler, kısacası alet çantasında görülen çeşitlilik, bu dönemin belirleyicisi olarak görülür (Cauvin, 1994; Gopher, 1994). PPNA ile birlikte yerleşmelerde "devamlılık" olduğu söylenebilir. Buna örnek olarak Abu Hureyra ve Mureybet'te binlerce yıl süren iskan örnek gösterilebilir. Sayıca az olsalar bile bu insanların yerleşik yaşamakta ısrarcı oldukları söylenebilir (Akkermans ve Schwartz, 2003). Bir başka ilginç durum ise, tüm PPNA yerleşmelerinin tümünün Fırat'ın sol yanında bulunmasıdır.

Bu dönemle birlikte artık tüm yıl boyunca iskân edilen yerleşik köylerin çoğaldığını söyleyebiliriz. Ne var ki, Orta Fırat ve çevresinde bu erken yerleşik köylerin sayısı oldukça azdır. Mureybet, Şeyh Hassan, J'arf el Ahmar, Tell al Abr 3 yerleşmeleri PPNA dönemi yerleşmeleridir (Cauvin, 1980; Stourdeur, 1998).

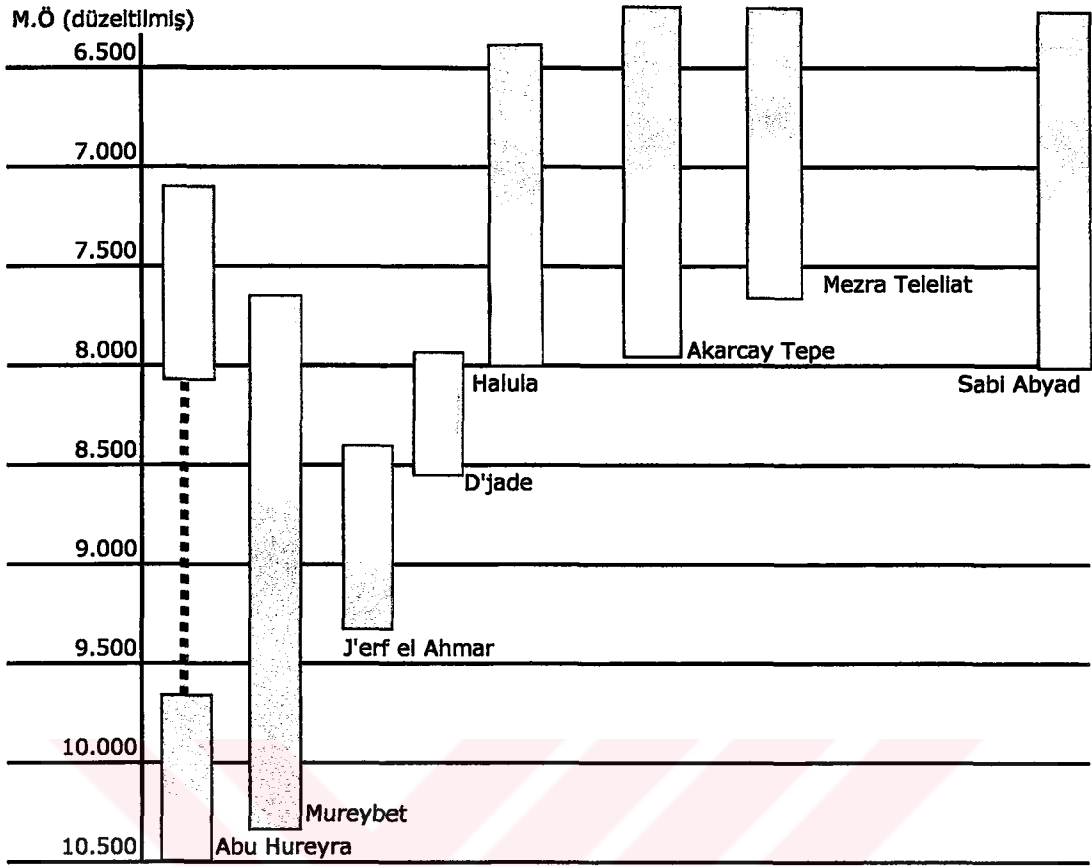
Daha batıda, Halep'in kuzeyinde bulunan Tell Karamel, geçim ekonomisi olarak yine Orta Fırat olarak bahsi geçen bölgeye yakın ve benzer özellikler gösteren bir başka yerleşmedir. Orta Fırat ve bu bölgenin civarında konumlanan yerleşmelere nazaran (Balık vadisi ve Jezire bölgesi) daha güneyde yerleşmelerin bu denli yoğunlaştığı başka bir bölge yoktur.

Mimari, yuvarlak ve oval formlu, bazen kısmen toprağa gömük, 3-6 m büyüklüğünde, taş üzeri *pisé* den yapılmış yapılardan meydana gelir. Yapılar içerisinde küçük bölümler vardır. Bu bölümler ev içi kullanıma göre ayrılmış birimlerdir. Yapıların pek azında duvar resmi ya da boyalı duvar bulunmaktadır. Mureybet, J'urf el Ahmar ve son yıllarda kazılmaya başlanan Tell el Abr 3 yerleşmesinde diğer yapılardan daha büyük ve yapı içi öğelerinin gündelik kullanımlarından farklı özellikte bazı yapılar bulunmuştur. Tamamıyla toprağa gömük bu büyük oval-yuvarlak yapılar, muntazam örülmüş taş duvarlarıyla, konutlara nazaran daha "anıtsal" bir anlayıştaadır. Bina içleri sekilidir. Bu sekilerin bazen alt kısımları bazen de duvara yaslandıkları yüzeylerde insan ve kuş betimlemeleri olan taşlar ve farklı geometrik biçimlerden oluşan kabartmalar bulunmaktadır (Aurenche, 1998; Stordeur ve diğ. 2000a).

PPNB döneminin, erken evresinde fazla bir değişiklik olduğu söylenemez. Mureybet'te yaşam devam etmektedir. Ancak Abu Hureyra gibi, PPNA yerleşmelerinin bir çoğu, PPNB ile ortaya çıkan D'jade, Halula, Akarçay Tepe ve Mezraa Teleilat gibi yeni yerleşmelerle eş amanlı olarak tekrardan iskan görülür.

PPNB'nin sonuna, Geç PPNB olarak adlandırılan döneme gelindiğinde ise, kültürel olarak Yakınoğu'nun bütününde gözlenen belirgin değişiklikler ortaya çıkar. Habur ya da Balık vadisi gibi yerlerde daha önce iskan edilmeyen bölgelerde yeni yerleşmeler görülür. Bunlar çoğunlukla küçük ölçekli yerleşmelerdir. Balık vadisinde bulunan Tell Damishliya ve Sabi Abyad, büyüklükleri bir hektarı geçmeyen yerleşmelerdir (Verhoeven ve Akkermans, 2000). Yerleşmelerin büyüklük ve biçimlerinde görülen bu değişim, birçok farklı araştırmacı tarafından geçim ekonomisi ile ilişkilendirilmiştir.

Orta PPNB ile birlikte insan yaygın olarak tarımın “tüm” olanaklarını kullanmaya başlamış, birçok farklı bitki türünü kültüre almış ve bunun sonucu olarak geniş kaynaklara sahip tarımcı topluluklara doğru bir evrilme gerçekleşmiştir (Cauvin, 2000). Bununla birlikte hayvancılık gelişmiş, koyun, keçi, domuz evcilleştirilmiştir. Buna karşın, bu yeni geçim ekonomisinin gözlendiği yerleşmelerde uzun süreli bir iskan görülmemektedir. Natuf’tan bu yana süren sürekli ve yerleşik köylere doğru olan süreç ani bir biçimde kesintiye uğrar. Farklı görüşlerin hakim olduğu ve kimilerince “PPNC” (Rollefson, 1989: 168-173) kimilerince “PPNB Final” (Cauvin, 1994) olarak farklı önermelerle tanımlanan dönemde, yerleşik köylerin bir sebeple terk edildiği, pastoral anlayışta bir yaşamın başladığı ya da farklı bölgelere göçler olduğu öne sürülmektedir. Aynı dönemde bazı yerleşmelerde az sayıda da olsa çanak çömlek bulunmaya başlamıştır. Akarçay Tepe, Mezraa Teleilat, Tell el Kerkh yerleşmelerinde erken çanak çömlek ile birlikte Orta PPNB’den beri süren iskanın bir anlamda kesintiye ya da bir tür değişime uğradığı açıkça gözlenmektedir (Balkan Atlı ve diğ. 2003; Karul ve diğ. 2002). Özetle bu bölge, özellikle MÖ 9500-8700 yıllarında PPNA olarak tanımlanan zaman diliminde başlayan ve tüm Çekirdek Bölge’de PPNB sonuna kadar (MÖ 7000’ler) izlenen değişimlerin en hızlı yaşandığı yerdir. Dörtgen planlı yapıların ortaya çıkış süreci buradaki yerleşmelerde adım adım gözlemlenebilir. Daha güneyde ancak 500 yıl sonra dikdörtgen planlı yapıların ortaya çıktığına yukarıda değinilmiştir (Tablo 15).

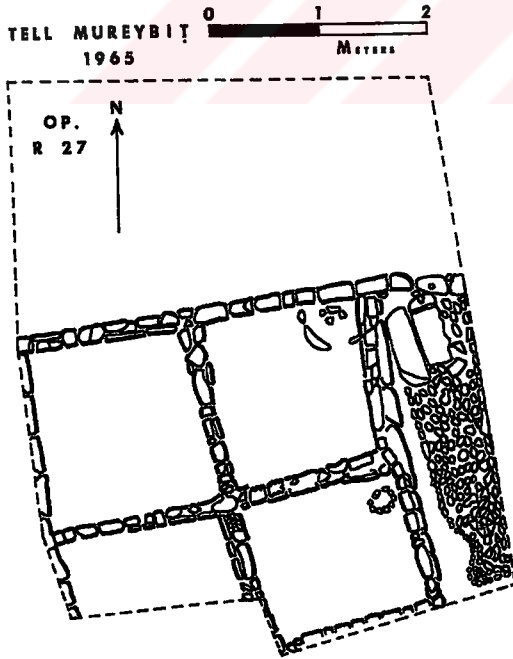

Tablo15. Orta Fırat Bölgesi Natuf ve Neolitik dönem yerleşmeleri (Moore ve diğ. 2000; Cauvin, 1994; Stourdeur ve diğ. 2001; Coqueugnot, 1999; Molist 1996; Arimura ve diğ. 2000; Karul, özel görüşme; Akkermans ve Verhoeven, 1995).

Mureybet: Bu yerleşme hem bölge tabakalanması için hem de Neolitik çalışmalarda özellikle yontma taş işçiliği üzerinden yeni terminolojilerin ortaya çıktığı bir yerleşmedir. Günümüzde Tabya barajı altında kalan yerleşme Fırat kıyısında Halep'in 86 km doğusunda bulunur. On metreden daha alçak olan yerleşme deniz seviyesinden 300 metre yüksektedir. Yerleşmede dört ana evre mevcuttur. IA-Natufian final; IB Epinatufian; II-Khiamien; IIIA-PPNA ancien; IIIB; PPNA recent; IVA PPNB ancien; IVB PPNB moyen (Cauvin, 1994: 20-21). Özellikle yerleşmenin III. Evresi ile (ca 9.500-8.800 BP) birlikte görülen 60 farklı tür yabani tahıl ve meyve türü, özellikle de oldukça yoğun einkorn buğdayı bu yerleşmenin artık yoğun olarak yabani türlerin hasatını yaptığını göstermektedir. Yine aynı zamanda bu dönemde gazel, yaban eşiği, yaban domuzu, yaban geyiği ve onlarca farklı kuş türü avcılığı yapılmaktadır.

Yerleşmenin en erken tabakaları kısmen toprak altına inşa edilmiş yuvarlak biçimli yapılar ile başlar. Çoğunlukla biçimlendirilmiş (somun biçimli) kireç taşından yapılan yapılar, yuvarlak planlıdır. Bazı yapıların iç ve dış duvarları kırmızı kil ile sıvalıdır. Yapı, iç duvarı boyunca sekilidir. Yapının dışı ile yapının kullanım tabanı arasında yaklaşık 70-100 cm fark vardır. Dam örtüsü, mekanın ortasında bulunan direk ve sekiler üzerinden uzanan dikmeler yardımıyla taşınmaktadır²¹.

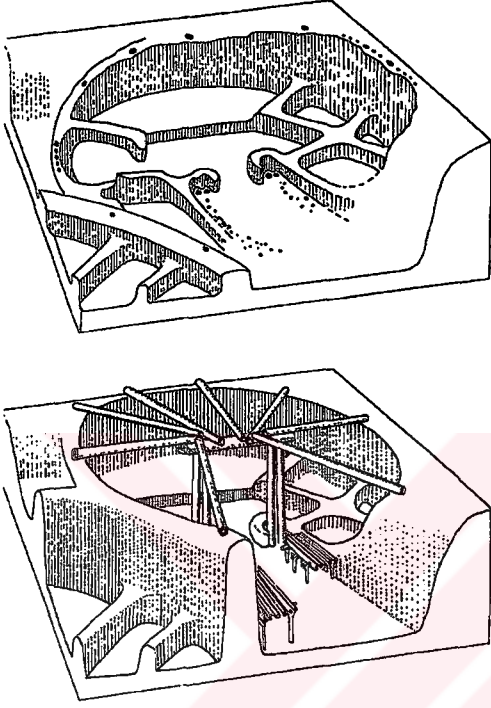
PPNA'nın geç evreleriyle beraber dörtgen plan görülmeye başlar, ilk örnekleri Jerf el Ahmar'da ortaya çıkarılan, küçük yapı birimleridir. Birbirlerine eklenmiş gözlerden meydana gelen bu birimler, 1.00–1.50 m. boyutlarındadır. Tabanları ufak boy yassı taşlarla döşelidir, sadece birinde ocak bulunmuştur (van Loon, 1968). Aynı gelişme Mureybet'te de izlenmektedir. Her iki yerleşmenin de içinde bulunduğu bu kültür bölgesinin en belirleyici özelliği, PPNA sonlarından itibaren yuvarlak yapıların yerini dikdörtgen biçimli yapıların almaya başlaması ve bu değişimin çeşitli safhalarının farklı yerleşmelerde açıkça gözlenmesine olanak sağlamasıdır. Mureybet sonrasında bölgede yoğunlaşan Fransız kazılarında özellikle de Jerf el Ahmar'da bu tekno-kültürel değişikliği aşamalarıyla izlemek mümkündür (Şekil 63).

Şekil 63. Mureybet, dikdörtgen planlı yapılar (Van Loon 1968).

²¹ Bu yapı tipi “circular radial building” ya da “equates round pluricellular building” olarak tanımlanmaktadır (Aurenche, 1981; Peltenburg, 2004). PPNA dönemi yerleşmelerinde Mureybet, J'arf el Ahmar, Munhata'da, PPNB döneminde ise Akarçay Tepe, Khirokitia ve Tenta'da görülür.

Mureybet'te ortak kullanılan yapılar da mevcuttur. İçlerinde depolama birimleri bulunan bu yapıların aynı zamanda belirli ritüel aktivitelerin yapıldığı yerler olduğu belirtilmektedir. Bu tür yapılar yuvarlak planlıdır ve büyüklükleri 5-7 m çapındadır (Cauvin, 1980: 21-27; Şekil 64).

Şekil 64. Mureybet. Ortak kullanıma yönelik olduğu düşünülen binalar (Cauvin, 2000: 43, fig 15).

Jerf el Ahmar: Mureybet'in 35 km kuzeyinde yine Fırat nehri kıyısında yer alan bir başka Neolitik yerleşmedir. Burada, Mureybet'te olduğu gibi Neolitik dönem öncesinde iskan yoktur. Mureybet'tekin aksine hem PPNA dönemine ait hem de PPNB'nin erken evrelerine ait son derece iyi korunmuş yapılar bulunmuştur (Stordeur, 2000b). Yerleşmede doğu ve batı olarak isimlendirilen bir biri ile kesişen iki ayrı höyükleşme mevcuttur. Doğal çevre belirli bir çeşitliliğe sahiptir. Fırat boyunca ormanlık bitki örtüsü yer alır (Stordeur ve diğ. 1977: 283). Fırat'ın taşıdığı çeşitli taşlar, açmış olduğu falezlerde kil ve kireç taşları yerleşmede kullanılan hammadde kaynaklarını oluşturmaktadır (Stourdeur ve Abbes, 2002: 564). Yerleşme yakınlarında bulunan steplerde ise çakmaktaşı kaynakları vardır. Jerf el Ahmar'daki tek evcil hayvan köpektir. Çok sayıda farklı yabani tahıl türünün toplayıcılığı yapılmaktadır. Yabani arpa tarımının da yapıldığı bilinmektedir. Yerleşmede PPNA ve Erken PPNB'ye kadar süren 11 tabaka mevcuttur.

En eski evrede bulunan barınaklar kireç taşından yapılmış, kısmen toprak altına inşa edilmiş genellikle tek odalı yuvarlak yapılardır. Bazen birbirlerinin duvarlarını kullanan bitişik tipler de görülmektedir. Bu tabakayla birlikte bulunan buluntular ve ateş yeri, ışık alanı gibi günlük aktiviteleri işaret eden öğelerin tamamı, barınakların dışında bulunmuştur. Günlük yaşantının barınakların etrafındaki açık alanlarda sürdüğü söylenebilir (Stourdeur, 2000b: 1-2; Şekil 65).

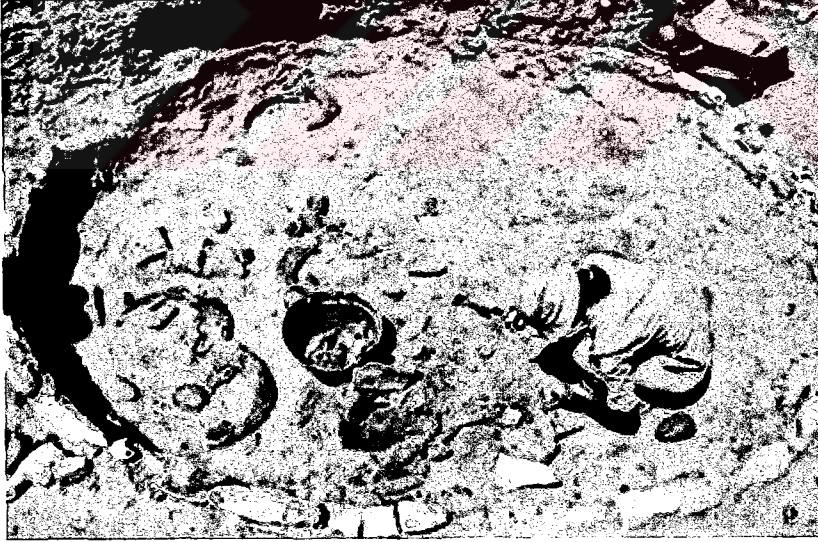
Şekil 65. Jerf el Ahmar, en eski yapı evresi
(www.france.diplomatie.fr/culture/culture_scientifique/archeologie).

Bir sonraki tabakada ise iki odalı oval formlu yapılar ortaya çıkmıştır. Bu tabakada görülen en ilgi çekici gelişim, iki oda ortasında bulunan bölme duvarının düz olarak inşa edilmesi ve birleşim yerlerinin 90 dereceye yakın olmasıdır. Yapının iç tabanı benzer büyüklüklerde taşlarla muntazam biçimde döşenmiştir (Şekil 66). Bu binalarla birlikte artık iç mekanın yaşam düzleminin yükseltilmiş olduğunu görülür. Binalarda taş temel kullanımı bu tabaka ile birlikte görülen bir başka yeniliktir. Yapıların iri moloz taşlar üzerine yumuşak, puro biçimli kireç taşlarından dam koduna kadar bu malzemeye inşa edildikleri düşünülmektedir. Bu tabakada bulunan evlerin sayısı 10'u geçmez. Binaların çoğu yanmış olarak bulunmuştur. Bunların bir tür kaza sonucu mu yandığı yoksa bilinçli olarak mı yakıldığı bilinmemektedir. Bu evlerden biri, buluntularıyla diğerlerinden farklıdır. Yangın sırasında yapının dış duvarları içe doğru yıkılmıştır. Bina içindeki yıkıntı temizlendiğinde duvarlarda asılı

olan üç yabani sığır (boynuzlarıyla birlikte) kafatası ve bir kafatasının boynuna asılı olduğu düşünülen 50 boncuktan oluşan bir kolye bulunmuştur. Yabani sığırın bu dönemde önemli bir kült olduğu hem bu yerleşmede bulunan kil figürinlerden hem de diğer yerleşmelerde bulunanlardan bilinmektedir (Şekil 67).

Şekil 66. Jerf el Ahmar, oval formulu iki odalı yapılar
(www.france.diplomatie.fr/culture/culture_scientifique/archeologie).

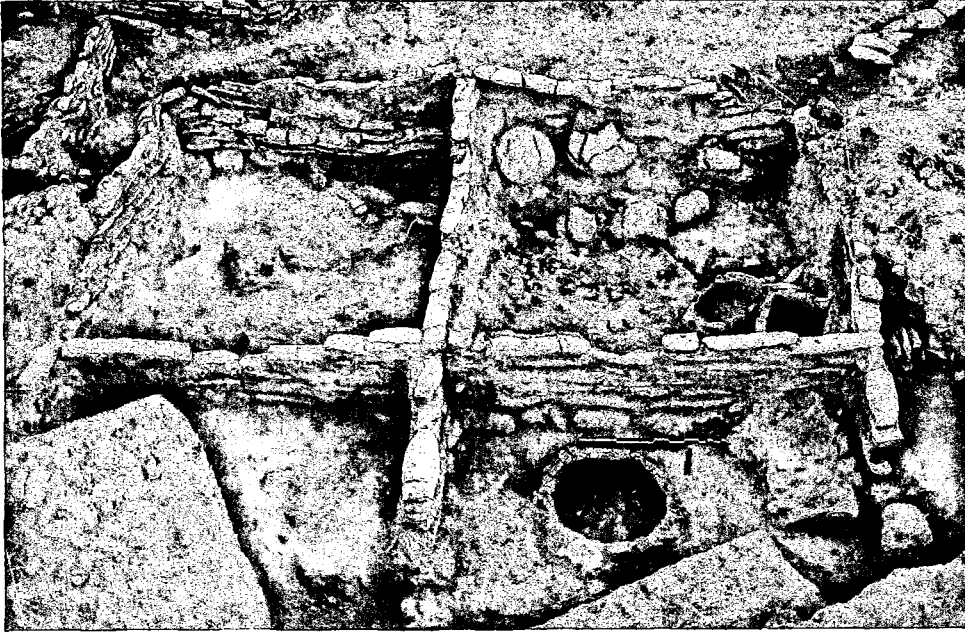
Şekil 67. Jerf el Ahmar, içerisinde farklı buluntular bulunan yapı.
(www.france.diplomatie.fr/culture/culture_scientifique/archeologie).

Dörtgen biçimli binaların ortaya çıktığı bir sonraki tabakada, köşeler bir önceki tabakada olduğu gibi yuvarlak birleşmektedir. Taş döşeme üzerine sıkıştırılmış toprak tabanlı olarak inşa edilen bu yapıların tümü iki odalı ve bir açık avluludur. Bir önceki evrede görüldüğü gibi binalarda iri moloz taşlardan yapılmış temeller mevcuttur. Duvarlar ise yine puro biçimli taşlardan yapılmıştır. Her iki tabakada da gündelik faaliyetler yine bina dışlarında sürmektedir. Tüm ateş ve ocak yerleri binaların dışındadır. Ancak bazı binaların içlerinde öğütme taşları bulunmuştur. Bir sonraki tabakada ise gerçek dikdörtgen planlı binalar ortaya çıkar. Bu tabakayla birlikte artık duvar köşeleri 90 derecelik açıyla birleşmektedir, binanın iç bölme duvarları dahil tüm duvarları düzgün köşelidir. İri moloz taş temelli ve puro biçimli taşlarla yapılmış, iki odadan oluşan konutlarda iki bölmeli avlular mevcuttur. Bu tabakada döşeme daha düzgün ve özenlidir, nemin yalıtılması için küçük çaytaşı döşeme üzerine sıkıştırılmış toprak taban yapılmıştır (Stordeur, 1998: 140).

Aynı tabakada bulunan çökmüş bir yapı, ortaya çıkarılan buluntuları açısından olduğu kadar binanın tahmini yüksekliğinin anlaşılması açısından da oldukça önemlidir. Çöken duvardan anlaşıldığı kadarıyla yapı en az 1.80 metre yüksekliğindedir. İçerisinde çok sayıda öğütme taşı, iyi perdahlanmış bir taş tepsi, kalker tekne ya da silolar bulunmuştur. Bir diğer buluntu grubu da oldukça ilginçtir. Binanın bir odasında grup halinde on iki ceylan kafası bulunmuştur. Yine bir önceki evrede olduğu gibi ocak, yapının avlusunda bulunur. Buna karşılık odaların birinde bir ateş yeri bulunmuştur (Şekil 68)²². Bir sonraki tabakada (PPNA-PPNB geçiş) benzer bir bina, yine bu binanın tam üzerine inşa edilmiştir. Erken PPNB evresi ile birlikte tekrardan oval formlu yapıların da kullanıldığı bilinmektedir. Bu tabakada görülen en belirgin mimari değişim ise, üç odalı binaların ortaya çıkıyor olmasıdır (Stordeur 2000a: 38; Stordeur, özel görüşme)²³.

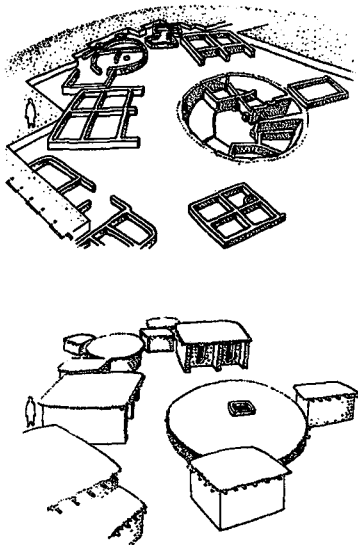
²² Ateş yerinden alınan ve analizi yapılan örnekler, burada hardallı bir tür yiyeceğin yendiğini göstermiştir

²³ Yerleşme ile ilgili yeni bilgiler D. Stordeur tarafından 2005 yılı Nisan ayında Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsünde verilen konferansdan alınmıştır.

Şekil 68. Jerf el Ahmar, dikdörtgen planlı yapılar (www.cnrs.fr/diffusion/ancien_site).

Genel hatlarıyla Jerf el Ahmar’da görülen konut mimarisi “bitişik” düzende organik olarak büyüyen ve sürekliliği olan bir anlayıştır. Orta Fırat yerleşmelerinin tümünde PPNA ve Erken PPNB’de, D’jade’deki “ölüler evi” olarak adlandırılan bina örneğinde olduğu gibi, belirgin bir süreklilik gözlenir. Yapılar bir biri üzerine planlarında değişiklik olmaksızın defalarca inşa edilmiştir. Yerleşme teraslama mantığıyla büyümüştür. Yapıların bir birinden kopuk olmaması için, bazen doldurularak bazen de kısmen toprağın kazılmasıyla oluşturulan teraslamalar mevcuttur (Stordeur, 2000a: 37; Şekil 69).

Şekil 69. Jerf el Ahmar yerleşme planı (Stordeur, 2000a: Fig 3).

Yerleşmede en eski ortak kullanıma açık yapılar, PPNA'nın geç evresi ile birlikte ortaya çıkar. Kazılan 2.5 m derinlikte 7x6 m genişlikte bir alana inşa edilen yapıların iç duvarları taştır. Dam örtüsü on iki taş dikme ile taşınır. Bu taş dikmelerin her biri 250-300 kg. ağırlığındadır. Dam örtüsü ahşap, saz ve çamurdan yapılmıştır. Bu tür bir binanın yapımı büyük bir emek gerektirir. Bu büyüklükte bir çukurun kazılması ve ardından binanın inşa edilmesi dengeli bir iş bölümünün varlığını gösterir.

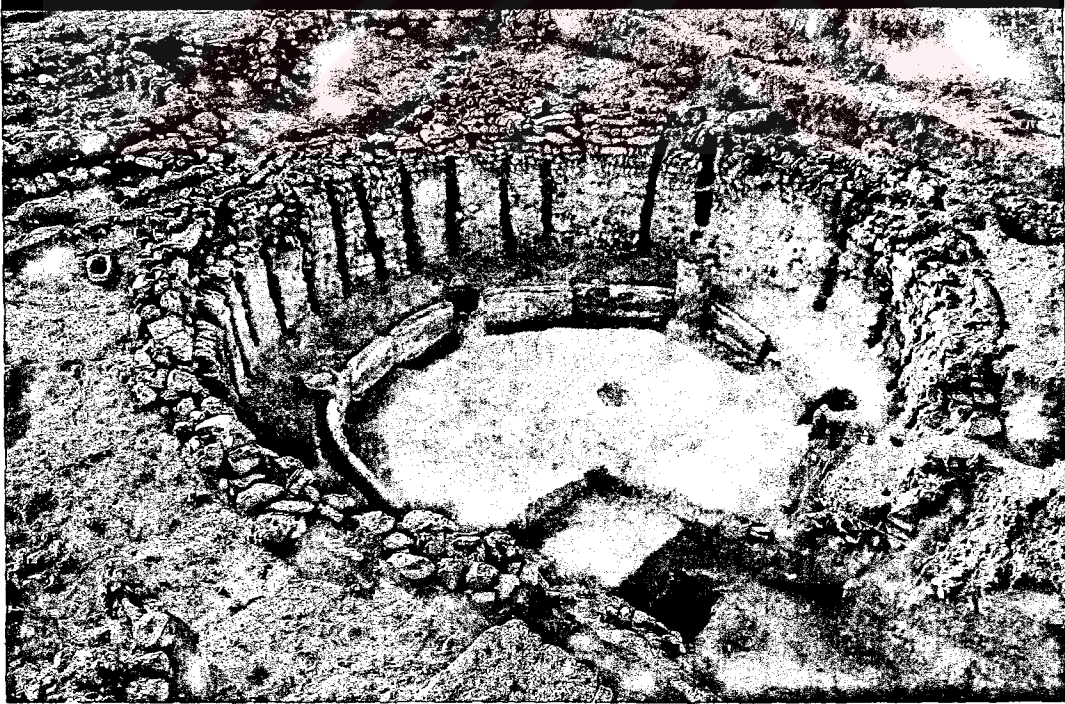
Ortak kullanım için inşa edildiği düşünülen yapının depolama yapısı olduğu öne sürülmektedir. Yapı içerisinde bulunan gözler ve tabanlarında bulunan açıklıklar bunların tahıl depolama birimleri olduğunu, tahılların yapının içine oyulduğu zeminden boşaltıldığını düşündürmektedir. Her ne kadar söz konusu yapının içerisinde tahıl bulunmamışsa da, kapasitesinin yaklaşık bir ton olduğu belirtilmektedir. Konutlarda depolama birimlerinin bulunmamış olması bu düşünceyi destekler niteliktedir. Yapı, yerleşmenin merkezinde bulunur. Konutların çoğu bu yapının çevresine konumlanmıştır. Konutlarda görülen buluntulardan daha nitelikli olanlar (ezgi ve öğütme taşları vb.), bu yapı içerisinde bulunmuştur. Çok işlevli yapılar olarak da tanımlanan bu yapıların içerisinde bulunan sekiler buranın aynı zamanda bir toplantı yeri, bir tür ritüel faaliyet alanı olduğunu göstermektedir. Yaklaşık 50 km mesafede bulunan ve yukarıda değindiğimiz Mureybet'te de benzer binalar görülür (Stordeur ve diğ. 2000a: 36-37; Şekil 70).

Şekil 70. Jerf el Ahmar kamusal yapısı
(www.france.diplomatie.fr/culture/culture_scientifique/archeologie).

Bir diğ er ortak yapı PPNB'ye geçiş aşamasında ortaya çıkar. Bilinçli bir yangınla yok edildiği düşünülen yapı, yine toprak zemine kazılarak yapılmıştır; 8 metre çapındadır. Bu yapı içerisinde bir kadına ait iskelet bulunmuştur. Kadının kafatası yoktur. Belli bir süre sonra, başka bireye ait bir kafatasının buraya bırakıldığı saptanmıştır (Stordeur,  zel görüşme).

Bu kez yerleşmenin merkezinden çok kenarına inşa edilen bu tür yapılar tek işlevlidir. Tam yuvarlak planlı ve içerisinde altıgen bir seki bulunan yapının sekisinin her bir kenarı eşittir. Altıgenin her bir köşesinde damı taşıyan direkler bulunur. Bu direklerden birinin Anadolu'dan getirilmiş bir sedir ağacı olduğu belirtilmektedir. Yapı içinde grafitiler ve kabartmalar görülür. Sekilerin  n yüzlerinde bezemeli taş levhalar vardır. Bu taş levhaların her biri 400-600 kg. ağırlığındadır. Taş levhalar arasında toprak derz aralıkları mevcuttur. Bezemeler bu aralıklarda da devam eder. Seki içlerinde yabani bir boğaya ait kürek kemikleri ve boynuzlar bulunmuştur. Akbaba, başsız insan betimlemeleri, geometrik şekiller, güneş işaretleri  ne çıkan bezemelerdir (şekil 71).

şekil 71. Jerf el Ahmar, Toplanma amaçlı yapıldığı düşünülen yapı
(www.cnrs.fr/diffusion/ancien_site).

Bu gibi sembolik öğelerin yanısıra yapı içinde domestik öğeler bulunmamasından dolayı, yapının kült yapısı olduğu düşünülmektedir. Aynı tür yapılar daha kuzeyde Tell Abr 3 ve Göbekli Tepe’de de görülür. Farklı bir kültür bölgesi olmakla birlikte, Çatalhöyük’te de benzer betimlemeler görülmektedir. Ancak bu benzerlik doğrudan kültürel bir ilişki kurmak için yeterli olamaz (Stourdeur, özel görüşme).

Abu Hureyra: Yerleşme Fırat vadisinde, Fırat nehrinin sol yakasında alçak bir teras üzerindedir. Suriye’de bilinen en büyük Neolitik yerleşme olan Abu Hureyra, Mureybet’in 40 km güneyindedir. Suriye hükümetinin Tabya (barajı inşaatına başlaması ile birlikte bir kurtarma kazısı niteliğinde yürütülen araştırmalar sonunda yerleşme bugün baraj suları altında kalmıştır. Yerleşme oldukça geniş bir alana yayılmıştır, yaklaşık 11.5 hektarla, bölgedeki diğer Neolitik yerleşmelere oranla çok daha büyüktür. Abu Hureyra’da iki ayrı Natuf, üç ayrı Neolitik tabaka tespit edilmiştir. Bu nedenle Abu Hureyra hem Natuf hem de Neolitik gibi farklı dönemler ve farklı yaşam biçimlerini üzerinde barındırıyor olması ile insanın kültürel evrimine tanıklık eden en önemli yerleşmelerden biridir (Moore ve diğ. 2000).

Abu Hureyra ilk olarak Natuf döneminde iskan edilmiştir. Bu dönemde yoğun olarak avcılık ve toplayıcılık yapan kısmen yerleşik gruplar tarafından kullanılmış olan yerleşme, bir sonraki evrede tamamıyla yerleşik yaşam biçimi özelliklerine sahiptir. Farklı türden yabani tahıl toplayıcılığının ve gazel avcılığının sürdürüldüğü bu evre insanların nüfuslarında belirgin bir artış görülmektedir. Öyle ki yerleşme, çağdaşı diğer yerleşmelerde bulunan grupları bile barındırabilecek büyüklükte yayılım alanına sahiptir. Bu dönemde yerleşmenin geçim ekonomisi ağırlıklı olarak gazel avcılığıdır. Fırat kıyısında bulunan vadilerde teraslar boyunca uzanan çakmaktaşı kaynakları mevcuttur. Bölgede taş kaynağı sıkıntısı yoktur, kireç taşları bir kaç kilometre uzaktan kolaylıkla getirilmiş olmalıdır.

Moore ve meslektaşları yerleşmenin ilk iskan evresi olan Natuf döneminde yerleşmenin 100 metrekarelik bir alandan daha büyük bir alana yayılmış olduğunu, höyüğün kuzey terasında olması muhtemel diğer barınakların Fırat taşkınlarına maruz kalmış olabileceklerini, bu nedenle bilinenden daha fazla yuvarlak kulübenin olabileceğini belirtmektedir. Yerleşmede iskan (Abu Hureyra 1A) kısmen toprak altında (70 cm) bulunan, 2–2.5 m büyüklüğünde yuvarlak çukur barınaklarla başlar.

Taş temelleri olan ahşap hatıllı saz kulübeler, çalı ya da tahminen hayvan postu ile örtülü olmalıdır. Bazı yapılar olasılıkla birbirine geçişli çoklu birimlerden oluşmaktadır (Moore ve diğ. 2000). Bu kulübelerin her birinin bir aileye ait olduğu düşünülmektedir. Kulübeler bitişik nizamda inşa edilmiştir. Bazıları bir tür iç avlu oluşturur. Ancak genel görünüm bir birini izole eden barınak kümeleri biçimindedir. Benzer anlayış, Nahal Oren, Ain Mallaha gibi çağdaşı yerleşmelerde de görülür. Abu Hureyra 1B ve 1C’de kültürel olarak belirgin bir değişim gözlenmez. Bu dönemin sonunda yerleşmede kültürel bir gerileme göze çarpar. Araştırmacılar, oval biçimli ve ahşap direkli formların bulunduğu ancak tam olarak tanımlayamadıkları bir evreden söz etmektedirler. Bu evrede açık alanlar ve ateş yerleri mevcuttur. Bu dönem “geçiş evresi” olarak tanımlanmıştır (Moore ve diğ. 2000:130). Yerleşmenin Natuf döneminde içinde bulunduğu bölge ile nasıl bir iletişim içerisinde olduğu bilinmemektedir. Mureybet’te Orta Anadolu obsidiyeni görülürken Abu Hureyra halkı Orta Anadolu’ya oranla Doğu Anadolu obsidiyenini daha fazla tercih etmektedir. Sürtme taş aletler, farklı takı hammaddeleri, obsidiyen, Abu Hureyra halkının 160-400 km çapında bir alana ihtiyaçları doğrultusunda eriştiklerini göstermektedir. Abu Hureyra I’in çakmaktaşı teknolojisi, güneyde bulunan Rosh Zin, Hayonim, Nahal Oren gibi farklı coğrafi konumlarda olmakla birlikte, benzer mikrolit alet endüstrisine sahip Natuf kamp yerleşmeleri ile benzerlik gösterir.

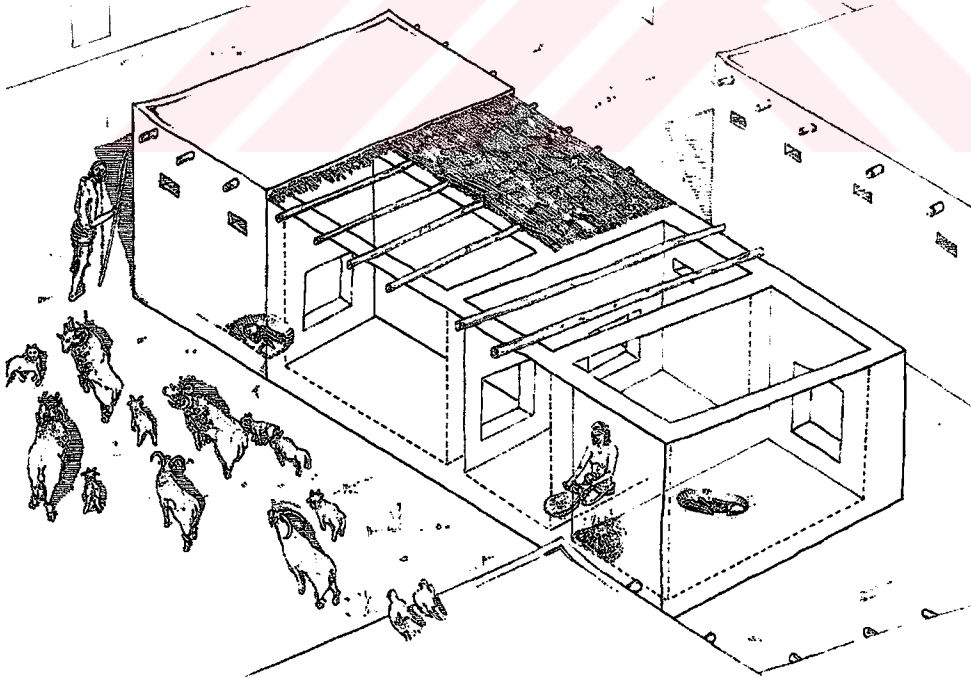
Yerleşmede PPNA döneme ait arkeolojik veri yoktur. Bir sonraki iskan dönemi, Abu Hureyra 2 ise Erken PPNB dönemi ile başlar. Bu dönemde güneşte kurutulmuş kerpiçlerden inşa edilmiş, taş temelsiz dörtgen planlı binalar ortaya çıkar. Natuf sonrasında ilk kez iskan edilen yerleşmede PPNA dönemindeki kültürel boşluğun birden bire form ve teknoloji olarak gelişmiş bir biçimde yerleşmeye gelmiş olması, bu gelişimin kim tarafından nerede gerçekleştirildiği sorusu, arkeologların cevaplamayı en çok istedikleri soruların başında gelir.

Abu Hureyra 2’de (A, B, C) üç farklı evre tespit edilmiştir. 2A evresinde yerleşme yaklaşık 8 hektardır. Abu Hureyra’nın geçim ekonomisi ağırlıklı olarak tarım olmasına karşılık, bu dönemde de gazel avcılığı yaygın olarak sürmektedir. Bu dönemde yerleşmede 2500-3000 kişinin yaşadığı düşünülmektedir. Dörtgen planlı, taş temelsiz binalar, bitişik sistemde dar avlularla birbirinden ayrılan belirli bir düzen (binaların büyük bir bölümü kuzeybatı-güneydoğu yönünde) dahilinde inşa

edilmiştir. Başlangıçta birkaç odalı olan kerpiç binalar sonraki evrelere doğru içlerinde depolama birimlerinin de olduğu boyutları 8x4-5 metrelik, çok odalı, koridorlu kerpiç yapılara doğru gelişim göstermiştir (Şekil 72 ve 73).

Şekil 72. Abu Hureyra, koridorlu yapılar (Moore ve diğ. 2000: 233)

Şekil 73. Abu Hureyra, koridorlu yapılardan canlandırma (Moore ve diğ. 2000: 266)

2A ile 2B mimari olarak benzer özellikler göstermesine karşın 2B evresinde gazel yerine sayısı hızla artan oranda *caprine* avlanmış olmasından ötürü Moore ve meslektaşları bunun kültürel bir değişim olduğunu belirtir (Moore ve diğ. 2000: 258-259).

2B evresinde yerleşmenin boyutları 16 hektara ulaşır. Koyun ve keçi bu dönemde evcilleşme aşamasındadır. Yerleşmede çeşitlenen besin kaynaklarıyla birlikte bu evre nüfusun en yoğun olduğu dönemdir. 5000-6000 kişinin yaşadığı düşünülen bu dönemde tarımcılıkla uğraşan Abu Hureyra halkı, koyun ve keçi besiciliğinde de aşama kaydetmiştir.

Abu Hureyra’da tek bir tip konut geleneği olduğu söylenebilir. İç mekanlar değişse de genel olarak işlevsel olarak binalar ve bina içi bölümler bir birinin aynısıdır. Konutların bir ana odası bulunur. Günlük faaliyetler hem bina içlerinde hem de binanın damında sürdürülür. Bina içlerinde ocak ve çok sayıda sürtme taş alet bulunmuştur. Başlangıçta damdan girişli olması muhtemel olan yapıların bazılarında geç evrelerle birlikte kapı geçitleri bulunmuştur. Her evin oldukça büyük bir depolama odası vardır. Ölümlerin Neolitik dönemde de evlerin tabanı altına gömüldüğü Abu Hureyra’da bazı binalarda sadece kafatasının da gömülmüş olduğu görülmüştür. Olasılıkla her bir koridorlu bina çekirdek aileye aittir. Binaların her biri 2-3 odalı ve 1 ya da 2 koridorludur. Bu tabakayla birlikte standart tip olarak ortaya çıkan koridorlu yapılar kalabalık bir aileyi içinde barındırabilecek büyüklüktedir. Bina içlerinde en az iki odanın günlük yaşamın geçtiği içinde ocak ve seki gibi ev içi kullanıma yönelik öğelerin bulunduğu belirtilmektedir. Bu yapı tipinin birden çok odalı planlanma sebebi ya çekirdek ailenin genişlemesine karşı bir ön görüşü sebebiyle (artan aile ferdi/evlilik vb) inşa edildiğini ya da burada farklı bir “çekirdek aile” yapısı olduğunu düşündürmektedir. Binaların çoğu planları bozulmaksızın 9-10 kez tekrar inşa edilmiştir. Yerleşmede bir tür devamlılık gözlenir.

Abu Hureyra’nın sıkışık dokusunda, sokaklar oldukça önemli olmalıdır. Binalar arasında dar geçit ve sokaklar bırakılmış, bunlar olasılıkla yüzlerce yıl bozulmaksızın kullanılmıştır. Sokaklarda yağmur mazgallarına benzeyen kanallar mevcuttur. Sokakların üstleri, kenarlarda bulunan binalar ve direklerle desteklenen bir tür saz çatıyla örtülüdür (Moore ve diğ. 2000: 237-239). Tüm bu veriler Abu Hureyra’nın

(2B evresinde) son derece örgütlü bir anlayışta büyüdüğünü, belirli bir sistem ve kurallar içerisinde yaşanan kalabalık nüfuslu bir yerleşme olduğunu göstermektedir. 2C evresinde ise yerleşme küçülür, binalarda belirli bir özensizlik başlar. Bu evrede yerleşme 7 hektardır. Nüfusta belirgin bir azalma gözlenir. Tüm Yakındoğu’da görülen PPNB’nin sonundaki “Geç PPNB bilmecesi” burada da kendini gösterir.

Akarçay Tepe: Şanlıurfa ili, Birecik ilçesi, Akarçay Köyü’nün sınırları içinde, kısmen köy yerleşim alanı altında kalan Akarçay Tepe, 1998 yılından bu yana kazılmaktadır. Tepe, Fırat nehrinin mevsimlik kolu Su Deresi’nin yanında, alçak bir alüvyon terasında yer almaktadır. Fırat vadisi, alüvyon ovası, dağ yamaçları gibi fauna ve flora açısından da çeşitlilik zenginliğine sahip bu farklı ekolojik nişler ile ulaşım için gerek ova, gerekse Fırat nehrinin kendisi, kolay ulaşılabilir hammadde kaynakları bütünü, yerleşme koşulları açısından çekici bir ortam oluşturmaktadır (Balkan Atlı ve diğ. 2001).

350x150x6 m boyutlarındaki yerleşmenin en eski evresi Orta PPNB’dir. Bu tabakaya ait yapılar yerleşmenin hem doğu, hem de batı kesiminde oldukça geniş bir alana yayılmış durumda bulunmuştur. Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşmenin hemen sonrasında arada kesinti olmaksızın yer alan Çanak Çömlekli Neolitik tabakalar ise, söz konusu evre yerleşmesinin daha kısıtlı bir alanda, yerleşmenin batısında yer aldığına işaret etmektedir. Akarçay Tepe’deki son dönem ise tabaka ve mimariye bağlı olmaksızın yalnızca çukur içinde bulunan malzeme ile ilişkili olan Obeyd ve Son Kalkolitik dönemdir (Şekil 74). Orta PPNB’de yerleşmede tarıma alınmış ve yabani olmak üzere farklı tahıl türleri bulunmuştur. Tanımlanmış türler, einkorn (*Triticum monococcum*) buğdayı, emmer buğdayı (*Triticum dicoccum*), kavuzsuz buğday (*Triticum aestivum/durum*) ile tarıma alınmış iki sıralı kabuklu arpadır (*Hordeum distichum*) (Arimura ve diğ. 2000). Akarçay Tepe, stratigrafik ve yerleşme özellikleri açısından altı evreli bir gelişim içerisinde, GÖ 9. bin yılın ilk yarısından, 8. bin yılın sonuna (MÖ 8. bin yılın başından, 7. binyılın sonuna) kadar yaklaşık 500 yıl süreyle iskan görmüştür. Çanak Çömleksiz Neolitik dönemde yerleşilmeye başlanan Akarçay Tepe’de halkın arpa ve buğdayı kültüre aldıkları, bunun yanı sıra yabani bitki toplayıcılığını da sürdürdükleri, koyun-keçi, sığır ve domuz hayvancılığı yaptıkları, geç evrelere doğru azalarak da olsa avcılıkla da uğraştıkları bilinmektedir. Çanak Çömlekli Neolitik yerleşmede ise gerek tarıma alınmış türlerde gerekse yabani türlerde çeşitlenme söz konusudur. Buna karşılık günlük faaliyetlerin

çeşitliliğinde azalma izlenmektedir. Yontma taş endüstrisinde çakmaktaşının geç evrelere doğru önemini kaybettiği, yerini kemik ve obsidiyen gibi hammaddeler ile keski ve yassı balta gibi sürtme taş aletlerin almaya başladığı görülür. Özenli dilgi işçiliği yerini, Çanak Çömlekli Evre’de yonga endüstrisine bırakır.

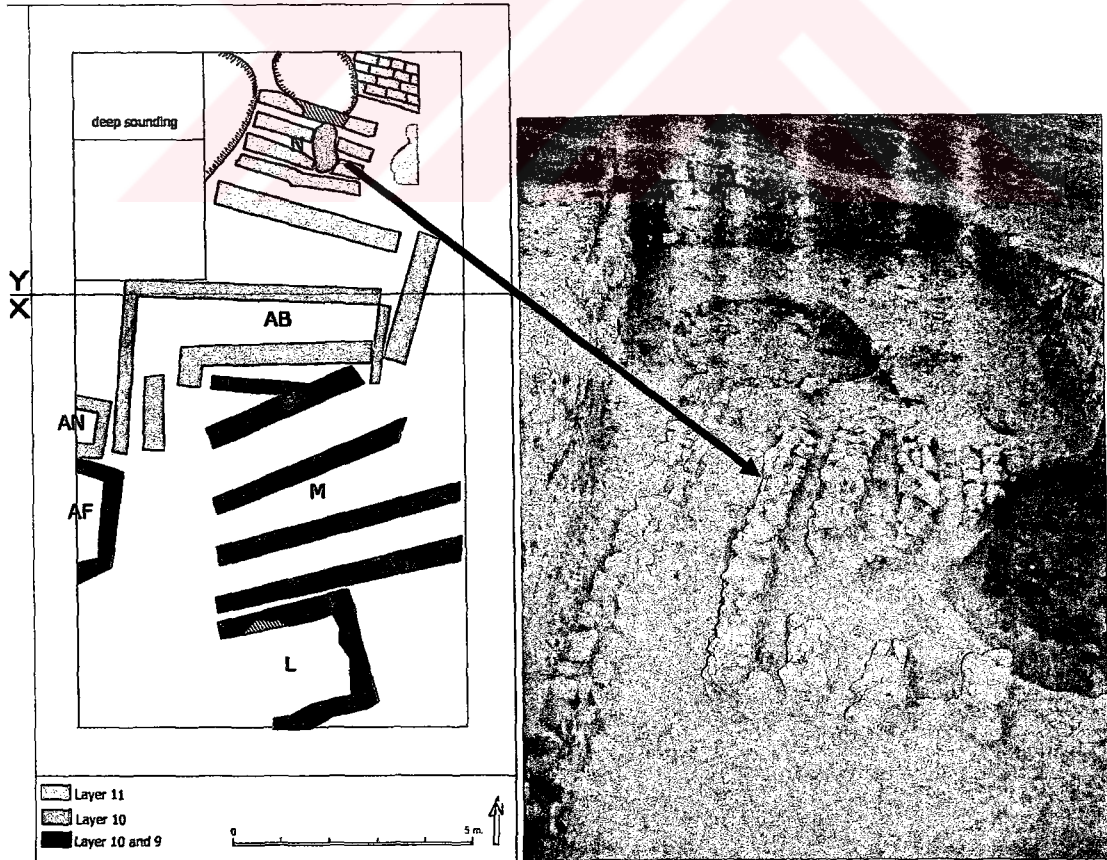
Yerleşmenin en erken evrelerinden itibaren taş ve kerpiç ana yapı malzemeleridir. Çanak Çömleksiz tabakalarda kireç taşı kullanılırken Çanak Çömlekli Neolitik tabakalarla birlikte kireç taşı yerine iri çay taşları tercih edilmiştir. PPNB evresi tabakalarında sadece taştan ve sadece kerpiçten inşa edilmiş yapıların yanı sıra taşın ve kerpicin bir arada kullanıldığı yapılar da mevcuttur. Güneşte kurutulmuş tuğla biçimli kerpiç, yerleşmede görülen en eski kerpiç tipidir. Yukarıda sözünü ettiğimiz ve daha güneyde bulunan Fırat kıyısı yerleşmelerinde olduğu gibi Akarçay Tepe’de daha ilkel kerpiç tipleri görülmemektedir.

Ağaç, Akarçay Tepe’de kullanılan bir başka yapı malzemesidir. Düz olduğu düşünülen dam örtüsünde ahşap hatıllar kullanılmış olmalıdır. Hücre planlı yapılarda duvar sıralarındaki çökmelerden taş sıraları arasında ahşap kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yine bir başka yapıda bulunan kapı açıklığından da anlaşıldığı üzere kapılarda ahşap lentoların kullanılmıştır.

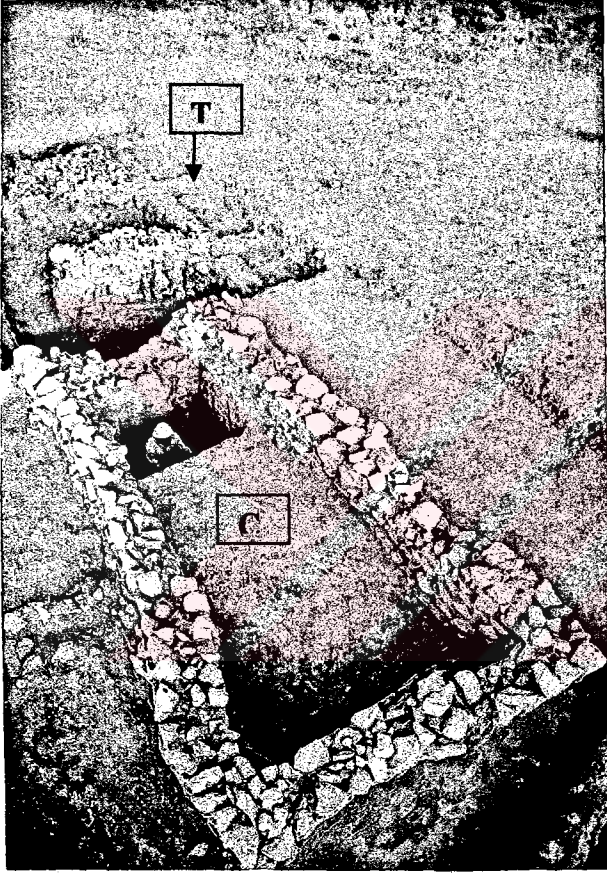
Şekil 74. Akarçay Tepe, yerleşme planı (Akarçay Tepe kazı arşivi).

Yerleşmede en eskiden en yeniye doğru beş farklı yapı tipi mevcuttur. En eski tabakalarda konutlara ait bilgiler oldukça sınırlıdır, buna karşılık ızgara planlı, olasılıkla kurutma ya da depolama işlevinde kullanılmış yapılar bulunmuştur. Taş temelli yapılar üç ya da beş paralel duvar sırasından oluşur. Duvar sıraları arasında 25-50 cm boşluk vardır. Yerden belirli bir seviyeye kadar yükseltile duvarlar üzerine taban yapılır. Bu seviyeden sonra farklı biçimlerde yapı konstrüksiyonu değişebilir. Basit olanlarının dam örtüsü yoktur. Akarçay Tepe'nin çağdaşı olan D'jade'de gördüğümüz bu yapılar, halen Kuzey Suriye'de çoğunlukla sebze ve meyve kurutmakta bazen de sıcak yaz günlerinde üzerinde uyumak için kullanılmaktadır. Bir yapıya bağlı olarak inşa edilmiş daha gelişkin ızgara planlı yapılar ise Çayönü ve Nevali Çori'de görülür. Izgaralarla taban altında yaratılan bir tür hava geçirgenliği rutubeti önlemeye, tahılları ya da farklı türde besinleri daha uzun süreli muhafaza etmeye yarar. Bu tür yapılar Akarçay Tepe'de bir sonraki tabakada büyüklükleri 4x4 m olan tek odalı yapılarla birlikte kısmen gelişerek (boyutlarda ve yapımda farklılıklar görülmekte) devam etmektedir. Yerleşmenin tamamında bu türden üç yapı bulunmuştur (Balkan atlı ve diğ. 2003; Şekil 75-76).

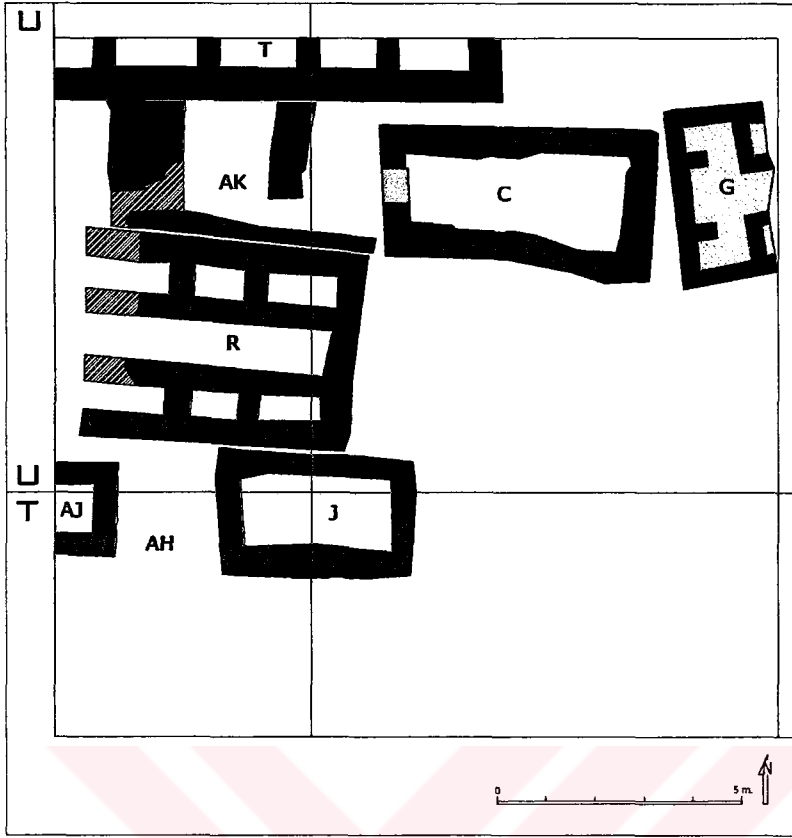
Şekil 75-76. Akarçay Tepe, ızgara planlı yapılar(Akarçay Tepe kazı arşivi).

Bir diğ er yapı tipi, tüm tabakalar boyunca süren tek odalı yapılarıdır. Dörtgen biçimli bu yapılar, içerisinde en fazla üç kişinin barınabileceği büyüklüktedir.   lerinde gündelik yaşantıya ait buluntular bulunamamıştır. Konut olması muhtemel bu yapıların bazıları dam seviyesine kadar ta  (C binası;  ekil 77) bazıları da ta  temelli kerpiç yapılarıdır. Aşağıda resmi verilen C binasının oldukça muntazam inşa edilmiş bina dışına açılan kapısı bulunmuştur. Bina kapısı birden çok bina tarafından ku atılmı  k  k avluya açılır.

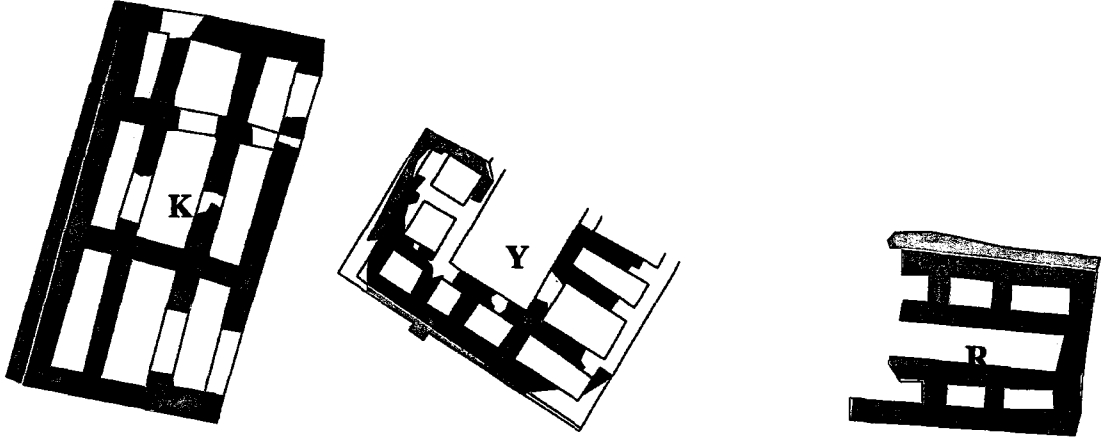
Şekil 77. Akarçay Tepe, dam seviyesine kadar ta tan inşa edilmiş bina(Akarçay Tepe kazı ar vi).

Bir sonraki tabakada, ta  ağırlıklı olarak inşa edilmiş tek odalı yapılar varlığını sürdürürken, çok odalı kerpiç yapılar ortaya çıkar. Tamamen kerpiçten yapılan bu yapılarda ta  temel yoktur. Birden çok tek odalı yapının birbirine eklenerek büyüdüğü bir yapı (T) ve k  k b l mlerlere ayrılmış yapılar (G) bu tabakada ortaya çıkar (Balkan Atlı ve diğ. 2003;  ekil 78).

Şekil 78. Akarçay Tepe’de çağdaş olarak inşa edilen farklı bina tipleri (Akarçay Tepe kazı arşivi)

Geç PPNB evreleriyle birlikte, hücre planlı yapılar olarak adlandırılabilen yeni bir yapı biçimi görülür. Büyüklükleri, çok işlevli kullanımlarıyla ev ya da aile ekonomisindeki değişimin, olasılıkla sosyal değişimin göstergeleridir. Hücre planlı yapılar taş temelli, kerpiç yapılardır. Duvar sıraları belirli bir seviyeye kadar farklı büyüklükteki taş, ahşap ve kerpiçtendir. Olasılıkla bu seviyeden sonra bina, kerpiç duvarlarla devam etmektedir. Binanın her bir hücresi yaşamak ya da rahatlıkla hareket etmek için oldukça dar ve küçüktür. Burada bulunan farklı buluntulardan da anlaşıldığı üzere yapılar temel/bodrum kat seviyesinde korunagelmıştır. Bu binalardan birinde farklı türde uzmanlık gerektiren buluntuların bulunmuş olması, bu gözlerin küçük depolama birimleri olduğunu, asıl yaşantının bu bodrum seviyesi üzerindeki katta sürdüğünü göstermektedir (Şekil 79).

Şekil 79. Akarçay Tepe, hücre planlı yapılar (Akarçay Tepe kazı arşivi).

Hücre planlı binalar olasılıkla “çekirdek aile” anlayışının geliştiği, ev içi ekonomisinin karmaşık bir üretim sürecine girdiği türden sosyal yapının ifadesidir. Bu yapılar hem kendi besinini kendi depolayan hem de kendi üretimini kendisi gerçekleştiren bir sosyal anlayışın özelliklerini gösterir. Binaların etrafında geniş alanlar, olasılıkla da her eve ait sosyal bir alan mevcuttur. Günlük aktivite bu alanda sürer. Bir anlamda önceki tabakalara oranla bu tabaka ve bu yeni yapı tipiyle birlikte yerleşme dokusu değişir, büyükçe bir bina ve o binaya ait açık avlu anlayışı kendisini gösterir. Bir önceki evrede görülen çok odalı yapıların aksine hücre planlı yapılarda eklenerek büyüme ya da gerektiğinde büyüyecek şekilde tasarlanması gibi bir anlayış görülmez. Bu dönemle birlikte, sonuç bölümünde daha detaylı tartışılacak olan sosyal bir değişimin kendisini göstermeye başladığı söylenebilir.

Hücre planlı yapılarla birlikte olduğu düşünülen iki farklı yapı tipi daha görülür. Bunlardan biri geniş odalı yapıdır. Bina içinde bulunan ateş yeri, küçük saklama birimleri diğer Akarçay yapılarında görülmeyen bir özelliktir. Binanın bir çok kez yenilendiği, zaman zaman büyütülüp, ufaltıldığı, girişin zaman zaman değiştirildiği anlaşılmaktadır. Bina içinde direk yeri olabilecek birkaç yer tespit edilmiştir. Buna karşın oldukça büyük olan binada bölme duvarlarının bulunmaması nedeniyle, bu yapının dam örtüsünü nasıl taşıdığı bilinmemektedir. Yapının yenileme ve değişim (kapı geçitleri) aşamaları düşünüldüğünde birden çok kez çökmüş ya da bilinçli olarak yıkılmış olabileceğini göstermektedir.

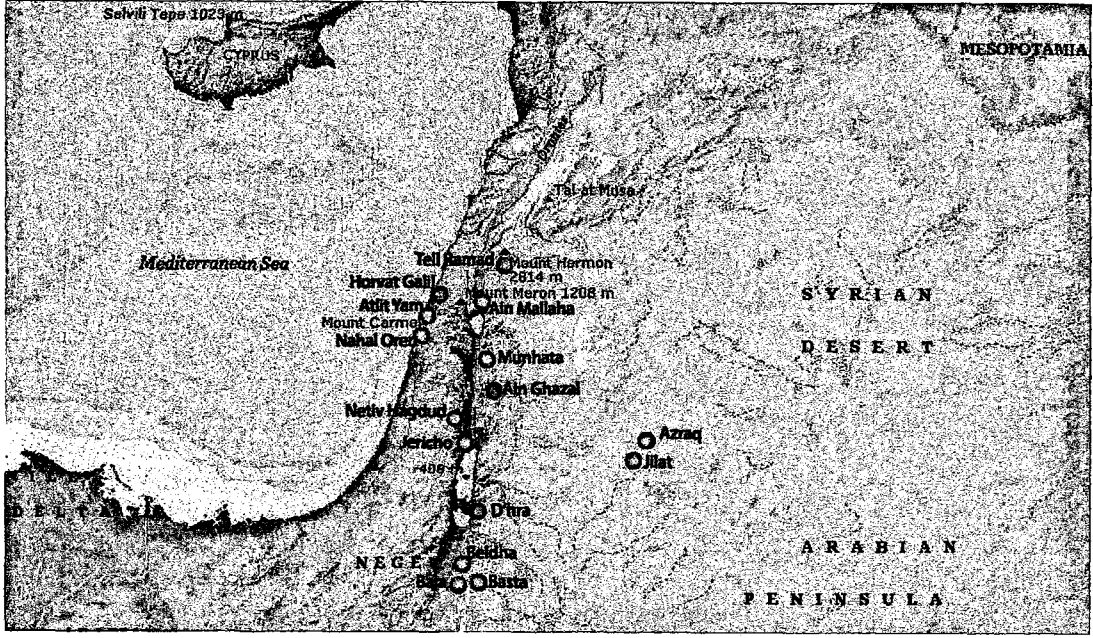
Diğer bir yapı ise yuvarlak planlı, dış duvarında bulunan direk yerlerinden anlaşıldığı üzere bina dışında bulunan direklerle dam örtüsünün taşındığı yapılardır. Nevali Çori’de de benzer bir yapıya rastlandığına yukarıda değinilmişti. Akarçay’da bulunan bu yapı ile, bu bölüm sonunda değinilecek olan Kıbrıs’ta görülen (*circular radial building*) yapılarla benzerlikler mevcuttur.

Akarçay Tepe özelinde hücre planlı yapılarla birlikte gelen sosyal değişim ne kadar sürmüştü? Nasıl sonuçlanmıştı? Bunun gibi sorular, genelde Yakındoğu Neolitiğinin en çok tartışılan sorularıdır. Akarçay Tepe’de hücre planlı yapıların son evresi sonrasında bir tür dejenerasyon başlar. Bu zamanda görülmeye başlayan “geçici” barınaklar, yerleşmede bir anlamda terk sürecinin başladığını düşündürür. Hücre planlı yapıların son evreleriyle birlikte ilk çanak çömleklerin de görülmeye başlaması, yeni bir grubun yerleşmeye gelmiş olabileceği sorusunu akla getirir. Geçici barınaklarla birlikte bulunan az sayıda çanak çömlek parçası bölgenin bilinen en erken çanaklarıdır. Sürmekte olan kazılar ise bu soruyu henüz kesin olarak cevaplayacak düzeyde değildir. Buna karşın yerleşmedeki diğer faaliyetlerde ve anlayışta kesinti olmaksızın süren devamlılık, bir başka tartışma konusunu, tüm yerleşmelerin PPNC olarak adlandırılan “çöküş” sürecine dahil edilemeyeceğini göstermektedir.

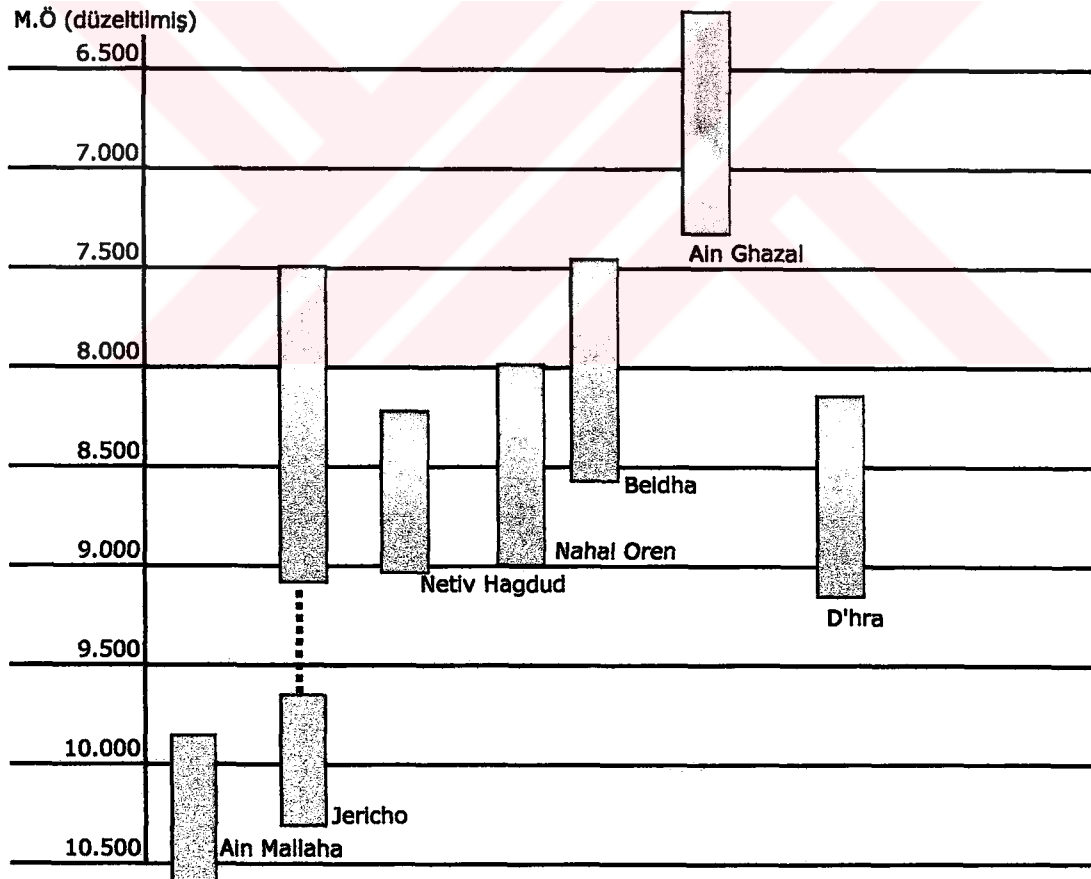
6.4. Levant Bölgesi Neolitik Mimarlığı

Bu geniş coğrafya, farklı coğrafi nişlerde konumlanmış Neolitik toplulukları üzerinde barındırmıştır. Bir kısmı İsrail kıyı bölgesinde bir kısmı daha kuru ama sıcak olan Ürdün ve Lübnan düzlüklerinde, bir diğer bölümü de Ürdün ve Lübnan’ın tepelik bölgelerinde yerleşmiş olan bu topluluklar, Paleolitikten itibaren her tür coğrafi ve iklimsel koşula ayak uydurmayı büyük ölçüde başarmışlardır. Geçen bu süre zarfında hem soyut hem de somut anlamda bildikleri ve daha güçlü oldukları türde bir sosyal-coğrafya biçimlendirmeye başlamışlardır²⁴.

²⁴ Kimi araştırmacılarca yukarıda değindiğimiz Orta Fırat bölgesi de Levant Bölgesi olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu tanımlamaya göre birbirinden farklı iklimsel ve coğrafi koşulları olan 1100 km uzunluğunda 250-350 km genişliğinde Toros’un güneydoğu bölümünden Sinai yarımadasına kadar uzanan bölge oldukça geniş ve kapsamlıdır. Bu sebeple çalışmamızda Orta Fırat bölgesi bağımsız bir bölge olarak ele alınmıştır (Şekil 80; Tablo 16).

Şekil 80. Levant Bölgesi Natuf ve Neolitik yerleşmeleri (G. Duru).

Tablo 14. Levant Bölgesi Natuf ve Neolitik dönem yerleşmeleri (Perrot, 1966; Kenyon, 1981; Rollefson, 1990; Bar Yosef ve Meadow, 1995).

6.4.1. İsrail ve Kıyı Bölgesi

Bu bölge, Bar Yosef'in tanımıyla "Natuf insanların anavatanı"dır. Orta Levant, Neolitik dönem öncesinde hareketli avcı-toplayıcı grupların yoğunlaştığı, zaman içerisinde yerleşik köylere doğru gelişimin gözlemlendiği coğrafyadır (Bar Yosef ve Valla, 1991). Bu bölgedeki Neolitik yerleşmelere değinmeden önce kısaca Natuf kültürüne değinilecektir. 1930'larda D. Garrod ve R. Neuville, Carmel Dağı etekleri ve Judean çölünde Natuf kültürünü keşfederler, her ne kadar bu toplulukları erken tarımcı topluluklar olarak tanımlasalar da bu görüş, dönemin bilim dünyası tarafından kabul görmez (Garrod 1937; 1957; Childe, 1957)²⁵.

Erken Natuf'ta az nüfuslu grupların oluşturduğu ve çoğunluğu İsrail ve Filistin'de bulunan yerleşmeler avcılık ve toplayıcılık yaparak sürekli hareket halindedirler. Perrot 1966 yılında Ain Mallaha yerleşmesinden yola çıkarak bir süre sonra bu grupların yerleşik küçük köyler oluşturmaya başladıkları ve hareketliliklerini sınırlandırdıklarını belirtmiş (Perrot, 1966), bu görüş birçok araştırmacı tarafından kabul görmüştür (Braidwood, 1975; Cauvin, 1978). Mallaha ve Hayonim terasında ortaya çıkarılan buluntular aynı insanların bir süre yerleşmeden uzak kalıp sonrasında ise döndüklerini göstermektedir (Bar Yosef, 1991). Orta Levant'da tüm Natuf ana yerleşmeleri fıstık ve meşe ağaçlıklarına yakın alanlarda sık olmayan ağaçlık ve yeşil alanlara yakın konumlanmıştır. Ana kamplarda görülen bir diğer özellik de kısmen toprak altına, taş temelli ve çalılardan inşa edilmiş, çamurla sıvanmış kulübelerdir. Bu dönemde henüz kerpiç kullanımı yoktur. Genellikle sıkıştırılmış toprak tabanları olan konutlar 3-6 metre çapındadır. Bir çoğunun içerisinde yuvarlak ateş yerleri mevcuttur. Bazı yerleşmelerde daha büyük ölçekli ve özenli inşa edilmiş, kireç tabanı ve sekileri olan yapılar mevcuttur. Bu yapılar olasılıkla ortak kullanıma açık yapılardır. Natuf insanı ölümlerini terk edilmiş evlere ya da evlerinin dışında bulunan açıklıklarda kazılan çukurlara gömmektedir. Bazen başları kille sıvanmış iskeletler ve mezar hediyesi olarak deniz kabukları ve boncuklar bulunmaktadır. Mezar hediyeleri ve bina büyüklüklerindeki farklılığın bir

²⁵ Bugün bu kültürün yayılım alanı güneyde Nil vadisinden kuzeyde Güneydoğu Anadolu'ya kadar uzanan büyük bir coğrafyadır. Ancak bu yerleşmelerin yoğun olarak Orta Levant bölgesinde (İsrail, Filistin ve Lübnan) yoğunlaşmış olmasından dolayı Bar Yosef bu bölgeyi Natufların "anavatanı" olarak tanımlamaktadır (Bar Yosef ve Valla, 1991). Farklı coğrafi nişlerde yaşamlarını sürdüren bu grupların büyük ölçekli (≥ 1000 m) ana kamp ve daha küçük ölçekli mevsimlik kamp yerleri mevcuttur.

tür sosyal hiyerarşinin varlığını işaret ettiği görüşü yaygındır. Belfer Cohen, bu dönemdeki nüfus hareketliliği ile ilgili saptamalarda bulunmuştur. Buna göre yaklaşık 250 km çapında bir bölgede farklı yerleşmelerde ortalama yaşam süreleri 30 yaş olan ve en yaşlısı 50'li yaşlarında olan yaklaşık 750'ye yakın insan iskeleti bulunmuştur. Sürekli hareket halinde olduklarını bildiğimiz Natuf insanının hareketliliği süresince de kayıplar vermiş olabileceği, henüz araştırılmamış olanların varlığı ve gerçekleştirilen kazıların çoğunda sınırlı alanlarda çalışıldığı düşünüldüğünde, bu dönemde bölgede yaşayan nüfusun çok daha fazla olduğu söylenebilir. PPNA dönemde ise bölgenin en önemli yerleşmeleri Jericho ve Nahal Oren, Tell Ramad'dır. Her üç yerleşme de oldukça uzun süreli iskan görmüştür. Bu bölgede bulunan yapılar oval ve yuvarlak planlıdır. Büyüklükleri 4-5 metre çapında değişir. Yapılar yine kısmen toprak altındadır. Özellikle Jericho, tüm PPNA yerleşmeleri içerisinde en fazla nüfusun yaşadığı düşünülen oldukça organize bir yerleşmedir (Kenyon, 1981; Mellaart, 1967; Contenson, 1969).

PPNB ile birlikte bu bölgede bulunan yapılarda yaygın olarak taş temel üzerine kerpiç duvar tekniği görülmektedir. Kerpiç hem tuğla olarak hem de somun biçimlidir. Buna karşın bazı yerleşmelerde taş kerpiç ile birlikte kullanırken bazı yerleşmelerde de sadece taştan inşa edilmiş binalar bulunmuştur. Yapılar sıkıştırılmış kil ve toprak tabanlıdır. Yine bu bölgede görülen başka bir unsur da kireç tabanlı yapılardır. Abu Gosh, Tell Ramad, Yiftael gibi yerleşmelerin yakınında kireç söndürme çukurları bulunmuştur. Bunlar ısı teknolojisinin (piroteknoloji) en eski örneklerindendir. Yapıların içlerinde ender olarak yuvarlak ya da dikdörtgen biçimli ocaklar yer alır. Bunlardan başka genelde yapılarda küçük depo birimleri ve sekiler göze çarpar. Bu yapıların konut amaçlı kullanıldığı, içlerinde bulunan gündelik yaşantıyı işaret eden öğelerden anlaşılmaktadır. Bina içlerinde bulunan ocakların oldukça az olması, bina dışında görülen açık alanların genişliği de göz önüne alındığında, gündelik faaliyetlerin bir çoğunun yapıların çevresinde bulunan açık avlularda sürdüğü söylenebilir. Jericho, Abu Gosh, Atlit-yam, Beisamoun ve Basta'da sınırlı da olsa bu açık alanlarla ilgili kullanım görülmektedir. Söz konusu yerleşmelerdeki yapı biçimleri tek odalı, bölümlendirilmiş iki odalı, merkezi oda etrafına sıralanmış küçük odacıklar ve son olarak da nadiren görülen yuvarlak planlı yapılardır.

Jericho: Yerleşme Ölü Deniz'in kıyısında Ürdün nehrinin oluşturduğu bir ovada, modern Galile'nin sınırları içerisinde bulunur. Yakınoğu'nun en uzun tabakalanmasını veren yerlerden biri olma özelliği ile, yukarıda ifade edildiği gibi Neolitik dönemin alt evrelere ayrıldığı yerleşmedir. Yerleşmenin stratigrafisi, Natuf'tan başlayarak PPNA, kısa bir kesintiden sonra PPNB, Orta PPNB sonrası bir kesinti ve Çanak Çömlekli Neolitik tabakalar halindedir.

PPNA evresi yaklaşık 2 hektardır. Bu evreye ait tabaka yüksekliği ise 9 metre civarındadır. Hem yatayda hem de dikey tabakalanmada bu rakamlar güney Levant'da başka yerleşmelerde görülmez. Kenyon, 2–4 hektarlık bir alana yayılan yerleşmenin nüfusunun zaman zaman 2000–3000'e kadar arttığını söylemektedir (Kenyon, 1981).

Natuf ve PPNA evreleri ile birlikte yerleşme birbirine yakın yuvarlak ve oval formlu kısmen toprak altına inşa edilmiş evlerden oluşmaktadır. Binalar arasında belirgin bir ayrılık yoktur. Kullanılan yapı malzemesi ve tasarım olarak hemen hepsi birbirine benzer. Tüm bunlara karşın yine de bu tabakaya ait arkeolojik bilgiler sınırlıdır. Jericho'dan elde edilen bilgiler ağırlıklı olarak avcılık faaliyetleriyle ilgilidir. Yerleşmede görülen mimari öğeler burada son derece iyi örgütlenmiş bir sosyal organizasyonu işaret etmektedir ancak tarım ya da yoğun toplayıcılığın hangi seviyede olduğunu gösteren bitki kalıntılarıyla ilgili bilgiler Kenyon kazılarında elek ve yüzdürme yöntemlerinin yaygın olmaması sebebiyle oldukça sınırlıdır.

Jericho'ya çok da uzak olmayan Netiv Hagdud (MÖ 9780–9680) bu dönemle ilgili söz konusu bilgi eksikliklerinin giderilmesi amacıyla kazılmıştır. Jericho'ya yaklaşık 15 km uzaklıkta bulunan yerleşme, Bakar vadisinde alçak yükseklikte, 1.5 hektar büyüklüğünde bir höyüktür. Bulunan çok sayıda tahıl kalıntısının çoğunluğunu arpa oluşturmaktadır. Arpa tarıma alınma aşamasındadır. Ortaya çıkarılan barınaklar 8–9 metre büyüklüğünde oval ya da yuvarlak formudur. Tek odalı olan bu barınaklar kısmen toprağa kazılmıştır. Barınaklar Jericho'da olduğu gibi kireç taşı temelli ve duvarları biçimlendirilmemiş kerpiçtendir. Ocaklar genellikle açık alanlardadır. Depolama birimleri ise bazen açık alanlarda, 50 cm çapında ve yaklaşık aynı derinlikte çukurlarda, bazen de 1 metre çapında yuvarlak formudur ve yapı

içerisindedir. Barınakların içlerinde kimi zaman sürtmetaş aletler de bulunmuştur. Barınaklardan biri diğerlerinden oldukça farklıdır. Taban üzerinde 3 yetişkine ait insan kafatası bulunan bu yapıda 70 kadar öğütme taşı, havaneli, taş kaplar ortaya çıkarılmıştır. Bu barınağın yerleşme genelindekilerden farklı buluntular içeriyor olması, farklı bir işlevi olduğunu düşündürmektedir.

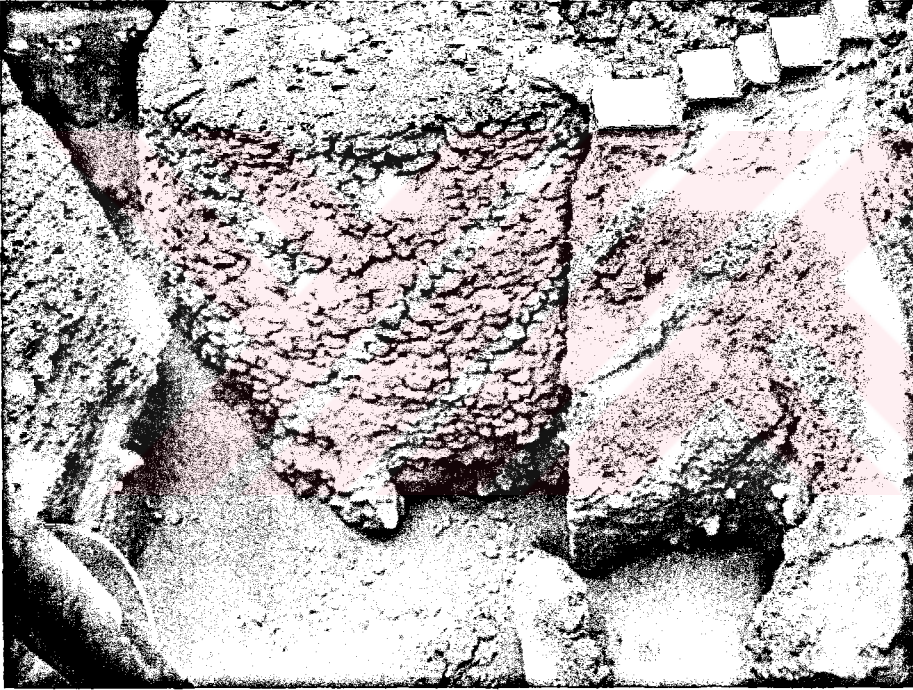
Buna karşın bulunan gömütlerin çoğu yapıların dışlarında kazılan çukurlardadır. Burada bulunan diğer çarpıcı öğeler oturan bir kadın figürini ile yaklaşık 30 adet Orta Anadolu kökenli obsidiyendir.

Bu bilgilerden sonra tekrar Jericho'ya geri dönersek Jericho'da bulunan karakteristik konutlar iki tanesi dışında tek odalı oval ve yuvarlak formludur. Diğer iki konutta bölme duvarı mevcuttur ve mekân iki eşit odaya bölünmüştür (Kenyon, 1981: 52, 230). Benzer türde yapılar, yukarıda sözü edilen Netiv Hagdud yerleşmesinde de mevcuttur. Jericho da Anadolu obsidiyeninin erişim alanı içerisindedir. PPNA döneminde burada çok sayıda Orta Anadolu kökenli obsidiyen bulunmuştur. Jericho'da 5 yetişkin kafası sıvalı olarak yapıların birinin altında bulunmuştur. Buna karşılık çoğunluğu açık alanlarda olmak üzere yedi kadarı da konut tabanları altında bulunan gömütler hakkında belirgin bir ölü gömme geleneğinden söz edilemez. Yerleşmenin en ilgi çekici özelliği olan 'kulesi' PPNA dönemi için hem güney hem de kuzey Levant'da eşine az rastlanır özelliktir. En iyi bilinen ve az sonra değineceğimiz kuleden başka Kenyon batıda iki, güney ve kuzeyde de birer tane daha alçak kulemsi yapıların olduğunu söylemektedir (Kenyon, 1981: 6-12, 114, 175). Batıda bulunan en eskisi yaklaşık 3.6 m yüksekliğinde korunagelmıştır. Bu kulenin tabanı yaklaşık 1.8 metre çapındadır. Kule taştan inşa edilmiştir. İç duvarları kille sıvanmış olan kulenin yapım amacı bilinmemektedir.

8.2 metre yüksekliğinde ve 9 metre çapındaki bir başka kule ise biçimlendirilmemiş taşlardan yapılmıştır (Kenyon, 1981: 19). Kulenin içi ve dışı kille sıvanmıştır. Çatısına, kule içerisindeki boşluğa özenle yapılmış 20 basamakla çıkılır. Bu yapının girişinden basamaklara kadar olan bölümde 12 gömüt vardır (Kenyon, 1981: 33-34). Bu insanlar buraya gömüldükten sonra kapı geçidi kapatılmıştır. Kulenin batı duvarına bitişik olarak inşa edilmiş ve Kenyon tarafından 'çevre duvarı' olarak tanımlanan bir metreden geniş, yaklaşık 3.12 metre yüksekliğinde bir taş duvar

bulunmuştur. Kenyon bu kuleyi depolama kulesi ve duvarın ise su taşkınına engellemek amacıyla yapıldığını belirtmektedir (Kenyon, 1981: 39-40).

Kulenin nasıl bir süreçte inşa edildiği konusu tarihöncesi koşullarla ilgili sınırlı bilgilerimiz sebebiyle mümkün değildir. Ancak Dorell günümüz yapım bilgilerine dayanarak kulenin ancak 1360 iş gününde yapılabileceğini önermektedir (Dorell, 1978: 15). Buna karşın Bar Yosef kulenin 10.400 iş gününde yapılabileceğinin daha gerçekçi olacağını söylemektedir (Bar Yosef, 1986: 158). Bar Yosef'in değerlendirmesi içerisinde, yapı malzemesi temini ve kullanımı, insanların enerji ve motivasyon gibi diğer ilgi alanları ve ihtiyaçları mevcuttur (Şekil 81).

Şekil 81. Jericho, PPNA dönemine ait 8.5 metre yüksekliğindeki kule (Microsoft Encarta).

Bu dönemde böylesine anıtsal bir yapının inşa edilme koşul ve sebeplerini anlamak oldukça önemlidir. Hem bu bölgede hem de daha uzağında Güneydoğu Anadolu'ya kadar uzanan coğrafyada (Göbekli Tepe, Tel Abr 3, J'arf el Ahmar) bulunan yerleşmelerdeki kamusal yapıların nasıl bir süreç sonunda ortaya çıktığının çözümlenmesi için oldukça önemlidir. Jericho kulesi için farklı görüşler üzerinde durulmaktadır. Özetlersek, Kenyon bu kule ve çevirme duvarının ortaya çıkışının bir tür savunma amacı taşıdığını söylemekte, bu dönemde yerleşmenin çevresinde bulunan diğer gruplardan korunmak amacıyla Jericho halkının böyle bir yol seçmiş

olduğunu düşünmektedir (Kenyon, 1957: 75). Buna karşın Bar Yosef savunma duvarı ve kulenin ani sel baskınları için yapılmış olduğunu belirtmektedir (Bar Yosef, 1986: 161). Tüm bu yaklaşımlar daha çok maddesel dünya ile ilişkilendirilecek türdendir. Buna karşın Ronen ve Adler (2001: 98) farklı bir görüş bildirmektedir. Araştırmacılar, her ne kadar bu kule ve duvarın bir tür savunma sistemi ile ilişkili olduğunu kabul etseler de bunun bir tür fiziksel unsurdan değil ancak farklı mitolojik ve soyut düşüncelerden kaynaklandığını belirtmektedirler. Bir başla deyişle kule ve çevirme duvarı bir anlamda sembolik duvardır. Bar Yosef'in "su baskını ya da sel" teorisini de yerleşmenin topografik özelliklerini göstererek reddeden ikili, Kıbrıs'ta bulunan Khirakitia ve Kalavasos-Tenta (Le Brun, 1997; Todd, 1989) yerleşmelerinde de bulunmuş olan çevreleme duvarının benzer bir sebeple yapıldığını ileri sürmektedirler.

Yerleşmeyi taşkın tehlikesinden uzak bir yere taşımaktansa neden böylesine uzun ve zor bir inşa sürecine girilmiş olduğu düşüncesi Bar Yosef'in yorumunu çürütmektedir. Bir başka ilginç durum ise konutlar ile kule arasında gözlenen belirgin teknolojik farklılıklardır. Kulenin etrafına sıralanmış konutların pek azı özenle inşa edilmiştir. Öyleyse kule ve konutlar arasında nasıl bir ilişki vardır? Naveh tarafından yerleşmeye bir kez daha bu gözle bakılmış ve konutların kuleden daha sonra inşa edildiği sonucu ortaya çıkmıştır (Naveh, 2003). Naveh, kulenin içerisinde bulunan 12 gömüt ve etrafında yer alan diğer gömütlerden dolayı bu yapının bir tür 'Ölümler Evi' olduğunu söylemektedir (Naveh, 2003: 92-93). Birçok kez yenilenmiş olan kulenin yenilenme evreleri sırasında etrafında konutların arttığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, kulenin kaç insan tarafından, kaç gün, ay ya da yılda neden inşa edildiği sorusunun doğrudan bir cevabı henüz açıklığa kavuşmamıştır. Ancak önemli olan bu denli anıtsal bir yapının yapılması için gerekli olan örgütlü insan gücüdür. Henüz köpekten başka evcil hayvana sahip olmayan ve yoğun olarak avcı-toplayıcı olan bu topluluğun bu denli kararlı bir şekilde örgütlü bir yapı ortaya çıkarmış olması bu toplulukta eşitlikçi ya da baskın bir otoriter yapının varlığını işaret etmektedir. Bir başka açıdan bu kule, bir toplum ya da topluluğun kendini, politik ya da sosyal güç açısından ifade etme yollarından biri olarak düşünülebilir. Bu durumda Jericho

halkının bölgede neden böylesine bir güç gösterimine başvurduğu ise, bir diğer sorunsaldır.

En yoğun olarak araştırılan evre PPNB evreleridir. Yerleşmede yapı malzemesi seçiminde bir standartlaşma görülmez. Taş duvar, pise duvar ve kerpiç duvar bir arada ya da kendi başlarına kullanılmıştır. Yine yer yer Orta Fırat bölgesinden de bildiğimiz puro biçimli taşlar duvarlarda kullanılmıştır. Bazı kerpiç tuğlalarda parmak baskı izleri bulunmuştur. PPNB yerleşme dokusu birbirinden kopuk açık alanlı binalardan oluşur. Binaların birbiriyle olan komşuluğu açık alanlarla ilişkilidir. Olasılıkla her evin belirli bir gündelik faaliyet alanı vardır. Konutlara yapılan eklemelerle bazen bu açık alanların daraltıldığı görülmektedir. Ancak yine de iki konut hiç bir zaman yan yana konumlanmış olarak bulunmamıştır (Kenyon, 1981). PPNB döneminin bazı tabakalarında yerleşme içerisinde belirli bir düzenleme yapılmaya çalışıldığı, bir kaç binanın özellikle yıkılarak tekrar inşa edildiği düşünülmektedir (Kenyon, 1981). Burada bilinçli bir planlama olduğu kolaylıkla görülmektedir. Nerdeyse tüm yapıların tabanları muntazaman sıvalıdır. Taban alt dolguları bazen küçük blokaj taşlarıyla bazen de dallarla yapılmıştır. Bazı tabanlarda ise sıkıştırılmış toprak blokajlar kullanılmıştır.

PPNB dönemde gündelik faaliyetlerin konut dışlarında bulunan avlularda yapıldığı düşünülmektedir. Ocak ve ateş yerlerinin tamamı mekân içlerinde değil mekan dışında, avlularda bulunmuştur. Çok sayıda yenileme gözlemlenen ateş çukurlarından bu avluların uzun süreli kullanıldıkları anlaşılır. Yine PPNB evrelerinde görülen konut birimlerinden bağımsız olarak bulunan, büyüklükleri ortalama 4-5 metrekare olan depolama yapıları oldukça önemlidir. Depolama birimleri, bölme duvarları olan içleri ve yan duvarları kil sıvalı gözler halindedir. Bu birimlerden çıkan kalıntılarla ilgili her hangi bir bilgi yoktur.

Jericho'da Orta PPNB'de törensel kullanıma ayrılmış bir kaç bina ve bazı küçük kutsal mekanlar (shrine) bulunmuştur. Bunların birinde duvar nişi üzerinde bulunan egzotik taşlar Kenyon tarafından kült objeleri olarak yorumlanmıştır (Kenyon, 1981: 306-307). Bunun yanı sıra Orta PPNB tabakalarında bulunan bir başka bina, döşemesinde ve içerisinde bulunan öğeler sebebiyle "kült merkezi" ya da "tapınak" olarak tanımlanmıştır (Kenyon, 1981: 74).

6.4.2. Lübnan ve Ürdün Bölgesi

Bu bölgenin gelişim tarihi diğer bölgelere nazaran daha az bilinmektedir. Anti-Lübnan dağları olarak bilinen alanda, Lübnan sınırının yakınlarında Nachcharini mağarasında yapılan sondajda yukarıda sözünü ettiğimiz El-Khiam ok uçları bulunmuştur. Yine bu bölgede bulunan başka bir yerleşme de bir açık hava yerleşmesi olan Tell aux Haches'dir. Her iki yerleşmede de bulunan kül dolu ateş çukurları bu yerleşmelerin mevsimlik avcı toplayıcı gruplarca kullanıldığını göstermektedir (Copeland, 1991). Bu bölgenin genelinde görülen Natuf ve PPNB yerleşmeleri, PPNA yerleşmelerinden daha fazla sayıdadır. Bu durum araştırmacılar tarafından iklimle ilişkilendirilmektedir. 13.000 ile 11.500 arasında görülen ve "Younger Dryas" olarak adlandırılan dönemde ani bir soğuma olmuş, Natuf döneminde sayıları hızla artan gruplar bu soğuma dönemi ile birlikte farklı yerlere göç etmiş olmadırlar. Aşağıda daha geniş olarak değineceğimiz yerleşmelerden Beidha'da bu süreç oldukça açık olarak gözlenir. Iraq ed-Dubb, Dhra' gibi küçük ölçekli köy yerleşmeleri ise PPNA dönemde varlığını sürdüren sınırlı sayıda yerleşmelerdir. Oldukça yoğun bir avcı-toplayıcı topluluk tarafından yılın tüm zamanı iskan gören yerleşme, 3-4 metre çapında, yuvarlak planlı, kısmen toprak altına oturtulmuş yapılardan oluşmaktadır. Iraq ed-Dubb ise tüm yıl boyunca iskan edilmemiştir. Ancak yine de diğer mevsimlik yerleşmelere nazaran daha uzun ve değişken bir yerleşme olduğu söylenebilir. Yapılar yine yuvarlak ve kısmen tabana altına oturtulmuştur. Büyüklükleri Dhra'ya oranla daha küçüktür; 1,5-3 metre çapındadır. Ancak bu yerleşmenin çok fazla araştırılmadığını da göz önüne alırsak bu yorumun değişebilir olduğunu söyleyebiliriz.

Beidha: Bu bölümde değineceğimiz bir başka yerleşme batı Ürdün'de Wadi Araba'nın doğu kenarı boyunca uzanan yaklaşık 80x60 metre büyüklüğündeki Beidha'dır. Yerleşme, doğal bir su kaynağının yakınına kurulmuştur, oldukça yakınında kireç taşı ve çakmaktaşı kaynakları bulunur (Kirkbride, 1989: 120). Yerleşmede Natuf'dan başlayarak dört tabaka tespit edilmiştir (Kirkbride, 1966; Byrd, 1987). Natuf döneminde burada, herhangi bir tahıl türünün hasatı yapılmamaktadır. Buranın sezonluk olarak kullanılan avcı toplayıcı kampı olduğu anlaşılmaktadır. Natuf sonrasında yerleşme terk edilmiş ve PPNB döneminde tekrar

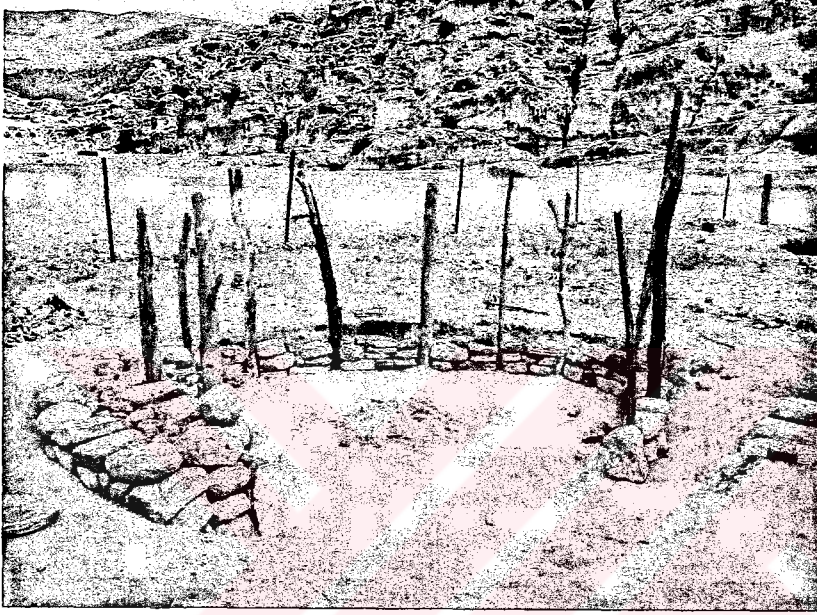
iskan edilmiştir. Byrd, potasyum ve nitrojen toprak analizleri sonuçlarından yola çıkarak Natuf döneminde buranın oldukça kısa süreli iskân gördüğünü söylemektedir. Yerleşmede PPN dönemi ile birlikte nüfus artmıştır (Byrd, 1989:88). Yaban keçisinin sıklıkla avlandığı ve kısmen evcilleştirme aşamasında olduğunu bildirilmektedir. PPNB dönemi ile birlikte yerleşmede bulunan karbonlaşmış bitki kalıntılarından birçok tahılın hasatının yapıldığı ve bunların tarıma alınma sürecinde olduğu anlaşılmaktadır.

PPNB dönemi ile birlikte birçok yerleşmede tahılların tarıma alınmaya başlaması ile birlikte görülen tarımcı köylerin aksine, Beidha'da avcılık ve toplayıcılık, ağırlıklı geçim ekonomisi olmuştur. Buna karşılık yerleşmede durum buğdayı tarıma alınmış olarak bulunmuştur. Olasılıkla bu tahıl türü daha kuzeyden gelmiştir (Willcox, özel görüşme)²⁶. Bunun yanı sıra yerel arpa yerleşmede içinde kültüre alınma aşamasındadır. Kirkbride Beidha'da keçinin evcilleştirilmiş olduğunu söylemektedir (Kirkbride, 1966: 59). Özetle, sözü edilen coğrafyanın kuzeyinde görülen birçok yeni kültürel bilginin Beidha'daki yoğun avcı toplayıcı halka ulaştığı ve zamanla yerleşmede belirgin değişikliklere sebep olduğu söylenebilir. Mimaride görülen hızlı ve belirgin değişim de bu durumun bir göstergesidir. PPNB'nin ilk evrelerinde yuvarlak ve oval biçimli yapıların yerini zamanla daha düzenli ve kalıcı olarak inşa edilmiş dörtgen planlı yapılar alır. Olasılıkla daha kuzeyde hızla yayılan tarımcı ve hayvancılıkla uğraşan Neolitik yerleşmeler, bu yerleşmeyi de kültürel olarak etkilemiştir.

Bu bilgiler doğrultusunda Beidha'nın mimari özelliklerine baktığımızda, yerleşmede PPNB döneminde altı tabaka gözlemlenmektedir. En eskiden yeniye doğru, VI. tabaka ile birlikte kısmen toprak altına inşa edilmiş yuvarlak ve oval planlı yapılar görülmektedir. Yapılarda ahşap, taş ve kerpiç çamuru kullanılmıştır. Yerleşmede gruplar halinde bir kaç yuvarlak yapıdan oluşan kümeleşmeler göze çarpar. Bu kümeler bazen tüm yapıları içine alan bir tür istinat duvarı ile çevrilidir. Bazı yuvarlak yapıların duvarları ortaktır. Bu kümelerden ana mekan olarak kullanılan yapıların hemen hepsinde ana girişin önünde oldukça dar, bir tür giriş (antre) bulunur. Ana mekana girişte bulunan bir ya da iki basamaktan inilir. Dört metre

²⁶ George Willcox ile Eylül 2004'de Şanlıurfa'da yapılan bir toplantı sırasında görüşülmüştür.

apındaki ana mekana bitişik olarak inşa edilmiş diğer küçük yuvarlak formlu birimlerin depo amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir. Ana mekanın dam örtüsü ortada bulunan tek ahşap dikme ile taşınmakta, belli aralıklarla dikilen ahşap dikmeler de yapının yan duvarlarına örülen yaklaşık 40 cm genişliğinde taş üstü kerpici desteklemektedir. Ana mekanın etrafına konumlanmış ve olasılıkla tavanları daha alçak olan yapılar bir tür payanda görevi görmüş olmalıdır (Şekil 82-83).

Şekil 82. Beidha'da bulunan Natuf barınaklarının deneysel olarak tekrar inşa edilmesi (www.neareast/beidha/natufian.asp).

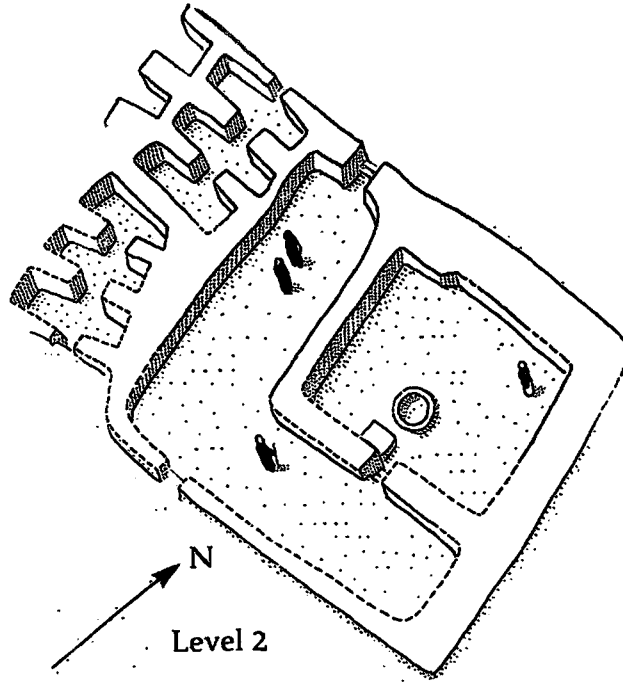
Şekil 83. Beidha'da bulunan Natuf barınaklarının deneysel olarak tekrar inşa edilmesi (www.neareast/beidha/natufian.asp).

Bu tabakada bulunan yapı kümelerinin doğusundaki geniş bir açık alan sonrasında 6.00x4.00 m boyutlarındaki oval planlı yapı oldukça dikkat çekicidir. Yapı, özenli yapılmıştır. Yapının döşemesinde bir birlerinden bağımsız bir metreden daha büyük iki büyük yassı taş ve bu yassı taşların etrafında iyice sıkıştırılmış ufak kireç taşlar vardır. Bu yapı olasılıkla bir tür “kült” yapısıdır (Kirkbride, 1968: 94).

V. tabaka ile birlikte mimaride değişiklikler göze çarpar. Kimi halen yuvarlak olsa da yapılar bir önceki tabakadakinin aksine daha düzenli inşa edilmiştir. Ahşap dikme aralıklarında belirgin bir standartlaşma görülür. Oldukça muntazam inşa edilmiş dörtgen planlı yapılar birbirlerinden bağımsızdır. Dörtgen planlı yapılarda henüz muntazam olarak köşeler görülmemekle birlikte, oldukça düzgün taşlardan örülmüş kavisli köşe dönüşleri dikkat çekicidir. Bu yapıların birçoğunda kapı geçidi vardır. Yapılar halen kısmen toprak altına inşa edilmiştir. Çevrelerinde sınırlı sayıda da olsa ateş yerleri bulunmuştur.

IV. tabakada yuvarlak planlı yapılar devam etmekte bunun yanı sıra dörtgen planlı yapılarda belirgin gelişim devam etmektedir. Ortalama 5.00x6.00 m büyüklüğündeki yapılara üç basamakla inilir. Taş duvar işçiliği daha gelişkindir. Yapı içlerinde bu tabakayla birlikte ocaklar görülmeye başlar.

III. tabaka ile birlikte artık muntazam köşe bağlantıları olan yapıların varlığından söz edilebilir. 40 ile 50 cm genişlikte duvarları olan yapılar oldukça iyi korunagelmıştır. İki ya da üç basamakla inilen yapılar halen kısmen toprak altına inşa edilmiştir. Bu tabakayla birlikte ortaya çıkan yapılarda mekanların bölümlendirildiği, koridorlu ve avlulu yapıların ortaya çıktığı görülür. Bu yapıların büyüklükleri yerleşmede görülen diğer yapı tiplerinden oldukça farklıdır (Şekil 84). Yapı içlerinde oldukça çok sayıda öğütme taşı bulunmasına karşın, bir önceki tabakada olduğu gibi ocaklar bulunamamıştır. Koridorlu yapılarla birlikte geniş, tek odalı yapılar da bu tabakada görülmektedir. Büyüklüğü ve sınırlandırılmış avlusu ile böylesi bir bina oldukça olasılıkla sadece konut olarak değil farklı amaçlar için kullanılmış olmalıdır (Bryd 1994: 640-42; Bryd ve Banning, 1988: 65-68).

Şekil 84. Beidha, koridorlu ve avlulu yapı (Bryd ve Banning, 1988).

II. tabakada ise belirgin bir değişim gözlenmez. En son iskan evresi olan I. tabakada ise yapılar oldukça kötü korunmuştur ve az sayıda yapı bulunmuştur. Yerleşmenin bu evreyle birlikte terk edildiği belirtilmektedir. Bulunan az sayıdaki yapı önceki IV ve III. tabakalarla benzerlikler gösterir (Kirkbride, 1989: 117-119; Bryd, 1994: 642).

Ain Ghazal: Yerleşme Orta PPNB döneminde iskan edilmiştir. Zarga Nehri kıyısına kurulmuş yerleşme yaklaşık 2500 yıl boyunca kesintisiz olarak iskan edilmiştir. Bu uzun zaman süresince yerleşmede farklı zaman dilimlerinde gerek gündelik yaşamda gerek mimaride gerekse spiritüel öğelerde belirgin değişimler göze çarpar (Rollefson 1985).

Yerleşmenin ilk tabakaları tipik bir yerleşik tarımcı köy topluluğu görüntüsündedir. En eski evre olan ve Orta PPNB dönemine denk gelen bu evrede, Ain Ghazal küçük ölçekli bir köy yerleşmesidir. Bu dönemde nüfusun yaklaşık 5 ha'lık bir alana yayılmış olarak oldukça kompakt bir düzende yaşayan 600–700 kişiden oluştuğu belirtilmektedir (Rollefson, 1987). İsrail ve Ürdün vadisinde Orta PPNB dönemi ile

birlikte yerleşmelerde başlayan terklerin aksine Ürdün'ün yüksek kesimlerinde bulunan Ain Ghazal PPNB sonuna kadar varlığını sürdürmüştür. Rollefson Ain Ghazal'in konumundan ötürü tercih edilen bir yerleşme olduğunu belirtmekte, Geç PPNB ile birlikte buranın 2500 kişinin yaşadığı kalabalık bir yerleşme olduğunu söylemektedir (Rollefson, 1997a). Araştırmacı, zaman içerisinde hızla artan nüfus ile birlikte tarımın ve kısıtlı hayvan besiciliğine dayalı geçim ekonomisinin yerleşme halkını besleyemediğini, bu süreç sonunda nüfusta gözle görülür azalmalar olduğunu belirtmektedir. Rollefson, Ain Ghazal örneğinden yola çıkarak PPN dünyasına, "PPNC" olarak isimlendirdiği yeni bir terminoloji önerir. PPNC olarak tanımladığı bu dönemde yerleşmede ağırlıklı olarak Zarga nehrine bakan yamaca yoğunlaşmış konutlardan söz eder (Rollefson ve Köhler Rollefson, 1989: 33-40). Bu dönemden başlayarak çanak çömleğin ortaya çıkışına kadarki süreçte nüfus azalmaya, yerleşme adeta yavaş yavaş terk edilmeye başlamaktadır. PPNC dönemi olasılıkla yerleşik tarımcı toplulukların yaşamış olduğu son evredir. Sonuç olarak Ain Ghazal'da tarıma olan ilgi giderek azalmıştır. Yerleşmenin son evresi olan ve "Yarmukian" olarak isimlendirilen dönemle birlikte görülen bazı yuvarlak formlu geçici barınaklar, keçi ve koyun besiciliği ile uğraşan göçer grupların varlığını göstermektedir. Hayvan kemiklerinden anlaşıldığı üzere 50 farklı tür bulunmuştur (Köhler-Rollefson, 1997). Yerleşmenin farklı ekolojik koşulların kesiştiği yerde konumlanıyor olmasından dolayı, yakın çevrede değişken ekolojik nişler göze çarpar. Bu da yerleşmenin hareket alanında alternatif ekonomik biçimlere erişimi kolaylaştırır.

Orta PPNB'de keçi evcilleştirilmiştir (Köhler-Rollefson, 1997; von den Driesch ve Wodtke, 1997). Koyun Geç PPNB ile birlikte, domuz PPNC döneminde, yabani sığırdaki Yarmukian dönemi ile birlikte evcilleştirilmiştir. Buna karşın bazı hayvanların avlanması tüm bu süreçte sürmüştür. Yerleşme içi sosyal organizasyona baktığımızda, Rollefson yapıların inşası sırasında bir iş bölümü olduğundan söz eder.

Yerleşmede süren ritüel faaliyetlerin en somut göstergesi olan ölü gömme geleneklerinden yola çıkarak üç farklı sosyal yapıdan söz edilmektedir. "Özel" insanlar olarak tanımlanan ve Orta PPNB'de yaygın olarak görülen ilk grup, ev tabanları altına gömülen bireyler olarak tanımlanmıştır (Rollefson, 1985: 12), Yerleşmede bu dönemde bir ev içerisinde on iki ayrı bireye ait iskelet bulunmuştur.

Taban bir çok kez yenilenmiştir, C14 tarihleri evin 400 yıl çeşitli yenilemeler ve değişikliklerle kullanıldığını işaret etmektedir.

Buna karşılık tabanaltı gömütleri belirli bir sosyal yapının göstergesi ise, bulunan iskelet sayısının azlığı düşünüldüğünde, aynı ev içerisinde yaşayan diğer fertlere ait iskeletlerin taban altlarına neden gömülmediği sorusu akla gelmektedir. Rollefson, Ain Ghazal'da iskeletlerin %80'inin bulunamadığını söylemektedir (Rollefson, 1990).

Taban altı gömütleriyle birlikte görülen en çarpıcı durum, belirli bir süre sonra taban altına yerleştirilen bu iskeletlerin kafalarının vücutlarından ayrılarak tekrardan ayrıca gömülmesi işlemidir. Bu davranışın sebebi ya da ne tür bir inanışla ilgili olduğu tartışmalıdır. İkinci sosyal grubu Rollefson, olasılıkla bir sebepten dolayı, yerleşmenin dışarısına mezarlıklara gömülen insanlar olarak tanımlar. Böyle bir uygulama Levant bölgesinde başka bir yerleşmede görülmemektedir.

Bir diğer uygulama, bazı insan kemiklerinin çöplük alanında bulunmalarıyla ilişkilidir. Bu insanların hayatta oldukları süre zarfında bulundukları konum itibarıyla gömülmeyle, çöplük ve atık alanlarına bırakıldıklarını belirten Rollefson bunları "atık gömüler" olarak isimlendirmiştir.

Kafatasının vücuttan ayrılması PPNC dönemiyle birlikte yerleşmede görülmemektedir. Bir sebepten dolayı bu inanışın Geç PPNB'nin sonuna doğru değiştiği düşünülmektedir. Buna karşın örneğin Basta yerleşmesinde Geç PPNB'de, halen benzer yönde inanışların devam ettiği izlenir (Nissen ve diğ. 1991: 17-19).

Yarmukian dönemi yerleşmesinde ise herhangi bir insan kalıntısı bulunamamıştır. Bu durum nüfusun oldukça azalmış olduğunun bir göstergesi olarak açıklansa da tüm Levant'da bu döneme ait az sayıda insan kalıntısı bulunduğu bilinmektedir. Buna karşın daha kuzeyde, örneğin Wadi Shu'eib gibi yerleşmelerde, aynı döneme ait oldukça çok sayıda insan iskeleti ortaya çıkarılmıştır (Simmons ve diğ. 1989: 36-40).

Yerleşmede varolan ekonomik roller oldukça belirli olmalıdır. Çakmaktaşı aletlerde görülen iyi işçilik ve standartlaşma bu durumun en belirgin göstergesidir. Bunun yanı sıra Orta PPNB döneminde bulunan hayvan kalıntılarından da yola çıkarak, süren av faaliyetlerinde de belirli bir uzmanlık gözlemlenmektedir (von den Driesch ve Wodtke, 1997). Yerleşmede görülen ve aşağıda değinilecek sembolik ve ritüel faaliyetler özellikle Geç PPNB ise, “şaman” ya da “rahip”ler tarafından sürdürülmüş olmalıdır.. Rollefson bunların yarı zamanlı ya da tam zamanlı olarak bu rolleri üstlenmiş olabileceklerini belirtmektedir (Rollefson, 2000).

PPNC dönemi ile birlikte bazı aileler tam zamanlı olarak tarımla, bazıları da hayvan besiciliği ile uğraşmaktadır. Yarmukian’da hızla artan pastoral geçim tarzı ve kısıtlı tarımsal faaliyetler bu dönemde burada bulunan sınırlı sayıda insanın birlikte yürüttüğü bir faaliyet olmalıdır.

Mimari öğeler, “konut”lar ve özel amaçlı “ritüel” yapılar olarak tanımlanan iki grupta ele alınacaktır. Tüm evrelerde yapı duvarları zemin üzerine yer alan taş duvarlıdır. Ortalama 0.60 cm genişliğindeki taş duvarların arasında çamur harç kullanılmıştır. Yapı içlerinde damı taşımak üzere inşa edilmiş direk delikleri genelde iki ayrı şekilde kullanılmıştır. İlk ve yaygın kullanım, iç mekan duvarlarına bitişik 15–20 cm arasında değişen direk yerleridir. Bunlar aynı zamanda birer payanda gibi kullanılmıştır. Diğer grup ise mekan ortalarındaki ikili ya da dörtlü gruplardır.

Yapı tabanlarının bir kısmı kireç tabanlıdır. Ain Ghazal’da kireç sıva bir taş döşeme altlığı üzerine dökülerek yapılmaktadır. Bu işlemler ile ilgili yerleşme yakınında birçok kireç yakma çukuru bulunmuştur.

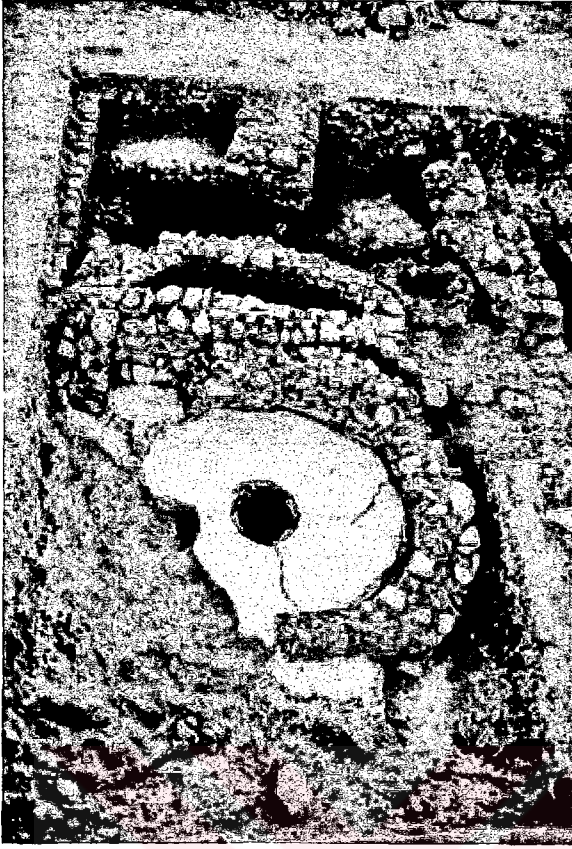
Ain Ghazal’ın en eski evresinde, evlerin birbiri ardına Zarga Nehri’nin batı kıyısına yönelerek organize bir anlayışta inşa edildiğini görmekteyiz. Rollefson bu durumun “akrabalık” ya da “soy”a bağlı olduğunu ifade etmektedir. Bazı binalar neredeyse dip dibe inşa edilmiştir. İki bina arasında yürümek olası değildir. Buna karşılık bazı grup evler ise kümeler halinde birbirlerinden ayrılır. Orta PPNB’de binalar genelde tek odalı birimler halindedir. Zaman içerisinde bu tek odalı birimlerin bölümlendirildiği, tek bir bina içinde iki ya da daha çok odalı bir anlayışa doğru değişim gözlemlenmektedir. Bu gelişim zaman içerisinde oluşan bir tür özel alan/mahremiyetin göstergesi olabilir (Rollefson ve Köhler-Rollefson, 1989: 40). Ev

boyutlarında görülen bu büyüme ile birlikte, önceleri direklerle taşınan çatı örtüsü sonraları bölme duvarları yardımıyla taşınmış olmalıdır ki, binalar daha büyük boyutlarda inşa edilmeye başlamıştır. Rollefson, içleri bölümlendirilmiş yapılarda bir ailenin yaşam sürdüğünü belirtmektedir.. Yan yana inşa edilmiş yapılar bir tür “akrabalık” ile ilişkilendirilmektedir. Bu durum Orta PPNB döneminde Ürdün vadisi ve İsrail’de terk edilen köylerin Ain Ghazal’a göç etmeleriyle açıklanmaktadır. Bu toplulukların burada nasıl bir adaptasyon süreci geçirdiği, yerleşmenin zaten var olan sosyal sistemine farklı ya da benzer özellikler taşıyan diğer grupların gelmesiyle yerleşmede nasıl bir sosyo-kültürel atmosferin geliştiği ile ilgili Rollefson’un belirgin bir açıklaması yoktur.

Bu dönemde herhangi bir “özel” ya da “ritüel” bina bulunmamıştır. Bulunan tüm binaların kullanım amacı günlük hayata dair faaliyetlere ait, ağırlığını konutların oluşturduğu yapılardır.

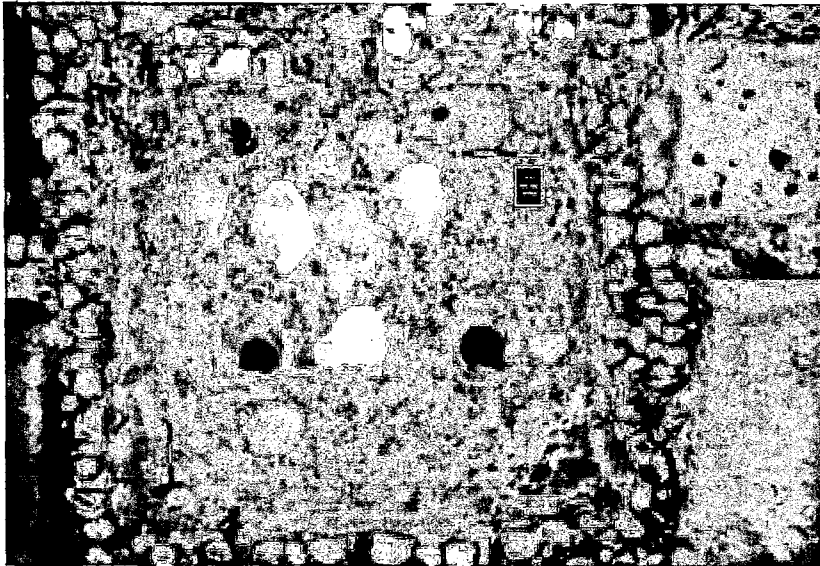
Geç PPNB ile burada yaşam oldukça zor bir hal almış olmalıdır. PPNC ve Yarmukian tabakalarınca oldukça tahrip olmuş bir biçimde bulunan Geç PPNB tabakalarına ait mimari öğeler yerleşmede iki ayrı bölüm olduğunu göstermektedir. Kazıcılarca Kuzey ve Güney olarak isimlendirilen bu alanlarda bulunan yapılar birbirlerinden bağımsızdır. Duvar kalınlıklarında artış görülür. Bazı yapıların iki katlı olduğu belirtilmektedir (Rollefson ve Kafafi, 1997: 32-33).

Bu dönemde üç farklı türde özel yapı olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan biri yerleşmenin doğu alanında, diğeri orta bölümünde bir diğeri de kuzey bölümünde yer alır. Dörtgen biçimli olan binanın bir duvarı dışa doğru bombelidir. Binanın orta aksına gelecek şekilde bombe yapan bu duvarın ortasında genişçe bir ortostat ve her iki yanında daha küçük iki ortostat daha bulunur (Rollefson ve diğ. 1992). Söz konusu apsisli binalar olasılıkla Kuzey alanında bulunan yuvarlak biçimli mekanların (shrine) daha gelişkin formudur ya da tüm bu binalar aynı tipolojik anlayışın ürünüdürler (Rollefson ve Kafafi, 1994: 20-22; Şekil 85). Bu alanda bulunan iki ayrı yuvarlak biçimli mekanın her ikisinde de tabanın defalarca yenilendiği görülmektedir. Binanın ortasında bulunan çukur/delik altta bir başka tabanın olduğunu göstermektedir. Binanın biçim, iç öğeleri ve çok kereler yenilenen sağlam inşa edilmiş tabanı, bu yapının bir tür “kült” yapısı olduğunu göstermektedir (Rollefson ve Kafafi, 1994: 20-23).

Şekil 85. Ain Ghazal, yuvarlak planlı kireç tabanlı yapılar (shrine?) (Rollefson ve Kafafi, 1994).

“Tapınak” olarak tanımlanan iki ayrı “ritüel” binası Doğu alanında bulunmuştur. Bunlardan daha küçük olanı Zarga nehrine bakan yamaçtadır. Bina 5.00x4.00 metre boyutlarında ve dörtgen planlıdır. Bu binanın tabanı konutlardan farklılık göstermektedir. Konutlarda tabanlar oldukça temiz olarak bulunmuştur. Burada ise tabanda farklı kullanım izleri gözlenir (Şekil 86).

Şekil 86. Ain Ghazal, dikdörtgen planlı kireç tabanlı ritüel binası? (Rollefson ve Kafafi, 1994)

Bina içerisinde üç adet dik duran taş, taban üzerinde bir sunak, kırmızı sıvalı ve etrafı yedi taşla çevrelenmiş 0.80 metre uzunluğunda bir ocak ve binanın doğu duvarında insan biçimli bir ortostat bulunmuştur. Bu bina yukarıda sözünü ettiğimiz apsidal binalardan (shrines) daha büyüktür. Konum itibarıyla konutların dışında yer alır, bina içerisinde bulunan öğeler bu dönemde burada yaşayan farklı “soy” grupları ile ilgili değildir. Olasılıkla bu bina tüm halka açık bir binadır (Rollefson ve Kafafi, 1996a; 1996b).

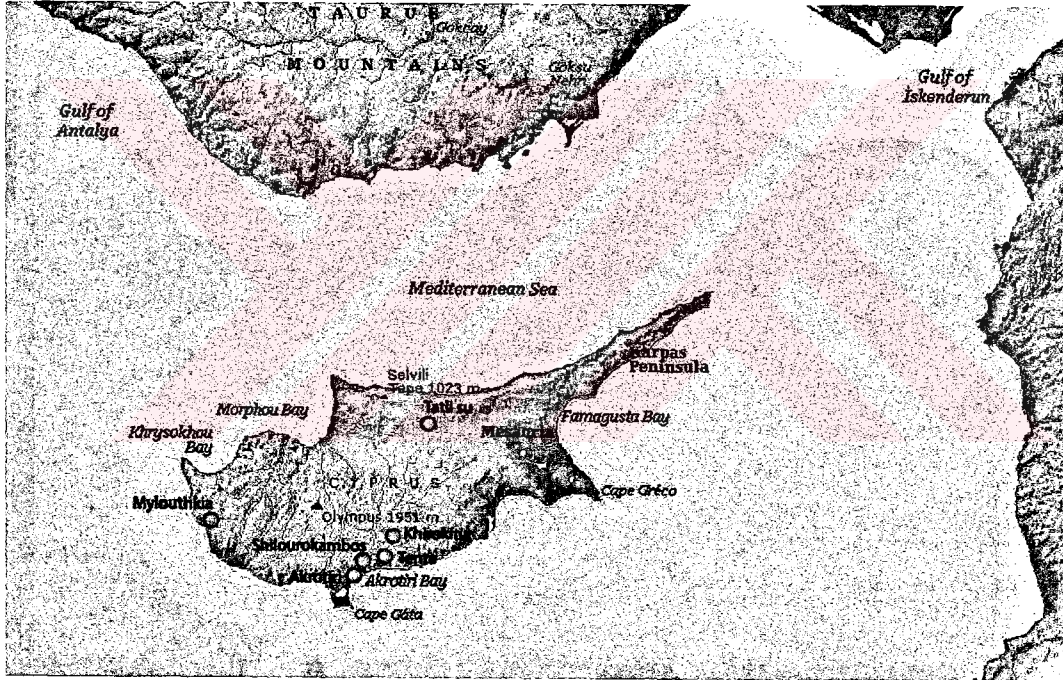
Diğerine göre daha büyük boyutlarda, dörtgen planlı ve iki geniş odadan oluşan bina 36 metrekaredir. Binanın batı kanadı oldukça tahrip olmuştur. Buna karşılık yapının tabanı oldukça iyi korunagelmıştır. Diğer kanatta ise binanın doğu duvarında iki masif kireç dikme taş ve duvarı ortalayacak şekilde üç ortostat bulunmuştur. Bu duvarın önünde bir sunak ve ocak bulunmuştur. Ocak bir önce sözünü ettiğimiz binada olduğu gibi yedi adet düz taşla çevrelenmiştir. Binanın tabanı kilden oldukça özenli yapılmıştır, taban altında ise bir tür çakıl dolgu kullanılmıştır. İki odayı birbirine bağlayan iki ayrı kapı bir sebepten dolayı doldurularak kapatılmıştır (Rollefson and Kafafi, 1996a; 1996c: 20-22). Doğu kanattan alınan C14 tarihleri MÖ 6,130 ± 65’dir. Bu tarihler Geç PPNB’nin sonlarına denk düşmektedir. İki “tapınak” arasında nasıl bir ilişki olduğu ise belirsizdir.

PPNC dönemine gelindiğinde tekrardan “çekirdek aile” anlayışına bir geri dönüş olduğu söylenebilir. Yapıların çoğu oldukça küçük, tek odalı yapılardır. Bunun yanı sıra yapıların önünde bir avlu bulunmaktadır (Rollefson ve Köhler-Rollefson, 1993: 36). Bu dönemin sonlarına doğru ise “koridorlu binalar” ortaya çıkar. Kısmen toprak altına oturtulmuş bu anlayışta bina içerisinde depo birimleri mevcuttur. Yapılar olasılıkla yılın belirli zamanlarında burada yaşayan, diğer zamanlarda ise hayvan besiciliği yapan ailelere aittir. Mayıs ayına kadar süren kış, olasılıkla daha çok çöl formasyonlu yerlerde geçirilirken, yaz aylarında da tekrar yerleşmeye dönüş olduğunu belirtilmektedir (Rollefson ve Köhler-Rollefson, 1993). Yarmukian dönemi ile birlikte PPNC döneminde kısmen yerleşmeden uzak kalan nüfus tekrar yerleşik tarımcı anlayışa geri dönmüştür. Halen yerleşmede mevsimlik olarak hareket eden hayvan besiciliği yapan küçük gruplar vardır. Ancak ağırlıklı geçim ekonomisi tarıma yöneliktir.

Bu dönemde mimari yapılar bir birlik içerisinde. Her birinin biçim ve büyüklükleri neredeyse aynıdır (Rollefson ve Kafafi, 1994). Yuvarlak ve dikdörtgen planlı binalar birlikte bulunmuştur. Tüm binalar “çekirdek aile” konseptinde ve tek odalıdır (Rollefson ve Kafafi, 1994: 16-17; Kafafi ve Rollefson, 1995: 14-16). Evlerin önünde küçük açık avlular vardır. Binalar arasında avlulara dayalı bir ilişki vardır. Yarmukian döneminde apsidal planlı Geç PPNB dönemine ait binalar olasılıkla kazılmış ve tekrar kullanılmıştır. Yarmukyan kültürü çanak çömlekleri ya da taş kapların dip kısımlarında görülen ovallik, diğer buluntularda da yaygın olarak görülen oval formlar bu insanların belli bir “anlayış” ya da “inanış” çerçevesinde materyal kültüre biçim verdiklerini düşündürmektedir. Orta alanda bulunan Geç PPNB dönemine ait apsisli binanın kazılıp yeniden kullanılması olasılıkla bu anlayışın bir göstergesidir. Binanın yeniden kullanıma alınması burada yürütülen toplantı ya da ritüel faaliyetlerle ilgili olmalıdır. Ancak bu bina dışında Levant’da ve de Ain Ghazal’da Yarmukian kültürünün inanç sistemi ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır.

6.5. Kıbrıs Neolitik Mimarlığı

Son yıllarda Kıbrıs'ta artarak devam eden çalışmalar öncesinde adada Epipaleolitik ve erken Neolitik topluluklarla ilgili bilgi oldukça sınırlıydı. Bu nedenle Kıbrıs, Yakındoğu'nun neolitikleşme senaryosu içerisine dahil edilmeyen konumdaydı. Adanın Neolitik dönemle ilgili tartışmaların içerisine dahil edilmesi, Limasol yakınlarında yer alan Shillourokambos kazısının başlaması ile ivme kazanmıştır. Yeni araştırmalar sonucunda ada, Anadolu yarımadası ve Yakındoğu arasında önemli bir kültürel alt bölge olarak yorumlanmaktadır (Swiny, 2001; Peltenburg ve Wasse, 2004) .

Şekil 87. Kıbrıs Neolitik yerleşmeleri (G. Duru)

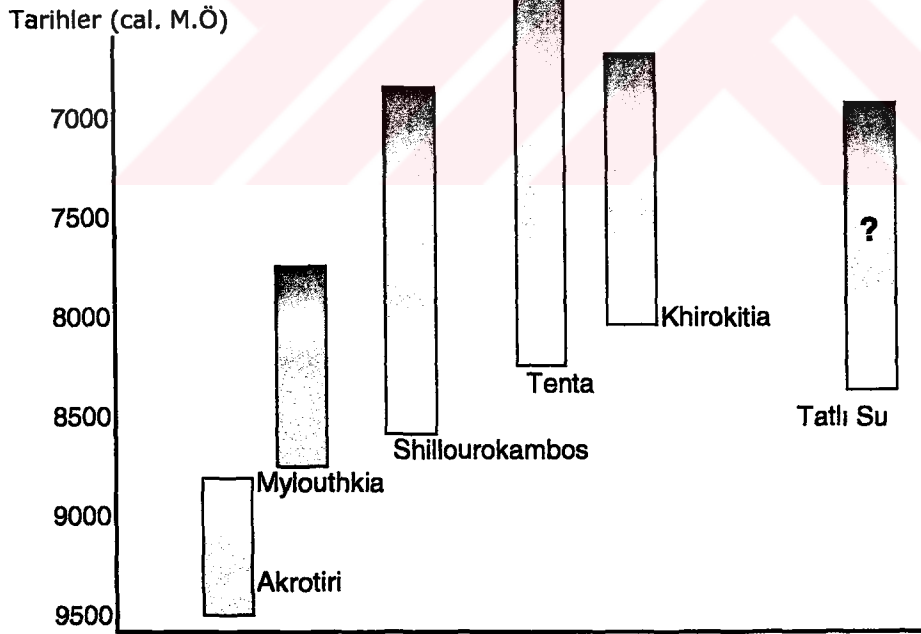
Cauvin ilk olarak 1994 yılında yazmış olduğu kitabı ile Kıbrıs'ın neolitikleşmesi ile ilgili bir dizi önermede bulunmuştur (Cauvin, 1994). Cauvin'e göre burada üç aşamalı bir kolonileşme olmuştur. Birinci adım; yaklaşık MÖ (cal.) 9500-9000'de mağara yerleşmeleri ve önlerinde bulunan kıyı teraslarının iskanı (Aktori/Aktokremnos) ile başlamaktadır. Bu dönemde mağara sığınaklarında yaşayan insanlarla birlikte aynı çevresel koşullarda su aygırı gibi hayvanlar da varlıklarını sürdürmektedir. Levant'da da aynı dönemde benzer bir çevresel yapı

olduğu bilinmektedir. Daha uzak bir başka ada olan Korsika'da benzer mağara yerleşmeleri aynı dönemde ortaya çıkar (Cauvin, 2000). Cauvin bu yerleşmeleri Akdeniz boyunca diğer adalara doğru yayılan koloniler olarak nitelendirir. Kıbrıs'ta, Mylouthkia adlı bir başka yerleşme ise, PPNA dönemi özellikleri gösterir (MÖ cal. 8600-7250). İlk kez bu evreyle birlikte Orta Anadolu obsidiyenini adaya getirilmiştir. İkinci adım, J. Guilaine'in başkanlığında Fransız arkeologlar tarafından araştırılan Shillourokambos'tur. Genelde yapılar yuvarlak formu, geçici barınaklar olarak göze çarpmaktadır. Çakmaktaşı alet teknolojisinde gemi omurgası biçimli (naviform), çift vurma düzlemli (bipolar) aletler ve orak bıçaklar, Orta Fırat'taki Halula ve Tell Assouad'la yakın benzerlikler göstermektedir. Ok uçları Levant PPNB geleneklidir. Kimyasal analizler sonucunda anlaşıldığı üzere, çok fazla sayıda Orta Anadolu obsidiyeninin adaya ulaştırılmış olması, önemli bir kültürel iletişimin varlığını işaret eder. İlk bölümlerde de değinildiği gibi Kaletpe atölyesi bu iletişimin taraflarından biridir. Kaletpe'ye özgü çekirdekler Kıbrıs'ta yeni kazılmakta olan Tatlı Su'da da bulunmuştur (Balkan Atlı özel görüşme; Peltenburg ve Wasse 2004). Guilaine, adaya evcilleştirme aşamasında hayvanların deniz yolu ile getirildiğini söylemektedir (Guilaine ve Briois, 2001; Horwitz ve diğ. 2004).

Üçüncü ve son adım ise, Khirokitia ve Tenta'dır. Bu dönemde yerleşmeler tam bir tarım toplumu olarak ortaya çıkmaktadır. Yapılar genelde yuvarlak planlıdır. Pisé tekniğinde güneşte kurutulmuş kerpiçten inşa edilmiş yapılar mevcuttur. Cauvin bu evreyi "Toros Evresi" olarak tanımlar (Cauvin, 1988). Konut mimarisi kısa süre içinde hızla gelişerek sağlam taş temelli ya da sadece taştan inşa edilmiş binalara dönüşür. Orta PPNB ile birlikte adanın iç kesimlerinde bulunan vadilerde yerleşik köylerin arttığı belirtilmektedir. Yerleşmelerin bir kaçında Orta Anadolu kaynaklı obsidiyenlere rastlanmıştır.

Kıbrıs'ta, son yıllarda artan araştırmalar adadaki insan varlığının sanıldığından daha erken dönemlere dayandığını göstermiştir. Yaklaşık 1900 metre yüksekliğindeki Beşparmak dağları havanın açık olduğu günlerde 60 km uzaklıktaki Anadolu yarımadasından ve Levant kıyısından görülebilmektedir. Neolitik dönemde balıkçılığın sınırlı da olsa geçim ekonomilerinden biri olduğu düşünülürse, bir sal üzerindeki balıkçının adanın varlığından haberdar olması kaçınılmazdır. Uygun koşullarda insan gözü, dalgaların 180 cm üzerinden görür ki, bu da yaklaşık 5 kmlik

mesafenin oldukça net olarak görülebilmesini sağlar. Dalgalı bir deniz seyrinde ise sal, dalgaların yükselmesiyle 3-4 metrelik bir göz hizasına olanak verir, bu mesafe de yaklaşık 10 km kadardır. Bu da bir başka cisim ya da kara parçasının görünmesini kolaylaştırır (Finlayson, 2004: 17). Buna karşılık, Kıbrıs avcı toplayıcı gruplarca iskan edilerek tarımcı köylerin ortaya çıktığı ilk adadır. En basit deniz aracının günde 20 km hızla gidebildiği hesabıyla, Neolitik dönemde her iki karadan da 30-50 km uzaklıkta olduğu düşünülen adaya iki günde ulaşmak mümkündür. Kıyı şeridinde çok sayıda kaya sığınağının bulunmuş olması adaya gelen “ziyaretçi” ya da sezonluk küçük ölçekli toplulukların varlığını işaret eder²⁷. Kıbrıs’ın gerek Levant gerekse Anadolu gibi anakara ile iletişimi Natuf dönemine ya da öncesine dayanıyor olabilir. Bu nedenle Orta Anadolu’nun neolitikleşme sürecinde Kıbrıs, ada olmasından kaynaklanan “izole” yapısıyla önemli bir bilgi merkezidir. Adanın, Orta Anadolu’nun neolitikleşme sürecinde Levant ve Orta Anadolu arasında “sıçrama taşı” olmuş olması muhtemeldir (Duru, 2002; Tablo 17).

Tablo 17. Kıbrıs'ta bulunan yerleşmelerin tarihleri (Guilaine ve Briois, 2001; Simmons, 2004; Todd, 2001; Peltenburg ve diğ. 2001: 64).

²⁷ Benzeri bir durum olarak Antalya kıyı şeridinde bulunan, Epipaleolitik döneme tarihlenen mağaralar gösterilebilir.

Akrotiri-Aetokremnos: Bu dönemde Kıbrıs'ın güney kıyı şeridinde 500'e yakın kaya sığınağı olduğu düşünülmektedir. Akrotiri kaya sığınağı ve terası, adanın bilinen en eski evresini temsil eder. Denizden yaklaşık olarak 40 m yüksekte bulunan kaya sığınağının büyük bir bölümü erozyon sonucu yok olmuştur. Buna karşın kısmen ele geçen bölümde, tabanların oldukça muntazam yapıldığı anlaşılmaktadır. Kaya sığınağı içinde ve çevresinde su aygırı kemikleri, deniz kabukları ve kazıyıcı ağırlıklı çakmaktaşı aletler bulunmuştur. Kaya sığınağı önünde bulunan teraslarda çok sayıda ateş çukuru ortaya çıkarılmıştır. Ateş çukurlarının içerisinde ve yakınında bulunan kemiklerin %30'u su aygırlarına aittir. Yapılan incelemelerde yabani kuşların da avlandığı anlaşılmaktadır. Bu döneme ait güvenilir bir radyokarbon tarihi yoktur. Akrotiri kaya sığınağı buluntuları Neolitik öncesi döneme tarihlenmektedir (Simmons, 1999: 9-11).

Bu dönemde mimari ile ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Ancak "anakara" olarak adlandırılan "Levant" bölgesinde bu dönemde hareketli avcı-toplayıcı grupların olduğuna ve yuvarlak barınaklarda yaşamakta olduklarına yukarıda değinilmişti. Yapılan jeomorfolojik araştırmalar sonucunda Kıbrıs'ın bu bölgeden çok da uzak olmadığı, bugün 60 km olan mesafenin söz konusu dönemde olasılıkla 30-50 km olduğu belirtilmektedir.

Mylothkia: Mylothkia, Kıbrıs'ın güneybatı kıyısında, kaya sığınağı ve terasların olduğu, denizden 20 metre yükseklikte eğimli bir kayalıkta bulunur. Teraslarda bulunan mimari yapılar kısmen kalkerli zemine, anakayaya kazılmış taş temelli, yuvarlak planlı barınaklardır (Peltenburg ve diğ. 2001). PPNA döneminde iskan edilmesine karşın PPNB'de yerleşme terk edilmiş, Kalkolitik dönemle birlikte tekrar iskan edilmiştir.

Kıyı şeridinde bulunan yerleşme PPNA döneminde Levant bölgesinde gördüğümüz tüm yerleşmelerle paralellikler gösterir. Taş teknolojisi, Orta Fırat bölgesi ve Levant kıyı bölgesiyle benzerdir (Peltenburg ve diğ. 2001: 75-79). Yukarıda da değindiğimiz gibi Kıbrıs'ın güneybatı kıyısında bulunan yerleşmede ilk kez Orta Anadolu obsidiyeni görülür. Kültüre alınma aşamasındaki bazı tahıllar, yaban geyiği, yaban domuzu, kuş ve sürüngenler bu insanların ağırlıklı geçim ekonomisinin avcı toplayıcı olduğunu göstermektedir. Bu yerleşme ile ortaya çıkan ve Geç PPNB'ye

tarihlenen İsrail kıyısında bulunan (bu yerleşmelerin büyük bir bölümü günümüzde su altındadır) balıkçı köylerinde görülen kuyuların benzerleri Mylouthkia'da görülür. Yumuşak kalkerli anakayaya kazılan 8-7 m derinlikteki iki kuyu bulunmuştur. Kuyuların iç yüzlerine aşağıya inmek için basamaklar oyulmuştur. Kuyuların içme suyu amacıyla açıldığı düşünülmektedir. Ancak içlerinde bulunan buluntular oldukça ilginçtir: insan iskeletleri, bazıları sıvalı (Levant PPNA geleneği) kafatasları, öğütme taşları ve avlanan hayvanlara ait kemikler gibi (Peltenburg ve diğ. 2001). Kuyuların hem işlevsel hem de inançlarla ilgili, törensel(?) kullanımı olmalıdır. Barınakların tip ve biçimleri ile ilgili bilgilerimiz oldukça sınırlıdır.

Shillourokambos: Yerleşme kıydan 5 km içeride, Limasol'un kuzeydoğusunda bulunur. Erken PPNB döneminde iskan edilen yerleşme Orta PPNB'nin sonunda terk edilmiştir. Domuzun evcilleşmiş olduğu yerleşmede koyun ve keçi evcilleşme aşamasındadır. Çok sayıda yabani sığırın avlandığı yerleşmede Orta PPNB ile birlikte yabani sığırın da evcilleştirme aşamasında olduğu belirtilmektedir. Levant PPNB döneminin benzer ölü gömme adetleri bu yerleşmede de görülür. Bazen tam, bazen de sadece kafatasların bulunduğu örnekler mevcuttur. Yerleşmede evcil kediye ait kemikler bulunmuştur. Kedi, Orta Fırat bölgesinde bulunan J'arf el Ahmar'da sembolik önem taşımaktadır. Bir çok bezemede ve figürinde kediler görülmesi, adaya kedinin nereden getirildiği bilinmemekle birlikte, Guilaine tarafından Orta Fırat'la ilişki açısından önemsenmektedir (Guilaine ve Brois, 2001:52).

Yerleşmede 4 tabaka bulunmuştur. Erken PPNB dönemine tarihlenen ve iki alt evreye (A-B) ayrılan tabakada anakaya üzerine oyulmuş çok sayıda direk deliği bulunmuştur. Konutlara ait olduğu düşünülen yuvarlak plan veren, grup halindeki direk deliklerinin yanı sıra anakayaya açılmış, koyun ve keçilerin tutulması için paralel bir hat izleyen çevirme çiti olarak yorumlanan delikler bulunmuştur. Anakaya üzerine yapılan yuvarlak barınakların kil ve ağaçtan inşa edildiği düşünülmektedir (Guilaine ve Brois, 2001). Bazı binalara ait duvar ve taban sıvaları bulunmasına karşın duvar kalıntıları bulunamamıştır. Açık alanlarda yer alan ateş yerler ve çakmaktaşı yongalama artıkları, günlük aktivitelerin barınaklar arasında kalan açık alanlarda yapıldığını göstermektedir. Bu tabakayla birlikte derinlikleri 4 ve 8 metre olan iki su kuyusu bulunmuştur. Kuyu içlerinde Mylouthkia'da olduğu gibi farklı buluntulara rastlanmıştır. Bunlardan en çarpıcı olanı PPNA döneminde İsrail,

Ürdün’de görülen taştan insan yüzü/maskesidir. Bunun dışında insan ve hayvan iskeletleri, çakmaktaşı ve sürtme taş aletler kuyular içinde bulunan diğer bulgulardır.

Orta tabaka olarak adlandırılan tabakada ise yapı geleneğinde belirgin bir değişim görülür. Bu evrede 5x5 metre büyüklüğünde kısmen toprak altına inşa edilmiş oval formlu binalar ortaya çıkar. Bu tabakayla birlikte ev dışı çoklu gömütler bulunmuştur. Orta PPNB dönemine tarihlenen bu binanın dışında, bir sonraki tabakada ortaya çıkarılmış, yuvarlak radyal planlı, “*circular radial building*” iç çapı 4,5 m, dış çapı 7.2 m olan bir başka yapı bulunmuştur. Kireç taşından yapılmış binanın duvarları 20-30 cm kalınlığındadır (Guilaine ve Briois 2001). Bunlardan başka, düzeltilmiş alanlar, yüksek taş platformlar ve yanıklı alanlardan başka herhangi bir yapı kalıntısına rastlanmamıştır.

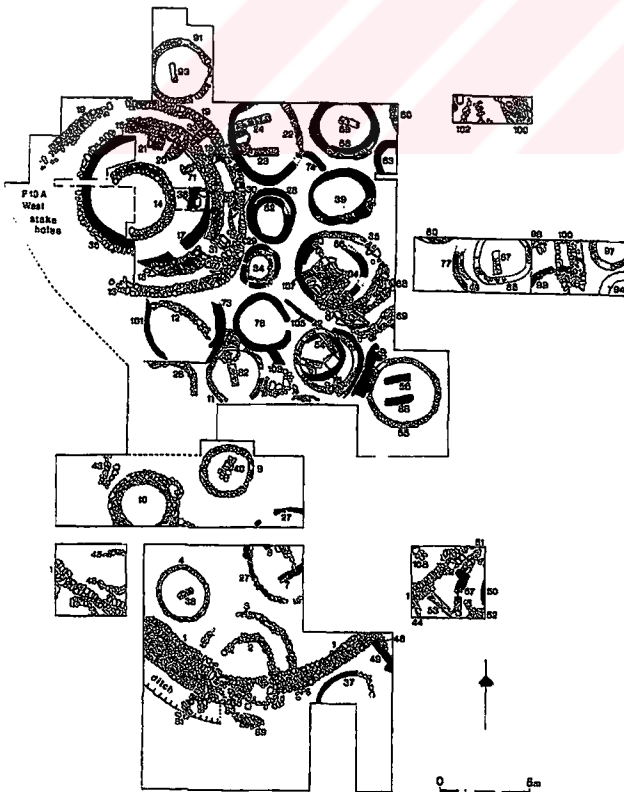
Kalavassos Tenta: Yerleşme Larnaka ile Limasol arasında kıyı şeridinin 5 km içerisinde bulunan Vasilikos vadisindedir. Kazılar sonucu beş kültür tabakası tespit edilmiştir. Yerleşmenin en iyi bilinen dönemi Orta PPNB’ye tarihlenmektedir.

Yabani sığırın avlandığı, koyun ve keçi ile birlikte evcilleştirme aşamasına gelindiği anlaşılmaktadır. Yerleşmenin geç evreleriyle birlikte yoğun olarak tarımla ilgilenildiği belirtilmektedir. Erken PPNB evrelerinde mimari kalıntılar bir önceki yerleşmede belirtildiği gibidir. Tabaka 5 olarak adlandırılan bu tabakayla ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır, bazı direk yerleri ve bozulmuş duvar kalıntıları bulunmuştur. Bir sonraki tabakada (tabaka 4) çift duvarlı yuvarlak binalar (*circular radial building*) bulunmuştur (Şekil 88).

Şekil 88. Tenta yerleşmesi (Todd, 2001: 97).

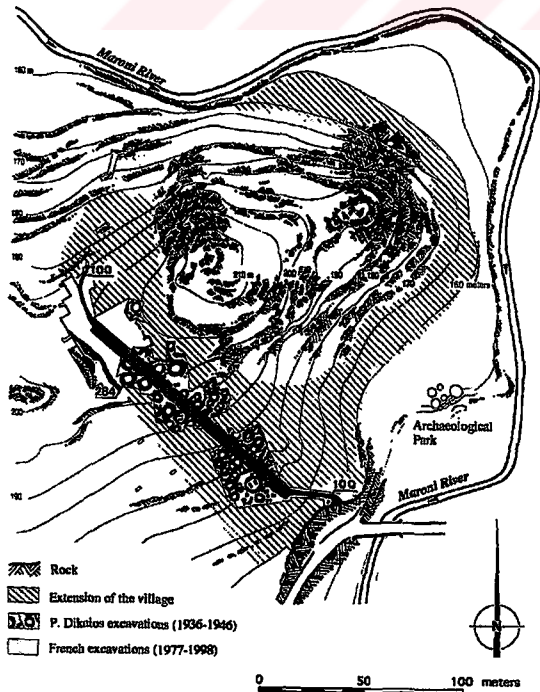
Tabaka 2, yerleşmenin en iyi bilinen dönemine ait buluntuları içerir, yedi farklı kerpiç bina bulunmuştur. Yapıların yenileme evrelerinde binaların birbiri üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu tabakayla birlikte yerleşmeyi sınırlayan bir çevirme duvarı kültürel değişime işaret eder. Tabaka 1 ile ilgili bilgiler de oldukça sınırlıdır, geç dönemlere ait iskan sebebiyle oldukça bozulmuş olarak bulunmuştur. Tenta'da hem dikmeli yuvarlak yapılar (*circular pillar building*) hem de çift duvarlı radyal binalar (*circular radial building*) bir arada görülür. Dikmeli yapılarda bulunan dikmelerin bir kaçında aşı boyasıyla boyanmış figürler bulunmuştur. Günlük yaşantının yuvarlak binalar arasında kalan boşluklarda olduğu anlaşılmaktadır. Ocakların tamamına yakını açık alanlarda bulunmuştur (Todd, 2001: 103-104; Şekil 89).

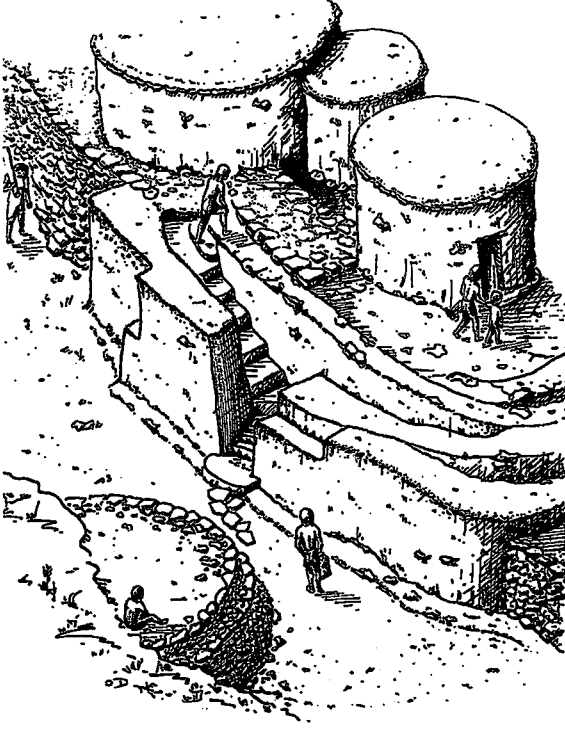
Şekil 89. Tenta yerleşme planı(Todd, 2001: 96).

Khirokitia: Yerleşme Kıbrıs'ta ilk olarak araştırılan Neolitik yerleşmelerden biridir. Yukarıda sözü edilen yerleşmelerde kazılar başlayana değin adaya ilk gelen insanların Khirokitia'ya gelmiş olduklarına inanılmaktaydı (Cauvin,2000: 167). Buna karşın yukarıda da belirtildiği gibi adada artan araştırmalar, Kıbrıs'ın iskanını daha eskiye dayandırmıştır. Bir başka deyişle Khirokitia, Akrotiri ile başlayan sürecin son halkasıdır. Yerleşme Maroni vadisinde, adanın güney kıyısından 6 km içeride bulunur. Yuvarlak biçimli konutlar yerleşmenin güneybatı bölümünde nehir kenarında yoğunlaşmıştır. Geniş aktığı düşünülen nehir yılın bazı zamanlarında yerleşmeyi tehdit etmektedir. Yerleşmenin diğer bölümlerinde ise bir tür savunma duvarı görülür. Khirokitia, küçük ölçekli tarımcı bir köy görüntüsündedir. Yakınoğu'da görülen bir çok bitki türü burada da görülür. Tarım arazilerinin yerleşmenin yakınında bulunan alanlarda olduğu düşünülmektedir.

Yerleşmede koyun ve keçi evcildir. Buna karşın geyik ve domuz avcılığı yapılmaktadır. Diğer yerleşmelerde olduğu gibi burada da yabani sığira rastlanmaz. Tenta'da da görüldüğü üzere, yerleşme 2 m yüksekliğinde olduğu düşünülen savunma ya da çevre duvarı içerisine alınmıştır. Özenle planlanmış giriş kapısı yerleşmenin dış dünyayla iletişiminin tek yoludur. Yerleşmenin bu duvar içerisinde kurallı bir şekilde büyüdüğü belirtilmektedir (Şekil 90-91).

Şekil 90. Khirokitia yerleşme planı ve burada bulunan sınırlama duvarı (Le Brun,2001: 110).

Şekil 91. Khirakitia yerleşmesi girişini gösteren rekonstrüksiyon çizimi (Le Brun, 2001: 114).

Konutların tümü yuvarlak planlıdır. Büyüklükleri 2.8 m ile 9.8 m çapında değişen binalar, taştandır. Yapıların iç ve dış yüzleri çamurla sıvalıdır. Yapı içlerinde bölme duvarları, sekiler, ateş yerleri ve depolama birimleri bulunmuştur. Ölümler genellikle bina içlerine, taban altına gömülür. Her yapının kendine ait küçük bir avlusu vardır. Bu alanlarda ortaya çıkarılan buluntular, günlük yaşantının büyük bir bölümünün avlularda geçtiğini göstermektedir. Yapı içi öğelerin biçim ve konumları ise birbirinin aynıdır. Brun, tek bir binanın 3-5 kişiden oluşan çekirdek aile tarafından kullanıldığını belirtir. Her evin kendine ait geçim ekonomisi olduğu, kurallar içerisinde süren eşitlikçi bir sosyal yapının varlığından söz edilmektedir. Bir birine yakın inşa edilen yuvarlak binalar, çekirdek ailenin büyümesinin göstergesi olarak kabul edilir (Le Brun, 2001). Bir arada olan yapıların oluşturduğu kümeleşme büyük bir aile grubunu temsil etmektedir. Brun, binaların bir biri üzerine inşa edilmesinde tabanaltı gömütlerin belirleyiciliğini, ölümlerin binaların devamlılığındaki tetikleyici etken olduğunu belirtmektedir (Le Brun, 2001: 115).

6.6. Yakındoğu Neolitik Mimarlığının Genel Değerlendirmesi

Bu bölümü kısaca özetlemek gerekirse, PPN dönemi ile birlikte Yakındoğu'nun tamamında belirgin kültürel değişimler olmuş, sayıları hızla artan kalabalık nüfuslu yerleşik tarımcı topluluklar ortaya çıkmıştır. Neolitik köyler, Natuf kamplarından 15-20 misli büyümüş, bunlardan bazılarının büyüklüğü PPNB döneminde 10 hektara ulaşmıştır.

Farklı türde bitkilerin tarımı yapılırken, koyun ve keçi gibi hayvanlar evcilleştirilmiştir. Yaban domuzu ve yaban sığırının ise bir çok yerleşmede halen evcilleştirme aşamasında olduğu bu dönemde, yuvarlak barınaklar yerini muntazam köşeleri olan, tek ya da çok odalı dikdörtgen planlı yapılara bırakmıştır. Bina yapımı tek başına barınma işlevinin ötesine geçmiş, farklı işlevlerin karşılanması için farklı tiplerde binalar inşa edilmeye başlanmıştır. Kısaca barınaklar üretim yapan ev ve ev-işliklere dönüşmüştür.

Orta Fırat'da (Abu Hureyra), Doğu Toros bölgesinde (Çayönü) tarımın yaygınlaşması ile birlikte toplulukların hem nüfus hem de kullanım alanlarında ani bir büyüme olmuştur. Tahıl yetiştiriciliğinden, çakmaktaşı işçiliğine ya da hayvan evcilleştirmeye kadar bir çok hayati bilginin bu dönemde hızla yayılmaya başlaması, yoğun bir iletişim ağının kurulmasına sebep olmuştur. Kısa sürede bu yeni buluşlar, bir tür alış-veriş ya da değiş-tokuş sisteminin, mevsimlik pazarların en cazip ürünlerini oluşturmuş olmalıdır. Akdeniz ve Kızıldeniz'den gelen deniz kabukları, Doğu ve Orta Anadolu'dan gelen obsidiyen, çakmaktaşı ok uçlarını ağaç gövdelere yapıştırmaya yarayan asfalt, Helwan, Byblos, Amuq, Ugarit gibi isimler verilen yerel ok ucu teknolojilerinin farklı yerleşmelere yayılmış olması da bu iletişim ağının ne kadar geniş olduğunun bir kanıtıdır. Kısa sürede edinilen tüm bilgiler uzak yerlere ulaştırılmış, bu etkileşim sonucunda da PPNB bölgesi çok kültürlü bir birliğe dönüşmüştür²⁸.

²⁸ Kimi araştırmacılara göre; PPNB, PPNA'nın devamı olarak daha gelişkin bir kültürel kimlikle kuzeyde (Zagros ve Toros bölgesi) ortaya çıkar ve kısa zamanda güneye yayılır. PPNB ile birlikte kültüre alınmış tahıl türleri, koyun, keçi gibi evcil hayvanlar, Anadolu obsidiyeni ve yeni çakmaktaşı endüstrileri Levant bölgesinde etkisini gösterir (Bar Yosef ve Belfer Cohen, 1989; Bar-Yosef ve Meadow, 1995). Buna karşın Natuf'ta başlayan ve PPNA döneminde özellikle Güney Levant'da görülen kafataslarının kille kaplanması gibi bir dizi ritüelin, Güney Levant çıkışlı olduğu ve PPNB

Bütünlüğün aksine halen yerel kalmayı başaran ya da bu bütünlük içerisinde varlık gösteremeyen/göstermeyen kültürlerin de varlığı yadsınamaz. Örneğin Jericho'ya özgün ok uçları sadece Levant ve Sina'da görülür (Gopher, 1994). Arkeolojik veriler Natuf ve PPNA döneminde yoğun olarak iskan edilmiş olan güney Levant'ın PPNB döneminde tercih edilmediği, PPNB yerleşmelerinin Orta Fırat (Suriye ve Anadolu), Toros ve Zagros ve Kıbrıs'ta ortaya çıktığını göstermektedir. Bellwood "kaç farklı etnik grup ya da yerel kültür olduğu sonsuza kadar tartışabiliriz ancak PPNB döneminde bu grupların yoğun olarak iletişim içerisinde oldukları tartışma gerektirmeyecek kadar açıktır" der (Bellwood, 2005: 64).

Erken PPNB'de farklı biçimlerde benzer durumlar görülmektedir. Levant koridoru olarak adlandırılan bölgede, sahil ve stepelerde, kurak bölgelerde küçük ölçekli "marjinal" yerleşmeler mevcuttur. Bu yerleşmelerin büyük bir bölümü küçük ölçekli avcı-toplayıcı yerleşmelerdir. Bir kısmı sık sık hareket eden bu grupların bir kısmı büyük yerleşmelerin kıyısında yer alır. Genellikle yarı kurak alanlarda bulunan bu yerleşmeler, El-Kom havzası, Azraq havzası, Ürdün, Negev, Sina'da yaygındır. Örneğin Güney Sina'da bulunan mevsimlik avcı-toplayıcı aktivitelerin kış ve yaz aylarında yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu marjinal yerleşmelerin neredeyse tamamında mimari form yuvarlak ya da oval planlı barınaklar biçiminde devam eder. Kıyı yerleşmelerde bu yapılar içerisinde bulunan öğütme taşları, depo birimleri ve bitki kalıntıları, avcı-toplayıcı grupların tarımı yapılan bitkileri ana yerleşmeden edindiklerini göstermektedir (Garrard, özel görüşme).

PPNB sonunda söz konusu çok kültürlü "birlik" bir ya da bir kaç farklı sebepten dolayı dağılmış olmalıdır. "Bereketli Hilal" üzerinde bulunan tüm Neolitik yerleşmeler kısa sürede zayıflamış; ya terk edilmiş ya da küçülmüştür. Bazı araştırmacılarca PPNC ya da Final PPNB olarak adlandırılan bu dönemde Zagros, Doğu Toros ve Orta Fırat gibi "Neolitik Devrim" in gerçekleşmiş olduğu bölgede bulunan yerleşmeler etkinliğini yitirmiştir. Ain Ghazal ve Ba'ja gibi bir kaç yerleşme ise "agro-pastoral" olarak tanımlanan topluluklar, yarı göçer hayvan sürüleri ile

kültürlerin neredeyse tamamında görülmesi kuzey-güney eksenli gelişim görüşüyle çelişmektedir. Bazılarınca bu iklimsel bir sonuçtur. PPNB döneminde Güney Levant aniden değişen iklimle yazları fazla miktarda yağış almaktadır. Oysa PPNA sonunda bölgenin genel karakteristiği ılık, yağmurlu kış mevsimi ve sıcak yaz ayları gibidir (Horwitz ve diğ. 1999:64).

hareket eden anlayışta varlıklarını sürdürmüşlerdir. Doğu Akdeniz kıyılarında çok sayıda küçük ölçekli balıkçı yerleşmesi ise yine bu dönemde ortaya çıkar.

Yakındoğu doğada bulunan en basit yapı malzemesi olan taştan inşa edilen yuvarlak biçimli barınakalardan, “puro” biçimli taşlardan yapılan duvarlara, çamurdan yapılan basit duvarlardan güneşte kurutulmuş kerpiç, ahşap ve taşın bir arada kullanıldığı biçimlere kadar yapı malzemesinde “geleneksel” konutlarda görülen, neredeyse tüm keşiflerin gerçekleştirildiği coğrafyadır.

Yapı tipolojisi olarak baktığımızda ise; Jerf el Ahmar’da adım adım izleyebildiğimiz yuvarlak yapılardan, dikdörtgen planlı, muntazam köşeli binalara doğru gelişen mimarlığın öyküsü, Çayönü’nde ızgara planlı yapılardan taş döşemeli yapılara ve bu yapı tipiyle yapı içi bölümlendirmeyi öğrenen insanın, hücre planlı yapı tipinden birden çok katlı yapı tipine doğru gösterdiği gelişimler Çanak Çömleksiz Neolitik dönemde gerçekleşmiştir.

“Mülkiyet” gibi daha bir çok farklı sosyal kavram ve davranışın ortaya çıkmasını tetikleyen tarım ve hayvancılığın yaygınlaşması ile birlikte yerleşmelerin mimari dokularında da hızlı değişiklikler gerçekleşmiştir. Yerleşmelerin hızla büyüdüğü, yerleşmeler arası iletişimin en üst seviyeye ulaştığı, birbirine benzeyen binaların ortaya çıktığı bu dönem sonunda, bölge genelinde ortaya çıkan kültürel gerileme bu gelişim ve yayılımın sonu olmuştur. Sınırları hızla genişleyen “PPNB birliği”nin, farklı etnik ya da yerel kültürlerin tek bir kültürel davranış ya da dine doğru değişim gösterdiği Orta ve Geç PPNB sonunda, kültürel bir kriz içine girdiği söylenebilir²⁹.

²⁹ PPNB’nin çöküş süreci burada tartışılmayacak kadar geniş bir sorunsaldır. Bu görüş üzerine sayıları her geçen gün artan farklı yaklaşımlar mevcuttur.

7. SONUÇ

“Yakındoğu Neolitiğinde Orta Anadolu Bölgesi Neolitik Mimarlığının Yeri” başlığıyla ele alınan bu çalışmada, Orta Anadolu’da ortaya çıkan ilk yerleşik toplulukların tanımlanması, bu yerleşmelerin en eskilerinden biri olan Aşıklı Höyük’te bulunan konut mimarisi ve yerleşme dokusunu belirleyici sosyo-kültürel davranışların Yakındoğu bağlamında incelenmesi ve bu bölgelerde görülen mimari ve sosyo-kültürel davranışlarla karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Giriş bölümünde değinildiği gibi, Orta Anadolu’da 1960 öncesinde Neolitik döneme ait kültürlerin bulunabileceği düşünülmezken, özellikle J. Mellaart’ın Çatalhöyük’ü bulması ile birlikte, bu kültürlerin sadece ‘Bereketli Hilal’ sınırları içerisinde olmadığı, aynı dönemde başka başka bölgelerde de ortaya çıkmış olduğu anlaşılmıştır. Uzunca bir süre, Orta Anadolu’da bulunan Neolitik yerleşmeler Yakındoğu’da bulunanlarla ilişkilendirilmiş, Neolitikleşmenin Orta Anadolu’ya Yakındoğu’dan gelmiş olduğu savunulmuştur. 1989 yılında, Aşıklı Höyük kazılarının başlaması, ardından aynı bölgede yürütülen yüzey araştırması ve yeni kazılarla, bölgenin tarihleri bin yıl kadar daha eskiye çekilmiş, ve Orta Anadolu’nun ayrı bir kültür bölgesi olarak varlığı tartışılmaya başlamıştır. 1960 kazılarında Çatalhöyük’te ortaya çıkarılan bitişik düzendeki yerleşme dokusunun benzerinin Aşıklı Höyük gibi bölgedeki diğer kazılarla da saptanması, yerleşme dokusunun yanı sıra diğer tarihöncesi kültürel özelliklerle birlikte Orta Anadolu’nun kendine özgü bir kültürel yapısı olduğu kabul görmeye başlamıştır. Yakındoğu’da bina ve yapı malzemesinin birbirleriyle paralel gelişimi, avcı-toplayıcı yerleşmelerin tarımcı ve hayvancılıkla uğraşan köy yerleşmelerine dönüşüm süreci, Orta Anadolu daha farklı yaşanmıştır. Mimari biçimlerde gelenekçi, geçim ekonomisi olarak tarımın yanı sıra ağırlıklı olarak avcı toplayıcılığın ön plana çıktığı sosyo-kültürel özellikler, Yakındoğu’dan farklı olan özelliklerdir.

Orta Anadolu, Neolitik kültürlerin ortaya çıktığı farklı bir “çekirdek” bölge olarak kabul edilebilir. Bölge, obsidiyen, tuz gibi hammaddeleri, kuru tarıma uygun çevresel ve iklimsel özellikleri ile Yakındoğu’da olduğu gibi günümüzden 10.000 yıl öncesinin Neolitik toplulukları için uygun koşullar barındıran bir kültür bölgesidir.

Buna karşın Yakınoğu' da yapı malzemesi gelişiminde, barınaktan işlevsel binaların ortaya çıkışında, adım adım gözlemlenen gelişimin ve dinamik sürecin aksine, Orta Anadolu'da böylesi aşamalı ve hızlı bir değışim izlenmemektedir. Örneğın kerpiç, Yakınoğu ile eş zamanlı olarak gelişkin biçimi ile ortaya çıkar, yuvarlak barınaklardan dörtgen yapılara olan gelişim ise bu bölgede görölmemektedir. Aşıklı Höyük, Can Hasan III, Suberde ve Çatalhöyük gibi yerleşmelerde bulunan konutların tamamı bitişik düzende inşa edilmiş, birbirinin tekrarı formlarda yapılardır. Taş temelsiz kerpiç duvarlı yapılardan oluşan ve Orta Anadolu Neolitik kültürlerinin tamamında görölün bu konut geleneğinin rastlantısal mı olduğu, yoksa Yakınoğu bölgesinin Çanak Çömleksiz Neolitik döneminin B evresinde (PPNB) olduğu gibi kültürel bir birlikten mi kaynaklandığını yanıtlamak, şu an için, eş zamanlı yerleşmelerin sayısal olarak aynı oranda olmayışı sebebiyle mümkün görölmemektedir.

Aşıklı Höyük, Can Hasan III, Suberde ve Çatalhöyük'e nazaran daha marjinal bir bölgede, taşın bol olduğu Batı Kapadokya'dadır. Aşıklı Höyük'te yaşayan insanların taş temelsiz konutlar yapmakta ısrarcı olan bir mimari geleneğe sahip olmaları bu insanların kerpiç yapma geleneğini başka bir yerde öğrendiklerini düşündürmektedir. Tarihöncesinde ve günümüzde kerpiç yapı geleneğinin varolduğu ve devam etmekte olduğu Konya ve Karaman ovası, böylesi bir geleneğin çekirdeğı/kökeni olarak düşünölebilir.

Mağara dışında, bir barınak ya da bina herhangi bir yapı malzemesi olmaksızın inşa edilemez. Mağaralar dışında barınma ihtiyacı duyan insanlar başlangıçta sığ çukurlar kazmış, bu sığ çukurları doğadan topladıkları malzemelerle kapatmıştır. Bir sonraki adımda insan, mamut, fil gibi hayvanların iri kemiklerinden yararlanmış, bu kemiklerden oluşturduğu geçici barınakların iskelet sistemini çeşitli hayvan postlarıyla örtmüş, en ilkel duvar ve örtü sistemini bulmuştur.

Tezde üzerinde durduğumuz zaman diliminin başlangıcında ise, kenarları birbirine uydurulmuş taşlardan örölmüş yuvarlak biçimli çukur barınaklar, taban düzleminin iyileştirilmesi için toprağın sıkıştırılması ve üzerine çamur karışımı ıslak bir sıva yapılması, üst örtüyü taşımak üzere belirli aralıklarla örölen yuvarlak taş duvar içlerine ağaç direkler yerleştirilmesi oldukça uzun bir deneyimin sonucunda ortaya

çıkılmıştır. Sezonluk olarak sürekli hareket halinde olan topluluklar kısa bir süre içerisinde buldukları verimli çevresel koşullardan etkilenerek bu kez mevsimlik olarak hareket etmeyi uygun bulmuş, yaşamlarını 6-8 ay belirli bir kamp alanında yılın kalan zamanında ise yine daha önceden bildikleri başka bir kamp alanlarında sürdürmüşlerdir. Bu toplulukların hareketlerinin sınırlandırılması ile birlikte yapı malzemesinin kalıcılığına verilen önem de artmıştır. Mevsimlik göç eden bu topluluklar, her defasında tekrar bina inşa etmektense küçük onarımlarla barınaklarını kısa sürede içinde oturabilir hale getirmiş olmalıydılar.

Yerleşik köylerin ortaya çıkışı ile birlikte, “kalıcılık” ya da “devamlılık” önemli bir kavram haline dönüşmüş, yuvarlak biçimli yapılar daha sağlam ve kalıcı yapı malzemeleriyle inşa edilmiştir. Duvarlarda kullanılan taşlara biçim verilmiş, kullanılan çamur sıva içerisine katılan katkı malzemeleriyle sağlamlaştırılmıştır. Kısa sürede yapı malzemesi belirli bir standartlaşmaya doğru gelişim göstermeye başlamıştır.

Daha sağlam duvarların örülmeye başlanması ile birlikte kısmen zemin altında bulunan yapılar yüksek duvarlı, zemin girişleri olan yapılara dönüşmüştür. Başlangıçta çamur topanlarından oluşan, duvarda kullandıkları taşı taklit ederek gelişimini hızlandırdıkları kerpiç ise kısa süre içerisinde kullanılan ana yapı malzemesinden biri olmuştur. Bu süre içinde, kerpiç taştan daha iyi biçim verilebilen, standart boylarda kalıplara dökülerek güneşte kurutulan yapı malzemesi haline gelmiştir.

Kireç, aynı dönemde farklı şekillerde kullanılmış diğer bir yapı malzemesidir. Yuvarlak çukur barınaklarla birlikte kireç taşı duvar yapımında yaygın olan taş türü olmuştur. Daha sonra kirecin duvarlara ve tabanlara sürülebilecek biçimde sıvılaşabileceği keşfedilmiştir. En önemli gelişim ise kireç yakma tekniğinin öğrenilmesidir. Tonlarca ağacın yakılması sonucu elde edilen ısı ile kireç yakılarak, ardından söndürülerek, kimi zaman da katkı maddeleriyle karıştırılarak ilkel bir tür “beton” elde edilmiştir.

Yapı malzemesinin gelişimini özetleyebilmemizi sağlayan veriler, Yakınoğu'dan edinilen arkeolojik verilerdir. Natuf kamplarından PPNB sonuna kadar devam eden yerleşik köylere kadar süren zaman diliminde yapı malzemesi hızlı bir gelişim göstermiştir. Bu özetlemeyi Orta Anadolu'dan edinilen verilerle yapmaya çalışsaydık, söyleyeceklerimiz bölgede bilinen en eski yapı malzemesinin kalıplara dökülerek güneşte kurutulan standart boylarda kerpiç olduğunun ötesine geçemezdi.

Aşıklı Höyük'ün en erken tarihi, yaklaşık olarak Yakınoğu'daki Orta PPNB dönemi ile çağdaştır. Bu durumda, Yakınoğu'da Erken PPNB dönemi, PPNA ve Natuf sırasında Orta Anadolu'da neler olmaktaydı sorusunun cevaplanması, şu an için sınırlı sayıdaki araştırma nedeniyle oldukça zordur. Ne var ki, Aşıklı Höyüğün henüz kazılmayan tabakaları ve bölgede yapılacak yoğun yüzey araştırmaları bu soruya cevap verebilecek potansiyele sahiptir.

Aşıklı Höyük, genel olarak taşın ağırlıklı olduğu bir coğrafyada bulunmaktadır. Bu coğrafyanın iklim koşulları Konya ovasından daha farklıdır; yağış daha fazladır. Buna karşılık Aşıklı Höyük halkı yapılarında taş kullanmamış, kerpiç konut geleneğinde ısrarcı olmuştur. Kerpiç yapılar ise böylesi bir coğrafyada sıklıkla yenileme gerektirmektedir. Bu durumda Aşıklı Höyük'teki kerpiç konut yapımı burada yaşayan insanların gelenekleriyle mi ilişkilidir, bu gelenek bir başka bölgeye mi aittir?

Çalışmamızdan çıkarılacak sonuçlardan biri, Aşıklı Höyük ile belirginleşen Batı Kapadokya mimari geleneğinin Orta Anadolu'ya özgü olduğu ve bu geleneğin kökeninin ise yine bölgede aranması gereğidir. Veriler, bu kökenin Konya Ovası yöresi olabileceği doğrultusundadır.

Neolitik dönem mimarisinin Orta Anadolu'dan çok daha ayrıntılı ve çok daha fazla örnekle bilindiği Yakınoğu'ya baktığımızda, mimari gelişimin aşama aşama izlendiği görülür. Bu gelişimin en iyi takip edilebildiği anahtar yerleşmelerinden biri olan Çayönü'ndeki yuvarlak planlı yapılardan dörtgen biçimli planlara geçiş sürecine çalışmamız içerisinde değinilmiştir. Dörtgen planlı tek odalı yapılardan çok odalı, bölümlendirilmiş, koridorlu, iki katlı yapılara doğru gelişme, söz konusu Neolitik dönem içinde, PPNA ve PPNB evreleri olarak bilinen dönemlerde gerçekleşmiştir.

“Yuvarlak ve oval formlu çukur barınaklar”la başlayan, bir sonraki aşamada “ızgara planlı yapılar”la devam eden, yapılarda ürünün uzun süre saklanmasını sağlayacak büyük depo birimlerinin eklenmesi, “kanallı yapılar”la birlikte bina biçim ve teknolojilerinde görülen değişiklikler, “taş döşemeli yapılar” ve son olarak ortaya çıkan “hücre planlı yapılar” ile, boyutları 10x8 metre olan, içleri bölümlendirilmiş, bodrum katlı, çok amaçlı binalar (A. Özdoğan, 1999), Çayönü’nde olduğu gibi bir çok yerleşmede de eş zamanlı olarak izlenmektedir (bkz 6. bölüm). Aynı kültür bölgesinde Nevalı Çori ve Caferhöyük gibi yerleşmelerde, Orta Fırat bölgesinde Orta PPNB ile birlikte konut geleneğinde belirli bir standartlaşmanın başladığı bilinmektedir. Bu gelişimi ve görece hızlı değişimi tetikleyici unsurlardan biri, değişen ekonomik yapı olmalıdır. Tarımın ana geçim ekonomisi olmasıyla birlikte hasat sonrasında elde edilen ürünün uzun süreler saklanabileceği daha büyük binaların inşası, evcilleştirilen koyun ve keçi ile birlikte yerleşme içinde bu hayvanların kontrol altında tutulmasını gerektiren açık alanlara olan ihtiyaçlar, bina biçim ve büyüklüklerine yansıyan faktörler olmalıdır.

Orta Anadolu’daki gelenek ise, içinde ocağı olan; çekirdek ailenin bir arada oturduğu, tek odalı binaların uzun yüzyıllar boyunca değişmeden sürdürülmesi olarak özetlenebilir. Aşıklı Höyük, Suberde, Can Hasan III ve Çatalhöyük’de benzer bir konut geleneği vardır. Yakınoğu’da görülen hızlı değişimin aksine Orta Anadolu’nun bu yerleşmelerindeki süreklilik, yapıların biçimleri ve hatta duvar genişlikleri değişmeksizin birbiri üzerine, yüzlerce yıl inşa edilmeleri, Yakınoğu örneklerinden tümüyle farklı bir davranıştır.

Orta Anadolu yerleşmelerinde de geçim ekonomilerinde değişiklikler yaşanmış, örneğin tarım bilgisi ve deneyimine sahip ancak avcı toplayıcılıktan vazgeçmeyen Aşıklı Höyük halkından, çok daha yoğun tarım yapan Çatalhöyük yerleşmesine kadar geçen bin yıllık zaman dilimi içinde, konut içi bölümlenmelerde olduğu gibi kimi değişiklikler izlense de, genel anlamda, Yakınoğu örnekleriyle karşılaştırılabilecek hızlı ve temel değişiklikler olmamıştır.

Bu durumda, ekonominin yanısıra, yapı ve yerleşme biçimlerini etkileyen bir başka faktörün ele alınması gerekir. Konutun biçim ve büyüklüğünü etkileyen unsurlardan birinin aile yapısı olduğu, her evin kendine ait bir üretim yapısı olduğu (Hodder,

baskıda) görüşüyle, ev olarak kullanılan yapıların bağımsız ekonomilerine karşın yerleşme içerisinde dengeli bir sosyal sistem korunmaya çalışılmaktadır. Kalabalık grupları barındıran yerleşmelerde bu insanları bir arada tutan bir bağ ve bunun dengeli kuralları olmalıdır. Orta Anadolu konut geleneğinde, ölülerini ev tabanlarının altına gömen, “atalarına” önem veren (Hodder 1996), binalarını, konutlarını inşa ettikleri alanı geçmişleriyle ilişkilendiren bir tür araç olarak gören bu insanların konutlarına bu denli bağlı olmaları, bir anlamda konut tiplerinin çeşitlenmesini de olumsuz yönde etkilemiş olmalıdır. Yakındoğu’da ise benzer bir durumdan söz edilemez, bu bölgede konut biçim ve yönlerin sıkça değiştiği konut alanlarının sürekli yer değiştirdiği bir anlayış söz konusudur.

Yakındoğu ile Orta Anadolu yerleşmeleri arasında farkın en belirgin olduğu bir başka durum da yerleşme dokusudur. Orta Anadolu’da bulunan yerleşmeler birbirinin tekrarı formlardan oluşan, düzenli olmayan (*irregular*) bitişik dokuludur. Yakındoğu’da ise bir çok yerleşmeden genelleştirebileceğimiz yerleşme dokusu düzenlidir, yapılar birbirlerinden ayrı ve bağımsız biçimde konumlanmışlardır. Büyük binalara ait geniş açık alanlar vardır. Bina yönleri ve biçimleri ise bir birinin neredeyse aynıdır, bu durum oldukça düzenli bir genel doku oluşturur.

Orta Anadolu’da kerpiç konut geleneğinde, yukarıda da değinildiği gibi, konutun korunması ya da devamlılığı, yerleşme dokusunun iç içe geçmiş, düzensiz bitişik anlayışta ortaya çıkmasındaki en önemli etkenlerden biri olmalıdır. Bununla birlikte yerleşmede görülen bu iç içe geçmiş, birbirini tekrar eden, adeta monoton mimari formlar yerleşmelerde birarada bulunmakla korunmak isteyen gruplara ya da kabile kimliğinin varlığına işaret ediyor olabilir³⁰.

Yakındoğu’da ise birbirlerine belirli aralıklar bırakılarak inşa edilmiş binalar, aileler arası ilişkilerin ekonomik ya da sosyal sebeplerden ötürü ayrıldığı, mülkiyet ve mahremiyetin daha kuvvetli olduğu bir sosyal dokuyu işaret etmektedir. Konut ve diğer işlevsel binaların gelişiminin geçim ekonomilerine dayalı olarak gelişimiyle

³⁰ Tarihöncesi toplulukların sosyal yapıları ve kimlik sorunları arkeolojide halen tartışılmakta olan güncel konulardır. birisidir. Bu konuda yapılacak etnoarkeolojik çalışmaların konuya katkı sağlayacağı şüphesizdir; bu tür çalışmalarla yukarıdaki görüşün doğrulanacağı ya da çürütüleceği düşünülmektedir.

birlikte yerleşme dokuları da bu değişimi yansıtmıştır. PPNA dönemine kadar yerleşme dokusu, avcı-toplayıcı toplulukların içiçe geçmiş, bitişik yuvarlak barınaklarından oluşan bir düzen gösterirken, PPNB dönemi ile birlikte bina formlarında görülen değişiklikler, yerleşme dokularında da adım adım izlenebilmektedir.

Ekonomik değişikliklerin tek faktör olarak standart bir yerleşme dokusunu oluşturduğunu söylemek gerçekçi olmaz. Çatalhöyük yerleşmesi örneğinde tarım ve hayvancı bir topluma karşılık, yerleşme dokusunun Yakınoğu'daki aynı ekonomik yapıya sahip yerleşmelerden çok farklı olduğu açıktır. Çalışmamız, Orta Anadolu'da özgün yerleşme dokusunun ortaya çıkış sebeplerinin, Yakınoğu'dakinden farklı olduğu ve bu farklılığın ağırlıklı olarak sosyo-kültürel sebeplere dayandığını savunmaktadır.

Bu durumda, oldukça geniş bir coğrafyayı etkileyen “PPNB kültürünün” neden Orta Anadolu'yu etkisi altına almadığı/alamadığı bir başka sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bilinen, Yakınoğu'da Geç PPNB'de gerileyen ve hemen sonrasında yaşanan “kültürel çöküşün” (Cauvin, 2000) aksine, Orta Anadolu'da kültürel gelişimin kesintisiz olarak varlığını sürdürmüş olması (Gerrard ve Thissen, 2002) ve PPNB dünyasında gözlemlenenlerin Orta Anadolu'da aynı ivmelerle yaşanmadığıdır.

Sonuç olarak, çalışmamızda, arkeolojik kazılarda bulunan mimari öğelerden yola çıkarak, yapı malzemesi gelişimi, konut gelenekleri ve gelişimi, yerleşme dokuları kapsamında, Orta Anadolu ve Yakınoğu'da belirgin biçimde farklılıklar olduğu, her iki bölgenin de kültürel ve mimari gelişimlerini özgün olarak gerçekleştirmiş oldukları sonucuna varılabilmektedir.

KAYNAKÇA

Abbès, F., Balkan Ath, N., Binder, D., Cauvin, M.-C., 1999. Gestion de la matière première et économie du débitage, Rapport préliminaire sur l'industrie d'Aşıklı. *Tüba-Ar* 2, 117-37.

Akkermans, P.M.M.G., 2004. Hunter-Gatherer Continuity: The Transition From The Epipalaeolithic to the Neolithic in Syria, in (eds. O. Aurenche-M. Le Miere-P. Sanlaville) *From the River to the Sea. The Paleolithic and The Neolithic on the Euphrates and the Northern Levant Studies in Honour of Lorraine Copeland*, BAR International Series 1263, Maison de L'orient et de la Méditerranée Jean Poilloux, 281-293.

Akkermans, P.M.M.G., 1996. *Tell Sabi Abyad - The Late Neolithic Settlement. Report on the Excavations of the University of Amsterdam (1988) and the National Museum of Antiquities Leiden (1991-1993) in Syria*, Istanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut.

Akkermans, P.M.M.G. ve Schwartz, G. M., 2003. *The Archaeology of Syria; From Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies (ca. 16.000-300 BC)*, Cambridge University Press.

Akkermans, P.M.M.G. ve Verhoeven, M., 1995. An image of complexity: the burnt village at Late Neolithic Sabi Abyad, Syria, *American Journal of Archaeology* 99, 5-32.

Arimura, M., Balkan Ath, N., Borell, F., Cruells, W., Duru, G., Erim Özdoğan, A., Ibanez, J., Maede, O., Miyake, Y., Molist, M., Özbaşaran, M., 2000. A New Neolithic Settlement in the Urfa Region: Akarçay Tepe, 1999, *Anatolia Antiqua* VIII: 227-255.

- Ataman, K.**, 1988. The Chipped Stone Assemblage from Can Hasan III: A Study in Typology, Technology and Function, *Ph.D. thesis*, Institute of Archaeology, University College London.
- Atalay, S.**, (baskıda). Domesticating Clay: the Role of Clay Balls, Mini Balls and Geometric Objects in Daily Life at Çatalhöyük, in (ed. Ian Hodder) Volume 5: Changing materialities at Çatalhöyük: reports from the 1995-99 seasons by Members of the Çatalhöyük teams, McDonald Institute Monographs/British Institute of Archaeology at Ankara.
- Aurenche, O.**, 1981. *La Maison orientale: l'architecture du Proche Orient ancien des origines au milieu du quatrième millénaire*. Paris.
- Aurenche, O.**, 1993. L'Origine de la Brique dans le Proche Orient Ancien, in (eds. M. Frangipane, H. Hauptmann, M. Liverani, P. Matthiae, M. Mellink) *Between the Rivers and Over the Mountains*, Roma, 71-85.
- Aurenche, O.**, 1998. Villages d'ete, villages d'hiver: un modele peu connu d'occupation de l'espace dans la vallee de l'Euphrate (20eme siecle apres J.-C.). in (eds. M. Fortin & O. Aurenche) *Espace Naturel, Espace Habite en Syrie du Nord (10e-2e millenaires av. J.-C.)*, Lyons: Maison de l'Orient Meditteraneen.
- Balkan-Atlı, N.**, 1991. Part III: The chipped stone industry of Aşıklı Höyük: A general presentation, *Anatolica* 17, 145-9.
- Balkan-Atlı, N.**, 1998. The Aceramic Neolithic of Central Anatolia: recent finds in the chipped stone industry, in (eds. G. Arsebük, M.J. Mellink & W. Schirmer) *Light on Top of the Black Hill. Studies Presented to Halet Çambel.*, Istanbul: Ege Yayınları, 81-94.

Balkan Atlı, N., 2004. Obsidiyen Ticareti, Yeni Veriler, Yeni Modeller, Yeni Sorunlar, Bir Deneme, in (eds. M. Özbaşaran- O. Tanındı- A. Boratav) *Archaeological Essays in Honour of Homo amatus: Güven Arsebük için armağan yazılar*, Ege Yayınları: 9-19.

Balkan Atlı, N., 2004. Özel Görüşme.

Balkan Atlı, N., Binder, D., and Cauvin, M.-C., 1999. Obsidian: Sources, Workshops and Trade in Central Anatolia, in (eds. M. Özdoğan and N. Başgelen) *Neolithic in Turkey, The Cradle of Civilisation, New Discoveries*, 133-145, Istanbul.

Balkan Atlı, N. and Binder, D., 2001. Les Ateliers, De Taille D'obsidienne: Fouilles de Kömürcü-Kaletepe 2000, *Anatolia Antiqua* 9, 193-205. İstanbul.

Balkan Atlı N., Bucak, E., Duru, G., Molist, M., 2003. Akarçay Tepe 2001 Yıl Kazıları, *XXIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 2, 223-232

Baird, D., 1996. The Konya Plain Survey: Aims and Methods, in (ed. I. Hodder) *On The Surface: Çatalhöyük 1993-1995*. Cambridge and London: McDonald Institute for Archaeological Research and British Archaeology at Ankara, 41-46.

Baird, D., 2002. Early Holocene Settlement in Central Anatolia: Problems and prospects as seen from the Konya Plain, in (eds. F.Gerard- L. Thissen) *The Neolithic of Central Anatolia, CANew International Table Ronde*, Ege Yayınları, Istanbul 2002, 139-152.

Baird, D., 2003. Özel Görüşme.

Bar-Yosef, O., 1986. The Walls of Jericho, An Alternative Interpretation, *Current Anthropology* 27, 157-62.

- Bar –Yosef, O.**, 1991. The Archaeology of the Natufian Layer at Hayonim Cave, in (eds. O. Bar-Yosef and F. R. Valla) *The Natufian Culture in the Levant*, International Monographs in Prehistory, Ann Arbor, Michiga, 81-92.
- Bar-Yosef, O. and Valla, F.R.**, 1991. *Natufian Culture in the Levant*, International Monographs in Prehistory, Ann Arbor, Michigan.
- Bar-Yosef, O. and Meadow, R.H.**, 1995. *The origins of agriculture in the Near East, in Last Hunters-First Farmers: New Perspectives on the Prehistoric Transition to Agriculture*, eds. T.D. Price & A.B. Gebauer. Santa Fe (NM): School of American Research, 39-94.
- Baysal, A. and Wright, K.**, (baskıda). Cooking, Crafts and Curation: Ground Stone Artefacts from Çatalhöyük (1995-99 Excavations), in (ed. Ian Hodder) *Volume 5: Changing materialities at Çatalhöyük: reports from the 1995-99 seasons*, by Members of the Çatalhöyük teams, McDonald Institute Monographs/British Institute of Archaeology at Ankara.
- Bellwood, P.**, 2005. *First Farmers – The Origins of Agricultural Societies*, Blackwell Publishing.
- Bender, B.**, 1975. *Farming in prehistory from hunter-gatherer to food-producer*, St. Martin's Press, New York.
- Bıçakçı, E.**, 1995. Çayönü House Models and a Reconstruction Attempt for the Cell-plan Buildings, *Readings in Prehistory, Studies Presented to Halet Çambel*, Graphis. İstanbul, 121-125
- Bıçakçı, E.**, 2001. *Çayönü Tepesi*, Institut Baugeschichte der Universitat Karlsruhe.
- Binder, D.**, 2002. Stones making sense: what obsidian could tell about origins of the Central Anatolian Neolithic, in (eds. F.Gerard - L. Thissen) *The Neolithic of Central Anatolia, CANew International Table Ronde*, Ege Yayınları, 79-91.

- Boivin, N.**, 2000. Life rhythms and floor sequences: excavating time in rural Rajasthan and Neolithic Çatalhöyük, *World Archaeology* **31**, 367-388.
- Bordaz, J.**, 1969. The Suberde excavations, Southwestern Turkey, an interim report, *Türk Arkeoloji Dergisi* **17**, 43-71.
- Bordaz, J. and Bordaz, L.**, 1976. Erbaba excavations 1974, *Türk Arkeoloji Dergisi* **23**, 39-44.
- Bordaz, J. and Bordaz, L.**, 1982. Erbaba. the 1977 and 1978 seasons in perspective, *Türk Arkeoloji Dergisi* **26**, 85-93.
- Braidwood, R.**, 1975. Comment on Wn. Petersen's, A Demographer's View of Prehistoric Demography, *Current Anthropology* **16**, 237-238.
- Braidwood, R., Howe, B.**, 1960. *Prehistoric Investigation in Iraqi Kurdistan*. Studies in Ancient Oriental Civilization, Chicago, Oriental Institute.
- Buitenhuis, H.**, 1997. Aşıklı Höyük: A 'protodomestication' site, *Anthropozoologica* **25/26**, 655-62.
- Buitenhuis, H.**, 2002. The transition from foraging to farming: The archaeozoological perspective in Anatolia, in *The Dawn of Farming in the Near East*, eds. R.T.J. Cappers & S. Bottema. Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence and Environment 6. Berlin: Ex Oriente, 183-199.
- Byrd, B. F.**, 1987 Beidha and the Natufian: Variability in Levantine Settlement and Subsistence. *Ph.D. Dissertation*, University of Arizona, University Microfilms, Michigan.

- Byrd, B. F.**, 1989. *The Natufian Encampment at Beidha: Late Pleistocene Adaptation in the Southern Levant. Vol. 1, Excavations at Beidha*, Jutland Archaeological Society Publications XXIII:1. Moesgard, Arhus: Aarhus University Press.
- Byrd, B. F.**, 1994. Public and Private, Domestic and Corporate: the Emergence of the Southwest Asian Village, *American Antiquity* **59**, 639-66.
- Bryd, B. F. and. Banning, E. B.**, 1988. Southern Levant Pier-houses: intersite architectural patterning during the Pre Pottery Neolithic B, *Paleorient* **14/1**, 65-72.
- Carter, T. - Conolly, J. – Spasojević, A.**, (baskıda). The Chipped Stone, in (ed. Ian Hodder) *Volume: 5 Changing materialities at Çatalhöyük: reports from the 1995-99 seasons*. by Members of the Çatalhöyük teams, McDonald Institute Monographs/British Institute of Archaeology at Ankara.
- Cauvin, J.**, 1978. *Les Premiers Villages de Syrie-Palestine du IXème au VIIème millénaire avant J.C.* Collection de la Maison de l'Orient Méditerranéen Ancien no. 4, Serie Archéologique 3, Diffusion de Boccard, Lyon.
- Cauvin, J.**, 1980. *La Moyen-Euphrate au VIIe millénaire: d'après Mureybet et Cheikh Hassan, Le Moyen Euphrate: Zone contacts et d'ecanges*, E. J. Brill, Leiden. 21-34
- Cauvin, J.**, 1988. La néolithisation de la Turquie du Sud-est dans son contexte proche-oriental, *Anatolica* **15**: 69-80.
- Cauvin, J.**, 1994. *Naissance des divinités, Naissance de l'agriculture*, Paris: CNRS.
- Cauvin, J.**, (çev. Watkins, T.) 2000. *The Birth of the Gods and the Origins of Agriculture*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Cauvin, J., - Aurenche, O. - Cauvin, M.-C. - Balkan-Athl, N., 1999.** The pre-pottery site of Cafer Höyük, in (eds. M. Özdoğan and N. Başgelen) *Neolithic in Turkey. The cradle of civilization. New discoveries*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 165–191.
- Cauvin, M. C. ve Balkan Athl, N., 1996.** Raport sur les resherches sur l’obsidienne Cappadoce, 1993-1995, *Anatolia Antiqua-Eski Anadolu* **4**, Paris, 249-271.
- Cessford, C.,(baskıda).** Estimating the Neolithic Population of Çatalhöyük. *Çatalhöyük 1995-1999*, in (ed. Ian Hodder) McDonald Institute Monographs and British Institute of Archaeology at Ankara.
- Childe, V. G., 1925.** *The Dawn of European Civilization*, London, Kegan Paul.
- Childe, V. G., 1952.** The Birth of Civilization, *Past and Present* **2**, 1-10.
- Childe, V. G., 1957.** *New Light on the most Ancient Near East*, Routledge and Kegan Paul Ltd, London.
- Contenson, H. de., 1969.** Sixieme campagne de Fouilles a Tell Ramad en 1969, *Annales Archaeologiques Arabes Syriennes* **19**, 31-34
- Copeland, L., 1991.** Natufian Sites in Lebanon, in (eds. Bar Yosef and F. Valla) *The Natufian Culture in the Levant*, Ann Arbor, International Monographs in Prehistory, 27-42.
- Coqueugniot, E., 1999.** Tell D’jade el Mughara, in (eds. G. del Olmo Lette-L. Montenegro Fenellos) *Archaeology of the upper Syrian Euphrates: The Tishrin Dam Area*, Barcelona: Editorial AUSA, 41-45
- Cutting, M., 2003.** The use of spatial analysis to study prehistoric settlement architecture, *Oxford Journal of Archaeology* **22**, 1-21.

- Cutting, M.**, (baskıda).The architecture of Çatalhöyük: continuity, households and the lost upper levels, in (ed. Ian Hodder) *Volume 6: Çatalhöyük perspectives: themes from the 1995-9 seasons*, McDonald Institute Monographs and British Institute of Archaeology at Ankara.
- Çambel, H. and R. J. Braidwood.**, 1982. Prehistoric Village Archaeology in South-Eastern Turkey: the eighth millenium B.C. site at Çayönü: its chipped and ground stone industries and faunal remains, in (eds. L. Braidwood-R. J. Braidwood) *The Çayönü Excavations*, Bar 138.
- Dede, Y.**, 1997. Aşıklı Höyük Kerpiç Yapılarının Korunması Üzerine Çalışmalar, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dorell, P.**, 1978. The uniqueness of Jericho, in *Archaeology in the Levant: Essays for Kathleen Kenyon* (eds. R. Moorey-P. Warminster-A. Phillips) 11-18.
- Duru, G.**, 1999. Günümüz Köy Mimarisinin Arkeolojik Yerleşmelerin Yorumlanmasındaki Katkıları I, yayınlanmamış araştırma ara raporu, İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu, Ör 60.
- Duru, G.**, 2000. Günümüz Köy Mimarisinin Arkeolojik Yerleşmelerin Yorumlanmasındaki Katkıları I, yayınlanmamış araştırma kesin raporu, İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu, Ör. 60.
- Duru, G.**, 2002. Architectural Indications for the origins of Neolithic Central Anatolia, in (eds. F. Gerarad - L. Thissen) *The Neolithic of Central Anatolia*, CANeW International Table Ronde, Ege Yayınları, İstanbul 2002, 171-180.
- Duru, G.**, 2003. Anadolu Arkeolojisinde Normatif ve Metrik Yaklaşımlar, in (der. O. Erdur-G.Duru) *Arkeoloji Niye? Nasıl? Ne İçin?*, Ege Yayınları, 193-199.

- Duru, G. ve Özbaşaran, M., 2005.** A non-domestic Site in Central Anatolia, *Anatolia Antiqua* **13**: 15-28.
- Duru, R., 1999.** The Neolithic of the Lake District, in (eds. M. Özdoğan and N. Başgelen) *Neolithic in Turkey. The cradle of civilization, New discoveries*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 165–191.
- Düring, B., 2001.** Social dimensions in the architecture of Neolithic Çatalhöyük, *Anatolian Studies* **51**, 1-18.
- Düring, B., 2002.** Cultural dynamics of the Central Anatolian Neolithic in (eds. Gérard F. and Thissen L.) *The Neolithic of Central Anatolia*, 219-236. İstanbul, Ege Yayınları.
- Erdoğan, B., Tanındı, O., Uygun, D., 2003a.** Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 14C Veri Tabanı, İstanbul, Ege yayınları.
- Erdoğan, B., Özbaşaran M., Erdoğan, R., Chapman, J., 2003b.** Prehistoric Salt Exploitation in Tuz Gölü, Central Anatolia: Preliminary Investigations, *Anatolia Antiqua* **XI**, 11-19.
- Erdur, O. ve Duru, G., 2003.** (der.), *Arkeoloji: Niye?, Nasıl?, Ne İçin?*, Ege Yayınları.
- Esin, U., Bıçakçı, E., Özbaşaran, M., Balkan-Atlı, N., Berker, D., Yağmur İ., and Atlı, A. K., 1991.** Salvage Excavations at the Pre-Pottery Site of Aşıklı Höyük in Central Anatolia, *Anatolica* **17**:123-174.
- Esin, U., 1993.** Zum Ursprung der Kastenbauweise in Anatolien, *Istanbul Mitteilungen* **43**, 1993, 123-130.
- Esin, U., 1994.** Akeramik Neolitik Evrede Aşıklı Höyük, *XI. Türk Tarih Kongresi*, TTK Basımevi, Ankara, 29-38.

- Esin, U.** 1995. Early copper metallurgy at the Pre-Pottery site of Aşıklı, in (eds. G. Arsebûk, M.J. Mellinik & W. Schrimmer) *Light on top of the Black Hill. Studies presented to Halet Çambel*, Istanbul: Eye Yayınları, 61-77.
- Esin, U.**, 1996. On Bin Yıl Öncesinde Aşıklı: İç Anadolu’da Bir Yerleşim Modeli, *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme*: 31-42, Istanbul.
- Esin, U.**, 1998a. Paleolitikten İlk Tunç Çağı’nın Sonuna Tarihöncesi Çağların Kapadokyası, (der. M. Sözen) *Kapadokya*, Ayhan Şahenk Vakfı, 62-123.
- Esin, U.**, 1998b. The Aceramic Site of Aşıklı and its Ecological Conditions Based on its Floral and Faunal Remains, *TÜBA-AR 1*, 95-103.
- Esin, U.**, 1999a. Some Archaeological Evidence From the Aşıklı Excavations for Climatic Fluctuations in Central Anatolia During the Early Holocene 10./9. Mill BP, *Anadolu Araştırmaları XV*, 1-126.
- Esin, U.**, 1999b. Cooper Objects from the Pre-Pottery Neolithic site of Aşıklı. *The Begining of Metallurgy. Der Anschnitt*, Beihaft 9, 23-30.
- Esin, U.**, 2000. 1998 Aşıklı Höyük (Aksaray ili) Kurtarma Kazısı Raporu, *21. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, 71-80.
- Esin, U.** and Harmankaya, S. 1999. Aşıklı, in (eds. M. Özdoğan and N. Başgelen) *Neolithic in Turkey, The Cradle of Civilisation, New Discoveries*, 115-132, Istanbul.
- Finlayson, B.**, 2004. Island Colonization, insularity or mainstream? in (eds. E. Peltenburg-A.Wasse) *Neolithic Revelotuion. New Perspective on Southwest Asia in light of Recent Discoveries on Cyprus*, Levant Supplementary Series Volume 1, 15-22

- French, D.**, 1972. Excavations at Can Hasan III, in (ed. E. Higgs) *Papers in Economic Prehistory*, 181–190, Cambridge.
- French, D.**, 1998. *Canhasan sites I. Canhasan I, Stratigraphy and Structures*, London, The British Archaeology at Ankara.
- Frierman, J.D.**, 1971. Lime burning as the precursor of fired ceramics. *Israel Exploration Journal* **21**, 212-16.
- Forest, J.D.**, 1993. Çatal Hüyük et son décor: pour le déchiffrement d'un code symbolique, *Anatolia Antiqua* **2**, 1-14.
- Fornaseri, M., Palmieri A.M., Teddeucci, A.**, 1975. Analyses of Obsidians From the Late Chalcolithic Levels of Arslantepe (Malatya), *Paleorient* **3**, 231-246.
- Garrard, A.**, 2004. Özel Görüşme.
- Garrod, D.A. E.**, 1937. *The Stone Age of Mount Carmel*. Oxford. Clarendon Press.
- Garrod, D.A. E.**, 1957. The Natufian Culture: The life and economy of a Mesolithic people in the Near East. *Proceeding Beyrud Academy* **43**, 211-227
- Gérard, F. and Thissen, L.**, (eds.) 2002. *The Neolithic of Central Anatolia, internal developments and external relations during the 9th-6th millennia cal BC, Proceedings of the International CANeW Round Table*, Istanbul 23-24 November 2001, Istanbul: Ege Yayınları.
- Giovanni, L.**, 1971. *Arte Della Cappadocia*, Nagel Publishers, Geneve.
- Gopher, A.**, 1994. *Arrowheads of the Neolithic Levant: A Seriation Analysis*, American Schools of Oriental Research, Dissertation Series 10. Winona Lake (IN), Eisenbrauns.

- Guilaine, J. and Briois, F.,** 2001. Parekklisha Shillourokambos An Early Neolithic Site in Cyprus, in (ed. S. Swiny) *The Earliest Prehistory of Cyprus. From Colonization to Exploitation*. Asor, 37-53.
- Gülçur, S.,** 2002. Özel Görüşme.
- Hasol, D.,** 2003. *Mimarlık ve Yapı Sözlüğü*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Hauptmann, H.,** 1988. Nevali Çori Arkitektur, *Anatolica* 15, 99-110.
- Hauptmann, H.,** 1999. The Urfa region, in (eds. M. Özdoğan and N. Başgelen) *Neolithic in Turkey: The Cradle of Civilization. New Discoveries*, Istanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 65-87.
- Hauptmann, H.,** 2002. Upper Mesopotamia in its regional context during the Early Neolithic, in (eds. L. Thissen & F. Gérard) *The Neolithic of Central Anatolia, internal developments and external relations during the 9th-6th millennia cal BC, Proceedings of the International CANeW Round Table, Istanbul 23-24 November 2001* Istanbul: Ege Yayınları, 263-74.
- Hodder, I.,** 1990. *The Domestication of Europe*, Oxford: Blackwell.
- Hodder, I.,** (ed). 1996. *On the Surface Çatalhöyük 1993-95*. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research; London: British Institute of Archaeology at Ankara.
- Hodder, I.,** 1999. Renewed Work at Çatalhöyük, in (eds. M. Özdoğan and N. Başgelen) *Neolithic in Turkey: The Cradle of Civilization. New Discoveries*, Istanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Vol 1 157-64 & Vol 2 129-35.
- Hodder, I.,** (ed). 2000. *Towards Reflexive Method in Archaeology: The Example at Çatalhöyük*. McDonald Institute for Archaeological Research/British Institute of Archaeology at Ankara Monograph No.28.

Hodder, I. and Cessford, C., 2004. Daily Practices and Social Memory at Çatalhöyük, *American Antiquity* **69** (1): 17-40.

Hodder, I., (baskıda). Memory, in (ed. Ian Hodder) *Volume 6: Çatalhöyük perspectives: themes from the 1995-9 seasons.* by Members of the Çatalhöyük teams McDonald Institute Monographs and British Institute of Archaeology at Ankara.

Horwitz, L.K., Tcherov, E., Ducas, P., Becker, C., Von Den Driesch, A., Martin, L., and Garrard, A., 1999 Animal Domestication in the Southern Levant. *Paleorient* Vol **25/2**, 1999, 63-80

Horwitz, L.K., Tchernov, E., Hongo, H., 2004. The Domestic status of the early Neolithic fauna of Cyprus: a view from mainland, in (eds. E. Peltenburg-A. Wasse) *Neolithic Revolution. New Perspective on Southwest Asia in light of Recent Discoveries on Cyprus*, Levant Supplementary Series Volume 1, 35-49.

Kafafi, Z. and Rollefson, G., 1994. Ain Ghazal 1993-1994, *Biblical Archaeologist* **57**(4), 239-241.

Kafafi, Z. and Rollefson, G., 1995 The 1994 Season at 'Ayn Ghazal: Preliminary Report, *Annual of the Department of Antiquities of Jordan* **39**, 13-29

Kafesçioğlu, R., 1949. *Orta Anadolu Köy Evlerinin Yapısı*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Karul, N., 2003. Özel Görüşme.

Karul, N., Ayhan, A., Özdoğan, M., 2002. 2000 Yılı Mezraa Teleliat Kazısı, (der. N. Tuna ve J. Velibeyoğlu), *Ilısu Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, Odtü, Ankara, 101-129.

- Kenyon, K.**, 1957. *Digging Jericho*, London: E. Benn.
- Kenyon, K.**, 1981. *Excavations at Jericho, Volume 3. The architecture and stratigraphy of the tell.*, London: The British School of Archaeology in Jerusalem.
- Kingery, D., Vandiver, P.B., and Prickett, M.**, 1988. The beginnings of pyrotechnology, part II: production and use of lime and gypsum plaster in the pre-pottery Neolithic Near East. *Journal of Field Archaeology* **15**, 219-44.
- Kirkbride, D.**, 1966. Five Seasons at the Pre-Pottery Neolithic Village of Beidha in Jordan, *Palestine Exploration Quarterly* **98**, 5-61.
- Kirkbride, D.**, 1968. Beidha 1967: an Interim Report. *Palestine Exploration Quarterly* **100**, 90-96.
- Kirkbride, D.**, 1989. The Environment of Petra During the Pre-Pottery Neolithic. in *Studies in the History and Archaeology of Jordan*, Vol. 2. Amman, Hashemite Kingdom of Jordan: Dept. of Antiquities, 1989, 117-124.
- Kozłowski, S. K., Mazurowski, R., and Lasota-Moskalewska, A.**, 1990. *Nemrik 9 pre-pottery Neolithic site in Iraq*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Kozłowski, S. K., Gopher, A., Korobkova, G. F., and Maison de l'Orient méditerranéen.**, 1999. *The Eastern Wing of the Fertile Crescent late prehistory of Greater Mesopotamian lithic industries* Archaeopress, Oxford, England.
- Kozłowski, S., Kempisty, A.**, 1990. Architecture of the pre-pottery neolithic settlement in Nemrik, Iraq, *World Archaeology* **21** (3), 348-362

- Köhler-Rollefson, I.** 1997 Proto-Élevage, Pathologies and Pastoralism: A Post-Mortem on the Process of Goat Domestication. In H.G. Gebel, Z. Kafafi and G. Rollefson (eds.), *The Prehistory of Jordan II. Perspectives from 1997*, 557-565. Berlin, ex oriente.
- Kramer, C.,** 1982. *Village ethnoarchaeology: rural Iran in archaeological perspective*, New York (NY): Academic Press.
- Kuban, D.,** 1982. Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler, Türk İslam Sanatı Üzerine Gözlemler, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Deneme, Eleştiri, Anı Dizisi 1*, İstanbul, 195-209
- Kuban, D.,** 2002. *Mimarlık Kavramları*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Kuzucuoğlu, C.,** 2002. The Environmental frame in Central Anatolia from the 9th to the 6th millennia cal BC, in (eds. F. Gerard - L. Thissen) *The Neolithic of Central Anatolia, CANeW International Table Ronde*: 33- 58, İstanbul.
- Le Brun, A.,** 1997. *Khirokitia. A Neolithic Site. Bank of Cyprus Cultural Foundation*, Nicaosia.
- Martin, L., Russell, N., and Carruthers, D.,** 2002. Animal remains from the Central Anatolian Neolithic, in (eds. L. Thissen and F. Gérard) *The Neolithic of Central Anatolia, internal developments and external relations during the 9th-6th millennia cal BC, Proceedings of the International CANeW Round Table*, İstanbul 23-24 November 2001, İstanbul: Ege Yayınları, 193-204.
- Matthews, W.,** 1999. Micromorphology Archive report, *Çatalhöyük Archive Report*, http://catal.arch.cam.ac.uk/catal/Archive_rep99/matthews99.html

Matthews, W., (baskıda). Micromorphological and Microstratigraphic Traces of Uses and Concepts of Space. Part C The settlement and its sediments, (ed. Ian Hodder) *Volume 4: Inhabiting Çatalhöyük: reports from the 1995-1999 seasons*, by Members of the Çatalhöyük teams, McDonald Institute Monographs/British Institute of Archaeology at Ankara.

Matthews, W., (baskıda). Life-cycle and -course of buildings. in (ed. Ian Hodder) *Volume 6: Çatalhöyük perspectives: themes from the 1995-9 seasons*. by Members of the Çatalhöyük teams. McDonald Institute Monographs/British Institute of Archaeology at Ankara.

Maude, B., 1971. The conflict Between Environmental and Accessibility in Areas of High Attraction and Means of Solving it, *Ekistiks* **184**, 213-215

Mellaart, J., 1962. Excavations at Çatal Hüyük, First Preliminary Report, 1961. *Anatolian Studies* **12**, 41-65.

Mellaart, J., 1964. Excavations at Çatal Hüyük, 1963, Third Preliminary Report, *Anatolian Studies* **14**: 39-119.

Mellaart, J., 1965. Çatalhöyük West, *Anatolian Studies* **15**, 135-156.

Mellaart, J., 1967. *Çatalhöyük. A Neolithic Town in Anatolia*, London.

Mellaart, J., 1970. *Excavations at Hacilar*. Edinburg, Edinburg University Press

Mellaart, J., 2003. (çev. G. B. Yazıcıoğlu). *Çatalhöyük, Anadolu'da Bir Neolitik Kent*. YKY.

Mellaart, J., 2004. Özel Görüşme

Molist, M., 1996. (ed). *Tell Halula (Syria): un yacimiento Neolitico del valle medio del Eufrates, campanas de 1991-1992*, Madrid, Instituto del Patrimonia Historico Espanol.

Molist, M., 2004. Özel Görüşme.

Moore, A.M.T., Hillman, G.C., and Legge, A.J., 2000. *Village on the Euphrates. From foraging to farming at Abu Hureyra*, Oxford: Oxford University Press.

Naveh, D., 2003. PPNA Jericho: a socio-political perspective. *Cambridge Archaeological Journal* **13**, 83-96.

Nissen, H., Muheisen, M. and Gebel, H.G., 1991 Report on the Excavations at Basta 1988, *Annual of the Department of Antiquities of Jordan* **35**: 13-40.

Özbaşaran, M., 1998. The heart of a house: the hearth. Aşıklı Höyük, a pre-pottery site in Central Anatolia, in (eds. G. Arsebûk, M.J. Mellinik and W. Schrimmer) *Light on top of the Black Hill. Studies presented to Halet Çambel*, Istanbul: Eye Yayinlari, 555-66.

Özbaşaran, M., 1999. Musular: A General Assessment On A Neolithic Site in Central Anatolia, in (eds. M. Özdoğan and N. Başgelen) *Neolithic in Turkey. The Cradle of Civilisation, New Discoveries*. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 147-155.

Özbaşaran, M., 2003. Musular-Aşıklı İlişkisinde Kireç Tabanlı Yapılar, in (eds. M. Özdoğan, H. Hauptmann, N. Başgelen) *Köyden Kente, Yakınoğu'da İlk Yerleşimler, Ufuk Esin'e Armağan*, cilt 2: 361-372, İstanbul.

Özbaşaran, M., 2004. Özel Görüşme

Özbaşaran, M., 2005. Musular, *Arkeo Atlas*, 4 158-159.

Özbaşaran, M., Endoğru, M., 1998. Musular Mevkii (Aksaray ili) Araştırma ve Kazı Projesi, 1996, *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, 1999-217.

- Özbaşaran, M., Duru G., Buitenhuis H., Kayacan N., Christidou R., 2003.** *Musular 2001 Yılı Kazısı, 24. Kazı sonuçları Toplantısı* 1. cilt, Ankara: 259-268.
- Özdoğan A.,1999.** Çayönü, in (eds. M. Özdoğan and N. Başgelen) *Neolithic in Turkey, The Cradle of Civilization, New Discoveries*, Istanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 35-63.
- Özdoğan, M., 2004.** Neolitik Çağ-Neolitik Devrim-İlk Üretim Toplulukları Kavramının Değişimi ve “Braidwoodlar”, *Tüba-Ar* 7, 43-51.
- Özdoğan, M., Özdoğan, A., 1990.** Çayönü, A Conspectus of Recent Work, *Paléorient* 15, 65-74.
- Özdoğan, M., and Özdoğan, A., 1998.** Buildings of Cult and the Cult of Buildings, in (eds. G. Arsebük, M. Mellink & W. Schirmer) *Light on top of the Black Hill. Studies Presented to Halet Cambel*, Istanbul. Ege Yayinlari, 581-93.
- Özdoğan, M., Özdoğan, A., and Davis, M., 1991.** 1989 Yılı Çayönü Kazıları, *Kazı Sonuçları Toplantısı XII/1*, Ankara, 71-86.
- Pavlu, I., 2000.** Ground Stones of Aşıklı Höyük. Yayınlanmamış uzman raporu.
- Payne, S., 1972.** Can Hasan III, the Anatolian aceramic and Greek Neolithic, in Higgs E ed. *Papers in Economic Prehistory*, 191-4. Cambridge.
- Peltenburg, E., 2004.** Social space in early sedentary communities of Southwest Asia and Cyprus, in (eds. E. Peltenburg ve A. Wasse) *Neolithic Revolution*, Oxford, 71-89.
- Peltenburg, E., Croft, P., Jackson, A., McCartney, C. and Murray, M. A., 2001.** Well-established Colonists: Mylouthkia I and the Cypro- Pre-Pottery Neolithic B, in (ed. S. Swiny) *The Earliest Prehistory of Cyprus*, 61-93.

- Peltenburg, E. J., Wasse, A., (eds).** 2004. *Neolithic Revolution*. Oxford University Press.
- Perrot, J.,** 1966. Le gisement natoufien de Mallaha (Eynan), Israel. *L'Anthropologie* **70**, 437-483.
- Renfrew, C.,** 1996. Language families and the spread of farming In *The Origins and Spread of Agriculture and Pastoralism* ed. Harris, D.R. 1996. UCL Press.
- Renfrew, C., Dixon J. E., Cann, J.R.,** 1966. Obsidian and Early Cultural Contact in the Near East. *Proceedings of the Prehistoric Society* **32**, 30-72.
- Rollefson, G.,** 1985. The 1983 Season at the Early Neolithic Site of 'Ain Ghazal, *National Geographic Research* **1**(1), 44-62.
- Rollefson, G.,** 1987. Local and Regional Relations in the Levantine PPN Period: Ain Ghazal as a Regional Center, *Studies in the History and Archaeology of Jordan* **3**, 29-32.
- Rollefson, G.,** 1989. The Late Aceramic Neolithic of the Levant: A Synthesis, *Paleorient* **15/1**, 168-173.
- Rollefson, G.,** 1990. The uses of plaster at Neolithic 'Ain Ghazal, Jordan. *Archaeomaterials* **4**, 33-54.
- Rollefson, G.,** 1997a. Neolithic 'Ayn Ghazal in its Landscape, *Studies in the History and Archaeology of Jordan* **6**, 241-244.
- Rollefson, G.,** 1997b. Developments in Social Organization at Neolithic 'Ain Ghazal Based on Changes in Architecture, in (eds. H.G. Gebel, Z. Kafafi and G. Rollefson) *The Prehistory of Jordan II. Perspectives from 1997*, 287-307. Berlin, ex oriente.

- Rollefson, G.O.**, 2000. Ritual and social structure at 'Ain Ghazal, in *Life in Neolithic farming communities: social organization, identity, and differentiation*, ed. I. Kujit. New York (NY): Kluwer Academic/Plenum, 163-90.
- Rollefson, G. and Kafafi, Z.**, 1994. The 1993 Season at 'Ain Ghazal: Preliminary Report, *Annual of the Department of Antiquities of Jordan* **38**, 11-32.
- Rollefson, G. and Kafafi Z.**, 1996a. 'Ain Ghazal Excavations 1996, *Biblical Archaeologist* **59** (4), 238.
- Rollefson, G. and Kafafi Z.**, 1996b. 'Ain Ghazal: Ten Seasons of Discovery, *ACOR Newsletter* **8** (1), 1-3.
- Rollefson, G. and Kafafi, Z.**, 1996c. The 1995 Season at 'Ayn Ghazal: Preliminary Report, *Annual of the Department of Antiquities of Jordan* **40**: 11-28.
- Rollefson, G., and Kafafi, Z.**, 1997. The 1996 Season at 'Ayn Ghazal: Preliminary Report. *Annual of the Department of Antiquities of Jordan* **41**, 27-48
- Rollefson, G. and Köhler-Rollefson, I.**, 1989. The Collapse of Early Neolithic Settlements in the Southern Levant, in (eds. I. HersHKovitz) *People and Culture in Change*. British Archaeological Reports - International Series 508: 73-90. Oxford: B.A.R.
- Rollefson, G., Simmons, A. and Kafafi, Z.**, 1992. Neolithic Cultures at 'Ain Ghazal, Jordan. *Journal of Field Archaeology* **19** (4), 443-470.
- Rollefson, G. and Köller Rollefson I.**, 1993. PPNC Adaptations in the First Half of the 6th Millennium bc, *Paléorient* **19**(1), 33-42.
- Ronen, A. and Adler, D.**, 2001. The Walls of Jericho were magical. *Archaeology, Ethnology & Anthropology of Eurosia* **2**, 97-103.

- Rosen, A., and Roberts, N.,** (baskıda). The Nature of Çatalhöyük, People and Their Changing Environment on the Konya Plain by Arlene Rosen & Neil Roberts, with a note on modelling field location by Peter Donovan. (ed. Ian Hodder), *Volume 6: Çatalhöyük perspectives: themes from the 1995-9 seasons.* by Members of the Çatalhöyük teams, McDonald Institute Monographs/British Institute of Archaeology at Ankara.
- Rosenberg, M.,** 1999. Hallan Çemi, in (eds. M. Özdoğan & N. Başgelen) *Neolithic in Turkey: The Cradle of Civilization. New Discoveries*, Istanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Vol 1 25-33 & Vol 2 9-18.
- Rosenberg, M., and Redding, R.W.,** 2000. Hallan Çemi and early village organization in Eastern Anatolia, in *Life in Neolithic farming communities: Social organization, identity, and differentiation*, ed. I. Kuijt. New York (NY): Kluwer Academic/Plenum, 39-61.
- Russell, N., and L. Martin.,** (baskıda). The Çatalhöyük Mammal Remains. in (ed. Ian Hodder) *Volume 4: Inhabiting Çatalhöyük: reports from the 1995-1999 seasons. Part A Site-environment relations*, by Members of the Çatalhöyük teams, McDonald Institute Monographs/British Institute of Archaeology at Ankara
- Schirmer, W.,** 1983. Drei Bauten des Çayönü Tepesi, in (eds. R. M. Boehmer-H. Hauptmann) *Betrage zur Altertumskunde Kleinasiens. Festschrift für Kurt Bittel*, 463-476.
- Schirmer, W.,** 1990. Some Aspects of Building at the Aceramic Neolithic, Settlement of Çayönü Tepesi, *World Archaeology* 21, 363-387.
- Sevin, V.,** 1999. Tarihsel Coğrafya, (der. M. Sözen) *Kapadokya*, Ayhan Şahenk Vakfı, 46-61,
- Silistreli, U.,** 1991. 1989 Köşk Höyük Kazıları, *Kazı Sonuçları Toplantısı* 12 (1). Ankara, 95-104.

- Simmons, A.**, 1999. *Faunal extinction in an island society: Hippopotams hunters of the Akrotiri peninsula, Cyprus*. Plenum. New York.
- Simmons, A.**, 2004. Bitter hippos of Cyprus: the island's first occupants and last endemic animals setting the stage for colonization, in (eds. E. Peltenburg and A. Wasse) *Neolithic Revolution. New Perspective on Southwest Asia in light of Recent Discoveries on Cyprus*, Levant Supplementary Series Volume, 1-14.
- Simmons, A., Kafafi, Z., Rollefson, G., and Moyer, K.**, 1989 Test Excavations at Wadi Shu'eib, a Major Neolithic Settlement in Central Jordan. *Annual of the Department of Antiquities of Jordan* 33: 27-42.
- Smith, P.E.L.**, 1990. Architectural Innovation and Experimentation at Ganj Dareh, Iran, *World Archaeology* 21 (3), 363-347.
- Stordeur, D.**, 1998. Espace naturel, espace construit a J' erf el Ahmar sur L'Euphrate in (eds. M. Fortin- O. Aurenche), *Espace naturel, espace habite en Syrien du Nord (10^e-2^e millenaires av. J.C.)* Maison de l'Orient, 139-148.
- Stordeur, D.**, 2000a. La Ville en Syrie et ses Territoires : Heritages et Mutations. *Bulletin D'etudes Orientales*, Institute Français de Damas, 31-52.
- Stordeur, D.**, 2000b. New Discoveries in Architecture and Sybolism at J' erf el Ahmar (Syria), 1997-1999. *Neo-Lithics* 1/00, 1-4.
- Stordeur, D.**, 2005. Özel Görüşme.
- Stordeur, D., and Abbes, F.**, 2002. Du PPNA au PPNB: mise en lumiere d'une phase de transition a Jerf el Ahmar (Syrie), *Bulletin de la Societe Prehistorique Française* 99/3: 563-595.

- Stordeur, D., Helmer, D., and Willcox, G., 1977.** Jefrel Ahmar: un nouveau site de l'horizon PPNA sur le moyen Euphrate Syrien, *Bulletin de la Société Préhistorique Française* **94**, 282-5.
- Stordeur, D., Benet, M., der Aprahamian, G., and Roux, J.-C., 2000.** Les bâtiments communautaires de Jerf el Ahmar et Mureybet Horizon PPNA (Syrie), *Paléorient* **26**, 29-44.
- Swiny, S., 2001.** *The earliest prehistory of Cyprus from colonization to exploitation*, American Schools of Oriental Research, Boston, MA.
- Thomas, J., 1999,** *Understanding the neolithic*, Routledge, London.
- Todd, I., 1966.** Aşıklı Hüyük. *Anatolian Studies* **16**, 139-163.
- Todd, I., 1980.** *The Prehistory of Central Anatolia I: The Neolithic Period*. Göteborg.
- Todd, I., 1989.** Early Prehistoric Society: A view from the Vasilikos Valley. in (ed. E. Peltenburg ve A. Wasse) *Early Society in Cyprus*. Edinburg University Press. Edinburg, 2-13
- Todd, I., 2001.** Kalavassos Tenta Revisited. in (eds. S. Swiny) *The Earliest Prehistory of Cyprus. From Colonization to Exploitation*. American Schools of Oriental Research Archaeological Reports 5, 95-108.
- Trigger, B., 2003.** *Understanding Early Civilizations*, Cambridge University Press.
- Tubb, K.W., 1985.** Preliminary report on the 'Ain Ghazal statues, *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* **117**, 117-34.

- Ulusoy-Binan, D.**, 1994. Güzelyurt Örneğinde, Kapadokya Bölgesi Yığmataş Konut Mimarisinin Korunması İçin Bir Yöntem Araştırması, Yıldız Teknik Üniversitesi, F.B.E. Mimarlık Anabilim Dalı, Rölöve-Restorasyon Bölümü, İstanbul (yayınlanmamış Doktora çalışması)
- Valla, F.**, 1994. The first settled societies – Natufian (12,500-10,200 BP), in (ed. T.E. Levy) *The archaeology of society in the Holy Land*, London: Leicester University Press, 170-87.
- Yılmaz, Y.**, 2002. Aşıklı Höyük İskeletlerinin Morfolojik Olarak Karşılaştırmalı İncelenmesi. *yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı.
- Watkins, T.**, 1990. The Origin House and Home?, *World Archaeology* 21 (3), 336-347.
- Watkins, T.**, 1996. Excavations at Pınarbaşı: the early stages, in (ed. I. Hodder), *On the surface: Çatalhöyük 1993–95*, Cambridge and London, McDonald Archaeological Institute and British Institute at Ankara, 47–57.
- Watson, P.J.**, 1979. *Archaeological ethnography in Western Iran*, Tucson (AZ): University of Arizona Press for the Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research.
- Willcox, G.**, 2004. Özel Görüşme.
- Woldring, H. and Bottema, S.**, 2001/2002. The vegetation history of East Central Anatolia in relation to archaeology: the Eski Acıgöl pollen evidence compared with the Near Eastern environment, *Palaeohistoria* 43/44: 1-34.
- Van Loon, M.**, 1968. The Oriental Institute Excavations at Mureybit, Syria: Preliminary Report on the 1965 Campaign. Part 1: Architecture and General Finds. *Journal of Field Archaeology* 27 (4), 265-282.

Van Zeist, W. and Buitenhuis, H., 1983. Palaeobotanical Studies of Neolithic Erbaba, Turkey. *Anatolica* **10**, 47-89.

Van, Zeist, W, de Roller, G.J., 1995. Plant remains from Aşıklı Höyük, a pre-pottery Neolithic site in central Anatolia, *Vegetation History and Archaeobotany* **4**, 179–85.

Verhoeven, M. and Akkermans P.M.M.G., 2000. Tell Sabi Abyad II. *The Pre Pottery Neolithic B Settlement*, Istanbul.

Von den Driesch, A. and Wodtke, U., 1997. The Fauna of 'Ain Ghazal, a Major PPN and Early PN Settlement in Central Jordan, in (eds. H.G.K. Gebel, Z. Kafafi and G. Rollefson) *The Prehistory of Jordan. Perspectives from 1997*: 511-556. Berlin: ex oriente.

İnternet Referansları

www.neareasthistory.com/agriculture.asp

www.liv.ac.uk/sace/research/projects/pinarbasi/areaa.htm

www.france.diplomatie.fr/culture/culture_scientifique/archeologie/

www.cnrs.fr/diffusion/ancien_site

www.microsoft.com/encarta/search.asp%

ÖZGEÇMİŞ

Adres: Ethemefendi Cad. Fırın Sok. Üçler apt. 43/5 81060 Erenköy/ İstanb
e-posta: gduru@hotmail.com, duru@arkeoloji.org
Tell: (+90) 0 535 9532297

Eğitim Durumu

2001-2005: **Yüksek Lisans**; İstanbul Teknik Üniversitesi Sanat Tarihi Programı.

2004-2005: **Misafir Araştırmacı**; Cambridge University, McDonald Institute of Archaeology, İngiltere.

2004-2005: **Misafir Araştırmacı**; University College London Institute of Archaeology, İngiltere.

2003-2004: **Misafir Öğrenci**; University College London, Institute of Archaeology, İngiltere.

1997-2001: **Lisans**; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Taşınabilir Kültür Varlıklarını Onarım ve Koruma Bölümü.

1991-1994: **Ön Lisans**; Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimari Restorasyon Bölümü.

Burs ve Destekler

2004-2005: Türk Amerikan İlmi Araştırmalar Deneği (ARIT), Hanfman Bursu (beş ay süreyle İngiltere’de araştırma yapmak üzere)

2004 Çatalhöyük Araştırma Bursu (üç ay süreyle İngiltere’de araştırma yapmak üzere)

2003 Çalhöyük Araştırma Bursu (iki ay süreyle İngiltere’de araştırma yapmak üzere)

2000 İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu desteğiyle (ÖR 129), Günümüz Kızılkaya (Aksaray İli) Köy Mimarisinin Arkeolojik Yerleşmelerin Yorumlanmasındaki Katkıları.

1999 İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu desteğiyle (ÖR 60), Günümüz Kızılkaya (Aksaray İli) Köy Mimarisinin Arkeolojik Yerleşmelerin Yorumlanmasındaki Katkıları.

1994-1997 İtalyan Kültür Ofisi, üç yıl süreyle italyanca öğrenim bursu.

Katıldığı Arkeolojik Kazı ve Araştırma Projeleri

- 1992-99 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Prehistorya Anabilim Dalı, Prof. Dr. Ufuk Esin başkanlığındaki Aşıklı Höyük Kazıları (açma başı, alan mimarı ve fotoğrafçı olarak)
- 1992 Mimar Korkut Atlı idaresinde Aksaray'da bulunan darphane binasının Rölöve çizimi.
- 1992 Mimar Korkut Atlı idaresinde Aşıklı Höyük kazı evinin topoğrafik plan çizimi.
- 1994 Karlsruhe Yapı Tarihi Enstitüsü ve Niğde Müzesi tarafından Prof. Wulf Schirmer'in bilimsel danışmanlığında yapılan Göllüdağ araştırma projesi (rölöve çizimleri).
- 1994 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı, Yrd. Doç. Dr. Savaş Harmankaya'nun bilimsel danışmanlığında yapılan Tekirdağ Şarköy yüzey araştırması (topografik plan çizimi).
- 1994-99 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Ufuk Esin'in başkanlığında sürdürülen Aşıklı Höyük kazısı (fahri asistanlık, mimari plan çizimi).
- 1995-96 Roma, La Sapienze Üniversitesi, Prof. Marcella Frangipane başkanlığındaki Arslantepe-Malatya kazısı (açma başı).
- 1996 İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından Hassa İnşaat'a verilen Saadabad Sarayı ve ilişkili yapıların Rölöve ve Restorasyon Projesi kapsamında, Sadaabad Camisi, Baruthanesi ve Çevre Duvarı rölöve projesi (proje sorumlusu).
- 1997-98 İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı, CNRS/Fransa ve Niğde Müzesi tarafından Prof. Dr. Nur Balkan Atlı'nın bilimsel başkanlığında sürdürülen Kaletepe obsidiyen atölyesi kazısı (Erhan Bıçakçı ile birlikte topoğrafik plan çizimi).
- 1997-2004 İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı ve Aksaray Müzesi tarafından Doç. Dr. Mihraban Özbaşaran'ın bilimsel başkanlığında yapılan Musular kazısı (alan yönetimi, mimari plan çizimi).
- 1999-02 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı, Tsukuba (Japonya), Barcelona (Ottonama) ve Şanlıurfa Müzesi

tarafından Prof. Dr. Nur Balkan Atlı'nın bilimsel başkanlığında sürdürülen Akarçat Tepe kazısı (açma başı, mimari çizimler)

- 2000 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı ve Niğde Müzesi tarafından Dr. Erhan Bıçakçı yönetiminde sürdürülen Tepecik-Çiftlik kazısı (alan yönetimi, mimari çizimler).
- 1999-01 İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu'nca desteklenen "Günümüz Kızılkaya (Aksaray İli) Köy Mimarisinin Arkeolojik Yerleşmelerin Yorumlanmasındaki Katkıları" araştırma projesi (proje yürütücüsü).
- 2000-01 Kovuk İnşaat bünyesinde, İstanbul Arkeoloji Müzeleri bilimsel başkanlığında sürdürülen Bizans Büyük Saray kazısı, İstanbul (rölöve çizimleri)
- 2003- Oğuz Erdur ile birlikte TAP (Toplumsal Arkeoloji Platformu kurucusu)
- 2003- Dünya Arkeoloji Kongresi (WAC), Batı Asya temsilciliği (junior).

Yayınlar

- Duru, G. ve Özbaşaran, M., 2005. A non-domestic Site in Central Anatolia, *Anatolia Antiqua* 13: 15-28.
- Özbaşaran, M. - G. Duru, N. Kayacan, 2005. *Musular 2003 yılı çalışmaları XXVI. Kazı Sonuçları*
- Özbaşaran, M.-G. Duru-N. Balkan Atlı-M. Molist-E. Bucal 2004. Akarçay Tepe 2002, 25. Kazı Sonuçları Toplantısı, 303-311.
- Duru, G. 2003. Anadolu Arkeolojisi'nde Metrik ve Normatif Yaklaşımlar, *Arkeoloji: Niye?, Nasıl?, Ne İçin?* In. O. Erdur- G. Duru (eds), Ege Yayınları, 193-199
- Erdur, O.- G. Duru 2003 (eds). *Arkeoloji: Niye?, Nasıl?, Ne İçin?*, Ege Yayınları.
- Erdur, O.-G. Duru 2003. Bir Kavram: Teori: Yeni Arkeoloji'den Türkiye'de Eleştiri'ye:Güven Arsebük ile bir söyleşi, *Arkeoloji: Niye?, Nasıl?, Ne İçin?* In. O. Erdur- G. Duru (eds), Ege Yayınları, 261-275
- Özbaşaran M.-G. Duru- N Balkan Atlı-M. Molist & Eyüp Bucak 2003. Akarçaytepe 2002., XXV. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara: 1:303-311

- Balkan Atlı N.- E. Bucak - **G. Duru** - M. Molist 2003. Akarçay Tepe 2001 Yılı Kazıları, *XXIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara: 2: 223-232
- Özbaşaran, M. – **G. Duru** – H. Buitenhuis – N. Kayacan – R. Christidou, 2003. Musular 2001 Yılı Kazısı, *XXIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara: 259-268
- Özbaşaran, M. - **G. Duru**, N. Kayacan & M. Endoğlu, 2002. Musular 2000 yılı çalışmaları, *XXIII. Kazı Sonuçları*, Ankara, 2002: 115-122
- Duru, G.** 2002. “Architectural Indications for the origins of Neolithic Central Anatolia”, *The Neolithic of Central Anatolia, CANeW International Table Ronde*, In.F.Gerard-L. Thissen (eds), Ege Yayınları, İstanbul 2002: 171-180
- N. Balkan Atlı, F. Borell, R. Boxo, **G. Duru**, J. İbanez, O. Maeda, M. Özbaşaran, R. Piquet, M. Sana - J. Waltrez M, 2002. Akarçay Tepe 2000, *Ilisu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları* (eds. N. Tuna-J. Velibeyoğlu), Ankara, 2002:287-318
- Arimura, M., N. Balkan Atlı, F. Borell, W. Cruells, **G. Duru**, A. Erim Özdoğan, J. İbanez, O. Maede, Y. Miyake, M. Molist & M. Özbaşaran 2001. Akarçay Tepe Kazısı, 1999, *Ilisu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları* (der. N. Tuna- J. Velibeyoğlu-J. Öztürk), 309-337, ODTÜ TAÇDAM, Ankara.
- Arimura, M., N. Balkan Atlı, F. Borell, W. Cruells, **G. Duru**, A. Erim Özdoğan, J. İbanez, O. Maeda, Y. Miyake, M. Molist & M. Özbaşaran 2001. Akarçay Tepe Kazısı 1999, *XXII Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 2001: 181-190
- Bıçakçı, E. & **G. Duru** 2000. Kapadokya Yöresinden Yerel Mimarlık Örnekleri: Kara Kemer (Atkı Kemerli Tonöz) Yapımı, *Arkeoloji ve Sanat*, yıl 22, sayı 96: 12-17.
- Arimura, M., N. Balkan Atlı, F. Borell, W. Cruells, **G. Duru**, A. Erim Özdoğan, J. İbanez, O. Maede, Y. Miyake, M. Molist & M. Özbaşaran 2000. A New Neolithic Settlement in the Urfa Region: Akarçay Tepe, 1999, *Anatolia Antiqua VIII*: 227-255.
- Akman, M., N. Balkan Atlı, W. Cruells, **G. Duru**, Y. Miyake, M. Molist & M. Özbaşaran (in press), Akarçay Tepe 2003, *Ilisu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2003 Yılı Çalışmaları*.

Katıldığı Bilimsel Toplantılar

- G.Duru** “Settlement Pattern in Central Anatolia”,**X. Annual Meeting European Archaeoloical Assosiation. Lyon-France, 2004**
- G. Duru** “Neolithic Settlement in Central Anatolia: Some remarks for roots of Neolithic Concept in Central Anatolia”, **World Archaeological Congress 5. Washington DC-America, 2003**
- G. Duru** “Anadolu Arkeolojisi’nde Metrik ve Normatif Yaklaşımlar”, Arkeoloji: Niye?, Nasıl?, Ne İçin?, **Toplumsal Arkoloji Platformu, 1. Oratak Çalışma Atölyesi, İstanbul 2003**
- G. Duru** “Architectural Indications for the origins of Neolithic Central Anatolia”, **CANeW International Table Ronde, İstanbul 2001**
- M. Özbaşaran, G. Duru & M. Endoğlu** “Musular Kazıları 2000”, 23.Uluslararası Kazi, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 2001 Ankara

Kişisel Bilgiler

Doğum Tarihi: 29.09.1973
Doğum Yeri: İzmit